

605743

VALLOMÁSOK KÖNYVE

IRTA :
GÖNDÖR FERENC

MTA
KIK

Á SZERZŐ KIADÁSA

WIEN 1922

444168

MAGYAR
TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
KÖNYVTÁRA

Steinmann fg. nyomása, Wien IX. Universitätsstr. 8

1877
2

SI. TUD. AKADÉMIA KÖNYVTÁRA
Könyvtár 9123 / 11768

ELŐSZÓ

Az első szó, amivel az olvasóhoz fordulok, az őszinte nekifoháskodás, hogy jaj, de jó volna, ha felsorakoztatván a fehér papirosra ezeket a morózus fekete betűket, úgy tudnám megírni ezt a meghatározatlan műfajt reprezentáló könyvet, mint ahogy bennem él, ahogy küzdelmes, vívódásokkal teljes esztendőkön át átéltem a fejezeteit, ahogy ezerszer megszületett bennem, ahogy minden szava, minden sora, minden hangja kibuggyant a szivemből. Leülök vándorló íróasztalom mellé, hogy gyónjak, hogy őszintén, minden leplezgetés nélkül elmondjak az olvasónak mindent, amit az utolsó zord esztendőben én átéltem, hogy megmondjam, de igazán őszintén megmondjam, amit én láttam, ahogy én láttam a dolgokat és az embereket és főleg megmondjam, hogy én miképpen gondoltam azt, amit tettem és miért jártam azon az úton, amelyen jártam. A vallomások könyvét szeretném megírni, a közvetlenség és az egyszerűség csöndes áhíthatával és — ha isten látja a lelkemet, akkor látja, hogy — én nem szeretnék egyetlen hazug szót sem leírni.

Nem arrogálja magának a szerző a jogot arra, hogy történelmet írjon. Ennek minden szándéka valóban távol áll tőle, sok minden egyébtől eltekintve, nem érzi magát objektívnek és nem is akarja magát olyan objektívnek érezni, hogy ezeknek a nagy időknek történetét vagy csak a történetének egy-két fejezetét megírni próbálja. A szerző ugyanis nemcsak hideg szemével, de a szívével is látta és nézi az embereket és az eseményeket és éppen túltengő szubjektivitásánál fogva csak éppen azt szeretné elbeszélni, ahogy ő látta, ahogy ő nézi. Egy kicsit önéletrajz, egy kicsit emlékirat, egy kicsit riport, úgy, ahogy a gondolatok és az emlékek kiszakadoznak belőlem. Nincs programosság, nincs rendszer és még maga a mindnyájunkra kötelező Marx-törvény is meglehetősen elhanyagolt és mostoha elbánásban részesülő szempont, amely nem igen feszélyezi a szerzőt, akinek e tekintetben könnyű sora van, mert hiszen kissé fölületes ismeretségbe került idáig a szocialista

tudomány hatalmas szellemű profétájával. Szóval, a szerzőt nem kötik dogmák és kötetlen, szabad beszédben mondja el mindazt, ami a szívében fekszik és valóban nem helyez súlyt arra, hogy könnyed elbeszélése során bizonyos, majdnem kötelező méltóságteljes, vagy legalább is politikus pózban álljon az olvasó előtt. Minderről szó sincs, mivelhogy megmutatja magát negligisében, nem kíván hamis illúziókat kelteni, sőt annyira nem köti az államférfiakra és politikusokra kötelező taktikai szempont sem, hogy nem óhajt eltitkolni még bizonyos csendes megtántorodásokat sem, és bevallja a kiábrándulásokat és csalódásokat, amelyek önmagával vívott emésztő tusái során sujtottak le rá.

A vallomások könyvének szántam ezt a könyvet és mert egészen le akarom magamat leplezni, meg kell vallanom azt is, hogy én soha egyetlen pillanatra nem éreztem magam politikusnak és ha ebbe a hamis látszatba keveredtem, ez nekem volt mindig a legterhesebb és a legelviselhetetlenebb. Egyéb hiányzó képességeket nem említve, van egy olyan tulajdonságom, amely engem végképen diszkvalifikál a politikai pályára. Én olyan becsületes ember vagyok, hogy ilyen teher-tétellel nem szabad beleelegyedni a politikába. Ám a mesterségemet szenvedélyesen szerető újságíró vagyok és a tisztességes magyar hirlap-írónak az utolsó tiz esztendőben akarva-nemakarva, bele kellett elegyednie a politikába. Az igazságkeresés rögzös útján így keveredtem én bele a dologba és így lett belőlem a háboruban békéért sóvárgó defetista destruktör, azután lelkes és rajongó októberi forradalmár, majd a bolsevizmus szociáldemokrata ellenfele és végül a fehér terror irtózatait ostorozó hazaáruló emigráns. Arról lesz szó a következő lapokon, hogy a béke áldott korszakából hogy szédültünk bele a háboru iszonyataiba, hogy csináltuk meg a felszabadító és megváltó októberi forradalmat, hogy hanyatlottunk abból bele a proletárdiktaturába és végül, hogy támolygunk immár három esztendeje a bús emigrációban. Mindennek természetesen nem a históriáját akarom adni, azt nálam illetékesebb és hivatottabb tollak fogják elvégezni. Én csak azt beszélem el, hogy én mit láttam mindebből és velem mi történt ezekben a sorsdöntő napokban. Könnyen megeshetik, hogy váltig hangoztatott igénytelenségem ellenére is túlozni találok a későbbiek során a magam szereplését és a saját szerepem jelentőségét. Ha ez megtörténik, szolgáljon mentségül állandóan jelenlévő heves szubjektivitásom, feltétlen jóhiszeműségem és különben is, ki túlozza az én szerény munkám jelentőségét, ha nem én magam, ezt a munkát igazán nem bizhatom

például — Garami Ernőre. Ha én meg nem dicsérem magamat, engem aztán igazán nem dicsér meg senki.

Az alább következő lírai riport tehát megpróbál számot adni arról, hogy egy mérges kortárs hogyan élte át ezeket a nehéz és mindenkit meztelenre vetkőztető időket. Mert a megpróbáltatásoknak ezekben a sorsdöntő idejében valóban mindenki kifutotta a formáját és a magyar közéletnek minden szereplője meztelenre vetkőzött és nincsen senki, akit ma már ne az igazi valójában ismertünk volna meg. Nincsenek többé rejtett gonosz szándékok, valaminthogy titokban tartott jóságok és szépségek sincsennek, mert mindenkiről mindent tudunk. Egyetlen nagy gyónó nyájjá vetkőzött a magyar élet és odáig végre eljutottunk, hogy annyi rengeteg csalódás után újabb csalódások már valóban nem érhetnek bennünket. Nincsen olyan hívő lélek, akibe az utolsó esztendők bele ne csöpögtették volna a szépség mérgeit. A korszak olyan nehéz volt, hogy bizony, az emberek gyöngéknak bizonyultak. Valamennyien hibát hibára halmoztunk, nincsen senki, aki azt mondhatná, hogy ő nem tévedett ezekben a nehéz időkben. Aki mégis kiállítja saját magáról a teljes ártatlansági bizonyítványt, az elfogult bírálja önmagának. Lehet, hogy a történelem távlatából nézve, minden megszépül majd, aminek mi itt ma szomorú és testileg-lelkileg összetört részesei vagyunk. Valóban Ady Endre „megszépítő messzeségére“ van szükség, ahhoz, hogy valaki a mai időket, a mai történéseket és a mai embereket szépnek lássa. Ezernyi sebből vérzik a világ, és külön-külön száz sebből vérzünk mi, szegény, részvétre érdemes apró emberei a nagy komédiának. Mindenkinek éreznie kell, hogy a magyar kérdést nem igen lehet kiszakítani a nagy világpolitikai összefüggésekből. Valóban a levegőben érezzük a történelmi idők és történések viharzó erjedését és a saját bőrünkön tapasztaljuk, hogy tőlünk és jó vagy rossz szándékainktól független hajtóerők tehetetlen sakkfigurái vagyunk.

A káoszról mégis lassan-lassan kibontakozik a jövődől vivot harcok fölvonuló seregeinek a képe. A forradalom és az ellenforradalom két hatalmas táborára oszlik a világ és az igazságot, a haladást, a kultúrát, a szegények és nincsetlenek fölzsabadítását a forradalom katonái szolgálják. Nem lehet tehát habozni, nincs mit töprengeni, a mi helyünk ott van a forradalmárok oldalán. Hívő, meggyőződéses és minden áldozatra kész forradalmárnak érzi magát e sorok írója és elszánt ellensége a sötétséget, reakciót, az elnyomatást és a tőke korlátlan uralmát hirdető ellenforradalmároknak. Ám ép olyan mély sza-

kadék választja el a forradalom kalandoraitól, azoktól, akiknél a végcél a felfordulás, akik a maguk terrorista eszközeivel mindenhol a fehér terrort szabadjárta rá a dolgozókra. Igenis, az ellenforradalmárokkal szemben, a bolsevikiektől távol, a demokrácia zászlaja alatt kell sorakoztatni a seregeket. Ennek a zászlónak ma Károlyi Mihály a hivatott magyar lobogtatója és azért a szerző Károlyi Mihály hadseregének igénytelen közkatona.

A helyzetből folyik és a mai idők levegőjében rejlik, hogy ez a kis politikai kisiklás megtörtént mindjárt itt a legelső lapokon. Önkéntelen volt, de hiszen természetes, hogy ma valahova, az egyik táborba mindenkinek tartoznia kell és akarva-nemakarva kirobban belőlünk a politikai vallomás. Hát igenis, a magyar jövődjéért harcolunk mi idekint a számkivetésben. A magyar nép jövődjéért és Magyarország jövődjéért. Egyébiránt — a továbbiakból ki fog tűnni — e sorok írójának nincsen politikai ambíciója és maga csodálkozik legjobban azon, hogy ilyen hírhedt ember lett belőle. Nem is tudja, hogy történt voltaképpen, hogy ebbe a soha nem kívánt verekedő állásba került és bizony, nem szívesen tölti egész életét a lövészárkokban. Tessék elhinni, hogy a legnagyobb harcok közepette, amikor a fehérek vérdíja lebegett árva feje fölött, hogy akkor is megatottan gondolt arra, hogy milyen szép is volt valamikor Nagyváradon fiatalnak lenni és ott a Malom-utcában a zugó vizimalom tövében, a rendőrbiztos lányának ablakával szemközi, verseket írni...

Ilyen, az ügy méltóságához és komolyságához nem méltó lírikus ellágyulások állandóan fojtogatják a szerzőt, aki minden megatottságával, emlékeivel, vonzalmával, szerelmével ott botorkál álmodozón a régi, napsütéses délutánok boldog, meghitt csöndjében. És mert az elfogódottság balesete lépten-nyomon megesis vele, azért lesz ez a rapszódikus könyv tele gikszerrel és bár őszinteség fűti minden sorát, magából a dolgok lényegéből és mélyéből csak keveset tud nyújtani. Egyszerűen arról fog itt hallani nem egészen folyamatos és nem is mindig az idők komolyságához méltó, itt-ott kissé fojtott hangú elbeszélést az olvasó, hogy egy sovány, karcsú, fanatikus és hívő fiatal költőből hogy lett háborun, forradalmakon és emigráción keresztül egy álmaiból, ábrándjaiból kifosztott, csalódott, szomorkás és köpcös, őszülő családapa. Igen, a tönkrement és testileg, lelkileg össze-vissza kúszált, mérges és bánatos kortárs fáradt vallomásai következnek itt. Akit ez is érdekel, az ám olvassa.

Bécs, 1922 augusztus havában.

HÁBORUS EMLÉKEK

A mult kődéből csak nehezen lehet kibontogatni a képet, ahogy az régen volt, még a háboru előtt. Nem is bajlódom vele, csak csöndesen megállapítom, hogy nem volt rossz és nem volt csunya az az idő, amikor én a „Népszava“ szerkesztőségében robotoltam a szebb jövőért és amikor esténként a Newyork-kávéház karzatán levest vacsoráztam. Akkor még minden nagyon olcsó volt, igaz, hogy nekem nem igen volt pénzem arra sem, hogy ezeket az olcsó dolgokat megvásároljam, de az mégis csak boldog és szép idő volt. A május 23-i emlékezetes csatát, mint a „Népszava“ riportere vívtam meg, ott a vérző tömegben, és másnap az ország népe az én hittel és szívvel írott, lángoló tudósításomból szivta magába a haragot, a lázadást és a gyűlöletet Tisza István ellen, aki, miközben lövetett a tömegre, azt mondotta, hogy „nem vagyunk hisztériás, vén asszonyok és nem vagyunk jóléti intézmény, felesleges tehát a Ház ülését felfüggeszteni csak azért, mert az utcán vér folyik“. Emlékszem, a véres tüntetés után lázasan rohantam be a „Népszava“ szerkesztőségébe és egész éjszaka írtam bele a tudósításba minden lobogó haragomat és amikor Weltner Jakab elolvasta a hosszu, sok nyomtatott oldalra terjedő cikket, könny szökött a szemébe és engem megölelt. Akkor még fiatal voltam és nagyon örültem ennek a meghatott és megható elismerésnek. Aztán nem is tudom, hogy történt, egy valamelyik délután, ahogy az Otthonkörből befelé ballagtam a „Népszava“ szerkesztőségébe, a Köruton hatalmas tömeg hullámmozott és részegen azt üvöltötte, hogy: „Éljen a háboru“ és „Vesszen Szerbia.“ Nemtudom miért, de abban a pillanatban a világ legszerencsétlenebb emberének éreztem magamat, bementem a Conti-utcába és ott szörnnyüködvé mondtam el Garami Ernő szerkesztőnek, hogy ugylátszik kitört a háboru és az emberek őrzöngve tombolnak örömben. Garami osztotta kétségbeesésemet és mint reálpolitikus, közölte velem, hogy akik a háboru mellett tüntetnek az utcán, azokat a kormány és illettöleg a rendörség megfelelő napidíjak mellett fölbérelte erre a tüntetésre. Emlékszem, hogy a „Népszava“ akkoriban nap-nap után vezércikkekben tiltakozott a háboru megindítása ellen, a polgári lapok viszont tombolva követelték Szerbia legázolását, és — méltóztatnak talán még rá emlékezni — a háboru kitört. Minden pusztulás, minden szörnnyűség ekkor kezdődött.

Engem egyetlen pillanatra sem tévesztettek meg természetesen Tisza István és társainak, valamint a polgári lapoknak hazafias frázisai, én utáltam a háborút, gyűlöltem a megindítóit és mindent el akartam követni, hogy személy szerint ne kelljen részt vennem ebben a irtózatban. Bevallom, többre becsültem az életemet is annál, hogy ambicionáltam volna, hogy fölforduljak valahol Sabácz alatt és eltökélt szándékom volt, hogy a háboruban pedig nem veszek részt. Nem is vettem. A „Népszava“ szerkesztősége engem küldött ki haditudósítónak a császári és királyi sajtóhadiszállásra és a háboru első éveit itt töltöttem és a „Népszava“-n keresztül itt próbáltam a háboru ellen és a béke mellett hangulatot csinálni. Nem volt könnyű dolog, mert hiszen a sajtóhadiszállás bornirt tisztí cenzoraival kellett élet-halál harcot folytatnom és mégis sikerült minden soromat háboruellenes tendenciával átítatva, úgy, ahogy, keresztülverekedni a különböző cenzorokon. Állandóan be akartak rukkoltatni büntetésből ezredemhez a frontra, mert haditudósításaimba a hadvezetőséggel teljesen ellentétes intenciókat csempésztem be. Teljesen egyedül és magamra hagyatva kellett ezt a pacifista munkát végeznem a sajtóhadiszálláson, mert természetes, hogy ottlévő hirlapíróársaim egytől-egyig a hadvezetőség érdekeit voltak kénytelenek respektálni és bizony, nemes verseny folyt a háborus uszításban. Még olyan, egyébként igazán kitünő ember is, mint amilyen Magyar Lajos, a későbbi lelkes forradalmár, a legvadabb uszító cikkeket írta a háboru mellett és például Hindenburg csizmájáról külön magasztaló cikket írt. Nagyon megnehezítette az én helyzetemet a sajtóhadiszálláson, hogy a „Volkstimme“ haditudósítójaként odakerült később Pogány József is. Pogány a leglojálisabb szolgája lett nyomban a sajtóhadiszállás tisztjeinek és alázatosan hízelt nekik, minden tekintetben a rendelkezésükre állt és ellenem állandóan azzal argumentáltak a tiszt urak, hogy ha Pogány József, aki szintén szociáldemokrata, haditudósításában és minden nyilatkozatában annyira szolgálja a hadvezetőség intencióit, nekem sincs okom és jogom ez elől elzárkóznom. Utálatos volt, hogy amikor az osztrák-magyar vagy a német hadsereg bármilyen győzelmet aratott, amikor elfoglalták Lemberget vagy más fontosabb sikert értek el, Pogány József szocialista létére minden alkalommal felemelkedett és anélkül, hogy bárki erre kényszerítette volna, győzelemittas szónoklatokat vágott ki a tiszt urak zajos helyeslései közepette. Ilyenkor, persze, szurós és ellenséges tekintetek löveltek felém, aki szégyenkezve és szótlánul ültem helyemen, amíg Pogány „elvtársam“ a háborút és a győzelmeket ünnepelte. Egy ízben Budapesten, a sajtóhadiszállás különben igen rokonszenves parancsnokának, Hoehn tábornoknak tiszteletére bankettet rendeztek a haditudósítók és azon Pogány József megtette azt, amire polgári újságíró nem vállalkozott, hogy hosszabb hódoló pohárköszöntőt tartott a háboru cenzoraira, a jelenlevő Reich Árpád alezredesre és Okolicsányi Zsedényi Ede huszárkapitányra, mint akik a háborus cenzurát „a legliberálisabban és a legmegértőbb szellemben kezelik“. Könnyen elképzelhető, hogy milyen becsülete volt a sajtóhadiszállás tisztjei előtt a

szocialista sajtónak, amikor egy ilyen minden szolgálatra kész pojáca ilyen bűnös és aljas cselédmunkára vállalkozott. Ami a dologban enyhítőleg és megnyugtatóan hat, az, hogy amilyen intranzigens háborus uszító volt Pogány József akkor, amikor a háboru volt divatban, éppen olyan szélső intranzigens bolsevik lett akkor, amikor a bolsevizmus vált divatos betegséggé.

A sajtóhadiszállás újságíróit és közöttük természetesen engem is, egy szép napon Károly király személyes parancsára bevezényeltek ezredeinkhez. Én Königgrätzbe kerültem, ahol hat hétig maradtam és a századparancsnokom igyekezett engem kiképezni, hogy a frontra vezényelhessen. Kitartottam amellet az elhatározásom mellett, hogy én pedig nem leszek katona és három napi szabadságra hazautaztam Pestre és semmiféle távirati és elfogató parancsra nem voltam hajlandó visszatérni, amig aztán sikerült magamat fölmentetnem a katonai szolgálat alól. Rettenetes harctéri emlékeimet, amelyek a katonák krisztusi szenvedéseit teljes őszinteséggel tárták fel, nemcsak a „Népszavá“-ban irtam meg, hanem „A háboru nyomában“, „A szenvedések országútján“ és a „Szerb szocialisták a háboruban“ című könyveimben is közzétettem. Ezek a könyvek a háboru ellen való lázadó jajveszékélésektől voltak hangosak, ami mégis csak jelentett valamit abban az időben, amikor újságok és könyvek a háboru dicséretét visszhangozták és amikor Gábor Andor, a háborus humor lelkes művelője volt, amikor az „Untauglich ur“ es ehhez hasonló sekélyes írásművek igyekeztek az embereket jó kedvre, vidámságra és röhelyre hangolni a háboru irányában. Magyarországon süket, vak és reménytelen volt a helyzet és ugy látszott, hogy az utolsó emberig fel akarják áldozni a szerencsétlen magyar népet a háborus örület szolgálatában. A magyar munkásság parlamenti képviselő nélkül állott és a rendkívüli háborus intézkedések nyomása alatt megmozdulni is alig volt képes. A „Népszava“, az egyetlen megnyilatkozási lehetőség, a háborus cenzurával való állandó harc közben becsületesen próbált békehangokat ütni meg és igazán mindent megkísérelt, amit csak lehetett. Az egyetlen vigasztaló és reménytadó jelenség azonban Károlyi Mihály volt, aki kisded parlamenti pártjával igyekezett megállítani az országot a katasztrófa útján. Károlyi minden üldöztetéssel dacolva, a letartóztatás, sőt a felakasztatás veszedelmével nem törődve, állandóan a békéért harcolt és az ő oldalán nagyon bátor és nagyon becsületes pacifista munkát végzett Lovászy Márton is. A történelem hivatott megállapítani és nagyra értékelni Károlyi Mihálynak és néhány társának igazán elszánt békemunkáját, a legsötétebb és legnehezebb magyar időkben. Emlékezzünk csak vissza Konsten német őrnagynak Károlyi Mihály elleni széleskörű aknamunkájára és emlékezzünk Károlyi Imre gróf ordinaré újságtámadására Károlyi Mihály ellen; emlékezzünk Vázsonyi Vilmos bős kirohanásaira Károlyi ellen és emlékezzünk arra az időre, amikor Tisza Istvántól Vázsonyi Vilmoson keresztül Sztérényiig és Windischgrätzig és Szurmayig mindenki Károlyi Mihály letartóztatását követelte. Konsten és bérencel, Orbók Atila hírlapíró, Szittyta Emil álhírlapíró

és a magyar kanálisnak többi élödsi patkánya, mind összefogtak a kormányhatalom szolgálatában Károlyi Mihály ellen és Károlyi nem tántorodott meg és rendületlenül állt a helyén és ostorozta a háboru haszonélvezőit és követelte a külön magyar békét. Károlyi Mihály nemes profilja a háboru alatti szereplésének idején alakult ki és én akkor szegődtem oda az egyetlen pacifista magyar mágnás mellé és azóta követem minden lépését szerető és tisztelő figyelemmel és azóta minden tette, minden cselekedete, minden elhatározása és minden gesztusa csak növelte iránta való mélységes nagyrabecsülésemet.

És itt kell néhány szót ejtenem Vázsonyi Vilmosról, akiről valamikor sokkal jobb véleményem volt, mint ma. Vázsonyi nagy képességei fiatal koromban jelentékeny hatással voltak rám és én is azok közé tartoztam, akik Vázsonyi demokrata hitvallását komolyan vették. Éppen azért a magam szerény, de vadállati módján igyekeztem őt a sajtóban támogatni. Mindenkiire ráugrottam és mindenkinek a torkába haraptam, aki Vázsonyit bántani mert. Így egy izben Szász Pál munkapárti képviselő és aranysarkantyus vitéz a harctérről hazatérve, a képviselőházban agresszív és sértegető beszédben támadt rá Vázsonyira, akinek majdnem pofont ígért. A célzat nyilvánvaló volt; Vázsonyit, mint gyáva zsidót akarta lehetetlen helyzetbe hozni az inzultusaival a krakéler aranysarkantyus vitéz. Vázsonyi helyzete rendkívül kínos volt, amire én Szász Pál főhadnagy urat lelepleztem a „Népszavá“-ban. Éppen azon a ponton támadtam meg, ahol ő Vázsonyit le akarta teríteni, megírtam róla, hogy én, mint haditudósító, kint voltam a harctéren Szász Pál ezredénél és együtt mentünk a géppuskás tiszttal a lövészárókba, ahol kiderült, hogy Szász Pál se a géppuskával bánni nem tud, se tulságos nagy személyes bátorsággal nem dicsekedhetik, mert jelenlétemben a legtragikomikusabb ijedelembe esett, szóval lelepleztem Szász Pál harctéri gyávaságát és avatatlanságát. A cikknek gyilkos hatása volt, a parlament folyosóján mindenki a „Népszavá“-t lobogtatta, a dologból botrány lett, Szász Pál kénytelen volt fölállni a parlament ülésén és felszólalásában bejelentette, hogy a „Népszavá“-ban közölt támadó cikkem miatt, amely őt tiszti becsületében sérti s mint gyáva magyar katonát teszi nevetségessé, önmaga ellen katonai becsületügyi eljárást kér és ellenem, aki haditudósító és besorozott katona vagyok, feljelentést tesz a hadsereg-főparancsnokságnál. Szóval, én egy kicsit a bőromet is vásárra vittem Vázsonyi Vilmosért, de ő meg volt mentve kínos helyzetéből és támadója le volt terítve. Hasonlóképpen járt Pálffy-Daun gróf, aki szintén durva támadást intézett Vázsonyi Vilmos ellen a főrendiházban, amire én lelepleztem Pálffy-Daun grófot, hogy a Vázsonyit támadó beszédét Löwe Dinnye Mihály nevű kis züllött hirlapíró írta. Szóval, aki Vázsonyihoz ért, az bajba került. Amikor azután Vázsonyi a munkásság támogatásával és a mi sajtóbeli támogatásunkkal háborus miniszter lett, mint egy örült cézár, elfelejtvén multját, a háborunak a végkimerülésig való folytatása mellé szegődött és a háborus sajtócenzura sohasem volt olyan erőszakos és olyan igazságtalan, mint az ő igazságügy-minisztersége idején. Vázsonyi tébolyodott híusága fékevesztett módon

tombolt a miniszteri székben és még azt sem volt szabad megírni a demokratavezérből háborusuzítóvá fejlődött férfiuról, hogy ő nem éppen szabályos férfiszépség. Képzeltető, hogy mennyi jogos harag és elkeseredés gyülemlott fel bennem Vázsonyi ellen, aki ilyen gyalázatosan elárult bennünket, aki hitszegő módon legázolta a sajtószabadságot, elszabotálta a választójogot és aki a parlamentben a bársonyszékből odarikkantotta a nevezetes fenyegetést, hogy „eltaposom“ a defetista sajtót. Egyetlen komoly ellenfele a képviselőházban a dühöngő Vázsonyinak Fényes László volt, aki az ő fanatikus becsületességével és félelmet nem ismerő bátorságával szállott szembe a demokrata cézárral és aki Vázsonyival vivott nagy mérközésein tul, ostorozta a háborus uszítókat és követelte a könnyelmű hadvezérek megbüntetését és bejósolván a közelgő forradalmat, sürgős békekötést követelt. Fényesnek néhány egészen profétikus jellegű víziója volt ott a Házban és néhány csudálatos megérzést eláruló és mindenkit felrázó sikoltozó hangja.

Amilyen hive voltam azelőtt Vázsonyinak, olyan elkeseredett ellensége lettem és hatalmas mozgalmat indítottam ellene az Ujságírók Egyesületében, amelynek választmányi tagja volt és kizáratási indítványunk hatása alatt, megbélyegezve kellett kilépnie az egyesületből a demokrata kegyelmesnek. Ebben az időben az én kezdeményezésemre a reakciós hírlapírók nagy bánatára impozáns többséggel választottuk be az egyesület választmányába Jászi Oszkárt, akinek mindenkor nemes célzatu akcióit ott, az egyesületben mindig fenntartás nélkül támogattam. Igaz, hogy Jászi is segítette küzdelmeimet, mert — mint egy felszólalásában kifejtette, — „a Göndör Ferenc törekvéseiben mindig van erkölcsi mag, mindig van erkölcsi tartalom“.

És a háboru folyt, folydogált tovább. Ekkor azonban a sajtóban már nem volt olyan egyhangu a háborus rajongás és a „Népszavá“-t követték a békekövetelésében a polgári lapok is. A „Magyarország“, Károlyiéék lapja, mindvégig tisztességgel igyekezett pacifista magatartását megóvni, ami Lovászy Márton becsületes vezetése mellett Szakács Andor akkori felelős szerkesztő destruktív és defetista érdemeinek tudható be. A „Pesti Napló“, amely közben Surányi Józseftől Hatvany Lajos tulajdonába ment át, egész nyiltan pacifista politikát csinált, amiért gyakran voltak összeütközései Vázsonyi Vilmostal. A „Világ“, Purjesz Lajos szerkesztő vezetésével egyike volt azoknak a polgári lapoknak, amelyek leghamarabb lerázták magukról a háborus mámort és igyekeztek hangot adni a békét sóvárgó közvéleménynek. Közben — csakugy melleleg — Tisza helyét a miniszterelnöki székben Eszterházy Móric gróf, majd az ő helyét Wekerle Sándor foglalta el. Az ország pedig vérzett tovább és a „Budapesti Hirlap“, a „Pesti Hirlap“, „Az Ujság“, „Budapest“, „Magyar Hirlap“, „A Nap“, „Alkotmány“, „Uj Lap“, „8 Órai Ujság“ követelték a háborunak az utolsó magyar emberig való folytatását. Ezt követelte és pedig a legdühöngőbb és legmámorosabb hangon követelte hosszú és keserves háborus éveken keresztül Miklós Andor újságja, „Az Est“ is. „Az Est“ háborus

uszításával tulszárnyalt mindenkit, vele igazán nem lehetett versenyezni. Amikor azonban a háboru már végleg kezdett kimenni a divatból és a békét sóvárgó közvélemény egyre hangosabbá lett, a közhangulat iránt mindig bámulatos fogékonyságot tanusító „Az Est” egy merész és mindenkit meglepő fordulattal, hirtelen a háborut ellenzők, a békét követelők élére szökkent és senki sem volt olyan defetista, olyan destruktív, olyan németellenes, olyan ántántbarát, mint a Miklós Andor lapja és — mint látni fogjuk — a később kirobbanó októberi forradalomnak sem volt lelkesebb és teliszájubb harsonája az „Az Est”-nél. Én időközben a „Népszavá”-ban tovább lövöldöztem a háborus politika exponenseit és Tisza ellen, Rákosi Jenő ellen intéztem különösen vehemens támadásokat. Majd, amikor Sztérényi József kissé túl mohón kezdett előtérbe nyomulni és nemcsak miniszter volt, de egyre tola-kodóbban emlegettette magát miniszterelnökjelöltnek is, koncentrikus támadást kezdtem a „Népszavá”-ban Sztérényi József ellen és amikor saját háborus rendeletét durván megszegve, az egyik pesti gyárnak utasítást adott, hogy az ő számára „Vera violetta” pipereszappant gyártsanak, én a Sztérényi számára készült szappant megszerbeztem a rendőrségnek, mint bünjelet beszolgáltattam és cikksorozatban lepleztem le a „Népszavá”-ban Sztérényit, aki kis hijján belebukott ebbe az ominózus szappanügybe és a támadások elől külföldre menekülvén, Windischgrätz herceg, a közélelmezés panamista, legendásan hazug és korrupt minisztere vette őt a képviselőház nyílt ülésén védelmébe és egyben megígérte, hogy engem fognak megbüntetni, mert jogtalanul szereztem meg és juttattam rendőrkézre Sztérényi szappánát. Elsőfokon valóban engem ítéltek el pénzbüntetésre, de másodfokon — akkor már forradalom volt — Sztérényi Józsefet marasztalta el az idők változásaival szemben tulságosan fogékony budapesti rendőrség. Én a „Népszavá”-n kívül az időközben megalakult „Déli Hirlap”-ba is irtam cikkeket „Az én utcám” című rovatomba és különös feltűnést keltett szokatlanul erős hangjával a Károlyi Imre grófort, majd a Béla Henriket leleplező cikkem. Amikor azonban a „Déli Hirlap” Lázár Miklós szerkesztő jóvoltából cserbenhagyta Károlyi Mihályt és Vázsonyi Vilmos mellé pártolt, én otthagytam a „Déli Hirlap”-ot és azonkívül, hogy a „Népszavá”-ba tovább irtam cikkeket, megalapítottam „Az Ember” című hetilapomat és ettől fogva munkásságom javarészét ennek a lapnak szenteltem. „Az Ember” beköszöntő programcikkét a cenzura nem engedélyezte, ami érthető, hiszen a cikkben haragos elkeseredéssel támadtam a háboru bünöseit és leplezetlenül követeltem az azonnali magyar békét. A cikk ilyenformán meg nem jelenhetett és a legelső lapszám élén, a vezércikk helyén ez a rövid megjegyzés volt olvasható:

„Ezen a helyen el akartuk mondani, hogy mi az „Az Ember” programja. A cenzura azonban ezt nem engedte meg.”

Ez a két sor volt tehát „Az Ember” sokatmondó beköszöntője és ebből a rövid programvallásból mindent megértettek azok, akik olvasni tudnak. Kimaradván ily módon a lap programcikke, „Az

Ember" első oldalán közölte Ady Endrének „Bucsu Virágos Pétertől" című, a lap legelső számába irt gyönyörű cikkét, amely egyuttal a nagy költő utolsó írásműve életében.

Itt kell néhány mélyen megindult sorban megemlékezni arról az egész életemre döntő módon kiható szomorú eseményről, hogy 1918 szeptember 27-én meghalt a feleségem, hűséges osztályosa életemnek, jó és rossz sorsomnak. A legnagyobb csapás volt ez, amely lesujtattott rám és úgy éreztem akkor, hogy az életem ketté törött. Nagyon közel állottam a teljes elmerüléshez és a kis fiam gyöngéd segítő kezén kívül a nagy erővel kirobbanó események rántottak vissza az életbe és talán ez az egész életemet beárnyékoló gyászos esemény is egyik okozója volt annak, hogy teljes erővel vetettem magam bele a robogva közeledő forradalmi hullámokba. Hogy a magam nagy szomorúságát felejtsem, két kézzel kapaszkodtam az eseményekbe, legalább így gondolom most utólag magamban, amikor tőprengek a történetek felett. Könnyen lehet persze, hogy más körülmények között éppen úgy részese lettem volna a történeteknek és mindezt csak a vélt igazság kedvéért próbálom magyarázni, mert hiszen semmit nem bántam meg, amit tettem és ha mégegyszer alkalmam volna, biztosan hasonló módon cselekednék.

A háború egész tartama alatt küzdöttem a sajtószabadságért az Ujságírók Egyesületében, ahol állandóan értekezleteket, választmányi üléseket, sőt közgyűléseket tartottunk a cenzura ellen. Ezenkívül az ujságírók szociális bizottságában igyekeztünk kiverelkedni a hirlapírók minél magasabb fizetését és ez ügyekben való kérlelhetetlen harcainkat nagy hálával fogadta az ujságírók társadalma, míg a lapkiadók előtt sikerült magamat meglehetősen gyűlöletessé tenni. A magyar sajtóban én mondtam ki először azt a szót, hogy az ujságírók számára létminimumot kell fizetni a kiadóknak és amikor a minimális fizetés összegét havi 700 koronában akartam megállapítani, maguk a 2—300 koronával díjazott ujságírók is megdöbbenek és azt mondták, hogy ez lehetetlen, ezt az összeget a kiadók nem fogják megfizetni. Nekem előbb tehát az ujságírókra kellett ráérszakolni, hogy törődjenek bele az akkor magas létminimumba és amikor sikerült nagynehezen elfogadtatnom velük az álláspontomat, akkor léptünk fel ezzel a követeléssel a kiadókkal szemben és ott is kiharcoltuk a 700 koronás létminimumot. És a fokozódó drágasággal együtt mindig újabb és újabb fizetésemelést sikerült kiharcolnunk az ujságírók számára, nem csekély megkönnyődésére a lapkiadóknak. Nem tulzok, ha azt állítom, hogy az ujságírotársadalom megszervezésében és gazdasági helyzetének emberiségessé tételében az én szerény munkámnak döntő szerepe és jelentősége volt. Az ujságírók becsületügyi választmányában pedig, ugyancsak az én kezdeményezésem és irányításom mellett, kemény harcot folytattunk a korrupt és panamista hirlapírók ellen és az ujságírói tisztesség érdekében, a hirlapírói pálya megtisztításáért. Mindebben a munkámban buzgó és érdemes társam volt nekem hosszú éveken keresztül Szakács Andor, aki éppugy harcolt a háborús cenzura ellen,

mint én és éppugy követelte a sajtószabadságot, mint én és megalapítván „Virradat“ című lapját, egyik lelkes előharcosa volt a destrucciónak és az októberi forradalom előkészítésében nagyobb érdemei vannak, mint — Miklós Andornak. Pedig ez nagy szó. Szakács Andor tudvalevően a „Virradat“-ban a forradalom kitörésekor tizezer fő porbahullását követelte, később azonban Szakács napról-napra süllyedt, a lapját Stark Sivo Alfréd olajsiberrel finanszírozhatta, Károlyi Mihályt cserbenhagyta, egyre gyanusabb és egyre zavarosabb tevékenységet fejtett ki és teljesen elvesztette lába alól az erkölcsi talajt. Ily módon kikopott természetesen az ujságírói mozgalmakból is, ahol azonban Márkus Miksa elnöklete és Habár Mihály főtitkársága alatt igazán értékes munkát fejtett ki három abszolút becsületes és önzetlen ujságíró: Bródy Ernő, Pók Ödön és Magyar Lajos. Ezek mindvégig önfeláldozó harcot vívtak az ujságírókért és velük együtt alakítottuk meg később az ujságírók szabadszervezetét is. Ez már merőben forradalmi alakulat volt.

Az országban percről-percre nőtt az izgalom és az elkeseredés, egyik sztrájk a másikat érte és a frontokról is állandó forrongások hírét kapta az ország népe. Minderre ezerszeresen meg volt minden ok, mert soha sehol lelketlenebbül nem bántak háboruba hajszolt néppel, mint ahogy Magyarországon a magyar néppel bántak. A családfenntartó vagy valamelyik harctéren vérzett, vagy réges-régen hősi halott volt már és a kenyérkereső nélkül maradt, elérvult családdal az állam semmit sem törődött. Az az alávaló komédia, ami az úgynevezett hadisegélyezések körül végbement, örök szégyene marad annak a korszaknak. Valósággal gúnyszámba megy az az úgynevezett gyászborravaló, amit hadisegély címen papiroson nyujtottak a szerencsétlen, éhenhalással küzködő hadihozzá tartozóknak, de még ez a szálnalmas segítség is csak a papiron volt meg, mert a valóságban ellopták azt a jegyzők, akik a leglelketlenebb haszonélvezői voltak a háborus szerencsétlenségnek. A szerencsétlen hősi halottak özvegyeivel szörnyűséges módon bántak a magyar hivatalokban; de nem folytatom ezt tovább, mert hiszen azt a sok szenvedést, gyászt, borzalmat, vért és könnyet és minden emberi képzeletet fölülmuló irtózatot, amit ez a szó jelent, hogy „háborus korszak“, úgy sem tudná az én szegény tollam leírni. Jönnie kell a nagy írónak, aki megrázó és mindeneket elrettentő korrajzot írjon a háborus Magyarországról, nagy regényt alkosson a frontok állati kinjairól, szenvedéseiről és a front mögötti ország sujtottjainak halálvergődéséről és arról, hogy a másik oldalon hogy dúskáltak bőségben, gazdagságban a háboru haszonélvezői, az árdrágítók, a hadseregszállítók, az egész undok hada a háborus gazdagoknak, a régi és új arisztokráciának. Átkozott, tébolyítóan aljas korszak volt az, amikor a tisztességes emberek mellé ráterpeszkedett a kétségbeesésnek és a tehetetlenségnek fizikailag kinzó érzése, amikor a torkunkat szoritotta a bánat és amikor éreznünk kellett és kívánnunk kellett és akarnunk kellett, hogy jöjjön valami mindent elsöprő, tisztító vihar, jöjjön valami áldott pusztulás; mert ami van, az minden fürtelem és ami jön, aminek

jönni kell, az csak jobb, az csak szebb lehet. Vérszag és gennyszag fertőzte a magyar levegőt, nem lehetett többé élni benne, minden a megpattanásig feszült volt és még mindig csapolták az emberek vérét, még mindig hordozták a kórházakba a gránáttépte vérző emberi testeket, még mindig sturmot vezényeltek a harctéren a szivtelen és hülye generalisok, még mindig ezrével áldozták fel a frontokon az emberléteket, felpörkölt testű nyomorékok, sánták, vakok, bénák nyöszörgő és vonító tömegeivel hintették tele a vértől részeg csatamezőket és Tisza István és Wekerle Sándor és Szurmay Sándor és Szerényi József és Andrássy és Windischgrätz és Huszár Károly és Rákosi Jenő és Thury Béla és Haller István és Szmrecsányi és Vázsonyi Vilmos Budapesten még mindig azt prédikálták, hogy a németek mellett ki kell tartani az utolsó emberig és még mindig megtagadták a lázongó néptől a békét és a választójogot, még mindig intrikáltak, tanácskoztak taktikáztak és vak szeműk nem látta a közeledő vihart, nem érezték, azt a forradalmi égzengést, amelyet minden ép szem, minden ép fül, minden ép orr látott, hallott és érzett. A magyar urak játszadoztak a képviselőházban és még most is hazaárurolót üvöltöttek Károlyi Mihályra, aki rögtöni békét követelt, még mindig agyon akarták verni Lovászy Mártont, amiért odaharsogta a munkapárti duhajok ábrázatjába, hogy hát „igenis, antántbarátok vagyunk“ és valósággal darabokra akarták tépni Fényes Lászlót, amiért a piavei katasztrófa hátborzongató tömeggyilkosságait leleplezte és megjósolta nekik, hogy jön, jön, rohan a forradalom.

Emlékszem, résztvettem néhány ugynevezett sajtóértekezleten, amely Wekerle Sándor miniszterelnök vezetése alatt folyt le. Ugynevezett információs értekezletek voltak ezek és én megdöbbenve láttam ott, hogy az ország elaggott miniszterelnöke, Wekerle, mennyire tájékozatlan az ország tragikus helyzetéről, mennyire nem sejti a magyar kormány, hogy milyen rettenetes helyzetben vagyunk, hogy a katasztrófa, a teljes összeomlás, milyen nagyon a küszöbön van. Én, a miniszterelnöki fülnek szokatlanul éles hangon, követeltem a még mindig a cenzura járma alatt nyögő sajtónak a felszabadítását, de Wekerle a sajtószabadság helyreállításáról hallani sem akart. Wekerle tulajdonképpen csak egy önmagával tehetetlen, hazudozó báb volt Tisza István kezében, mert a tulajdonképeni hatalmat a munkapárti többségre támaszkodva, a kulisszák mögött változatlanul Tisza gyakorolta. Legális uton még mindig nem lehetett elérni semmit ezekkel a konok és vak országveszejtőkkel szemben és így nem igen volt más hátra, mint hogy tultegyük magunkat a kormányerőszakon. Az ujságírók egyesületében tehát akciót kezdeményeztem, hogy a sajtó szabadítsa fel önmagát a cenzura alól és egyszerűen ne küldjük fel közleményeinket a cenzorokhoz. A följegyzéseim és okmányaim biztos helyen Budapesten vannak és így e tekintetben pusztán az emlékezőtehetségemre vagyok utalva és így emlékezetből mondom azt is, hogy az ujságírók szabad-szervezete volt az, amely a cenzurát hatályon kívül helyezte és ezzel a forradalmi lépésével természetesen nemcsak a kormány haragját, de

a kormány szolgálatában álló lapok szörnyülködését és bizonyos ideig a lapkiadók ellentállását is kivívta. De a cenzura azért lényegében mégis csak megszűnt azon a napon létezni, amikor az újságírók kimondották, hogy nincs cenzura. Közben a front felbomlásáról érkeztek egyre hírek, azonkívül a monarchia minden részében nemzeti tanácsok alakultak és végre Budapesten is megalakult a Nemzeti Tanács. Büszkén mondom itt el, hogy a forradalomnak a magyar képviselőház üléstermébe való bekopogtatását, nohát ezt én rendeztem meg. Így történt:

1918 október vége felé izgalmas esti ülése volt a képviselőháznak. Az esti ülés megnyitása előtt ott a parlament folyósóján azt mondtam Szakács Andornak, hogy rendezzünk ma este az újságíró karzaton tüntetést a sajtószabadság mellett és a cenzura ellen. Abban a pillanatban, amikor az elnök megnyitja az ülést, mi az újságírói karzatról kórusban kezdjünk kiabálni, hogy:

— Sajtószabadságot! Le a cenzurával!

Szakács Andornak rendkívül tetszett az ötlet és a legnagyobb lelkesedéssel tette azt magáévá. Erre mi gyorsan összehívtuk egy kis megbeszélésre az ellenzéki újságírókat és hamarosan határozattá vált, amit Szakács és én proponáltunk. Minden az előre megállapított terv szerint folyt le. Az ellenzéki újságírók a baloldali hírlapírói karzaton tömörültek és a legelső sorban a tüntetés vezetőjeként én foglaltam helyet Szakács Andorral. Amikor azután Szász Károly megnyitotta az ülést, abban a pillanatban harsogni kezdett a hírlapírók karzata:

— Sajtószabadságot! Le a cenzurával!

A hatás leirhatatlan volt. Pillanatnyi döbbenet dermesztette meg a Házat, de a következő másodpercben fölállt az egész Károlyi-párt és velünk együtt kiabálta, tapsolva és éljenezve, hogy:

— Sajtószabadságot! Le a cenzurával!

A tüntetés tehát most már átcsapott az ülésterembe is és újságírók és képviselők együtt követelték a sajtószabadságot. Sohasem felejttem el Tisza Istvánnak ezekben az izgalmas percekben való viselkedését. Tisza egy pillanatig dermedten fogadta, hogy az újságírói karzat, íme, milyen tiszteletlen, a tradíciókat sértő, sőt a házszabályokba ütköző módon szól bele a parlament tanácskozásába. Jól ismert, merev tekintetével nézett az újságírók karzata felé, majd felugrott helyéből, előre rohant a karzat irányában és ott a terem közepén leirhatatlan izgalomban gesztikulált és hol az újságírókra, hol az elnökre mutogatott és hallani lehetett, ahogy szinte hörögve, fuldokolva mondotta az elnök felé:

— Ki kell dobni őket!

Mi szakadatlanul harsogtuk tovább a követelésünket és én Szakács Andorral együtt az első padban állva, folyton öklömmel vertem a padot és úgy kiabáltam bele a tántorogva közeledő és szaladgáló Tisza ábrázatába a tüntetési jelszót. Tisza eltorzult arccal, szinte üvegessé meredő szemekkel fixirozott hol engem, hol Szakácsot, mert alighanem

észrevette, hogy a tüntetés voltaképpen vezetői mi vagyunk. Groteszki és ijesztő látvány volt, ahogy az egész valójából kiforgatott Tisza szaladgált és keringett ott a Ház közepén és ujjával bökdösött a levegőbe és hol felénk, hol az elnök felé rikoltozott. Látszott, hogy Tisza megérezte a dolog jelentőségét, ő most találkozott először a forradalommal és ez a találkozás érthető irtózattal és balsejtelemmel töltötte el. Tagadhatatlanul erős, kemény koponya és a saját osztályának érdekeiért céltudatosan és bátran küzdő, harcos és tehetséges egyéniség volt és az egész Házban csak ő tudta voltaképpen mit is jelent az, amikor már az ujságírói karzat beleszól a tárgyalás menetébe. A dolog megérezésével a saját pártjában ugylátszik még ebben a percben is magára maradt, mert a munkapártiak üvöltöttek ugyan, de a Károlyi-párt lelkes tüntetése minden más hangot elnyomott és a forradalmi demonstráció végével Szász Károly elnök egyáltalán nem dobatta ki az ujságírókat, hanem egyszerűen csak annyit mondott, hogy a sajtó igen tisztelt képviselői ne zavarják a parlamenti tanácskozás rendjét. A következő percben már kiobbant a fiemei események híre, a Wekerle-kormány ott, abban a percben, meg is bukott és feltartóztat-hatatlanul, diadalmasan robogva jött az októberi forradalom.

Emlékeztek-e még arra a borzalmas időre, amikor a magyar lapokban a legterjedelmesebb rovat ezt a címet viselte, hogy: „Hősi halottak”? Emlékeztek-e még arra, hogy milyen érzésekkel olvastuk ezeknek a boldogtalan, megcsalt és megölt embereknek a nevét, hogy mit éreztünk, amikor a hősi halottak-rovat szerencsétlen, szegény eltemetettjeit, ezeknek bús neveit mormolgattuk, hogy a hullaszag, hogy belecsapott az ábrázatunkba, óh, mindezzel emlékeztek-e még? És emlékeztek-e a másik híres nevezetes állandó rovatra a lapok véres hasábjain, arra, amelyik úgy hangzott, hogy: „Ki tud róla”? Ez a rovat temetője volt azoknak a szerencsétleneknek, akiknek még a hírét sem hallották a hozzátartozóik, amióta elvitték őket a vágóhídra, ezekről még azt sem tudták, hogy melyik ország sarában, havában, mocsarában fordultak föl és fulladtak meg, ezek egyszerűen eltűntek, elmerültek a háború feneketlen gyomrában, ezekről senki semmit nem tudott, ezek vagy megdőglöttek valamelyik pergőtűzben, valamelyik lövészárokban vagy elrothadtak, vagy — hitték a naiv keresők és kutatók — tán az orosz hómezőkön valamelyik szibériai barakban, vagy egy olasz, vagy egy román, vagy egy francia fogolytáborban várják a boldog hazatérés napját? És emlékeztek-e még Höfer altábornagy győzelmes jelentéseire és a német nagyvezérkar jelentésére, amely naponként az ujságokban és az ujságok kirakataiban vérig inzultált benneteket, mert hiszen diadalittas hangon adta hírül, hogy esapataink győzelmes közelharcok árán áttörték a frontot, majd, hogy heves pergőtűz nyomása alatt a második védelmi vonalra vonultak vissza, azután, hogy nagy veszteségek árán ismét visszafoglalták az első szakaszt és srápneltűzben is tartják állásaikat és megint előnyomulnak és megint visszanyomulnak és gránát és srápnél és ágyú és gépfegyver és szuronyroham és aknavető és halottak és sebesültek és eltemetett állások, ezekre a vérellátott győ-

zelemittas harctéri jelentésekre, óh, ezekre emlékszel-e még, nyájas olvasó? És tudod-e, hogy minden ilyen jelentés ezer és ezer egészséges ember, családapa, testvér, fiu, férj és vőlegény szörnyű kinhalálát, megcsonkulását, megvakulását, megbénulását, elnyomorodását jelentette? Tudjátok-e még, hogy Höfer és a német nagyvezérkar arról tett nektek mindennap büszke jelentést, hogy sikerült ismét sok ezer egészséges magyar férfit kiirtani az élők sorából, hogy apák és anyák kenyérkereső gyermeküket, hogy feleségek a férjüket, hogy gyermekek az apjukat sikeresen elvesztették, hogy özvegyek és árvák gyártódtak ismét a háborus nagyüzemben a haza nagy üdvére, örömére és boldogságára? És emlékeztek-e még arra a rothadt, bűnös és becstelen korszakra, amikor őszülő családapák, megrokkant öregemberek és testileg, lelkileg elsenyvedt ifjak tudótlóvással, bicegő lábbal és a háboru egyéb emlékeivel, virágos kalappal a fejükön és égő fájdalommal a szivükben újra és újra végig vonultak a városon, ki a pályaudvarokra, a katonavonatok buszszakmányaúl, hogy ismét a frontra hurcolják őket; a hősi halálnak ezekre a boldogtalan jegyeseire, a jogerősen halálra ítéltnek ezekre a végeláthatatlan, szivszaggatóan buszcsapatjaira emlékeztek-e? És emlékeztek-e még arra, hogy egy Lukasich nevű szörnyeteg, milyen irgalmatlanul, milyen könyörtelenül agyonlövötte azokat a szerencsétleneket, akik valamelyik állomáson elszöktek a halálvonatokról, mert élni szerettek volna még, mert meg akarták simogatni a kis gyerekük szőke vagy barna haját, mert szerettek volna kenyeret keresni éhes és ezerszer megalázott asszonyaik számára, ezeknek a boldogtalanoknak ezt a szörnyűséges bűnét halálbüntetéssel büntették; emlékeztek-e még azokra a szép időkre, amikor a szegény katonaszökevényeket a király nevében tömegesen lövette agyon Pesten Lukasich tábornok? Emlékeztek-e még arra a döbbenetre, amely minden pirostráfos tábornoki nadrág láttára torkon ragadott és meg rázott benneteket, emlékeztek-e még rá, hogy életnek és halálnak milyen rettegett urai voltak ezek a szikkadt, vén aranygalléros bornirt és kegyetlen tömeggyilkosok, emlékeztek-e, hogy moccanni nem volt szabad tőlük, hogy szomjas tudótok, kiszáradt melletek zihálva sipolt, mert nem volt levegő, minden hervadt, senyvedt és meg kellett fulladni, úgy ráfeküdt az életetekre a háborus lidérc? Emlékeztek-e még a háboru izére, szagára, dögvészes levegőjére? Emlékeztek-e még a háborura, mindarra, amit ez a veszett és életet habzsoló szörnyőség jelentett, hogy háborus üzem? Ha erre emlékeztek még, akkor mi a véleményetek arról az eseményről és arról a férfiuról, aki ezt a földi gyehennát egyetlen lendületével, egyetlen szavával megszünteti? Mi a véleményetek tehát az októberi forradalomról és mi a véleményetek Károlyi Mihályról?

Mert az októberi forradalom, élén Károlyi Mihállyal, azzal kezdődött, hogy a háborut megszüntette, hogy rögtön békét teremtett. Értitek: megszüntette a háborut; kell-e még több, fontos-e a többi, nem minden, de minden mellékes emellett a nagy, nagy dolog mellett!

AZ OKTÓBERI FORRADALOM

Ugy jött, mint a szélvész. Senki sem rendezte, senki sem csinálta. Kirobbant az a maga mindent elsöprő erejéből. Nem csinálta sem a Nemzeti Tanács, nem csinálta Károlyi Mihály sem; ő csak méltó és hivatott vezére volt, de történeti erők dolgoztak itten és a forradalmat megszülte a háboru és megcsinálta maga a magyar nép. Nem azért kell ezt hangsúlyozni, mintha annak, aki netalán csinálta, oka volna szégyenkezni miatta, oka volna tagadni vagy mentegetőzni; nem, ellenkezőleg, az egész életén keresztül boldog és büszke lehetne, mert a leggyönyörűbbet, a legnagyobbat művelte. De ne hizelegjen senki magának azzal, hogy ő csinálta az októberi forradalmat, ezt az igazság kedvéért állapítjuk csupán meg, csinálódott az magától és akik előmozdítottuk, akik segítettek, akik résztvettünk benne, azok büszkén és emelt fejjel vállaljuk ezt a szerepünket mindhalálig. Nem lehet soha elfelejteni azt a legendás éjszakát — 1918. október 30-át — ott a pesti utcákon, az Astóriában, ahol az utolsó idők történelmének legszebb és legvértelenebb forradalma született meg. A Nemzeti Tanács, amely az Astóriában ült, csak hódolattal fogadta és a kellő mederbe igyekezett terelni a forradalmi eseményeket, de azok előidézésében nagy szerepe nem lehetett. Felejthetetlen, mámoros éjszaka volt. Az utcákat boldogságtól szédült emberek tizezrei lepték el, katonák énekelve járták be a fővárost és a Marsaillaise, a Himnusz és a Kossuth-nóta hangjai testvériesen öleltek össze az októberi éjszaka áldott hangzavarában. Mindenki tódult az Astóriába, hogy felesküdjék a Nemzeti Tanácsnak. Ott született a forradalom, a frontokon, az utcákon, úgy robbant ki a földből, ott termett Pesten és megrázta, megremegtette az egész régi, bűnös világot és úgy elfujta a háboru borzalmát, mint a szélvész. Nem lehet leírni, olyan gyönyörű volt, olyan boldogságos, nagy, szent dolog volt.

Én az éjszakai forgatagban szédülten tántorogtam és végigjártam a tüntető katonákkal a várost és fölmentem az Astóriába és boldogan lestem az eseményeket. A világon semmi, de semmi hivatalom nem volt, csak azt éreztem, hogy mámoros részese vagyok a forradalmárok örömének, ujjongásának, hogy hozzájuk tartozom, hogy testvérük vagyok, hogy az ő ügyük az enyém is, hogy lelkes, minden áldozatra kész, a szívem mélyéig meghatott októberi forradalmár vagyok. Nem több, nem kevesebb, egyszerűen csak forradalmár. De hiszen forra-

dalmár volt akkor egész Budapest, egész Magyarország, csatlakozott mindenki és ki gondolta volna, hogy ez valamikor megbocsáthatatlan bűne lesz az embereknek. Az események rohanva, száguldva követték egymást. Ott az Astóriában Károlyi Mihály, Lovászy Márton, Kunfi Zsigmond, Garami Ernő, Hock János, Jászi Oszkár, Szende Pál, Purjesz Lajos, HatvanyLajos, Fényes László, Bíró Lajos, Buza Barna, Weltner Jakab tanácskoztak és egyre újabb és újabb katonai és polgári küldöttségek érkeztek. Mindenki esküdni akart. Kint az ajtó előtt, vállán puskával, őrködött a forradalom önkéntes és exaltált portása, a legendás Rappaport és közben egyik rémhír a másikat kergette. Valljuk be, hogy az októberi forradalmi éjszakának voltak igen kritikus pillanatai, amikor a Nemzeti Tanács tagjai komolyan számolhattak azzal a nem is fantasztikus eshetőséggel, hogy összefogdossák és felakasztják őket. Minden pillanatban arról érkezett hír, hogy Lukasich városparancsnok vérbefojtja a forradalmat és izgatott jelentések érkeztek arról, hogy egy bosnyák ezred indult meg az Astória körülkerítésére és ha kell, fölrobbantására. Közben irtózatossá vált a Kossuth Lajos-utca felől, a Nemzeti Tanács tagjai izgatottan ugrottak az ablakokhoz és hamarosan meggyőződtek arról, hogy senki sem sebesült meg. Nagy György lelkes és nagyszerű figurájára emlékszem élénken, ő mindenütt jelen volt és igazi forradalmár lelkesedéssel és elszántsággal vett részt az októberi éjszakában, lelkesített, gyújtott minden szava. Fényes László is fáradhatatlan volt. De nem lehet itt személyekről írni, az egész egyetlen mozgalmas, színes, drága forradalmi képbe olvad össze és én csak arra emlékszem, hogy éjjel után — nem is tudom már hány óra lehetett — a Nemzeti Tanács azzal bizott meg engem, hogy mint polgári biztos menjek el Heltai Viktorral a városparancsnokság átvételére. Magyar Lajos, aki ekkor már ott dolgozott a Nemzeti Tanács helyiségében, kiállított valami írásos igazolványt és én ezzel felszerelve, elmentem Heltaival a városparancsnokságra. Mondhatom, kicsit barátságtalan érzés volt belépni a félelmetes épületbe, mert hiszen tulajdonképpen nekünk egyetlen katonánk, egyetlen szál őrségünk sem volt és magam lepődtem meg legjobban, amikor az ott talált tiszték Heltai felszólítására majdnem valamennyien csatlakozásukat és engedelmességüket jelentették be a Nemzeti Tanácsnak, viszont az a két-három tiszt, aki nem akart csatlakozni, minden ellentállás nélkül, egészen békésen tudomásul vette, hogy ők foglyok és szobájukat nem hagyhatják el. Ha bárkinek eszébe jutott volna ott ellentállni, nagyon furcsa és kritikus helyzetbe kerülhettünk volna, mert hiszen nem lett volna módunkban a kiadott parancsnoknak érvényt szerezni, Heltainak akkor egy szál katonája sem volt és bizony alaposan elbánhattak volna velünk, maguk a „foglyul ejtett” tiszték. Bevallom, én éreztem is bizonyos borzongásfélét, de csakhamar megnyugodtam, amikor láttam az egész vonalon való teljes behódolást és a hajnali órákban, amikor már minden veszély elmúlt, amikor már teljesen urai voltunk a helyzetnek, én meguntam hivatalomat és magára hagytam Heltai Viktort a városparancsnokot.

rancsnokságon. Amikor a hajnali szürkületben hazafelé indultam Királyi Pál-utcai lakásomra, az utcákon mindenütt őszirózsás, boldog és éneklő emberekkel találkoztam; a forradalom győzelme ittassá tett mindenkit és én magam, valami sohasem érzett, boldog mámorral a szívemben feküdtem le aludni reggel felé a lakásomban teljesen egyedül. Október 31-én délelőtt 11 óra tájban mentem el hazulról és a Kossuth Lajos-utcán szembe jött velem egy autó, amelyet taláломra megállítottam, hogy megkérdezzem a bentülő, nyilván informált embereket, hogy mi az újság. Érdekes véletlen, hogy az automobilban Károlyi Mihály ült — emlékezetem szerint — Batthyány Tivadarral és Károlyi boldogan szorította meg a kezemet és közölte velem, hogy a forradalom az egész vonalon győzött és minden úgy történik, ahogy mi azt megálmodtuk.

Boldog napok következtek, hiszen a háboru nyomban megszűnt és sajtószabadság, választójog, minden, amit csak kívántunk, az ölnkbe hullott. A forradalmi mámor zavartalan volt és az októberi égen az első felhő akkor jelent meg, amikor Tisza Istvánt agyonlőtték. Én a „Népszava“ szerkesztőségében éppen cikket írtam, amikor telefonon jelentette valaki az esetet. Bent a „Népszavá“-nál általános megdöbbenést keltett a gyilkosság híre és különösen Weltner Jakab tartotta az esetet a forradalom szempontjából rendkívül károsnak és ártalmasnak. Én bevallom, nem osztottam ezt a nagy megdöbbenést, mert a négy és fél esztendő háboru irtózatai után Tisza pusztulása majdnem természetesnek tűnt fel. Mindenki Tisza Istvánt tartotta a háboru vélegtekig való elhuzójának, annyi elkeseredés, annyi gyűlölet halmozódott fel ez ellen a konok és elvakult háborucsináló ellen, hogy valóban a levegőben volt a tudat, hogy Tiszát, ha idejekorán el nem menekül, elsöpri a forradalom. Ezen már nem igen változtathatott az a történelmi tény sem, hogy Tisza maga is csatlakozni akart az októberi forradalomhoz, hogy levél útján és Sándor Jánossal küldött üzenet útján a munkapártnak azt a tanácsot adta, hogy Károlyit támogassák és ő maga is felajánlotta Károlyinak és a forradalmi kormánynak szolgálatait, ez a bekapcsolódási törekvése már nem hárihatta el feje felől a közeledő végétet. A forradalom vezérei természetesen nem foglalkoztak ezekben az időkben Tisza István személyével, az ő tegnap még jelentőségteljes egyénisége máról-holnapra jelentéktelenné és közömbössé vált és igazán senki illetékes tényező nem gondolt az ő megbüntetésére, senki a világon vele nem törődött és egészen bizonyos, hogy kóbor katonák magánakciója volt a gyilkosság és az is valószínű, hogy ha ezek nem tudtak volna vele végezni, mások kíséreltek volna meg merényletet ellene. A forradalomnak egyáltalán nem volt szüksége arra, hogy Tisza meghaljon és e tekintetben osztottam is azt a véleményt, hogy az ő tragikus pusztulása inkább árt, mint használ a forradalom ügyének. Megdöbbenni azonban csak addig a mértékig tudtam, amint megdöbbenek minden emberöléstől és részvétellel vagyok mindenki iránt, akitől elveszik az életét. Ilyen értelemben sajnáltam természetesen Tiszát is, akit egyébiránt is rendkívüli

jelenségnek tartottam, viszont az ő bűnhődése annyira magától érthető volt, hogy különös emóciót nem keltett bennem, ezt egészen őszintén meg kell mondanom ma is. Emlékszem rá, hogy a gyilkosság hatása alatt elsiettem a „Népszava“ szerkesztőségéből az utcára és ott az újságkirakatokban mindenütt olvasható volt már Tisza megöletésének hirtelensége. Mondhatom, a járókelők tömege az elképzelhető legnagyobb közönséggel tért fölötté napirendre és mint valami legtermészetesebb és legmagától érthetődőbb epizódról, úgy emlékeztek meg erről az eseményről. A forradalmi események lázas torlódásában igazán nem volt nagy jelentősége annak, hogy Tiszát, aki tagadhatatlanul bátran és imponálóan viselkedett élete utolsó órájában is, néhány kőbor katona meggyilkolta. Mindenesetre fölösleges és káros volt ez a gyilkosság, az egyetlen vércsepp a vértelen októberi forradalmon.

Akik ebbe a gyilkosságba később Kéri Pál és Fényes László nevét belekeverték, azok tudatos gonoszságot követtek el, mert hiszen ezeknek nyilvánvalóan semmi közük nem volt a gyilkossághoz, amelyben ártatlan Pogány József is. Friedrich Istvánnak Tisza meggyilkolása körül való szerepe az egyetlen, amely előttem máig sincs tisztázva. Friedrich István ugyanis a legfelelőtlenebb és legekzaltáltabb kalandora volt az októberi forradalomnak. Emlékszem rá, hogy én gyakran találkoztam a forradalmat megelőző és követő hetekben ezzel az őrültként ható nyurga fiatalemberrel, aki több ízben a legalázatosabb tisztelettel mutatkozott be nekem, de én bemutatkozására minden esetben, félig tréfásan, de valóban komoly éllel azt válaszoltam neki, hogy:

— Nem fontos...

— De kérem kedves szerkesztő ur! — motyogta ilyenkor Friedrich kinosan mosolyogva, de én ridegen visszautasítottam továbbra is minden tolakodó barátkozási kísérletét, a köszönésére nem válaszoltam és állandóan azt kérdeztem az emberektől, amikor ezt a lőtő-futó, üvöltöző, gesztikuláló, lánchídi bolondot láttam:

— De ki ez az ember?...

Senki sem tudta, mindenki csak annyit tudott róla, hogy Friedrich és hogy állandóan lövetni akarja a várat és nincs megelégedve a forradalom tempójával és mindig rohamra akarja vezetni a matrózokat. Tehát ez a felelőtlen és láthatólag korlátozott forradalmi szélhámos — ugyanaz, aki később Magyarország miniszterelnöke lett — a maga mindenkit tullicitáló, intranszigens mivoltában számtalanszor tett olyan nyilatkozatokat, hogy végre cselekedni kell, a tettek mezejére kell lépni és Tiszával, a forradalomnak és az országnak, leggonoszabb ellenségével végezni kell.

Bizonyítékok vannak arra, hogy Friedrich a maga züllött matrózait gyakran szólította föl arra, hogy lépjenek a cselekvés mezejére, mivelhogy a „nemzet tetteket vár“ és nem kezdődhetik a cselekvés mással, mint Tisza elpusztításával. Ebben az értelemben nyilvánvalóan felbujtói szerepe van Friedrich Istvánnak a Tisza-gyilkosságban, de persze, ez sem úgy áll, mint ahogy a fantasztikus ügyészi vádirat

előadta a gyilkosság előzményeit, tervrajzokkal és egyéb vicces dolgokkal egyetemben. Kéri Pál voltaképpen az októberi forradalom kitermeltje, mert azelőtt ő a petyhüdt és nagyvilági életet élő hirlapírók azon fajtájához tartozott, akikkel különösen „Az Est” árasztotta el a pesti aszfaltot. Az októberi forradalom lendülete és főleg a háboru ellen való gyűlölete Kérit fanatikus és áldozatkész forradalmárrá érlették és kevesen állták meg az októberi forradalom során annyi szívósággal és elszántsággal a helyüket, mint Kéri Pál. Természetes viszont, hogy a forradalmi konjunktura rengeteg embert csődített a győzelmes forradalom táborába. A sajtó máról-holnapra a leglelkesebb forradalmi hangokba csapott át és ezen a téren is vezetett Miklós Andor orgánuma, „Az Est”, amely büszkén hivatkozott arra, hogy ő volt az első, aki a Nemzeti Tanács megalakulását sürgette. Károlyi Mihály tömjénezésében és ünneplésében nemes versenyre keltek „Az Est”, a „Pesti Hirlap” és Szakács Andor kisdud lapja a „Virradat”, valamint a Thury Bélának klerikális ujságja, az „Alkotmány” és általában forradalmi tűzgőzölgött minden pesti lapból. A „Budapesti Hirlap” is sietve a Nemzeti Tanács védelme alá helyezte magát, de innen magának a szerkesztőségnek a kivánságára távoznia kellett Rákosi Jenőnek, a hirhét reakciónak. Thury Béla nem osztozott Rákosinak ebben a nem egészen önkéntes, de mégis tiszteletreméltó visszavonulásában, ő az „Alkotmány” hasábjain úgy felesküdt a forradalomra, mint a pinty. Bizonyos tiszteletreméltó tartózkodással viselkedett a forradalommal szemben „Az Ujság”. Viszont az októberi forradalom menetét is gyorsítani akarta és radikálisabb tempót kívánt és forszírozott a hirlapírók társadalmában Fehéri Armand, a „Pesti Hirlap” munkatársa. A forradalom első sajtófőnöke a kissé léha Halász Lajos lett, aki a bukás után azután elsőnek hagyta cserben Károlyi Mihályt.

A sajtó munkásainak szervezeti életében is okozott bizonyos átalakulásokat a forradalom. Rákosi Jenőnek távoznia kellett az Otthon elnöki székéből és helyébe Molnár Ferencet választottuk meg, míg én alelnök lettem Kéri Pállal együtt. „Az Ember”-ben pedig cikksorozatot kezdtem, amelyben lelepleztem a háboruban kegyetlenkedő tiszteket és orvosokat. Felhívást tettem közzé, hogy aki a háborunak ezekről a gyilkos gonosztevőiről adatokat tud, az közölje velem. Százszámra érkeztek a levelek és én egyre-másra pellengéreztem ki a katonák hóhérait. Közben attól tartottam, hogy a konjunktura szemétemberei tulságosan el találják lepni a forradalmat és ezért Károlyi Mihályhoz nyílt levelet intéztem „Az Ember”-ben és felszólítottam, hogy az előszobáját takaríttassa ki az ott lézengő kétes elemektől, seprűzze ki az álhirlapírókat és egyéb svindlereket, szóval tisztítsák meg a forradalmat a rátapadó salaktól. Ez javarészből meg is történt. Amikor Halász Lajosnak is távoznia kellett a sajtófőnöki székből, Károlyi Mihály az én tanácsomat kérte ki, hogy ki legyen az új sajtófőnök. Én elsősorban Gellért Oszkárt és másodsorban Magyar Lajost ajánlottam. Hangsúlyoztam azonban, hogy Gellért összehasonlíthatatlanul alkalmasabb erre a pozícióra Magyarznál. Ezt a kérdést Károlyi Nagy

Vince, Garami és Kunfi jelenlétében még egyszer megtárgyalta velem és a tárgyalás eredményeképpen ki is nevezték Gellért Oszkárt sajtófőnökké és az ő avatott és minden tekintetben becsületes működése valamennyiünknek örömünkre szolgált. Meggyőződésből csatlakozott az októberi forradalomhoz az ugynevezett keresztény sajtó egyik exponense, Persián Ádám, aki szintén derekasan állta meg a helyét az egész idő alatt.

A köztársaság kikiáltásának emlékezetes ünnepnapján a parlamentben összetalálkoztam Ady Endrével. A költő ekkor már nagy beteg volt és alig vánszorgott az ünnepi gyülekezetben. Mellé szegődtem és együtt hallgattuk végig a történelmi nevezetességű gyűlést. Ady különösen gyönyörködött Kunfi Zsigmondban, állandóan őt nézte és szinte gyermekes mohósággal hallgatta, szívtá magába minden szavát. Kunfinak régi, meghitt barátja volt Ady és rendkívül sokra becsülte a képességeit. A forradalomban pedig igazán egész pompázó mivoltukban jelentkeztek Kunfi rendkívüli kvalitásai és ő volt a legszébszavu és a legünnepeltebb szónoka ezeknek az időknek. A köztársaság kikiáltásának ünnepnapján még a szokottnál is szebben beszélt Kunfi és a felvillanyozott tömeggel együtt hosszan, lelkesen, szeretettel tapsolta őt Ady Endre is. Együtt mentem el Adyval az ünnepélyes aktus végeztével és felvittem őt Királyi Pál-utcai lakásomba, ahol felejtethetlen délutánt töltöttem vele. Ez volt az utolsó találkozásom az életben Ady Endrével, azután már csak a temetésére mentem el a nagy költőnek. Nagyon különös, nagyon megható látvány volt, ahogy az októberi forradalomnak ez az ihletett szavu megjövendőelője, profétája, költője, fáradtan és halálos betegen is milyen boldogan és csillogó, meleg tekintettel tapadt a forradalom vezéreire, mennyire örült, hogy az ő álmai valóra váltak, hogy megérhette azt a forradalmat, amelyért a maga zengő fegyverével harcolt, amelyet megjövendőölt, amelynek hatalmas szellemű, lángelkű látnoka volt. Hogyne örült volna Ady Endre, hiszen még nem is olyan régen, a háború vérvárás, undok éveiben Rákosi Jenő a „Budapesti Hírlap” hasábjain valósággal nyilvános feljelentést tett Ady ellen, mert nem ment el meghalni a csatába. Igen, volt egy olyan idő Magyarországon, amikor Rákosi Jenő a „Budapesti Hírlap”-ban kipellengérezte azokat, akik nem mentek el hősi halottaknak, kipellengérezte és igenis, szinte nyilvánosan feljelentette Ady Endrét és Babits Mihályt is. Hogyne lett volna tehát boldog Ady Endre, hogy ennek a világnak pedig befellegzett és a győzelmes októberi forradalom elsöpörte a háborút és elsöpörte a gyilkosoknak véres, szörnnyű uralmát és felszabadította a népet, szabadságot és jogot adott mindenkinek. Mert a Károlyi-forradalom igenis, mindenki szabadságát és mindenki jogát meghozta, soha olyan szépen, olyan szabadon, olyan zavartalanul, olyan nyugodtan, olyan boldogan nem lehetett élni Magyarországon, mint abban az időben, pedig egy veszett háború után voltunk, pedig száz sebből vérzett a háborúban megcsapolt és szétszakgatott ország. Ám a megmaradt kis

földdarabon szabadság volt, tiszta levegő volt és nem volt szégyen embernek lenni. Így volt, esküszöm, hogy így volt, akármit is hazudoznak három év óta az ellenforradalom kibérelt ajkai és tollai.

Én, mint szocialista, nagyon büszke voltam a Károlyi-korszak idején Kunfi Zsigmondra és Garami Ernőre. Garamiról mindenki megállapította, hogy nála tehetségesebb kereskedelemügyi minisztere még nem volt Magyarországnak, Kunfi ragyogó képességei viszont a kultuszminisztériumban érvényesültek. Garamival egyébként nekem, mint az újságíró-egyesület és a szabadszervezet egyik vezető emberének igen sok nézeteltérésem volt a forradalom során. Garami ugyanis azon a teljesen korrekt kereskedelemügyi miniszteri állásponton volt, hogy ő a papírvisszatérítés és papirellátás kérdésében is egyenlő mértékkel kíván mérni minden újság számára, akár támogatja az a forradalom ügyét, akár nem. Ez tudniillik már a forradalom első mómora után, abban az időben volt, amikor néhány újság, mint a „Pesti Hírlap“, „Budapesti Hírlap“, kezdte aláaknázni a forradalom vívmányait. Én viszont azon a nézeten voltam, hogy Garami Ernő a forradalom jogán miniszter, neki tehát a forradalom mindennél szentebb érdekeit is szem előtt kell tartania és mivelhogy a papírvisszatérítés és papirellátás az én felfogásom szerint a kormánypausalé egyik formája, tehát alapjában véve pénzbeli támogatás, ennél fogva én azt az álláspontot képviseltem, hogy a sajtófőnök ne hízalja a forradalmi kormány pénzén a forradalomellenes sajtót és ezeknek az aknavető, alattomos munkát végző lapoknak vagy egyáltalán ne adjanak papírvisszatérítést, azaz szubvenციót, vagy csak lényegesen kevesebbet adjanak, mint a forradalom igazi hiveinek, az igazi forradalmi sajtónak. Garami ezzel szemben az „egyenlő elbánás“ elvét akarta megvalósítani az egész vonalon, még pedig azzal a különben igen korrekt indokolással, hogy ő itt a hivatalban nem szocialista és nem forradalmár, hanem egyszerűen csak pártatlan kereskedelemügyi miniszter. Akármilyen rokonszenvesen hangzott is Garaminak ez a többször ismételt kijelentése, én nem titkoltam előtte ellentétes véleményemet és több ízben kifejtettem, hogy a forradalom vívmányainak biztosítása ma a legmagasabb közérdek és a szocialista miniszternek a legapróbb reszortügyben is szem előtt kell tartania ezt a legfőbb és legmagasabb szempontot, tehát a formák lehető betartásával mégis csak meg kell menteni a lényegét és az újságírók szabadszervezete segítségére akar sietni a forradalmi kormánynak, amikor magára akarja vállalni a forradalmi sajtó támogatásának és az ellenforradalmi sajtó lehető háttérbe szorításának hálátlan feladatát. Gellért Oszkár az újságírók szabadszervezetének vezetőségi tagja volt, tehát a sajtófőnöki székben nemcsak a kormánynak, de a szabadszervezetnek is felelősséggel tartozott és a mi sajtópolitikánk igenis az volt, hogy, a sajtószabadság nagy elvének megsértése nélkül, lehetőleg a forradalom szolgálatába állítsuk a számottevő sajtót. Mi, mint az újságírók összességének képviselői, megtehettük azt, amit a kormány nehezebben cselekedhetett volna meg és a korrupcióra haj-

lamos lapkiadókkal szemben vállaltunk minden ódiomot, az lévén a meggyőződésünk, hogy a sajtószabadság elve és a lapkiadók anyagi érdeke között semmiféle szerves összefüggés nincsen és igazán nem köteles a forradalmi kormány az ellenforradalmár sajtó anyagi támogatására és egyébként maga a sajtószabadság is a forradalom vívmánya, sőt vívmányának csak egy része és egy hamisan értelmezett frázis kedvéért nem szabad veszélybe sodorni engedni magát az egész forradalmat, annak minden vívmányával együtt. Pedig néhány magyar lap már ekkor kifejezetten a forradalom elgáncsolásán munkálkodott, sunyin, gyáván, de mégis igen-igen észrevehetőn. Tudvalevő, hogy a háborus kormányok a cenzura, a lapbetiltás és az üldözés minden fegyverével fojtogatták a sajtót, a sajtószabadságot ridegen elnyomták és én nem láttam be, hogy ugyanakkor, amikor a forradalom mindezeket a sajtószabadságellenes intézkedéseket egy csapásra megszüntette, miért legyen olyan gyámoltalan, hogy hízalja és anyagilag erősítse azokat az ujságokat, amelyek egyenesen a forradalom életére törtek. Engem nem hatott meg, hogy a mindenkori kormányterror, a cenzura, a sajtóelnyomás és sajtókorrupció legcégéresebb lovagjai és sajtóügynökei kezdték orditozni a sajtószabadság jelszavát, velünk szemben, akik a legnehezebb időkben harcoltunk mindig meggyőződésből, sohasem anyagi érdekekért a szabadsajtóért. Garamit azonban, fájdalom, meghatotta a zsebenütött lapkiadók kórusának ez a jajszava és a lapkiadók folytonos deputációzásának és a szabadszervezet ellen való állandó denúncálásainak tagadhatatlanul volt hatása Garami Ernőre. Magyarország felé valóban nem ártok Garaminak mindezek rezignált konstatálásával, sőt az ő mindnyájunkra nézve öröndetes és kívánatos possibilitását csak elősegítem, ha itt megállapítom, hogy Garami Ernő kereskedelemügyi miniszter sajtópolitikája sohasem volt azonos az ujságírók szabadszervezetének és Gellért Oszkár sajtófőnöknek kifejezetten forradalmi sajtópolitikájával és nekem személy szerint nagyon sok nézeteltérésem volt Garamival, akinek váltig hangsúlyoztam, akitől egyre kértem, hogy engedje meg, hogy mi, ujságírók, megvédjük a forradalmi miniszter urak számára a forradalmat, annak sajtóbeli aknavetőivel és ortvámadóival szemben és ne gördítsen akadályokat annak a sajtópolitikának érvényesülése elé, amely hiszen nem akar mást, mint a forradalmat és annak vívmányait megvédelmezni és a többek között harcot folytat azért is, hogy minden ellenkező földalatti törekvések ellenére is minél tovább helyükön maradhassanak a forradalmi kormány tagjai, tehát, hogy a kereskedelemügyi miniszteri székben minél tovább ülhessen egy olyan minden tekintetben kiváló férfiú, mint például Garami Ernő. Nekünk az volt a véleményünk, hogy nemcsak a kiadóknak jár sajtószabadság, hanem sajtószabadság jár végre ezekben a forradalmi időkben az ujságíróknak is, akiknek szabad tán végre meggyőződésüket hirdetni a mindenkori kiadók zsarnoki zsebpolitikájával szemben. És ha mondjuk, a „Pesti Hirlap“, a „Budapesti Hirlap“, a „8 Órai Ujság“, „Az Est“ vagy akármelyik másik pesti lap ujságíróinak tulnyomó többsége becsületesen ki akar tartani a

forradalom mellett, ott, e lapok hasábjain, akkor e tekintetben igenis módot kell nyújtania a forradalmi kormánynak a hivatásos újságíró testületen keresztül ahhoz, hogy ezek a hírlapírók meggyőződésüket követhessék és ne legyenek kiszolgáltatva a kiadó urak magánérdekének, önkényének. Az újságírónak Magyarországon még sohasem volt sajtószabadsága, mindig csak a kiadók élvezték itt-ott, bizonyos fokig a sajtószabadság valamely sajátságos formáját és én bizony úgy gondoltam, hogy a forradalom meghozhatja tán az újságírók sajtószabadságát is. Károlyi Mihály miniszterelnöki, sőt köztársasági elnöki minőségében is nyíltan a mi sajtópolitikánkat helyeselte és támogatta, hasztalan szaladgáltak hozzá deputációkban a lapkiadók, ő a forradalom kipróbált és megbízható újságíróit illetékesebbeknek tartotta a sajtópolitika irányítására, mint a minden kormányt kiszolgáló és anyagi érdekeik után igazodó lapkiadókat. Nagy szomorúsággal láttuk azonban, hogy Garami Ernő nemcsak velünk szemben, de még Károlyival szemben is fenntartotta ellenkező véleményét és ő a lapkiadók sajtószabadságát az újságírók sajtószabadsága fölé helyezte és nekem, aki Garamit igazán hosszú évek óta közvetlen közléről tanultam meg tisztelni és nagyra-becsülni, kiábrándultan kellett látnom, hogy Garaminak, a kereskedelemügyi miniszternek, sajtópolitikai felfogása sokkal közelebb áll a munkapárti lapkiadók felfogásához, mint mondjuk, az enyémhez és én valóban nem örültem, amikor a „Pester Lloyd“ és a „8 Órai Újság“ hódoló vezércikkkel ünnepelték kereskedelemügyi miniszteri működéséért az én szocialista vezéremet.

Ilyen körülmények között az ellenforradalmárrá vedlett lapok egyre vakmerőbbekké lettek és ez az állapot vezetett arra, hogy egy szép napon maga az utca is beleszólt a közvélemény irányításába és az egyre perfidebbé váló „Pesti Hírlap“-ot a tömeg egy ízben megtámadta és erősen megrongálta. Több hasonló támadást és akciót kellett leszerelnie az újságírók szabadszervezetének, amely éppen azt akarta megelőzni, hogy az ilyen forradalomellenes jelenségek ne váltssák ki a tömegek retorzióját. Én soha semmit le nem tagadtam és őszintén, minden melléktekinet nélkül akarok elmondani itt mindent, ami igaz és ennek hangsúlyozásával jelentem itt ki, hogy mindazok a már akkor felmerülő és azóta is számtalanszor megismételt hírek, mintha az újságírók szabadszervezetének, vagy Gellért Oszkár sajtófőnököknek bármilyen része lett volna abban, hogy akár a „Pesti Hírlap“-ot, akár más újságot katonák, vagy munkástömegek megtámadjanak, ezek az állítások szemérmetlen hazugságok. Nekem tudnom kellene arról, ha ilyen dolog megtörtént volna, de állítom, hogy ilyen romboló célzatu tüntetések előkészítésében soha az újságírók szabadszervezetének se hivatalosan, se félhivatalosan része nem volt, ilyen megbeszélésekben soha egyikünk sem vett részt, ilyen határozathoz mi soha hozzá nem járultunk. Ellenkezőleg, mi, mint szabadszervezet, segítségére siettünk minden szorongatott és a tömegektől fenyegetett újságháznak és a „Pesti Hírlap“ szerkesztőségét is éppen úgy megvédelmeztük forradalmi presztizsünk egész súlyával a további várható táma-

dások ellen, mint akár a „Pester Lloyd“-ot, akár az „Alkotmány“-t, akár más, hozzánk védelemért forduló újságokat. Mi az utcát sohasem óhajtottuk belevonni a sajtópolitikába, semmiféle brutális erőszakot nem óhajtottunk és elő nem mozdítottunk, mi részben szellemi fegyverekkel, részben más, a sajtószabadság, a mindenki sajtószabadságának elvét nem érintő s legfeljebb a kiadók zsebéreke iránt érzéketlen módszerekkel szeretnénk volna a sajtót a forradalom táborában megtartani, legalább addig, amíg a forradalom berendezkedik és annak vívmányai megszilárdulnak és bizonyos fokig biztosítottak látszanak. Nem rajtunk mullott, hogy ez nekünk nem sikerült teljesen.

Néhány, engem személy szerint érdeklő epizódot kell itt elbeszélnem. A szabadszervezetet az én legszemélyesebb akciómra teremtették meg az újságírók. Ez még a háború idején történt és a lapkiadóknak nem csekély ellentállásával találkozott. Az ellentállás azonban főleg az én személyemnek szólt, ami tökéletesen érthető, mert az én újságíró-közéleti működésem a budapesti lapkiadóknak rendkívül sok pénzükbe került. Az újságírók fizetésrendezési mozgalmait ugyanis mindenkor én kezdeményeztem és e tekintetben kíméletlen voltam a kiadókkal szemben, akik úgy érezték, és joggal érezték úgy, hogy túlságosan drága nekik az én garázdálkodásom, amely viszont más oldalról a hírlapírókat egyre jobb anyagi helyzetbe juttatta. A lapkiadók tehát minden erejükkel azon voltak, hogy megakadályozzák a szabadszervezet létesülését, illetve a lehetőség szerint az egyes redakciók munkatársainak megtiltsák, hogy a szabadszervezetbe belépjenek. Én ezt a kiadói akciót úgy játszottam ki, hogy amikor már a szabadszervezet megalakítása teljesen elő volt készítve, én hirtelen visszavonultam és nem fogadtam el a végrehajtó-bizottságban a nekem felajánlott vezetői állást, mert néhány újság kiadója kifejezetten ettől tette függővé munkatársainak a szabadszervezetbe való belépési engedélyét. Én, mint vörös posztó, félrevonultam és a szabadszervezet végrehajtó-bizottsága három igazán önzetlen hírlapírónak, Bródy Ernőnek, Magyar Lajosnak és Pók Ödönnek irányítása mellett kezdte meg működését. A forradalom kitörése után tisztújításra került a sor és ekkor az újságírói közvélemény azt kívánta, hogy én is, aki voltaképpen a szabadszervezetet életre hívtam, bekerüljek a végrehajtó bizottságba. A lapkiadók és az ő érdekeiket kiszolgáló hírlapírók heves akciót kezdtek személyem ellen, előljárt ebben az akcióban „Az Est” és „Pesti Hírlap” kiadóilag irányítható hírlapíró-gárdája és megnyerték ehhez az akcióhoz a régi végrehajtó-bizottság egy részét, közöttük Magyar Lajost is. Én nem is voltam hivatalosan jelölve a választáson, ahol azonban az újságírók túlnyomó nagy többsége állott mellém és a szabadszervezet végrehajtó-bizottságába a legtöbb szavazattal első helyre én kerültem be és még nekem kellett vigyáznom arra, hogy a végrehajtó-bizottságnak ellenem agitáló néhány vezetője valahogy bekerüljön. A végrehajtó-bizottság azután a legnagyobb egyetértésben irányította azt a sajtópolitikát, amit fentebb vázoltam. Közben a „Déli Hírlap” című lapot Lázár Miklós főszerkesztő és laptulajdonos a szer-

kesztőség háta mögött eladta Bangha páternek és Pallavicini Edének. Nekem már akkor semmilyen kapcsolatom nem volt a „Déli Hirlap“-hoz, de a szerkesztőség tagjai hozzám fordultak és megkértek, hogy legyek a segítségükre abban, hogy ezt az erkölcstelen lapvásárt megakadályozzák, mert ők nem óhajtanak Bangha páterék zsoldjába kerülni és ezzel a forradalom árulóivá lenni. Én kötelességemnek tartottam, hogy az egész szerkesztőség egyhangú kérésének engedve, résztvegyek az ujságírói lekiismereti szabadság ellen intézett ezen durva orvtámadásnak a visszaverésében. Bementem tehát a „Déli Hirlap“ szerkesztőségébe és ott a harcoló ujságírók élére állva, lelepleztem magában a lapban Lázár Miklós árulását, mire őt a szerkesztőség elmozdította állásából és helyébe főszerkesztőnek dr. Dénes József, felelős szerkesztőnek pedig Pusztai Béla került, akiben az egész szerkesztőség bizalma összpontosult. Pallaviciniék és Bangháék egy Payr Hugó nevű ismert díjbirkózót szerződtettek felelős szerkesztőnek és őt bízták meg azzal, hogy a szerkesztőséget, ha kell, erőszakkal, elfoglalja és egyuttal Lázár Miklós segítségével a papírközpontnál eljárta, hogy a szerkesztőség által ily módon birtokba veit forradalmár „Déli Hirlap“ papirost ne kaphasson és az Ujságüzemnyomdát, illetőleg annak tulajdonosát, Miklós Andorékat is megnyerték, hogy a lapot a mi irányításunk mellett ne nyomják, csak a Payr által megszerkesztendő új „Déli Hirlap“-ot. Payr nevű díjbirkózó nálam jelentkezett és kérte, hogy engedjem birtokba lépni Pallavicinét, és járuljak hozzá ahhoz, hogy ő átvegye a szerkesztést. Természetes, hogy én ridegen elutasítottam Pallavicininek a hirlapírók ellen szerződtetett nehézsúlyu zsoldosát, a szerkesztőséget pedig „Üzenet a munkásokhoz és katonákhoz“ című cikkem hatása alatt tengerészek szállották és védelmezték meg; Miklós Andoréknál pedig személyesen, erélyes fellépéssel vittem keresztül, hogy a lapot tovább nyomják, sőt a lap előállításához szükséges pénzt is megszereztük és a papírközpont ellen intézett éles támadásaim a megfelelő papírt is biztosították a lap számára és így Pallaviciniék és Bangháék, akiket az összes lapkiadók, az egész papírközpont és a magyar sajtó egész nyilvánossága támogatott, nem juthattak a „Déli Hirlap“ birtokába és nem terelhették ezt a lapot a legsötétebb ellenforradalom szolgálatába. A „Népszava“ kivételével, az összes magyar lapok éles támadásokat intéztek ez ellen a „kommunizáló“ eljárás ellen, támadták a „Déli Hirlap“ szerkesztőségét, támadták az akciót támogató ujságíró szabadszervezetet, támadták a végrehajtó-bizottságot és támadtak természetesen engemet.

Én a „Déli Hirlap“ hasábjain védtem ki ezeket a támadásokat, kiméletlen ellentámadásba mentem át, kijelentettem, hogy: az ujságírók lelkiismereti és vélemény szabadságáért folyó ezt a nehéz harcot, az igazi és meghamisíthatatlan sajtószabadságért, a teljes győzelemig fogom folytatni, a szabadszervezetünk ellen uszító kiadókat pedig figyelmeztettem arra, hogy „a szervezetünkhöz pedig senki ne próbáljon hozzá nyúlni, mert azt megvédelmezzük a tiz körmünkkel és revolverrel, sőt kézi bombával is“. A lapkiadók között valóságos pánik tört ki, a „Déli

Hirlap" szerkesztőségének harca ellenben teljes győzelemmel végződött, amennyiben Pusztá Béla maradt a lap szerkesztője, Payr Hugó a lábát soha a szerkesztőségbe be nem tehetette, ellenben az ujságírók által megbélyegezve maradt a küzdelem porondján, viszont Pallavicini irást volt kénytelen adni arról, hogy a „Déli Hirlap“-ot a szerkesztőség tőlük, az új tulajdonosoktól, teljesen függetlenül, a régi forradalmi szellemben irányítja, ami azt jelentette, hogy Pallaviciniék, akik éppen azért adtak nehéz százezreket Lázár Miklósnak, hogy megvásárolván a lapot, az ellenforradalom szolgálatába szegődtessek, ily módon soha sem jutottak a „Déli Hirlap" szellemi birtokába és kárbavesztett az a sok pénz, amit ebbe a lapvásárba befektettek. Győzelemmel végződően az akció, én nyomban elvonultam a „Déli Hirlap“-tól és mindenkor büszke leszek arra, hogy ezt a lelkiismereti és vélemény szabadságért folytatott és a magyar sajtó történelmében példátlanul álló harcot én vezettem, én irányítottam és az egész magyar sajtóval szemben én nyertem meg.

Persze, erről az ügyről aztán, mint a bolsevizmus előhírnökéről igen sokat beszéltek és irtak azóta is, sőt Miklós Andorék és Légrádiék utolsó erejük megfeszítésével megkisérelték még egyszer, hogy engem az ujságírói közéletből kilökjenek. „Az Est" és a „Pesti Hirlap" néhány szolgálékú hirlapírója mozgalmat indított azzal a jelszóval, hogy az ujságírók szabad-szervezetének vezetősége politizál, sőt annak egyik tagja (ez alighanem én voltam) revolverrel és kézi gránáttal fenyegette meg egy ujság-cikkben a lapkiadókat. A legnagyobb erőfeszítéssel próbáltak a bizalmatlansági ivre aláírásokat gyűjteni és a kiadók valóban minden lekötelezett és jellemtelen hirlapírójukat harcavitték, hogy hangulatot csináljanak ellenem és a bizalmatlansági határozattal megbélyegezve, a vezetőség lemondjon és a szabadszervezet szétrobbanjon. A lehető legnagyobb apparátus működött, hogy ez az akció sikerrel járjon, fizetésjavítást, új szerződéseket, mindent ajánlottak a kiadó urak és valóban úgy látszott, hogy sikerül az ujságírói társadalomnak nagy részét az ő érdekeik hálójába ejteni és én bizonyos keserű passzivitással láttam, hogy abba a tragikus helyzetbe kerülhetek, hogy maguk az ujságírók fognak megbélyegezni az ujságírók érdekében vívott csatáimért. A bizalmiférfítéstület, illetőleg a közgyűlés össze is ült az Otthon-kör külön termében és jellemző, a mi „bizalmatlan" ellenzékünk erkölcsi fajsúlyára, hogy a bizalmatlanságot indítványozó egyik legfőbb vezér, Jákó János, a „Pesti Hirlap"-nak azóta lopásokért és sikkasztásokért börtönviselt főmunkatársa, majd az „Érdekes Ujság" felelős szerkesztője volt, aki akkor Légrádyék egész bizalmát bírta és aki ezen a nevezetes ülésen keserű filippikát tartott ellenünk és követelte a távozásunkat. Pók Ödön és Magyar Lajos, a végrehajtó-bizottság részéről egyre növekedő hatással beszéltek, majd szólásra emelkedtem én, aki ellen az egész akció irányult a lapkiadók és a kiadói szolgák, az ujságíró lakájok részéről. Engem mélyen felhaborított az, hogy ujságírók, akik hosszú évek óta nekem köszönhették gazdasági helyzetük fokozatos javulását, akik nekem köszönhették azt, hogy a háboru alatt egyetlen

egy ujságíró se bocsáthattak el állásából a lapkiadók és hogy a hadbavonult ujságírók családja a háboru egész ideje alatt megkapta a hirlapírók fizetését, akik fizetésemeléseket, végkielégítéseket, hosszu évre szóló szerződéseket, mind legelső sorban nekem köszönhettek, hogy mégis akadnak ilyen lapkiadói cselédszolgálatot teljesítő hirlapírók, akik el akarnak adni bennünket főnökeiknek. Ez a mély felháborodás nagyon őszinte és igaz hangon szakadhatott ki belőlem, mert amikor megmagyaráztam a kollégáknak, hogy én ma is fenntartom azt az álláspontomat, hogy a szabadszervezetet a tíz körmőmmel, sőt revolverrel és kézigranáttal is hajlandó vagyok megvédelmezni és hogy ezért az álláspontomért a kiadók testületében, vagy bármiféle kaszinóban lehetne ellenem hajszát indítani, de magában az ilyen eszközökkel is megvédeni kívánt ujságírói szabadszervezetben talán mégsem, az ujságírók fölgráltak helyeikről és hosszan, melegen éljeneztek és tapsoltak és valóságos mámor fogta el az embereket és nem volt többé szó Jákónak, a tolvajnak, bizalmatlansági indítványáról, sőt „Az Est” e célból kirendelt munkatársai nyilvánosan és szégyenkezve vonták vissza indítványukat és a szabadszervezet vezetőségének a testület majdnem egyhangulag bizalmat és köszönetet szavazott. Két-három bélyeges Jákó kivételével az ujságírók összesége erősítette meg a végrehajtó bizottságot pozíciójában és mi az októberi forradalom egész ideje alatt ott maradtunk a helyünkön és teljes egyetértésben az ujságírók egyesületének vezetőivel, Márkus Miksa elnökkel és Habár Mihály főtitkárral, örködtünk a sajtó munkásainak erkölcsi és anyagi érdekei fölött. Egyetlen szépséghibája a végrehajtóbizottságnak az volt, hogy beengedtük magunk közé Gábor Andort, akit a hirlapírók nagy többsége ellenszenvvel látott és nem vett komolyan és akinek nem tudták megbocsájtani azt, hogy a háboru alatt állandóan a háborus cenzura mellett foglalt állást és akinek nem lett volna szabad elhinnünk, hogy tüntető és hangos forradalmi átalakulása őszinte. Gábor különben az ujságírói közéletben való működésével is mindenkor a saját egyéni és anyagi érdekeit igyekezett hathatósan képviselni és neki mindenestre haszna volt abból, hogy mi beengedtük a forradalomba. Az „Apolló”-kabarének és a cselédnótáknak ez a különben nagyon ügyes szerzője mindenkor kiváló üzletembernek bizonyult.

Meg kell itt emlékezniem Bangha jezsuita páterről és arról a sajtóságos viszonyról, amelybe ez a férfiú az „Az Ember” című lapommal került. Az olvasó bizonyára elnézi, hogy nem tartok precíz időbeli sorrendet az események elbeszélésénél és itt rátérek az októberi forradalom ezen epizódjára. Mert a győztes forradalom január hónapjának végén történt az, hogy Királyi Pál-utcai lakásomon megjelent Kemenes Lajos, a Vigszínház fiatal színésze és azzal a meglepő kéréssel fordult hozzám, hogy Bangha páter nagyon szeretne látogatást tenni nálam és általa arra kéri, hogy fogadjam őt a lakásomon és jelöljem meg az időpontot, amikor tiszteletét tehetné nálam. Ugyebár, méltóztatik ezt jól megérteni, hogy nekem a Károlyi-forradalom idején semmiféle hivatalos funkcióim nem volt, én állást vagy pozíciót nem

vállaltam, egyszerűen csak „Az Ember“ című hetilap szerkesztőtulajdonosa voltam, aki Bangha páterről kizárólag barátságosan tendenciájú sorokat szoktam papírra vetni és így bizony kissé érthetetlen volt előttem, hogy miért tisztel engem annyira ez a Bangha, hogy látogatást óhajt nálam tenni, akit személyesen nem is ismert. Kemenesnek azt a választ adtam, hogy nagy örömmel várom a pátert és másnap délután hat órákor legyen szerencsém a lakásomon. Meg kell dicsérnem Bangha pátert a pontosságáért, mert másnap délután percnyi pontossággal hat órákor megjelent nálam Bangha jezsuita atya, Kemenes színész társaságában. Emlékezetem szerint körülbelül fél kilenc óráig, tehát két és fél óra hosszáig időzött nálam Bangha páter és máig is szinte rejtélyesnek tűnik fel előttem ez a furcsa vizit. A páter a legnagyobb egyéni szeretetreméltósággal és kedvességgel fejtette ki előttem látogatásának célját. Elmondotta, hogy azért jött éppen én hozzám, mert engem tart a forradalmi sajtó legtisztességesebb és legmeggyőződésebb képviselőjének és irántam akkor is nagybecsüléssel viseltetett, amikor én a leghevesebb támadásokat intéztem ellene. Őt még soha senki olyan keményen nem támadta, mint én, de mert ő tudja, hogy engem minden más mellétekintet nélkül, kizárólag csak a meggyőzés vezet, azért, mint politikai ellenfélt is tisztelnie kellett engem és ezen az alapon szeretne most közeledést keresni és találni hozzám és általam a szociáldemokrata párthoz, sőt magához a forradalomhoz. Kifejtette előttem, hogy amiket a forradalom máról-holnapra megvalósított, azok a nagy ideálok ideáljai neki is és nagyon szeretné, ha a forradalom vívmányainak biztosításáért vivott harcunkban elfogadnánk az ő őszinte támogatását is. Neki a szocialista programnak majdnem száz percentje szintén programja és ő csak a vallás számára és az egyházi intézmények számára, valamint az egyház szolgálai számára kérne türelmet és védelmet és ha ez lehetséges volna, akkor őt ott találnánk a forradalom oldalán a leglelkesebb és legharcosabb forradalmárok sorában. Hosszan, kedvesen és igazán meggyőzően magyarázta Bangha páter, hogy őt és az ő szereplését eddig is félreértették és nagyon hálás volna, ha én hozzájárulnék ezeknek a félreértéseknek az elsimitásához és megtalálnánk az együttműködés lehetőségét és módját. Azt az óhaját is kifejezte, hogy nagyon szeretne az én közvetítésemmel összeköttetést találni Kunfi Zsigmondhoz, akinek szintén kifejtené a közeledést célzó felfogását. Nekem nagyon rokonszenves volt Bangha páter, de tuloznék, ha azt mondanám, hogy teljes bizalmamat ajándékoztam nyomban a szentéletű férfiúnak. Arra gondoltam, hogy egyelőre jó lesz a pátert odakompromittálni a forradalomhoz és ezért azt a frivol ajánlatot tettem neki, hogy ha azt akarja, hogy én valójában elhigyjem, hogy mindazt őszintén gondolja, amiket itt elmondott, akkor írjon egy cikket „Az Ember“ legközelebbi számába, amelyben kifejti az itt vázolt forradalmi nézeteit. Abban a hiszemben tettem Bangha páternek ezt az ajánlatot, hogy elveszem a kedvét a további jezsuita játéktól. Csalódtam. A páter a legnagyobb mohósággal jelentette ki, hogy hajlandó a kívánt cikk megírására és azt „Az Ember“ legközelebbi számában

már közzé is tehetem. A legnagyobb barátságban váltunk el és meg kellett ígérnem Bangha páternek, hogy a látogatást az ő lakásán visszaadom neki. Mondanom sem kell, hogy ezt az ígért látogatást vissza nem adtam, ellenben Bangha páter elküldte nekem az ígért cikket, amely „Az Ember”-ben meg is jelent, még pedig ezzel a címmel: „Bangha páter cikket irt „Az Ember”-be”. Bangha cikke bár lényegesen óvatosabban volt megfogalmazva, mint ahogy nálam azon a nevezetes estén beszélt, de mégis a forradalom felé való leghevesebb közeledés kiabált ki Bangha cikkének minden sorából és a szociáldemokrácia iránt való tisztelgés és behódolás volt a cikknek lényege.

Bangha páter nevezetes cikke nem a forradalmi mámor első napjaiban, hanem „Az Ember” 1919 évi február hó 11-ki számában jelent meg és mégis ilyen részletek olvashatók benne:

„A világnézeti ellentétek mellett sem vagyunk mi világnézeti ellenfelek egymástól oly reménytelenül messze, hogy a megértés és kölcsönös méltánylás utjait elzártaknak kellene tekinteni.”

„Ha őszintén azokért a célokért csinálták a forradalmat, amelyeket hangoztatnak, akkor a forradalom mindnyájunk java és meg kellene botozni, aki őszintén nem hirdeti.”

„Ha a forradalom eredménye és célja csakugyan ez volt: szabadulás az osztrák iga alól, demokratikus fejlődés, a népszabadságok teljessége, akkor ne féljen senki ellenforradalomtól, mert hisz az elért jó helyébe nem fogja senki visszasírni az elveszett rosszat.”

„A szocializmus kérdésében is hiszem, hogy a világnézeti ellentétek teljes fennmaradása mellett is el lehetne jutni, bizonyos pontokban a kölcsönös megértésre. Ami a szocializmusban jó és magasztos, az szükségképpen evangéliumi is: a munka becsülete, a társadalmi egyensúly megteremtése, a gyengébbnek védelme az erősebbel szemben és a termelés anarchiájának megszüntetése: mind olyan dolgok, amiket a keresztény etika is legkomolyabban kell, hogy szorgalmazzon, még esetleg olyan képviselőivel szemben is, a kiknek a vallás csak védő sánc egyénileg kényelmes elhelyezkedésük biztosítására.”

„Csodálom, hogy a szociáldemokrácia őszinte fanatikusai még nem gondoltak arra, hogy mekkora erőt és mekkora súlyt jelentene törekvéseikre nézve, ha azokat nem riasztanák el a társadalmi közjólét munkáiban a velük való leglelkesebb kooperációtól, akik époly szociálisan gondolkodnak, mint ők, de a mai szociáldemokráciában kénytelenek ellenséget és veszedelmet látni addig, amíg az összekeveri a népjóléttel az egyházüldözést. Dobják ki a szocializmus hajójából az oda nem való, a munkásvédelmet egy hajszállal előbbre nem vivő vallás és egyházellenességet és meg fogják látni, hogy a leglelkesebb szocialisták és agitátorok mi leszünk, akiket ma hecckáplánoknak cimeznek és akik ma kénytelenek vagyunk küzdeni egy irány ellen, amelyben nagyon sok jó mellett föllesz a rossz is látunk.”

„A közfelfogás a klerikalizmusban rendesen maradiságot, együgyűségkultuszt, politikai papuralmat lát. Egy irányt, amely vallási jelszavakat politikai

vagy másfajta önzés köpönyegéül használ. Van ilyen klerikalizmus. Ezzel a klerikalizmussal szemben nemcsak értünk, de osztunk is minden felháborodást. A vallási és katolikus eszme a maga tisztaságában nem azonos ezzel a klerikalizmussal. Neki az uszályhordozók és lakájok, a bizantizmus alkalmazkodók és minden fordulatban gyönyörűen talpraállók, a maradiak és önzők veszedelmesebb ellenségei, mint a külső támadók. A katolikus eszme nem akar pogromot és szabadságelfojtást, nem akar kapitalista szabadrablást, háborut, osztályuralmat, előjogkultuszt.“

„Egy szót személyemről is, miután cégér lett a nevemből. Sokak szemében én vagyok a reakció, a klerikalizmus, az ellenforradalom s hasonló dolgok egyik főképviselője. Ha valahol van a világon ideális kommunizmus, a mi rendünkben van meg: nálunk egyenlő kosztón él a generális és a kapus; nálunk semmi sem az egyesé, minden mindenkié.“

Az olvasó szeme nem káprázik: a föntidézett cikket valóban Bangha páter írta „Az Ember“ 1919 évi február hó 11-én megjelent számában.

Feltétlenül az volt most már a benyomásom, hogy Bangha be akar kapcsolódni a forradalomba, de mert egyáltalában nem tartottam nyereségnek, ha ez a sokszorosan kompromittált férfit is ott fog tolongani a mi sorainkban, ezért „Az Ember“ legközelebb megjelenő számában éles cikkben feleltem Banghának, akinek fejére olvastam a bűneit és kifejtettem, hogy a klérusnak a háboru megcsinálása, továbbvívése és az ágyuk megáldása körül milyen bűnös és véres szerepe volt. Bangha páter tehát a Károlyi-forradalom idején két és fél óras látogatást tett nálam, felajánlotta a forradalomba való bekapcsolódását, a szociáldemokrácia iránt való hűségnyilatkozatot tett, majd forradalmi cikket írt „Az Ember“-be és nekem éleshangu cikkben kellett visszavernem az ő tolakodó, barátságos közeledését. Mindezt azért kell itt elmondani, hogy kellő világításba kerüljön a közvélemény előtt az a férfit, aki később a kurzus pogromot hirdető, vért habzsoló és nemcsak a bolsevistákat, de az októberi forradalmárokat is kegyetlenül üldöző vezérpublicistája és legfőbb sajtóirányítója lett. Egyébként igazán nem akartunk ezzel a néhány sorral ártani Bangha páternek, mert ugyebár, a keresztény kurzus Magyarországon az csak igazán nem kompromittáló, hogy a kurzusnak egyik atyja és osztolója az októberi forradalom legszebb napjaiban nálam kihallgatást kért, engem a lakásomon meglátogatott, felajánlotta forradalmi szolgálatait és ilyen értelemben cikket írt „Az Ember“-be. No ugye, hogy ebben aztán igazán nincsen semmi?

A forradalomnak egyik legszajásabb üldözője, a legitimista meggyőződéséről hirhedt Pallavicini György őrgróf „Az Est“ 1918. november 14-ki számában még így nyilatkozott:

— „Svájci tartózkodásom alatt mindazon aggodalmaim, amelyeket már itthon tápláltam csak erősödtek úgy, hogy hazaérkezésem után azonnal arra törekedtem, hogy azonnal történjek meg az ország modernizálása s ezen álláspontom érvényesítésére nemcsak a királyt iparkodtam megnyerni, hanem Károlyin

kívül a képviselőház utolsó ülésén a parlamenti pártok vezetőivel hosszabb ideig tanácskoztam. Sajnos, eredmény nélkül, amit annak is tudok be, hogy akkor valószínűleg tudatosan — gróf Andrássy Gyulát azért küldték el Svájcba, hogy ne lehessen alkalma az itteni viszonyokat meglátni és a legteljesebb demokratikus intézkedés szolgálatának megnyerni. Elkéstek mindennel. Az eredmények azt, amit mi tervezgettünk, kikényszerítették. Tényleges köztársaság vagyunk. A királyság megszűnt. Nem erőszakosan, nem detronizálással, hanem először a királyi hatalom tényleges megszűntével, aztán az osztrák császári hatalomtól való visszavonulás folytán, a pragmatica sanctio alapján jogilag is. A nemzetgyűlés tehát, amely a köztársasági államformát megállapítja, tulajdonképpen csak a már tényleg létező állapotot formalizálja és nem hiszem, hogy akadnának, akik a köztársaságot, amely a magyar nemzet érdeke, a mai világhelyzetben kifogásolnák.“

„Pallavicininek ebből a nyilatkozatából kiderül, hogy tulajdonképpen ő és elvbarátai tervezgették az októberi forradalmat, annak minden vivmányával együtt, a köztársaságot is ők forszírozták és a királyság már akkor megszűnt nemcsak lényegileg, hanem jogilag is. És ezen nyilatkozata után Pallavicini György örgróf ma a legitimista politikának egyik erőssége. Ugye, hogy szép?

Itt idézzük a „Magyarország“ című lap 1918. november 19-ki számának alábbi közleményét:

„Habsburg József-Alcsut József. Megirtuk már, hogy Habsburg József szombaton felesküdt a magyar köztársaságra. Most arról értesülünk, hogy ugyanaznap szabályszerűen kiállított és mellékletekkel felszerelt kérvényt adott be a belügyminiszterhez, amelyben nevének Alcsut Józsefre való átválttatását kérte. Hir szerint a névmagyarosításnál először a Tapolcsány név felvételére gondolt, de később az Alcsut név mellett döntött, mert családjának ősi birtoka Alcsuton van.“

A „Magyarország“ című lap 1918. november 22-ki számából való az alábbi kecses idézet:

„Habsburg József felajánlotta szántóföldjeit. Habsburg József megjelent ma délelőtt a földművelésügyi miniszteriumban, ahol Buza Barna miniszter és Lähne Hugó államtitkár fogadták. Habsburg József fölajánlotta az összes szántóföldjeit a nép között való kiosztás céljaira. A földművelésügyi miniszter ezen ajánlatot köszönettel tudomásul vette.“

Légrádyék hirhadt újságja a „Pesti Hirlap“ 1918. évi november hó 12-én megjelent számában így áradoz a köztársaság irányában a vezércikk rovataban:

„A Nemzeti Tanács fölhívással fordult az ország valamennyi Nemzet Tanácsához, hogy döntsenek már most, minden további halogatás nélkül: csatlakoznak-e a Nemzeti Tanácsnak ahhoz az elhatározásához, hogy Magyarország jövőendő államformája köztársaság legyen. Ezt a felhívást vártuk, korábban is megértettük volna. Mikor köröskörül már mindenütt kimondták a köztársaságot, mikor Németausztria, sőt Németország is kikiáltotta már a köztársaságot, mi még mindig tartottuk magunkat a formákhoz és egy elvi kijelentésen túl nem siettünk,

szépen vártunk. Most ugylátszik nem szabad és nem lehet tovább várni. Vilmos császár lemondott s fiával és feleségével együtt automobilon Hollandiába menekült, hol internálták őket. Habsburg Károly ebből nyilván megértette, hogy mi a lecke s hétfőn délben végre kiadott egy manifesztumféle stílyakorlatot, amelyben egy kicsit szemérmesen és egy kissé kásakerülgetéssel ugyan, de lemond az osztrák trónról. Nem várunk egy alkotmányozó gyűlésig. Nem várunk egy percer sem tovább. Kimondjuk, hogy köztársaság akarunk lenni s a bálványlמדásból az utolsó kis maradékot a királyt is beszüntetjük. Elég volt. Hisszük, hogy csak a jeladásra volt szükség s a Nemzeti Tanács fölhívására az ország minden részéből nyomban meg fognak jönni az ujjongó csatlakozások. Hosszu mondat volt a királyság: most pontot rakunk a végére. Nincs tovább.“

De azzal nem elégedtek meg a Légrády testvérek, hogy a „Pesti Hirlap“ minden oldalát telerajongták forradalmár és köztársasági ujjongásaikkal, hanem „A diadalmas forradalom könyve“ című alkalmi diszművet is kiadták az októberi forradalom minden szereplőjének hódoló méltatásával, fényképével és nyilatkozatával.

Légrádyéknak „A diadalmas forradalom könyve“ című művéből néhány jellemző idézzel hadd szolgáljak itt. Légrády Imre „Mi a forradalom legnagyobb vívmánya“? című cikkében a többek között ezeket írja:

„Amiért mi, politikusok és újságírók egy emberéleten át hiába küzdöttünk, hogy kivivjuk a magyar nép függetlenségének csak szikráját is, a szociális birtokreformot, a hitbizományok eltörlését s, hogy a nép akarata érvényesüljön az ország kormányzásában; — azt mind meghozta pár óra allatt a forradalom vihara. — Valóban nem tudom, hogy kinek az agyában született meg a forradalomnak az a nagy gondolata, amely a katonák sapkájáról levétette az uralkodó rozettáját. Az uralkodó nevének kezdő betűje minden katona sapkáján olyan volt mint a gályarabok testére süttött bélyeg vagy a marhák testére égetett betű, melyek azt hirdették: „Az én hadseregem! Az én marháim!“ Az uralkodó szuverénitás megszűnését tartom én a forradalom legnagyobb vívmányának.“

A „Pesti Hirlap“-nak minden újságírója a forradalom magasztalásától csöpögő cikkeket írta ebbe a könyvbe és például Porzsoalt Kálmán a forradalmat — még a halottak nevében is üdvözölte. Bartha Albert ilyen sorokat írt a Légrádyék diszművében:

„Meghitt barátaimnak bevallottam, hogy hiszek a felszabadulásban, hogy hiszek Károlyi Mihályban, hiszek a szenvedve dolgozók és nélkülözők igazságában s ami azután következett, diadalmenete volt az eszmének.“

Az összes főhercegek forradalmi hitvallásokkal szerepelnek a Légrády-műben. Egymásután szerepel József főherceg és a fia. Így ni:

„Azt gondoltam, hogy csak akkor győzhet a forradalom éjszakáján az igazság, ha nem folyik ártatlanok vére!“

Budapest, 1918. november 9.

J ó z s e f.

„Az erős népeket haladásukban csak ideig-óráig lehet gátolni, de megállítani őket nem lehet.“

J ó z s e f F e r e n c.

Légrádyék albuma közli Horváth Sanovits Tivadarnak egy, a Nemzeti Tanácshoz intézett kémjelentését, amely viszont Horthy Miklós forradalmárszolgálatkészségeit rögzíti meg. A jelentésnek ez a része így szól Légrádyék diszművében:

„Sényi Péter korvettkapitány aspirál a magyar flotta parancsnoki tisztjére, míg Horthy tengernagy, aki polgári ruhában állandóan budapesti lakásán tartózkodik, szintén reméli, hogy neki is kreálnak egy nagyon fontos megbízatást.“

Nyilván abban a hiszemben remélte Horthy, hogy őt fontos, forradalmi misszióra fogják fölhasználni, mert hiszen ő saját magát tekintette a legelső forradalmárnak, ő a forradalom előtt megadta már magát az ellenségnek és mint legelső „békekötő“ joggal várta érvényesülését a forradalomban. Herczeg Ferenc is a forradalmat élteti Légrádyék könyvében, ahonnan nem maradhatott ki természetesen Kosztolányi Dezső sem, aki „A vörös panoráma“ című cikkében a többi között így lelkendezik:

„A forradalom igazi hősei a tengerészek voltak. Sohase felejttem el, milyen komor, biztos és nagyszerű hatást gyakoroltak reánk, szegény szárazföldi patkányokra a matrózok, az első bátor lázadók.“

És a többi és a többi.

Nem lényeges, de érdemes a megemlítésre, hogy az októberi forradalmárok felett később ugyancsak vádlói és erkölcsbírói tisztet ülő Nadányi Emil, a „8 Órai Ujság“ felelős szerkesztője a forradalom korszakában zsarolás vádjával terheltlen került az ujságírók egyesületének becsületügyi választmánya elé. Nadányi és lapja Polnai Jenőt, az „Atlantica“ vezérigazgatóját próbálta jelentős összeg erejéig megzsarolni és a zsarolási vád az ujságírók fegyelmi tanácsa elé kerülvén ott teljesen beigazolódott, úgy, hogy Nadányit az egyesületből való kizárásra kellett volna ítélni. Többen követelték is az előttünk vádlottként megjelenő Nadányi kizárását, de a „8 Órai Ujság“ ebben az időben annyira le volt törve, hogy én megsajnáltam a tettenért zsarolót, nem akartam teljesen kivégezni és keresztülvittem, hogy a becsületügyi választmány, majd felső fokon maga az egyesület egyszerűen csak megbélyegezte Nadányi urat, megállapítván róla, hogy elítélendő cselekedetet követett el. Akkor igazán nem gondoltam volna, hogy az előttünk szepegve, könyörögve, vergődve, védekezve, esdekelve ott álló kis zsarolóból valamikor még erkölcsbíró lesz Magyarországon.

A forradalom első heteiben természetesen kivétel nélkül behódolt mindenki és a legmunkapártibb lapok versenyeztek Károlyi Mihály tömjénezésében. De nemcsak Károlyi áradozó dicséretétől csöpögtek a lapok, de például „Az Est“ hódoló vezércikkben ünnepelte Böhm Vilmos hadügyminisztert és nem is jó arra gondolni, hogy mi minden szépet és jót tudtak a „Pesti Hirlap“-ék, a „Pester Lloyd“-ék a forradalmárokról. Károlyi Mihálynál, majd később Berinkey igazságügyminiszternél és miniszterelnöknél is különböző sajtóértekezletek voltak, amelyeken a legviharedzettebb munkapárti lapkiadók és ujság-

írók mutatkoztak a legtüzesebb forradalmároknak. Egy ilyen össze-
jövetelen nekem összejövetésem is volt Vészi Józseffel, a „Pester
Lloyd“ főszerkesztőjével. Vészi kissé túlszemérmetlenül fejtegette a
saját forradalmi érdemeit Károlyi Mihály előtt és a „Pester Lloyd“
működését is kissé túl vakmerően glorifikálta. Amire én kijöttem a
a sodromból és ott az urak előtt élesen rászóltam Vészi Józsefre, hogy
ez mégis csak hallatlan, hogy valaki ennyire lebecsülje ezt a társaságot,
hogy ezeket a fantasztikus forradalmi meséket itt el meri regélni.
Vészi mély sértődöttséggel tiltakozott az én leckéztetésem ellen és
hivatkozott az öreg korára. Amire én lakonikusan csak annyit feleltem :

— Kérem, ma már így nem lehet argumentálni. Az öregség nem
érdem, csak egy állapot . . .

A forradalmi lojalitás azután abban a mértékben elszállott ezekből
az urakból, ahogy megnehezedett az idők járása a forradalmi kormány
fölött. A nehézségek egyre szaporodtak és különösen az ántánt rideg
magatartása mindjinkább veszedelmesebb helyzetbe sodorta az új
Magyarországot. És mert Károlyi Mihály valóban, a szó legnemesebb
értelmében demokráciát akart, az ellenforradalom és annak sajtója
egyre arcátlanabb lett. A háboru bűnösei közül senkit nem büntetett
meg az októberi forradalom, hiszen még a vérszopó Lukásichnak, aki
a háboru utolsó napjaiban is Budapesten tömegesen lövette agyon a
szerencsétlen, családjukhoz hazakiváncózó katonaszökevényeket, még
ennek a véreskezű Lukásichnak is lehetővé tette az októberi forradalom,
hogy megszökhessék. A háborunak két legbűnösebb reprezentánsa,
Szterényi József és Szurmay Sándor kolostorba, őrizet alá kerültek, ez
volt minden, amit az októberi forradalom a népgyilkos háborus hóhé-
rokkal szemben tett. És mert az októberi forradalom ilyen irgalmas,
ilyen kegyelmes, ilyen elnéző volt, azért lettek egyre vakmerőbbek a
forradalom álnok ellenségei, azért merészkedett a tegnapi még forra-
dalmi kéjgörcsökben vonagló sajtó máról-holnapra rémhírterjesztéssel
és egyéb alattomos méregkeverő munkával aláásni a forradalom rendjét
és ezért kellett az újságírók szabadszervezetének módot keresni és
találni arra, hogy legérzékenyebb és legnemesebb szervükön, a zsebü-
kön megérintve ezeket az önzetlen lapkiadókat, igyekezzenek féken tartani
a forradalomellenes, gonosz munkát. Az események elsodorták a
forradalom oldaláról Lovászy Mártont is, aki pedig egyik legtisztább
alakja volt ennek a korszaknak és aki Károlyi mellett való bátor és
hűséges kitartásával és a háboru ellen való szakadatlan férfias küzdel-
mével igazán a legtöbb jogot váltotta ahhoz, hogy a forradalmi kor-
mány tagja lehessen. Sajnos, Lovászy kivált a forradalmi kormányból
és egyszerre úgy kezdték őt emlegetni, mint a polgári ellenforradalom
vezérének. A forradalom táborából és főleg a „Népszava“ részéről rend-
kívül heves támadások érték ebben az időben Lovászy Mártont, amit
én nagyon hibáztattam és kifogásoltam, mert bár egyáltalán nem
tartottam helyesnek Lovászynek a kormányból való kilépését, azt
azonban kizártnak tartottam, hogy ő valaha is az ellenforradalom
oldalára álljon és így igazságtalannak tartottam a „Népszavá“-nak ő

ellene való heves támadásait. Ennek a felfogásomnak kifejezést is adtam „Az Ember“-ben „Lovászy Márton tragédiája“ című cikkemben amelyben kifejtettem, hogy semmi esetre sincsen az igazság Lovászy oldalán és nagy hiba az ő jobbra kanyarodása, ámde az ellene való gyűlölködő támadások mégis jogtalanok, mert nem igaz az, hogy Lovászy ellenforradalmár lett, egyszerűen és feltétlenül jóhiszeműen tragikus helyzetbe került csupán és a forradalomnak ezt a feltétlenül becsületes és önzetlen harcosát nem szabad üldözni, ellenben vissza kell hódítani a forradalom táborába. Lovászynak Károlyi Mihály oldalán van a helye és — követeltem e cikkemben — minden lehető el kell követni, hogy Lovászy visszatérjen a kormányba és ott teljesítse a kötelességét, ahol eddigi működése alapján állania kell. A forradalmi sajtó oldaláról ez az egyetlen baráti hang szólt Lovászy Márton felé, aki az „Az én tragédiám“ címmel hosszabb cikket írt „Az Ember“-be, amelyben meghatottan köszönné meg az ő személyét és működését méltató, bár vele elvileg szembeforduló közleményemet, maga is tiltakozását fejezte ki az ellenforradalmiság vádjá ellen és egyuttal kifejtette eltávolodásának okait. Én bár nem értettem egyet Lovászynak ezzel az okfejtésével, de, hogy elősegítsem ennek a kipróbált harcosnak a forradalmi táborba való visszatérését, megjegyzés nélkül, szó szerint leközlöttem Lovászy cikkét „Az Ember“-ben. Ugyanilyen, a forradalmárokat egy táborba terelő, lelkes és önzetlen munkát végzett ezekben az időkben Nagy György, aki szintén egyik vigasztaló és minden tekintetben tiszta jelensége volt az akkori időknek.

A forradalmárok visszatáncolása azonban vígan folyt tovább és úgy vedlettek át az emberek, hogy szinte öröm volt nézni. Az ántánt nem igen akarta méltányolni se Károlyi Mihály háboru alatti nemes pacifizmusát, se azt az igazán értékes és jövőbe látó munkát, amelyet Jászi Oszkár a nemzetiségi kérdésben elfoglalt álláspontjával hosszú éveken keresztül kifejtett és a háborucsináló reakciós magyar urak büneiért bűnhődni kellett az ujjáalakult ifjú magyar köztársaságnak, amelyet nem engedtek megerősödni, amelyet szétmarcangoltak és amelyet kívülről és belülről egyre szorongattak, tépdestek és aláaknáztak. A romboló és az októberi forradalmat aláaknázó munkában döntő szerepe volt Pogány Józsefnek, aki a „Népszava“ munkatársa volt és a forradalomban a katonatanács elnökévé tolaodott, mert, mint a história ismerője, úgy tudta, hogy aki a fegyveres erő feletti rendelkezési jogot magához ragadja, azé a hatalom. Ez a Pogány József a legvégzetesebb alakja az utolsó idők történetének. Ennél elvtelebb, cinikusabb és züllöttebb kalandora nem igen volt ezeknek a nehéz időknek. Pogány József a „Népszava“ szerkesztőségében dolgozott és így én közelről figyelhettem meg ezt a szörnyeteket. Utálatos, törtető, a saját érvényesülése kedvéért eleveneken és holtakon átgázoló jellemtelen ember volt Pogány ott a „Népszava“ redakciójában is és igazán kiutáltuk volna őt a szerkesztőségből, ha Garami Ernő, az ő nagy szerkesztői tekintélyével nem fedezi és nem védelmezi meg. Amiből viszont az következik, hogy Garami sem csálhatatlan, ő is tévedhet; mert ha

nem tévedett volna, ő rugta volna ki a szerkesztőségből ezt a hitvány Pogányt. Nem csodálom egyébként, ha Garamit sikerült megtéveszteni Pogány Józsefnek, aki igen képzett és jól felkészült, tehát jól használható munkatársa volt a „Népszavá“-nak és stréber módon le akart ott dolgozni mindenkit és a lap irányítóinak, Garaminak, Kunfinak és Weltnernek alázatos, hajbókoló és hízkelő lakája volt. Én ott bent a szerkesztőségben állandóan üldöztem Pogányt, a szerkesztőségi értekezleteken mint nyomorult és sötét jellemű strébert és meggyőződés nélküli kalandort támadtam, állandóan nevetségessé tettem és e tekintetben teljes erejével segített nekem a boldogult Bresztovszky Ernő, aki amíg élt, addig mindig undorodott Pogánytól és velem együtt üldözték, gunyolták és utálták Pogányt Farkas Antal, Somogyi Béla, Marczievicz Lajos, Schöner Dezső, Ormos Ede és Pók Ödön, szóval majdnem az egész szerkesztőség. Nem mulasztottunk el egyetlen egy alkalmat sem, hogy ezt az embert csúffá tegyük, de sajnos, ahhoz nem volt elég befolyásunk és elég erőnk, hogy a „Népszavá“-t, amelynek igazán elsőrangú szerkesztősége volt abban az időben, megszabadítsuk tőle. Az októberi forradalom idején én márcsak olykor-olykor bejáró külmunkatársa voltam a „Népszavá“-nak és egy nap, amikor Pogány Bartha Albert hadügyminiszter ellen vonultatta fel az ő katonáit, hogy belőle hadügyminisztert csináljanak, én berohantam a „Népszava“ szerkesztőségébe és ott durván rátámadtam Pogány Józsefre és közöltem vele, hogy miután látom, hogy saját hadügyminiszteri ambíciója miatt rendeztette ezeket az undorító felvonulásokat és ezzel veszélybe dönti a forradalmat, én „Az Ember“ legközelebbi számában le fogom őt leplezni, ami őrá nézve végzetes lesz, mert nemcsak a forradalom polgári elemeit fogja vele szemben fölbátorítani, hanem az én támadásom minden bizonnyal lánggra fogja lobbantani a szociáldemokrata párton belül ellene amúgy is meglevő gyűlöletet. Pogány, aki szemtől-szembe mindig a leggyávább fickó volt, kapacitálni próbált engem, azzal érvelvén, hogyha őt, aki az ellenforradalom ellen küzd, szocialista részről éri nyilvános támadás, akkor ez csak az ellenforradalmároknak használ és a legszelidebb és legfuvolázóbb hangján kérte engem, hogy álljak el támadó szándékomtól. Én azonban, aki ismertem Pogánynak ezt az éneklő, farizeus hangját, egyre élesebben és hangosabban támadtam rá és megmaradtam amellett az álláspontom mellett, hogy feltétlenül kitekerem a nyakát. Az én kiabálásomra többen odajöttek a „Népszava“ olvasótermébe és a véletlenül éppen ott tartózkodó Böhm Vilmos hadügyi államtitkár is besietett a szobába. Böhm teljesen igazat adott nekem, mondván, hogy igenis nem lehet tovább túrni Pogány stréber garázdalkodását és visszataszító törtetését a hadügyminiszteri tárca után. Mégis arra kért engem Böhm Vilmos, hogy egyelőre ne intézzek „Az Ember“-ben nyilvános támadást Pogány ellen, mert ez valóban a mai helyzetben az ellenforradalmárok malmára hajtaná a vizet, ellenben legyen nyugodt, hogy a párton belül feltétlenül ártalmatlanná teszik Pogányt. Böhmnek ez a kapacitációja ott, Pogány jelenlétében történt, és én még mindig nem akartam hal-

lani sem arról, hogy elálljak a támadástól. Böhm ekkor egy külön szobába vezetett be engem és ott, pártszempontokra való hivatkozással, végre is rábirt arra, hogy egyelőre ne támadjam meg Pogányt, akit egyébként ő éppen úgy megvetett, mint én.

A helyzet egyre nehezebbé vált, amikor megjelent Budapesten egy szép napon Kun Béla, Vántus Károly, majd Szamuely Tibor és nemsokára megjelent Budapest utcáin a „Vörös Ujság“. Ami most következik, azt nagyon világosan és nagyon őszintén szeretném elmondani. Azt, hogy a proletárdiktatura valójában mit jelent, nem tudtam én sem, és általában csak igen kevesen tudták Magyarországon. Nekem az oroszok tanácsuralma a háborus országok alávaló imperialista és véres politikája közepette természetesen rokonszenves volt. Elvégre Lenin és Trockij egy szép napon megfordították és haza küldték az orosz frontot, szóval Oroszország szenvedő népének békét szereztek, ez a tény az én háborútól irtózó és minden háborus politikát ádázán gyűlölő felfogásomnak igazán joggal tetszhetett. A békecsináló Lenint és Trockijt a korszak legnagyobb és legszentebb embereinek tartottam és mellest az sem volt nekem egészen ellenszenves, hogy Oroszországban szocializmust akarnak csinálni. Amikor Kun Béla és társai ezekkel a jelszavakkal megjelentek Magyarországon, én nem éreztem meg azt, hogy itt egy nagy veszedelem kezdődik. Legfeljebb csak az tett bizonyos mértékig elfoguittá a jövővények bolsevik agitációjával szemben, hogy én Kun Bélát is, Szamuely Tibort is alacsony erkölcsi és szellemi fajsúlyú embereknek tartottam, igaz viszont, hogy Vántus Károlyt, mint a magyar munkásmozgalom régi és becsületes harcosát nagyon szerettem és értékeltem. Szamuelyról csak annyit tudtam, hogy igen közepes vidéki hirlapíró volt, Budapesten a „Magyar Kurir“ című klerikális könyvatos munkatársa lett és a pesti éjszakai életnek tipikusan léha, monoklis figurája volt, aki később eredménytelen kísérleteket tett arra, hogy bekerüljön a „Népszava“ belső munkatársai sorába. Rossz arcu és rossz jellemű fiatalembernek ismertem Szamuely Tibort és semmiképpen nem tartottam alkalmasnak apóstiti szerepre. Kun Béláról is legfeljebb egy árnyalattal lehetett jobb véleményem és őt sem tudtam igazán komolyan venni új hitet hirdető szerepében. Kun Bélával hosszú évekkel ezelőtt egy nagyváradi lap szerkesztőségében dolgoztam és őt egy igen ambiciózus, de gyenge képességű hirlapírónak ismertem meg. A nagyváradi mulatóhelyek törzsvendége volt, általában jókedvű, kissé erőszakos, de különben nem rossz érzésű fiú, híres rossz izléssel és kellemetlen, összeférhetetlen természettel. Nem igen voltam valami nagy véleménnyel Kun Béláról, aki Nagyváradon az én assisztálásom mellett vasbottal támadt rá egy Nógrádi Niedermann nevű áhirlapíróra, ez revolverrel lőtt rá ott a Kispiacon Kun Bélára, de nem talált. Közvetlenül ezután a botrány után Kun Bélát elbocsájtották a nagyváradi „Szabadság“ című laptól és évek mulva Budapesten tűnt fel a „Budapesti Napló“ szerkesztőségében, ahol gyakran találkoztam vele. Néhány napig együtt is laktam Pesten Kun Bélával, akinek már ebben az időben az volt az ambíciója,

hogy munkatársa lehessen a „Népszavá“-nak, erre azonban semmi reménye nem volt. Azután lekerült Kolozsvárra, ahol a munkásbiztosító pénztár igazgatója lett, de ott megbotlott, mert elsikkasztotta szegény, beteg munkások táppénzét és ezért elcsapták, illetőleg ledegradálták napidijássá. Én ebben az időben már a „Népszava“ munkatársa voltam és Kun Béla, akinek sikkasztási esete közismert volt akkor előttünk, engem egy napon felkeresett Pesten, kétségbeesetten panaszkolta el, hogy ő milyen szerencsétlen sorsra jutott, bizonyos pénzügyi szabálytalanságokat sikkasztásnak minősítettek és ő, aki a pénztár igazgatója volt, ott most a legutolsó és leglenézettebb napidijas. Arra kért tehát engem, akinek a sajtóban jelentékeny összeköttetései vannak, hogy helyezzem el őt valamelyik budapesti polgári lapnál, mert arra reménye sincsen, hogy a „Népszavá“-hoz bekerülhessen. Azt mondta, hogy a legszivesebben a „Pesti Napló“-hoz szerződne, de hajlandó bármelyik más polgári lapnál állást vállalni, hiszen neki családja van és nagyon szeretne megalázott kolozsvári helyzetéből kiszabadulni. Megsajnáltam Kun Bélát, megígértem neki, hogy minden lehető elkövetek az érdekében, néhány nap múlva azonban kitört a háború, Kun Béla katona lett, majd orosz fogoly és egy szép napon megjelent Budapesten, mint bolsevik apostol. Képzeltető, hogy ilyen előzmények után nem tartottam őt vezéri szerepre hivatottnak és nagy tartózkodással fogadtam. Meg kell azonban állapítanom, hogy Kun Béla Oroszországban nemcsak sokat tanult, hanem jellemileg is feltétlenül sokat fejlődött és nem tette rám annak a lármás, üres és tehetségtelen embernek a benyomását, mint akinek én őt azelőtt ismertem. Az eszmének pedig, amelyet képviselt, tagadhatatlan vonzóereje volt a tömegek felé és nyomban látnivaló volt, hogy a munkástömegek két táborba szakadását nehéz lesz megakadályozni. A magam részéről irtóztam attól a gondolattól, hogy Kun Bélából még ilyen javított kiadásban is, munkásvezér lehessen, mert hiszen tisztán láttam, hogy se tudásban, se erkölcsi kvalitásokban Garami Ernőnek vagy Kunfi Zsigmondnak a cipője sarkáig fel nem ér. Az volt azonban a véleményem, hogy az októberi forradalomnak és a szociáldemokrata pártnak feltétlenül bal felé kell orientálódnia és radikalizálódnia kell, ha nem akarja a talajt elveszíteni a lába alól és ha az izgatási anyagot el akarja vonni az igen ügyesen és agilisán dolgozó bolsevikiek elől.

Más szóval: én soha nem akartam Magyarországon proletárdiktaturát és a viláért sem kívántam Kun Bélát munkásvezérnek, de azt igenis kívántam és „Az Ember“ hasábjain sürgettem, hogy a szociáldemokrata párt az ő régi, kipróbált vezéreivel az élén, tegyen bizonyos lépéseket bal felé. Én mindig azt irtam „Az Ember“-ben, hogy feltétlenül Garami, Kunfi és a többi kipróbált régi vezér vezetése mellett képezem ezt a radikalizálódást, de igenis össze kell fogni, meg kell egyezni és ki kell békülni a kommunistákkal, hogy a testvérharcot, amelynek réme kísértett, megakadályozzuk. Bevallom, ebben az időben én azt kívántam, hogy tiszta szocialista kormány álljon Károlyi Mihály köztársasági elnöklete alatt az ország élére.

Ebből a felfogásomból kifolyólag én tagadhatatlan szimpátiákat áruktam el „Az Ember“-ben a kommunisták iránt, de a „Vörös Ujság“-nak a szociáldemokrata vezérek ellen való piszkolódó rágalmaikat erélyesen visszautasítottam és magam soha egy pillanatig nem gondoltam a kommunista pártba való belépésre és mindvégig meggyőződéses és hűséges tagja maradtam a szociáldemokrata pártnak. Ilyen körülmények között történt egy szép napon, a „Népszava“ ellen való fegyveres és aljas támadása a bolsevikieknek. Engem az Otthon-körben ért a híre annak, hogy fegyveres kommunisták ostromolják a „Népszava“ Conti-utcai házát. A hír megrendített és revolveremet a kezembe véve, fel-dultan rohantam el az Otthonból azzal az elhatározással, hogy fegyveresen részt akarok venni a „Népszava“ megvédésében és a revolve-remben lévő néhány golyót kész vagyok az ostromlókba belelövöl-dőzni. Ezt az elhatározásomat közöltem Biró Dezsővel, a „Népszava“ kiadóhivatali főnökével, akivel az Otthon kapujában találkoztam és aki természetesen velem együtt rohant a „Népszava“ védelmére. Amikor a Conti-utcahoz értünk, akkor már a tragikus események lejátszódtak, a tüntetők elszéledtek és mi a rendőrségi sorfalon keresztül valahogyan bejutottunk az ostromlott házba. Itt tudtam meg, hogy milyen alávaló és gaz támadás ment végbe a „Népszava“ ellen és hogy a harcnak számos áldozata is van. Minden gyűlöletem a kommunisták felé áradt, és magam is a legerélyesebb megtorlást sürgettem velük szemben. Másnap összefogdosták a bolseviki vezéreket és a feldühödött rend-őrök Kun Bélát irtóztatatosan összeverték. Előbb a „Déli Hírlap“ déli kiadásának számára, majd az „Az Est“ saját külön kiküldött tudósító-jának számára kinozták és tiporták Kun Bélát. Ez undorító és felbő-szítő volt, mert hiszen össze kellett fogdostatni ezeket az embereket, de ez a nyilvános kinpadrafeszítés egyszerre nagy rokonszenveket ébresztett Kun Béla és társai iránt. Én magam, aki izzó gyűlöletet éreztem irántuk a „Népszava“ megtámadása miatt, rohantam ki a toloncházba, hogy megvédelmezsem a rendőrök ütlegei elől Kun Bélát, Vágó Bélát és a többieket, akikről az volt a hír, hogy egymás-tán verik őket agyon. A toloncházban ott találtam már Bokányi Dezsőt és Landler Jenőt, akik csillapító beszédeket intéztek a feldühöd-t rendőrökhöz. Kun Bélát az egyik szobában egy ágyon véresen és rettenetesen összetört állapotban találtam, Vágó Bélát pedig szintén megverve, az egyik cellában, a másik cellában pedig László Jenőt, meg a többieket. Kun Béla szálnalmas helyzetében borzasztóan meg volt rémülve és kért engem, hogy ne menjek el mellőle, mert attól tart, hogy újra megkinozzák. Vágó Béla szent fogadalmat tett, hogy soha életében többé a politikával nem foglalkozik, csak még egyszer enged-jék el, hogy a feleségéhez és a gyerekeihez visszatérhessen. Kun Bélá-tól, miután a rendőrtiszteknél fokozott védelmet követeltem a meg-kinzott emberek számára, oda mentem Landlerhez és Bokányihoz és főlháborodásomnak adtam kifejezést a rendőri brutalitások felett. Landler és Bokányi azonban, akik ekkor még a kommunisták halálos ellen-ségei és meggyőződéses szociáldemokraták voltak, azt mondták,

hogy sohase esoffirozzam magam, az a kár, hogy agyon nem verték az egész bandát és köztük elsősorban Kun Bélát. Elsiettem a toloncházból, ahová másnap kivittem Kun Bélánét összetört urához és „Az Ember“ legközelebbi számának vezető helyén a bolsevikieknek a „Népszava“ ellen való becstelen támadását bélyegeztem meg a legmélyebb felháborodás hangján, de a második cikkben már a rendőrségnek Kun Bélával és társaival szemben tanusított brutális és embertelen eljárását kifogásoltam. Volt ebben a két irányu állásfoglalásban bizonyos látszólagos ellentmondás, de nem tehetek róla, én minden brutalitás ellen fölláztam és amilyen őszinte volt bennem a „Népszava“ ellen intézett alávaló támadás fölötti mélységes felháborodás, éppannyira minden érzésem ellen való volt az az embertelen bánásmód, amiben Kun Béla és társai részesültek különböző esti lapok saját külön kiküldött tudósítóinak számára. Egy, számomra akkor szimpatikusnak látszó irányzat megtévedettjeivel forradalmi korszakban nem volt jogos az a bánásmód, ezt nagyon erősen éreztem és mert éreztem, hát kifejezést is adtam ennek az érzésemnek. Jól tudtam, hogy kifelé bizonyos következetlenség és bizonyos ellentmondás látszatába keveredem, de ezzel én sohasem törődtem, mert önmagammal szemben a dolog teljesen rendezve volt, a legteljesebb összhangban volt egész belső életemmel mindaz, amit ezekben a válságos időkben leirtam. Amikor tehát a belső tépelődéseknek, habozásoknak és önmagammal vívott lelkiütközéseknek ebben a néhány hetében írott minden soromért ma is vállalom a felelősséget, nem zárkozhatom el annak őszinte és becsületes beismerése elől, hogy ezekben az időkben én nem láttam helyesen azt a nagy veszedelmet, amelyet Kun Béláék betörése jelent Magyarországra és külön és legelsősorban a magyar proletariátusra. A későbbi proletárdiktatura szomorú tapasztalatai kellettek ahhoz, hogy belássam, hogy a bolsevikiekkel szemben nem lehet szentimentális álláspontra helyezkedni, hogy az októberi forradalom által kivívott helyzetet minden eszközzel meg kellett volna védelmezni, jobb felé és bal felé egyaránt. Ám az egész szociáldemokrata pártban nem akadt senki, aki a bolsevizmus felé rohanó munkássággal szemben hajlandó lett volna erőszakos eszközökkel fellépni, amit én máig is tökéletesen meg tudok érteni, mert hiszen abban az időben, azokban a válságteljes, nehéz helyzetekben igazán nem lehetett tudni, hogy melyik a helyes út és ahhoz, hogy a bolseviki törekvésekkel szemben milyen fegyverek a jogosultak, annak a megismeréséhez csak a négy és fél hónapos proletárdiktatura során jutottunk el. Azokban az időkben tehát kivétel nélkül mindenki tévedett, mindenki követett el hibát és csak természetes, hogy a magam tévedését és a magam hibáját én is becsülettel elkövettem. Nem esik ezt nehezemre most bevallani, sőt bizonyos büszkeséggel gondolok rá, hogy az én jóhiszemű tévedésem időszaka aránylag igen rövid ideig tartott, mindössze néhány hétig tápláltam és éreztem bizonyos bolseviki szimpátiákat és — mint a későbbiekből kiderül — a proletárdiktatura kitörése napján én már elkeseredett ellenzéke voltam a diktatura túlkapásainak.

Kun Béláékat tehát bezárták a gyűjtőfogházba és én ettől a perctől fogva nem igen érdeklődtem többé a sorsuk iránt és egyetlen egyszer sem látogattam meg őket a gyűjtőfogházban és a bolsevistákkal való egyetlen kapcsolatom az volt, hogy Vántus Károlyt, régi, kedves barátomat elrejtettem a lakásomon, hogy ne kerüljön a nyomozó hatóságok kezébe és ő a Károlyi-korszak hátralevő ideje alatt az én szívesen látott vendégem volt. Közben a Károlyi-forradalom egén egyre sötétebb fellegek tornyosultak. Az ántánt semmi megériést és semmi támogatást nem nyújtott a fiatal magyar köztársaságnak és Károlyi Mihály egyre növvő aggodalommal nézett a jövőbe. Ritkán találkoztam vele, de ilyenkor mindig leplezetlenül kifejezést adott annak a nézetének, hogy a katasztrófába rohanunk és tragikus helyzetünkéből nem lát semmi kivezető utat. Államfőknél szokatlan nyíltsággal és őszinteséggel tárta fel Károlyi Mihály a helyzetet és lehetetlenség volt mély meghatottság nélkül nézni ennek a nemes férfiúnak nagy lelki vívódásait. A köztársaság elnöki székében mindvégig igaz embernek és egész férfinek mutatkozott Károlyi Mihály, akinek talán egyetlen hibája az volt, hogy a nemesszivű emberbarát, a szentimentális humanista tultengett benne és ez megakadályozta őt abban, hogy jobbra és balra kellő erővel sujtson le a forradalom orgyilkosaival szemben. Ezt a tulajdonságát Károlyi Mihálynak azonban elítélheti bárki, de én, éppen én, nem ítélném el. Emlékszem Károlyi Mihálynak egy látogatására az „Otthon“-körben, hogy körülhemzsegték, hogy körülhódolták, hogy körülünnepelték. Áhitattal lesték minden szavát és a későbbi keresztény kurzus sajtóhetéréi olyan alázatos tisztelettel nyüzsögtek körülötte, hogy én és barátaim, az a néhány ember, aki minden érdek nélkül és őszintén tisztelte Károlyi Mihályt, az „Otthon“-kör nagytermének egyik sarkából mosolyogva figyeltük ezt az utálatos, tolakodó hajbókolást, ami láthatóan kellemetlenül érintette Károlyi Mihályt is. Nehéz most már visszaemlékezni a Károlyi körül nyüzsögő, ambiciózus sajtóférfiakra, de az bizonyos, hogy a legfeltünőbb alázatossággal Szakács Andor és Lenkey Gusztáv, a „Pesti Hirlap“ felelős szerkesztője udvaroltak Károlyi Mihálynak. Károlyi még ebben az ő izlésének igazán nem megfelelő állapotban is, megrázóan őszinte szavakat talált a sötét jelen és a bizonytalan jövő jellemzésére. Nem pózolt, nem kertelt, hanem olyan igazán, olyan őszintén, olyan becsületesen beszélt, mint egy egész ember, akinek azonban látnoki szem adatott. Nekem soha semmi féle kérni vagy kívánnivalóm nem volt Károlyi Mihálytól, én akkor sem kaptam tőle semmit, amikor mindenki kapott, én igazán nem akartam semmi se lenni, nem vállaltam hivatalt az októberi forradalomban sem és így valóban érdek nélkül és önzetlenül lehettem a Károlyi Mihály hive és egyre növvő tisztelettel tekintettem feléje. Ma is hiszem, hogy a későbbi katasztrófa elháríthatatlan volt és Károlyi Mihály nélkül hamarabb következett volna be. Az októberi forradalom tiszta oltárán a legtöbb erkölcsi értéket Károlyi Mihály áldozta fel és az ő nagy egyéni tisztasága és becsületessége olyan varázsos hatással volt az akkori egész magyar közéletre, hogy a Károlyi-korszaknak nem

volt egyetlenegy kormányzati panamája sem. Egyénileg teljesen intakt és hozzáférhetetlen férfiak sorakoztak Károlyi Mihály kormányában, ott állottak Kunfi Zsigmond, Garami Ernő, Böhm Vilmos, Peidl Gyula, a szociáldemokrata pártnak minden gyanun felül álló intakt vezérei, ott volt Jászi Oszkár, Szende Pál, az egyéni és közéleti tisztességnek ez a két fanatikusa, ott volt Lovászi Márton, Nagy Vincze, Juhász-Nagy Sándor, valamennyien a becsület mintaképei és Batthyány Tivadar, Vas József, Buza Barna, Berinkei Dénes, egyénileg mind tisztességes ember, sőt jellemző azoknak az időknek tisztító hatására, hogy a későbbi kiviteli panamák páncélos vitéze, nagyatádi Szabó István is becsületes ember tudott maradni a Károlyi-korszakban. Az államtitkárok, a közigazgatási hatóságok mind korrupciómentes, tiszta munkát végeztek, amire joggal lehet büszke minden októbrista és amiért emelt fejjel járhat a mai szomorú nemzetgyűlés porondján a forradalmi időknek egyik nagyszerű és kiváló reprezentánsa, Jánossy Zoltán. A Károlyi-korszak minden gazdasági és politikai megrázkódtatás mellett is a legboldogabb korszaka volt Magyarországnak, mert a közéleti erkölcs olyan magasán sohasem lobogott, mint abban az időben, a korrupció olyan elnyomott sohasem volt és az egyéni szabadság, a jog, az emberi és politikai jog soha nem virult úgy Magyarországon, mint Károlyi Mihály korszakában.

Meg kell itt emlékezнем kaposvári kirándulásomról. Garami Ernő kereskedelemügyi miniszter ugyanis a szociáldemokrata pártkörben egy napon azzal fordult hozzám, hogy valami nagy szerencsétlenséget kellene elhárítani és ehhez az én segítségemet kéri. Arról van szó, — mondotta Garami — hogy Somogy megyében megcsinálták a termelő szövetkezeteket és nagyatádi Szabó István miniszter ennek az ügynek a rendezésére leutazik másnap Kaposvárra. A munkások és a parasztok hangulata azonban rendkívül izgatott nagyatádi Szabóval szemben és hírek érkeztek arról, hogy az odakészülő nagyatádi Szabót a kaposvári pályaudvaron ezrekre menő botokkal és kaszákkal fölfegyverzett tömeg készül fogadni és igen könnyen agyonverhetik. Arra kért tehát engem Garami, hogy miután nekem a kaposvári és somogy megyei munkássággal igen barátságos összeköttetésem vannak és ott az én szavamnak sulya van, ennél fogva a beláthatatlan következményű szerencsétlenség elhárítása céljából kísérem el a különvonattal nagyatádi Szabót és a pályaudvaron védelmezzem meg őt a tömeg várható támadásával szemben. Természetes, hogy Garami kívánságát gondolkodás nélkül teljesíttem, amit annál könnyebben tehettem, mert én Nagyatádit akkor még feltétlenül tisztességes és értékes embernek tartottam és szívesen siettem segítségére. Másnap nagyatádi Szabóval és Hamburger Jenővel együtt utaztunk le Kaposvárra és Nagyatádi velem egy külön fülkébe visszavonulva érthető sápadtsággal és izgalommal érdeklődött az iránt hogy vajjon módom van-e teljes garanciát vállalni az ő testi épségéért és amikor e tekintetben megnyugtattam őt, rendkívül hálásan köszönte ezt és szorongatta a kezemet. Megállapodtunk a haditervben, hogy amikor megérkezünk, őt Hamburger Jenővel

együtt közrefogjuk és felszólalásainkkal annyira lecsillapítjuk a tömeget hogy azután majd ő is felszólalhat. Amikor a vonat Kaposvár közelébe érkezett, az egyik állomáson nagyatádi Szabó Istvánnak néhány bizalmas embere szállott föl és komor arccal figyelmeztették a minisztert, hogy semmiesetre se utazzék Kaposvárig, mert tizenötezer feldühödött és felfegyverkezett ember várja a pályaudvaron és nincs az a hatalom, amely megakadályozná az ő agyonverését. Nagyatádi érthetően megdöbönt és szégyenszemre le akart szállni a vonatról, de én erőt öntöttem belé és ismételten és nyomatékosan garanciát vállaltam az életéért. Így érkezünk meg a kaposvári állomásra, ahol közrefogva Nagyatádit, a helyi szocialista vezérekkel együtt vonultunk ki az állomás előtti térségre, ahol óriási tömeg az elképzelhető legellenségesebb indulattal fogadta a minisztert. Pfuj-kiáltások, füttyszó, abcug és a levegőbe emelkedő botok ijesztővé tették a helyzetet és a pódiumra emelkedő helybeli szocialista vezéreket alig akarták meghallgatni, mert nagyatádi Szabót védelmezték, Hamburger Jenő próbálta ezután csillapítani a tömeget, majd én állottam föl a pódiumra és nagynehezen sikerült megnyugtatóni az embereket abban a tekintetben, hogy nagyatádi Szabó István nem elvenni jön a földet, hanem szentesíteni és törvényesíteni a termelő-szövetkezeteket. Ugynevezett egész lokális népszerűségemet bele kellett vinni ebbe a csatába, amíg sikerült rábírnom a tömeget, hogy nagyatádi Szabó Istvánt békésen és nyugodtan meghallgassák. Nagyatádi azután végre szóhoz jutott és tagadhatatlanul ügyes beszédben végkép megnyugtatta a tömeget, ámbár igen sokan még mindig azt ordították feléje, hogy neki egy szavát sem hiszik el és, hogy csak nekünk hisznek. Ezután az állomástól Nagyatádival és a szocialista vezérekkel együtt bementünk a Turul-szálló külön szobájába, ahol a termelési szövetkezetek ügyében a szakférfiakkal, a szövetkezet embereivel, a régi tulajdonosokkal, a helyi szociáldemokrata párttal és egyéb funkcionáriusokkal szűkebb értekezletet tartottunk, amelyen én elnököltem. Mondhatom, hogy a legnagyobb „elnöki” erőszakoskodással sikerült Nagyatádit még ott is megvédelmezni a különböző inzultusokkal szemben, amíg azután nagynehezen teljesen békés vágányra terelődött a dolog, mert hiszen kiderült, hogy nagyatádi Szabó István mindazt akarja a földkérdésben, amit a munkásság akar. Másnap megérkeztek Budapestről a szociáldemokrata párt képviselőiben Propper Sándor és Vince Sándor, akik azután végleges egyezséget kötöttek a tárgyaló felek között és erről írásos jegyzőkönyvet is vettünk fel.

Közben az ország képviselőválasztásokra készült. A szociáldemokrata párt a legszebb kilátásokkal ment volna bele a választási küzdelembe és valószínű, hogy nagy parlamenti többségben kerültek volna be a Házba a szociáldemokraták. Engem a kaposvári szociáldemokrata párt listavezetőnek jelölt Kaposváron és én voltam a legelső képviselőjelölt akkor Magyarországon. Az igazság kedvéért azonban meg kell állapítanom, hogy a vidéki jelölések felett is Budapesten, a központi szociáldemokrata pártban döntöttek és itt engem a lista éléről kissé hátrább nyomtak és helyembe Varga Jenőt iktatták, ami azért is

helyes volt, mert Vargát vagy nem ismerték, vagy utálták Kaposváron. Az akkori hangulatra jellemző, hogy engem a budapesti Károlyi-pártnak néhány vezető tagja is felkeresett abban az időben, hogy Károlyi-párti programmal vállaljak jelöltséget tőlük. Természetes, hogy én hivatkozással szociáldemokrata meggyőződésemmre, az egyébként megtisztelő bizalmat elhárítottam.

Azok között, akik az októberi forradalomban minden áron bele akartak kapcsolódni, József főhercegen kívül megemlítendők Haller István és Huszár Károly is. Huszár Károly tudvalevően egy napig a Hadik-kormány tagja volt, amit ez a különben közepes, sőt korlátolt néptanító azzal érdemelt ki, hogy „A mi királyi családunk” címen lojalitástól és hódolattól csöpögő könyvet irt Károly királyról. Ez a könyv akkoriban bizonyos állami támogatást is juttatott a „puritán” Huszárnak, aki a legravaszabb és legszivósabb stréberek közé tartozik, akinek alaptalan nagyzási mániáját és cinikus elvtelenségét csak a Pogány Józseféhez tudnám hasonlítani. Persze, amikor Károly király trónját elsöpörte a forradalom, Huszár Károly izgatottan kivonta a forgalomból, az „A mi királyi családunk” című diszművét és nagyon szeretett volna vastag fátyolt borítani az ő notórikus királyhűségére. Huszár Haller Istvánnal együtt megpróbálta, hogy bevezessen a forradalomba, de bizony érvényesülni itt nem igen tudott. Senki sem bizott ugyanis a körmönfont jezsuitában. Sokkal nagyobb sikerrel stréberkedett az októberi forradalomban a szentéletű Tury Béla, aki az „Alkotmány” hasábjain és minden rendelkezésére álló forumon úgy esküdött az októberi forradalomra, olyan lobogó revolucioner volt, hogy az már egy paptól szinte sok is. Hock János, az októberi forradalomnak ez az igazán meggyőződéses vezérférfituja, a Nemzeti Tanácsnak illusztris elnöke maga nem volt olyan vad forradalmár, mint Tury Béla, a későbbi ugyancsak szentéletű fehér terrorista. Ami József főhercegnek a forradalomhoz való mohó csatlakozását illeti, az én bennem nem keltett gyanút. József főherceg nem nagy szellemi képességekkel megáldott, de feltétlenül jóindulatú és jószándékú ember, aki a háboru egész idején a legnagyobb szeretettel és jószággal bánt a közkatonákkal. Amilyen elzárkózott volt magasabb rangú tisztekkel szemben, olyan a harctéren egészen példátlan gondossággal és megértéssel fordult a közkatonák szenvedései felé. Annyira igazság és nem legenda József főhercegnek ez az emberbaráti szerepe a harctéren, hogy igen sok szocialista közkatona beszélt el és írta meg nekem e tényt, úgy, hogy én szokásom ellenére a „Déli Hírlap”-ban meg is irtam József főhercegnek ezt a humánus szereplését. Az egyetlen főherceg és az egyetlen tábornok József főherceg volt, akiről én megállapíthattam, hogy az embertelenségeknek, a kinoknak, a tömeggyilkosságoknak és iszonyatoknak abban az utált világában, amit háborunak neveznek, emberi módon viselkedett. Föl lehetett tehát tételezni, hogy egy ilyen, alapjában véve nem túlságosan okos, de igen derék ember, őszinte szívvvel esküszik föl a Nemzeti Tanácsnak, mond lángoló forradalmi beszédet, sürgeti a köztársaság kikiáltását és dobja el magától a főhercegi címet, fölvevén az

egyszerű Alcsuth nevet. Annál visszatartóbb és utálatosabb természetesen, hogy József főherceg a fehér terror első hullámaival az események központjába sodródott és lehazudott esküt, forradalmi meggyőződést, ezrek előtt tett nyilatkozatot, rangeldobást, névelváltoztatást; gyáván mindent letagadott és általában nem lévő és vele szemben külön nem érvényesülő terrorra hivatkozott. Jó kis ember, buta kis ember, gyáva kis ember ez a József főherceg és főleg és mindenek fölött kis ember, olyan kicsi, hogy ebben a nagy áradásban, ebben a nagy viharban már szinte nem is igen látszik.

A sok ezer forradalmi stréber között előkelő hely illeti meg Váry Albert főügyész urat. Váry már a háboru vége felé az ő kitűnő szimatával kacérkodni kezdett a destrukcióval és ő volt például az, aki telefonon és melegen szokott gratulálni nekem, ha egy-egy cikkem, a szokottnál is élesebb, megjelent. Emlékszem, egy izben hosszú és nekem egyáltalán nem tetsző előadást tartott arról, hogy milyen szép és nemes munka az, amit én kifejtek, hogy hosszú évek óta mindig a szegényekért, az elnyomottakért verekszem, hogy mindig a hatalmasok, a zsarnokok, az elnyomók ellen támadok, hogy lélekszakadva, lihegő gyűlölettel megjelenek minden igazságtalanság nyomában és a kis és nagy emberi szerencsétlenségek színhelyén én vagyok az elsősegélyt nyújtó, hogy minden bajba kerültet támogatok, hogy minden igaz ügyért vásárra viszem a bőrömet, hogy ez milyen szép és megható dolog, erről hosszan és áradozóan beszélt nekem Váry Albert. Bevallom, hasonlóan elismerő véleményen voltam a magam működéséről, de — ezt is őszintén vallom be — kissé utáltam, hogy ezt valaki a szemem közé rebegi. Váry azonban tagadhatatlanul jó véleménnyel lehetett rólam, mert amikor egyszer, még a háboru alatt, elkobozták az „Az Ember“ című lapomat, ő soron kívül feloldotta az elkobzást és csak azt kötötte ki, hogy a Tisza István elleni merényletről szóló cikkemet hagyjam ki. A forradalom alatt egy izben Berinkey Dénes igazságügyiminiszter elnöklése alatt értekezlet volt az igazságügyiminiszteriumban a sajtótörvényről. Az értekezleten öreg kuriai bírák, táblabírák, törvényszéki bírák, ügyészek, valamint a sajtótestületek képviselői jelentek meg. Én, mint az „Otthon“ alelnöke, Molnár Ferenc elnökkel együtt jelentem meg, és különös érzés volt együtt látnom azokat a bíró és ügyész urakat, akik vagy tizenöt esztendő óta mint zord bírák és vádlók szerepeltek velem szemben, akinek egész ifjuságom a vádlottak padján virágozott el. Most együtt láttam itt egy rakáson azokat a bírákat és ügyészeket, akik engem hajnalban szoktak kiráncigáltatni a detektivekkel az ágyamból, mert elővezetési parancs és detektivkiséret nélkül nem igen szoktam megjelenni sem a vizsgálóbírónál, sem a főtárgyaláson, ahol különböző sajtó utján elkövetett rágalalmazások és becsületsértések vádjával terheltlen kellett helyt állanom. Tehát ezek a részint szakállas, részint kopasz, részint sovány, részint molett bíró urak azok, akik engem tizenöt esztendő óta folyton be akarnak zárítani, akikkel szemben én eddig mindig csak vádlotti rangban szólalhattam meg, akik a bajuszuk mögül úgy olvasták rám a paragrafusokat, mint a kis fiam a

Verne-regényeket és akik annyi évre zárathattak be engem, amennyire éppen a kedvük tartotta. Most együtt láttam itt a diszes gyülekezetet, itt álltam a mélyen tisztelt magyar bírói kar előtt és nem mint vádlott, hanem mint egyenrangú tárgyaló fél álltam velük szemközt és nem kellett félnem attól, hogy börtönbüntetésre ítélnék, ha nem tetszik nekik az, amit mondani fogok, börtönörökkel sem cipeltethetnek ki, detektiveket sem küldhettek értem, általában multamnak ezek a zord felleghajtói, éjszakáimnak a megzavarói, a személyes szabadságom fölött lógó örök Damokles-kardnak ezek az öreg bajvivói — ni, — most nem is morogtak, nem is haraptak, megvető pillantásokkal végig sem mértek, rám sem ordítottak, hogy akkor beszéljek, amikor kérdeznek, korom, vallásom, családi állapotom és büntetett előéletem után sem érdeklődtek, hanem nyájasan kezet fogtak velem és a sajtótörvényről úgy beszélgettek velem, mintha én is értenék a dologhoz. Meg kell állapítanom, hogy így együtt ezek a bírói urak abban a forradalmi időszakban nem is voltak olyan félelmetesek, nem is voltak olyan zordonok, nem is voltak olyan reakciók. Kiderült, hogy egytől-egyig mind a sajtószabadság hive és olyan sajtótörvényt javasolt még a legöregebb, a legérelmeszedettebb, leggyomorbasabb, legkopaszabb és legsoványabb kuriai bíró is, hogy a szabad gondolat és véleménynyilvánítás útjába semmiféle gátat ne állítsanak a paragrafusok és a bírói uraknál radikálisabb e tekintetben igazán csak — Váry Albert főügyész ur volt. Mert Váryval aztán a radikalizmusban és a sajtószabadságért való lobogó lángolásban még az ősz bírák sem versenyezhettek, ő minden versenyen felül állott, ő olyan forradalmár volt és a sajtószabadságnak olyan megrögzött szerelmese volt, hogy nem jó rá gondolni; az a Váry, aki egyébként azonos a későbbi fehér főügyésszel is. Szégyenkezve kell megállapítanom, hogy a bírák, ügyészek és hírlapírók tanácskozásán egyetlen reakciós és a sajtószabadság ellen állást foglaló hang hallatszott el és ezt a hangot az újságírók szabad-szervezete képviselőjében megjelenő — Gábor Andor hallatta. Berinkei igazságügyminisztertől kezdve mindenki megdöbbsent, amikor Gábor az ő megszokott talmudizáló módján kifejtette, hogy az újságíróknak pedig nem kell sajtószabadság, tehát igenis reakciós sajtótörvény kell. Én nyomban fölláttam és erélyes hangon közöltem, hogy ez a humoros fiatalember nem beszélhet az újságírók nevében, ő csak a maga zavaros és komolytalan nézeteit fejtette itt ki, amelyek azonban közömbösek és érdektelenek, én tehát dezavualom őt az egész újságírói kar nevében és hangsúlyozom, hogy a magyar újságírók mindenkor a teljes sajtószabadság hitvallói és természetesen a minden gátló körülménytől mentes sajtószabadságot követeljük ma is, tehát olyan sajtótörvényt, melynek értelmében gondolatait mindenki igazán szabadon terjesztheti. Így zajlott le a sajtótörvény ügyében való értekezlet, a melyen együtt láthattam a magyar bírákat, ahol egy asztalnál ültem velük, ahol ősz magyar bírák helyeselték a szavaimnak, gratuláltak a beszédemhez és szorongatták a kezeimet. Bizonyára együtt ült ott ezen a tanácskozáson az a bírói tanács is, amely nyugodtan kimondta volna

rám a husz esztendei fegyházat, esetleg a kötél általi halált, ha később a fehérek kezén maradok. Így, mint jó barátok váltunk el a bíró uraktól és akkor valóban nem gondoltam volna, hogy ezek a sajtószabadságért hevülő, lelkes férfiak lesznek azok, akik néhány hónap mulva, egy pár őszinte újságcikkért nyolc-tíz évi börtönt osztogatnak és a legsötétebb elnyomás kormányának szolgálatában tömeges munkásgyilkoláshoz adják magukat eszközül.

Nem volna teljes a forradalom konjunktura-lovagjairól szóló megemlékezés, ha elfelejtkeznénk Gömbös Gyuláról. Gömbös a leglázásabban stréberkedett, hogy a forradalomban szerepet kapjon. Törtetésében nem ismert határt, nem ismert kiméletet és az eszközökben valóban nem volt válogató. Denunciált, legszűkebb tisztai bajtársait is elárulta csak azért, hogy a forradalomban érvényesülhessen. Gömbös Gyula kihallgatáson jelentkezett Böhm Vilmosnál, az akkori hadügyminiszternél, akinek ismételten hűségi fogadalmat tett és akihez 1919 február hó 21-én a „Magyar Országos Véderő Egyesület” nevében 608/19 iktatási szám alatt hódoló föliratot intézett. Gömbös Gyula ebben a hódoló föliratban azonkívül, hogy hűségi fogadalmat tett Böhm hadügyminiszternek, egyszerűen elárulta és denunciálta a MOVE-nak azokat a tisztjeit, akik a Károlyi-kormány vagy Böhm hadügyminiszter ellen próbáltak állást foglalni. Gömbös föliratának ez a passzusa szó szerint így hangzik:

„És biztosíthatjuk a Miniszter urat már most, hogy szándékunk a legszigorubb rendszabályokat életbeléptetni, ha tagunk bármelyikéről a vizsgálat alatt bebizonyosodna, hogy az egyesületi fegyelmet megsértve, a kormány vagy a Hadügyminiszter ur ellen agítált volna.“

Gömbös denunciáló és hódoló föliratának utolsó szakasza viszont így szól:

„Mindnyájan tudjuk és reméljük, hogy ezt az igazságos ítéletet a Miniszter ur fogja hozni és előre is biztosítjuk a Miniszter urat arról, hogy az egylet minden tagja, tekintet nélkül arra, hogy tényleges vagy nem tényleges, avagy nyugállományú, az igazságos, jóakaratu és mielőbbi elintézés folytán teljes bizalommal fogja a néphadsereget és a független magyar népköztársaságot szolgálni.“

Az olvasó szeme nem káprázik, valóban Böhm Vilmoshoz, a Károlyi-kormány hadügyminiszteréhez intézte ezt a hódoló feliratot Gömbös Gyula, a későbbi keresztény, nemzeti kurzus fajvédelmi politikájának legintranszigensebb oszlopa.

Turi Bélának, az „Alkotmány” című lapban közölt forradalmi lelkendezései, valamint Huszár Károly és Haller István forradalmi hűségnyilatkozatai eléggé ismeretesek. A feledés jótékony homálya borult azonban azokra a forradalmi megnyilatkozásokra, amelyeket Milotay István írt a Károlyi-forradalom idején az „Uj Nemzedék” címe hetilapban. Izelitőül és emlékeztetőül az „Uj Nemzedék” című hetilap 1919. március 1-én megjelent számából idézzük Milotay Ist-

vánnak „Kik akarnak reakciót?“ címmel megjelent cikkéből a következő részleteket:

„A reakció a mult visszakivánását jelenti, visszaállítását megszüntetett, megsemmisített intézményeknek, életrekeltségét a mult szellemének. Visszakivánhatunk ml valamit abból a multból, amelyet az októberi forradalom intézményeivel s részben embereivel is detronizált? Visszakivánhatunk valamit a forradalom előtti Magyarországból, jól éreztük mi magunkat ennek a Magyarországnak politikai társadalmi, gazdasági és kulturális légkörében? Boldogak voltunk talán és elégedettek?“

A cikk további során Milotay István szóról-szóra ezeket írja:

„Hát mit sirhatnánk mi és mit kívánhatnánk vissza ebből a Magyarországból? Politikai életét talán, parlamentjével, pártjaival, közerkölcseivel és közszellemével? A politikai pártokat kívánjuk vissza, élükön egy-egy grófi névvel s egy szűkebb körü grófi politikai udvartartással? Nem kívánunk belőle vissza semmit s mi volnánk az elsők, akik fegyvert ragadnánk ellene, ha akadna kéz, amely vissza akarná állítani. Az új Magyarország a mienk is. Az örület fantáziája kellene hozzá hinni, hogy ez az új, a régnél is rosszabb lehet.“

Az „Uj Nemzedék“ ebben az időben Bangha páter tulajdona volt és ebben a lapban Milotay István ime kinyilatkoztatja, hogy ő hajlandó fegyverrel is megvédeni az októberi forradalom vívmányait. Ugyancsak ebben a számában az „Uj Nemzedék“ éles támadást intéz Gáspár Artur dr. külügyminiszteri osztályfőnök ellen azért, mert a háboru alatt „Dinasztiánk a haza védelmében“ címmel, a Habsburgokat népszerűsítő könyvet irt. Az „Uj Nemzedék“ követelte, hogy Gáspár Arthurnál, ennél a veszedelmes monarchistánál a rendőrség politikai osztálya tartson azonnal házkutatást. Ezt csak azért érdemes följegyezni, mert tudni kell, hogy később ugyanez a Bangha, ugyanez a Milotay és ugyanez az „Uj Nemzedék“ lett a legitimizmus, a karlizmus és a monarchizmus előcsahosa Magyarországon. Hogy teljes legyen a kép, idézzük az „Uj Nemzedék“ című hetilap március elsejei számából még a következő kis elragadtatást a szociáldemokraták irányában:

„Mig ott künt Bernben a hajdan hazátlan bitangoknak ócsárolt derék magyar szocialista vezéreink küzdöttek hazánk területi integritásáért, addig itthon a „dlcső“ magyar történelmi főnemesség némely tagjai szintén magasztos küzdelemhez láttak, hogy megóvják a nagybirtok területi integritását és letették a cseheknek a hűségesküt. Ime, kiderült meglnt, hogy a pénz, a tőke, a vagyon is amennyire tud, „hazátlan“ lenni és hogy aki dolgozik, az mindig hazafi, még ha Buchingernek hívják is és ha semmittevő, akkor hazaáruló, még ha esetenként gróf is az illető.“

Hát kérem, tessék csak elolvasni mit ir ma az „Uj Nemzedék“ és mit ir a „Magyarság“ című lapban Milotay István ma a szociáldemokratákról. Persze, igaz, hiszen csak az ökor következetes és Bangháék és Milotayék ebben az egyetlenegy tekintetben nem hasonlítanak az ökorre.

Idézzünk tán valamit abból is, hogy „Az Est” című lap valamikor milyen hódolattal zengette Károlyi Mihály dicsőségét és micsoda ünnepi vezércikkeket követett el Böhm Vilmosról. Emlékeztetünk:

Hát, Miklós Andor lapja, „Az Est” még 1918-ban, a lap 253. számában, tehát még az októberi forradalom előtt, amikor még a háború volt és így forradalmi terrorról igazán nem lehet beszélni, szóról-szóra ezeket írta:

„A nép követeli, hogy sorsát az ő emberei kezébe tegyék le és ne hagyják továbbra is a főuri önzés prédájának. Ha nem engedik, hogy a béke olajággal jöjjön, tüzes karddal fogja megváltani millió és millió gyermekét.”

A másnapi (254) számban a következőképpen kezdődik a vezércikk:

„A magyar nép hangosan kikiáltott világos akaratának véresen ellentállnak. Egy lemondott felelőtlen kormány feje dicsekedve verheti a mellét, hogy ő fog keményen szembeszállni a néppel. Amögött a szélhámosságokon aszalt öreg ember mögött (Wekerle), akinek szive helyén pudvás, fekete retek van, nem szabad egyetlen egy embernek sem állani.”

Ugyanebben a számban ezt írja továbbá „Az Est”:

„Arról van szó, hogy a rögtöni békét, az igazi demokráciát és teljes függetlenséget megkapjuk. Ez a három kívánság megérett és lehull, ne próbálják madzaggal visszakötni.”

Már 1918 évi október hó 12-én megjelent 239. számában így irt „Az Est”:

„A becsületes, a demokrata, a radikális szabadságra vágyó elemek erőteljes egyesítését és fölhasználását megragadó megoldást még mindig halogatják!”

Ha mindezt már az októberi forradalom előtt, igazán a saját jószántából így fujta Miklós Andor harsonája, akkor igazán nem valószínű, hogy a forradalom győzelme után, 1918 november hó 9-én, „Az Est” 263. számában terror alatt írta volna ez az ujság vezércikkében ezt:

„Az entente nem ismeri, nem tudhat mást az új Magyarországról, csak azt, hogy Károlyi Mihály a vezére. Károlyi nevét ismeri, tudja róla, hogy a béke, az igazság, a nemzetiségi és szocialista jogok páncélos vitéze volt mindig. Amíg Magyarországot Károlyi kezében tudja, addig bizik benne, hogy itt az igazság és méltányosság uralmát igyekeznek megalapozni.”

1918 november 10-iki számában viszont így fuvoláz „Az Est”:

„Az elaggott és korrupst magyar parlamenttel szemben mi követeltük a leghatározottabban, hogy létesüljön magyar Nemzeti Tanács, amely ledöntse a korhadtt oszlopokat és így szakítsa magával a dualisztikus Magyarország épületét. Biztunk és bizunk benne, hogy az önálló, független magyar nép és a magyar állam a viharokból rendben, erőteljesen kerül ki és egyedül intézi a sorsát és a világ boldog, gazdag, művelt nemzetének sorába emelkedik.”

Ugyancsak „Az Est“ 1919. évi január hó 10-én megjelent 9. számában, ugyancsak a vezércikkben ilyen gyönyörűket ír:

„Csak egy név van: Károlyi! Az örök rádium forrás emanációi folyton sugárzanak. Ő a szívek hangtalan szavával választott elnökünk. Meg kell választani forma szerint is a köztársaság elnökévé. Igazán csak formáság lesz, látható szankciója a forradalom mámorában született választásnak. Legyen ő a hatalom osztója, élvezője, legyen aki pártok, elvek, személyek és pártharcok fölé emelkedik. A legmagasabb polcon el fog tudni személytelenedni, anélkül, hogy kiapadnának éltető energiái. A pártzsibongások, kudarcok, tévedések tarajzása nem fogja kikezdeni történelmi alakját, melyre szükségünk van és melyet meg kell menteni az orvul lappangó lejárástól.“

Még mindig „Az Est“ írja ugyanebben a számában, ugyancsak Károlyiról:

„Károlyi alakja az egyetlen, mely az országra szakadt végzet (magyar területek megszállása) hullámverésében szilárdan áll. Sokáig csak egy név volt, mely mögé üldözött gondolatok, vágyak és sóvárgások siettek megtiport reszketéssel. E gondolatok, eszmék és elvek hitvallássá és programmá acélosodtak lelkén, fanatizmusa, hite, céltudatossága valósággá tette az üldözött entente-politikát.“

Istenem, én sohasem tudtam ilyen nagyon szépeket és nagyon alázatosakat írni Károlyi Mihályról, amíg uralmon volt, már csak azért sem, mert az volt a véleményem, hogy elvek fölé emelkedni nem Károlyi, hanem Miklós Andor szokott. E tekintetben tehát az imádat-érzése naiv és értelmetlen tulzásokra ragadtatta „Az Est“-et, nyilván már a forradalmi terror hatása alatt, mert különben tudnia kellett volna, hogy Károlyi Mihály a köztársaság elnöki székében sem emelkedett az „elvek fölé“, ellenkezőleg, ott, az elnöki székben is elveket reprezentált.

1918 december 1-én megjelent 282. számában így lelkendezett „Az Est“:

„Eltemettük a királyságot — köztársaság vagyunk! Ledobtuk a láncokat — szabadok vagyunk! Csupa reménység vagyunk, mert minden jussunk meg van az élethez.“

1918 december hó 22-én megjelent 300. számában „Az Est“ erre a boldog gagyogásra ragadtatja magát:

„A forradalom Ausztriától, háborútól, a maradi rút világtól való szabadulást jelenti. Nem a forradalom hozta ezt? Nem új életet, egyenlőséget, népjogot szeretetet, munkát, boldogulást mond az?

Itt már annyira odavan a boldogságtól, hogy már szinte értelmetlen szavakat duruzsol. Ezen apró idézetek után csak azt kérdezzük az olvasótól, hogy vajon van-e valaki, akinek az az impressziója, hogy mindezt a sok áradozó dicséretét, körülrajongását, magasztalását és hódolatteljes ünneplését a forradalomnak és Károlyi Mihálynak, való-

ban a forradalmi terror hatása alatt sóhajtozta, nyögdőcselte, lelken-
dezte, fűtörészte, énekelte, hegedülte, zongorázta, harmonikázta,
tárogatózta, kürtölte, susogta, rebegte, nevette és sirta és irta
bele a világba „Az Est“ című lap? Ha valóban akad egyetlen sor
ezekben az ujjongó cikkekben, amelyben a terror elkényszeredett ter-
mékére ismerünk, akkor, de csak akkor lehetne megérteni azt, hogy
amikor az októberi forradalom korszakának feje fölött beborult az ég,
akkor, a Károlyi-korszak utolsó idejében, már „Az Est“-et is a fiatal
magyar köztársaság sirásói között találjuk és a fehér terror idején
„Az Est“ versenyt gyalázza az októberi forradalmat és Károlyi
Mihályt a kurzuslapokkal és volt ábrázolja ennek a konjunktura lap-
nak a fehér terror legdühöngőbb korszakában „Leálcázva“ címmel,
ugyanabban a vezércikk rovatban, amely azelőtt Károlyi Mihály magasz-
talásának tömjénétől volt szagos, azt bömbölni, hogy Károlyi Mihály
lopott, csalt, sikkasztott és mindenféle egyéb gázságot követett el.
Ugy-e bár nem lehet ezt józan fővel megérteni? „Az Est“ jellemraj-
zának kiegészítéséül idézzük még a lap 1918 december 15-én megjelent
294. számában közölt, Böhm Vilmost magasztaló vezércikkének alábbi
részét:

„Előkerült most itt egy fiatal ember. Árvaházban nőtt. árvaházi kék sap-
kát viselt gyermekfején. Ma hadügyminiszterjelölt: Böhm Vilmos. Ki tudott felőle?
Mikor a placra kikerült, annyi készültség, energia, szervezőképesség volt benne,
hogy rá lehetett bízni a leszerelés óriási feladatát. Öt-hat hete dolgozik. Dolgo-
zik, dolgozik, dolgozik. Se nem gróf, se nem gentry, se nem szájas hazafi. Se
nem előszobázott, se nem táncolt. Tanult, készült, dolgozott. Dolgozik. Görnyed,
éjszakázik ezért az orszáért. Az ilyen fiatalember a mi ideálunk.“

Nem tudjuk, hogy vajjon „Az Est“-nek még mindig Böhm
Vilmos-e az ideálja, de azt bizonyosan tudjuk, hogy a konjunkturának
szemérmetlenebb haszonélvezője ennél az ujságnál nincsen. A Károlyi-
korszak vége felé „Az Est“ már hihetetlen gonoszsággal merete támadni
Jászi Oszkárt, amikor az kilépett már a Károlyi-kormányból. Hogy ez
abban az időben milyen ártalmas dolog volt, azt mindenki pontosan
mérlegelheti, aki csak tisztában van azzal, hogy Jászi Oszkár hosszú
éveken keresztül nagy tudományos felkészültséggel hirdetett és a
jövőbe látó perspektívája nemzetiségi politikája a legbecsesebb erkölcsi
és politikai értékek közé tartozott, amelyen az új korszak Magyaror-
szága építeni próbált. Azt az erkölcsi értéket, amelyet Jászi Oszkár
reprezentált a kormányban, nem lett volna szabad támadni. Minthogy
én itt a százpercentes igazságot akarom elmondani, megállapítom,
hogy a Miklós Andorék forradalmi szereplése és a Milotay Istvánék,
Huszár Károlyék, Haller Istvánék, Bangha páterék és Turi Bélákék
forradalmi szereplése között tagadhatalanul van bizonyos komoly
különbség. Miklós Andor ugyanis a mentalitásánál fogva sokkal
szivesebben és sokkal őszintébben vett részt a forradalomban, mint
Milotay Istvánék. Miklós Andort a konjunkturán kívül „Az Est“ egész
gárdájával együtt, bizonyos belső vonzalom sodorta a forradalom

szolgálatába. Ha a forradalom ügye válságba nem kerül, akkor ő nyilván mindvégig szívesen kiszolgált volna az új rendszert. „Az Est” tehát merőben gyáva opportunizmusból árulta el a forradalom ügyét és azért üvöltött versenyt az üvöltőkkel, hogy a saját forradalmi bűneit feledtesse, hogy a maga nyomorult bőrét mentse. Egészen más az eset Milotay Istvánnál, Bangha páternál, Turi Bélánál, Huszár Károlynál és Haller Istvánnál, akik reakciós világnézetüknél fogva nem szívesen, hanem pusztán gyáva opportunizmusból, érvényesülési célzattal, konjunkturális erkölcsstelenségéből csatlakoztak a forradalomhoz és a legnagyobb gyönyörűséggel tiportak azután végig azon a forradalmon, amelyben résztvettek és egész szívvvel állottak azután az ellenforradalom zsoldjába. Szóval Miklós Andoréknál a forradalom cserbenhagyása és az ellenforradalomhoz való csatlakozás történt konjunkturális üzleti politikából, tehát „Az Est”-ék akkor lettek árulók, amikor ellenforradalmárokká vedlettek át, míg ezzel szemben Milotayék és társaik akkor voltak konjunktura-lovagok, árulók és gyáva opportunisták, amikor a forradalomhoz csatlakoztak. Ennek a döntő különbségnek ujjlenyomatát felfedezhetjük e kétféle társaság forradalmi szereplésében, viszont ellenforradalmi működésük első korszakában különbség alig van közöttük, hiszen a zsidó pogromisták rendszerint buzgóbbak és hangosabbak a keresztény pogromistáknál, és ha egyszer egy destruktívból konstruktív lesz, akkor nehéz azzal lépést tartani, a született konstruktívnek. A történetíró döntse majd el, hogy a forradalom és az ellenforradalom renegátjai közül melyik a megvetendőbb, én mindenesetre a forradalom renegátjait sokkal jobban utálok az ellenforradalom renegátjainál, tehát az én szememben Miklós Andor utolsóbb ember, mint Turi Béla vagy Milotay István. A krónikához tartozik az is, hogy Kádár Lehel, hogy jobb fizetést kapjon, a keresztény „Budapesti Hírlap”-tól a zsidó „Az Est”-hez szerződött és egyetlen zokszó nélkül, buzgón és lelkesen végigszolgált „Az Est” egész forradalmi korszakát. Lendvai-Lehner István, amíg a „Déli Hírlap” szerkesztőségéből ki nem repült, szintén igen radikális és forradalmi nézeteket vallott, amit valószínűleg még a háboru idején, „A Nap” című aszfaltujságnál szivott magába, ahol nem egészen keresztény jellegű cikkeket írt, majd a „Pesti Napló” tárcaírója lett és Hatvany Lajost kérte meg igen szépen arra, hogy a katonai szolgálata alól, amelyet egyébként a pesti fronton végzett, mentesse fel. Lendvai, miután még a forradalom előtt inkollegiális viselkedéséért saját kartársai kidobták a „Déli Hírlap”-tól, duzzogni kezdett az izraelitákra és az „Uj Nemzedék” című hetilapban írt néhány morózus cikket és így minden különösebb ok nélkül, ellenforradalmár hírébe keveredett. Nem volt méltó erre a hirre. Általában a forradalmi időszakban nem találkoztam egyetlen kemény és bátor és őszinte ellenforradalmárral, sőt a későbbi ellenforradalmárok a forradalom idején többnyire — forradalmárok voltak.

Igy a legelső igaz magyar forradalmár maga Horthy Miklós jelenlegi kormányzó volt. Akkor még Horthy ellentengernagyi állást töltött be és ebben a minőségben a forradalmi cselekvésben, az ő

frazeológiájuk szerint, tehát a hazaárulásban megelőzte, mohón és sietve előzte meg Károlyi Mihályt. Ugy történt, hogy 1918 október hó 28-án, Horthy Miklós ellentengernagy, a hadiflotta parancsnoka telefonjelentést küldött a közös hadügyminiszteriumnak és a hadsereg főparancsnokságának, hogy már nem tudja tovább tartani a hadiflotta egységét és azt ajánlotta, hogy a hadiflottát adják át az ellenséges délszláv államnak. Másnap, október 29-én, Horthy táviratilag megismételte ezt a jelentését és egyidejűleg érintkezésbe lépett az ellenséges állam faktoraival is. E telefon- és távirati jelentés alapján, Horthy intézkedésére már október 30-án, tehát a magyar forradalom kitörése előtt egy nappal, elindult Zágrábból, a zágrábi Nemzeti Tanácsnak, a flotta átvételére kiküldött bizottsága, és október 31-én, reggel a flottát az alábbi hiteles jegyzőkönyv tanúsága szerint, át is vették:

„Jelen vannak: A császári és királyi hadi flotta részéről, nagybányai Horthy Miklós császári és királyi kamarás és ellentengernagy, Laufer Ferenc sorhajókapitány, a II. hadiraj parancsnoka, Schmiedt Adolf, az I. hajóraj parancsnokságával megbízott császári és királyi sorhajóhadnagy, Novally Nemes Konek Emil császári és királyi sorhajókapitány, a flotta törzsfőnöke, továbbá Norin Ferenc császári és királyi fregattkapitány, a II. torpedóflottilla parancsnoka. A zágrábi délszláv Nemzeti tanács részéről: Anton Trezic Pavicic, dr. Iván Marja Cok és Bukseg Vilmos, továbbá a nevezett délszláv Nemzeti tanács jóléti bizottságának tagjai, Lacko Kriz, dr. Lorinz Skalier, dr. Mirko Vratovic, dr. Marius Krmpotic, végül Method Koch császári és királyi fregattkapitány. A császári és királyi hadi flottát összes anyagával és készletével a nemszláv államok és az eddig fennállott osztrák-magyar monarchia népeinek tulajdonjog fenntartásával ezenre átadják a zágrábi nemzeti tanácsnak.

Pola 1918 október 31-én.

Horthy Miklós s. k.
császári és királyi kamarás, ellentengernagy,
a hadi flotta parancsnoka.“

(Következnek a többi aláírások.)

Értsük meg jól a dolgot. Horthy Miklós, akkori ellentengernagy, jelenlegi államfő, 1918 évi október hó 28-án, tehát a magyar forradalom kitörése előtt három nappal javasolta a közös-hadügyminiszteriumnak és a hadsereg főparancsnokságának a flotta átadását és hogy a flottát ugyancsak a forradalom kitörése előtt hajlandó volt átadni annak a nemzeti tanácsnak, amely a horvát országgyűléssel egyetemben október hó 29-én kimondotta Horvátország önállóságát, az ellenséges szerb állammal és a szlovénokkal való egyesülést, amely a horvát hadsereget kivonta a hadsereg-főparancsnokság kezéből és a délszláv Nemzeti Tanács rendelkezése alá helyezte. Horthy Miklós tehát, a forradalom kitörése előtt ellenséges államnak adta át a flottát, ő már október 31-én reggel egy ellenséges állam közegeivel együtt, olyan jegyzőkönyvet irt alá, amelyben bentfoglaltatik az a kitétel, hogy „az eddig fennállott osztrák-magyar monarchia“. Horthy Miklós tehát elsőnek temette el jegyzőkönyvileg az osztrák-magyar monarchiát és a hadsereg egyik legfon-

tosabb részét ellenséges államnak szolgáltatta ki. Október 31-én reggel még Károlyi nem is volt miniszterelnök, még forradalmi zür-zavar volt az országban, fegyverszünetről, vagy békekötésről még szó sem volt, a frontok nagy része még napokig fegyverben, sőt helyenként harcban állott, tehát hitelesen és örökre lemoshatatlanul rá lehet olvasni Horthy Miklósrá, hogy ő volt a legelső magyar októbrista forradalmár, mint magyar katona ő kötött először fegyverszünetet és békét az ellenséggel, ő volt az első dezertőr, ő adta meg magát először, ő adta ellenséges kézre a magyar flottát, ő volt tehát a leggyávább magyar katona; ő, jogerősen ő a legelső hazaáruló Magyarországban. Nem csoda ha államfő lett belőle.

És hadd méltassam itt egy másik kiváló magyar katona forradalmi érdemeit. E férfiú Soós Károly tábornok, a későbbi fehér hadügyminiszter, a Károlyi-forradalom idején a legelkeszebb forradalmárok közé tartozott és Szegeden a szociáldemokrata pártba is belépett. 1919 február hó 25-én Soós Károly tábornok kihallgatásra jelentkezett Böhm Vilmos hadügyminiszternél, akinek a következő ajánló levelet nyújtotta át:

„Szociáldemokrata párt titkársága Szegeden.

Böhm Vilmos hadügyminiszter úrnak Budapesten.

Tisztelt Böhm elvtárs! Pártunk tudomására jutott, hogy Soós Károly tábornok elvtársat, a szegedi kerületi paracsnokság paracsnokát, nyugdíjazni akarják. Nagyon kérjük t. elvtársat, hogy Soós Károly elvtársat hagyják meg továbbra is állásában, mert ő belépett a szociáldemokrata pártba, gyűléseinken rendszerint megjelenik, a katonatanács és a párt érdekében a tisztek között az egész kerületi paracsnokság területén nagy agitációt fejt ki és így megmaradása a párt részére föltétlenül szükséges dolog. Remélem, hogy kérésünket a t. elvtárs lesz szíves teljesíteni és vagyunk elvtársi üdvözlettel.

Szeged, 1919 február 21.

Wallis párttitkár,
bélyegző.

E levelet átnyujván Soós Károly elvtárs, természetesen rajongó beszédben biztosította Böhm Vilmost az ő szocialista meggyőződéséről, sőt a katonatanács iránt érzett legmélyebb tiszteletéről; és mindaddig, amíg kerületi paracsnoki állásában megmaradhatott, senkisem volt Soós Károly tábornoknál forradalmárabb és szocialistább. Persze, persze, később a fehér terror legvérengzőbb hadügyminisztere lett.

Haller István portréjának kiegészítéséül szolgálhat a következő adat: Azt már tudjuk, hogy Haller is rohant letenni az esküt a Nemzeti Tanács kezébe, a mit később úgy magyarázott meg, hogy ő ott voltaképen nem is esküdött, csakhogy éppen a szája mozgott neki. Ellenben 1918 decemberében a Károlyi-párt nagygyűlésén Hock János és Szende Pál meggyőződéstől fűtött szavai után Patacsy Dénes mondott rajongó beszédet, majd Haller István emelkedett szólásra és lelkes szavakkal üdvözölte a győzelmes forradalom által igazolt Károlyi-pártot és bejelentette a néppárt csatlakozását. Haller Istvánnak

ezt a lelkes forradalmár beszédjét, szószerinti szövegében közölte a „Virradat” című lap. Tehát nehezen letagadható. Azt is nehéz lenne eltagadni, hogy Haller István, mint a Katolikus Népszövetség főtitkára, a Károlyi-kormány megrendelésére propagandaröpiratot írt, és ezért nyomdaköltséget és írói honoráriumot vett fel a Károlyi-kormánytól, holott e munkájáért a Katolikus Népszövetség is megfizette, sőt a forradalom végén a Népszövetségtől, mint főtitkár huszonegy ezer korona végkielégítést is kapott, viszont, mint igazgató, továbbra is huzta a fizetést. Hogy van az, hogy például én se írói honoráriumot, se nyomdaköltséget, se semmilyen más címen egyetlen fillért nem vettem föl semmiféle kormánytól, még a Károlyi-kormánytól sem, hogy van az, hogy az én nyugtám sehol nem található? Igaz viszont, hogy Haller Istvánból lett később a numerus clausus közoktatásügyi minisztere. Huszár Károly portréját is kiegészíthetném egy kezeim között levő hiteles jegyzőkönyvvel, a melyet 1920 január hó 20-án vettem föl Brassóban. A kezeim között levő jegyzőkönyv szerint, Brassóban 1916 október hó 10-én, egy katonai kémkülönítmény jelent meg Huszár Károly őrmester vezetésével. A román hadsereg kivonulása után érkezett a 120 csendőrből és több polgári titkos ügynökből álló különítmény, a mely Huszár Károly vezérletével 14 polgárt agyonlőtt. Azonkívül számos férfit, nőt és gyermeket meztelenre vetkőztetve megbotoztattak. Huszár Károly vitéz őrmester úr, estefelé a Szent-Miklós templom előtt kihirdette, hogy mindenkit kivégezhetnek és mint jó keresztény ember, az egybeterelt embereknek megparancsolta, hogy térdepeljenek le és imádkozzanak. Huszár maga is rézt vett a lövöldözésben és Russ Mihály román elemi iskolai igazgatót, puskatussal sajátkezűleg félholtra verte. Mindezt részletesen beszéli el ez a jegyzőkönyv, amely élénk világot vett arra a szelid és humanista ösztönre, amely hazánk e szürke néptanítójában szunnyadozott és amely megmagyarázza azt is, hogy lett az egyszerű férfiúból Magyarország legvérengzőbb korszakának ájtatos lelkű miniszterelnöke.

De nem lehet eleget idézni, nem lehet mindenkit bemutatni, aki hangos és habos szájjal hódolt Károlyi Mihály előtt, az októberi forradalom előtt, hogy azután árulójává legyen az elbukott forradalomnak. Garami Ernőnek minden polgári ujság rajongója, tisztelője és odaadó szolgája volt, de igen nagy kultusza volt a magyar sajtóban Kunfi Zsigmondnak is, aki körül szintén hemzsegett az imádók és udvarlók alázatos, hajbokoló serege. Persze, annak az arányában, ahogy a forradalmi kormány helyzete leromlott, egyszeriben kezdtek elszállingózni a forradalom sajtóbeli hívei is. Természetesen nem lehet mindenkitől megtagadni a jóhiszeműséget, azok közül, akik a forradalomnak hátat fordítottak. Voltak olyanok is, akik meggyőződésből tartották tulradikálisnak a forradalmi korszak menetét és ezek között az első helyet foglalja el Lovászy Márton, akinek jóhiszeműsége minden kétségen és minden vitán felül áll és aki egy pillanatig sem akarta megnehezíteni, később, visszavonulása után sem, a Károlyi-kormány helyzetét. Könnyen lehet, hogy Batthyány Tivadart is bizonyos természetes

polgári konzervativizmusa fordította el később a forradalom oldaláról, Hatvany Lajosnak is el lehet hinni, hogy a „Pesti Napló“-val együtt jóhiszeműen hagyta vízben a forradalmat, mert hiszen egész nevelése, osztályhelyzete, családi összekötetései mind nem voltak éppen alkalmasak arra, hogy forradalmi irányba tereljék a gondolkodását és az ő helyzetében az a destrukció is tulás számba ment, amit kifejtett és megtorpanását senki sem csodálhatta. Voltak, persze, olyan figurái és olyan politikai ügynökei is az akkori időknek, akik nem átalották részben külföldön, részben Magyarországon az ántántmisszióknál denunciólni a forradalmi kormányzatot és minél több akadályt gördíteni Károlyi Mihályék útjába. Legendások voltak azok az italokkal és hölgyekkel egybekötött estélyek, amelyek Budapesten azokban az időkben a keresztény és a zsidó arisztokrácia szalonjaiban zajlottak le és ahol intrikával, rágalmakkal, hazugságokkal igyekeztek az ántánt tiszteket befolyásolni a magyar köztársaság ellen és ahol voltaképpen megalapozódott az a bűnös és rosszakaratu közöny, amellyel a győztes ántánt később Magyarország sorsát intézte. Az ifju magyar köztársaságnak egyre több külső és belső ellensége volt és a forradalmi kormány által támogatott ellenforradalmár sajtó egyre nyiltabban és egyre szemtelenebbül végezte romboló munkáját és mi, az újságírók szervezetében, Gellért Oszkár sajtófőnökkel együtt, hasztalan kíséreltük meg ennek a romboló munkának a megnehezítését, Garami Ernő kereskedelemügyi miniszter a pártatlan eljárás rabja lévén, a forradalmi kormányzat ellen, a forradalom vívmányai ellen és a magyar köztársaság ellen áskálódó sajtó korlátlan papírmennyiséget, korlátlan papírvisszatérítési pauszát kapott magától a kormánytól és a közhangulat elmérgőzését valósággal kormányhatósági támogatással végezhetette. Kétségbeesetten látta mindenki, hogy a lejtőn rohanunk lefelé, hogy nincs többé megállás, hogy nincs többé segítség, hogy nincs többé kivezető ut és az októberi forradalomnak gyönyörű, boldog és áldott korszaka vilámgyorsan közeledik a nagy alkonyat felé.

Kétségbeesítő volt látni, hogy kívülről, belülről hogy igyekeztek tönkretenni a magyar köztársaságot. Ellenséges csapatok újabb és újabb magyar területeket árasztottak el és ezzel a szörnyű invázióval szemben a magyar kormány, amely a béke jelszavával és a pacifizmus hitével vette át az uralmat, természetesen tehetetlen volt. Közben a munkások között egyre nagyobb arányokat öltött a kommunista agitáció, aminek lendületét csak fokozta, hogy Kun Béla és társai a gyűjtőfogházban ülnek. A forradalomnak legvéresebb kalandora, Pogány József a katonatanáccsal végezte a maga szörnyű dulásait azért, hogy a hadügyminiszteri székbe bestreberkedhesse magát. Ezekben az időkben Pogány a kommunistáknak legvérengzőbb ellensége volt és állandóan lövetni akart rájuk. A jobboldali reakciós ellenforradalom veszedelme is állandóan kísértett s mert az októberi forradalom jobb felé teljesen kiméletes és valósággal könnyelműen gyenge volt, a reakciónak politikai és sajtóbeli vitézei egyre vakmerőbbekké váltak, ami érthető módon elkeserítette a munkástömegeket. Amig ugyanis a

kommunista vezérek valamennyien fogházban ültek, a négy és fél esztendő háborúnak a fórumon ismét megjelenő bűnösei és tömeggyilkosai szabadon jártak-keltek, minden számonkérés elől érthetetlen módon menekültek és azzal hálálták meg a forradalom nagylelkűségét, hogy minden elképzelhető módon igyekeztek romlásba vinni a nehéz és válságos helyzetben lévő magyar köztársaságot. A forradalomnak a háboru bűnöseivel szemben való minden megtorló intézkedése ki-merült abban, hogy Szurmay Sándort és Szerényi Józsefet kolostorba záratta, egyébként azonban minden háborus uszító és minden háborus tömeggyilkos nyugodtan és zavartalanul csinálhatta a maga ellenforradalmi kis játékait. Ez a jobb felé való teljes passzivitás a tömegeket egyre inkább bizalmatlanná tette a forradalom ügyével szemben és így nem volt nehéz munkájuk a tagadhatatlanul buzgó bolseviki agitátoroknak. És mert bizonyos szociáldemokrata törekvések nagyon is mérsékelni, nagyon is nyárspolgárosítani akartak, éppen ezért bal felé orientálódott a munkásság. Majd jött a Vyx-jegyzék, amely betetőzte a katasztrófát és feltartóztathatatlanul jött a proletárdiktatura.

III.

A KOMMÜN

A bolsevizmus kitörése engem egészen váratlanul ért. A dolog úgy történt, hogy 1919 március hó 21-én reggel Vántus Károly, aki még mindig nálam bujdosott, arra kért engem, hogy vigyem ki őt valami módon a gyűjtőfogházba Kun Béláék látogatására, mert nagyon szeretne már velük beszélni. Én telefonáltam Váry főügyésznek, hogy az én számomra és egy Kerekes János nevű barátom számára adjon látogatási engedélyt a gyűjtőfogházba, mert ki akarok menni a kommunistákhoz. Váry a tőle elvárható legnagyobb előzékenységgel állította ki a kért igazolványokat és én elküldtem érte az ügyészségre és azután Vántus Károllyal együtt kimentem a gyűjtőfogházba. Vántus nagy, fekete pápaszemet hordott, hogy ne ismerjék őt fel, hiszen még mindig körözés alatt állott. A gyűjtőfogház elé érve, a legnagyobb meglepetéssel láttuk ott egymásután megjelenni Kunfi Zsigmondot, Weltner Jakabot, Landler Jenőt, Pogány Józsefet, Haubrich Józsefet és még néhány vezető tagját a szociáldemokrata pártnak. Vántust érthetően izgatta ezeknek a férfiaknak a jelenléte és különösen attól tartott, hogy a kommunistafalásáról hirhedt Pogány József érdemeket akarván szerezni magának, ha felismeri őt, nyomban denunciólja és lefogatja. Már úgy volt, hogy visszafordulunk Vántussal, amikor én odaléptem a szocialista vezérekhez és megkérdeztem, hogy mit keresnek éppen ma a gyűjtőfogházban. Csodálkozó arcot vágta és azt felelték, hogy komolyan nem tudom, hiszen már mindenki tudja, hogy a kommunistákkal való megegyezés megtörtént, a gyűjtőfogházban formálisan is létre fog jönni a béke és tiszta szociáldemokrata kormány alakul. Erre én szó nélkül levettem Vántus Károly orráról a nagy szemüveget és hangos derűlség közepette lepleztem le a miniszterek és egyéb szocialista kapacitások előtt a körözött kommunista vezér inkognitóját. Most már együtt mentünk be a gyűjtőfogházba, ahol a szocialisták azonnal tárgyalni kezdtek Kun Bélával és néhány fogolytársával és ekkor már tárgyaló féllé lépett elő Vántus Károly is. Jelen voltam a megegyezésnél, amelynek egész szívemből örvendtem. Örültem elsősorban azért, hogy a munkások között fenyegető testvérharc ezzel elkerülhetővé vált és csak az töltött el némi csodálkozással, hogy a tárgyalás menetéből, amelyet a szociáldemokraták részéről Weltner Jakab már teljesen kommunista szellemben vezetett, jöllehet ott, a gyűjtő-

fogházban is hangsúlyozta, hogy nem szívesen áll rá a bolsevik platformra, — nem az tűnt ki, hogy szocialista kormány fog alakulni, hanem hogy a megegyezés teljesen a Kun Béla platformja alapján történik és nem az lesz, amit hinni lehetett, hogy tiszta szociáldemokrata kormány alakul legfeljebb egy kommunista miniszterrel, hanem hogy valami tanácskormányféle fog kialakulni. Emlékszem rá, hogy tanácskozás közben néhányszor odasugtam Kunfinak, hogy mégis csak furcsa, hogy itt most Kun Béla diktálja a feltételeket, ez nem fog jóra vezetni, hiszen nekem odakint a gyűjtőfogház ajtajában egybehangzóan azt mondták, hogy nem kommunista, hanem kifejezetten szociáldemokrata kormány alakításáról van szó. Homályosan úgy emlékszem, hogy Kunfi azt felelte, hogy ő is így képzelte a dolgot és az ő számára is meglepetés a kommunista platformnak teljes elfogadása, hogy ők nem ezzel az elhatározással és nem ezzel a céllal jöttek ki a gyűjtőfogházba. A jegyzőkönyvet azonban, amelyet a tárgyalásról felvettek, szintén Kun Béla diktálta, úgy látszott, hogy ott mindenki fáradt és energiátlan, egyedül csak Kun Béla látszott frissnek és energikusnak és én a megegyezés fölött való őszinte örömöm mellett is éreztem bizonyos enyhe csalódásfélét, mert ekkor már tisztán láttam azt, hogy Kun Bélára sokkal nagyobb szerep vár, mint amennyi őt erkölcsi és szellemi kvalitásai alapján megilleti. Én tán mindenkinél jobban ismertem Kun Bélát és valóban egyetlen pillanatig sem tartottam őt alkalmasnak arra, hogy nekem vezérémmé legyen. Mikor az ugynevezett egység már végleges volt és a jegyzőkönyvet alá is írták, én Kunfi Zsigmonddal távoztam a gyűjtőfogházból és most már leplezetlenül közöltem vele csodálkozásomat és megütközésemet, amiben ő teljes mértékben osztozott és már akkor, március hó 21-én, visszajövet a gyűjtőfogházból, balsejtelmektől gyötörve, a legnagyobb pesszimizmus hangján nyilatkozott előttem Kunfi Zsigmond a bizonytalan jövődőről. Mégis csak szocializmust fognak csinálni Magyarországon, ezzel vigasztaltam önmagamot és a szocializmus akkor is szép, akkor is jó — ha Kun Béla csinálja. És ott lesz mellette és — remélhetőleg — fölötte a szociáldemokrata párt régi, kipróbált vezérkara, az erkölcsi és szellemi fölény majd csak érvényesül, — ilyen gondolatokkal széditgettem magamat és be kell vallanom, hogy nagyon szívesen beletörődtem abba, hogy hát nem szociáldemokrata kormány, hanem kormányzótanács fog alakulni. Életemben talán először éreztem ezen a napon hiányát annak, hogy Marxal kissé laza kapcsolataim voltak. Milyen jó volna, ha ebben a válságos órában itt a válaszuton megmagyarázhatná nekem pontosan és félreérthetetlenül Marx, hogy jó utra léptünk-e ezzel a lépésünkkel. Ám nem hiszem, hogy biztos utmutatást kaphattam volna magától a szocialista tudományok atyamesterétől, mert hiszen, ahogy Kausky és Garami marxista alapon vetik el maguktól a proletárdiktaturát, Lenin, Bucharin, Trockij és most már Kun Béla és minden bolsevik Marxbócher egyetlen lépést sem tesz anélkül, hogy Marxtot ne citálná, uton-utfélen szembeköpik az embert egy-egy Marx-idézettel és az ő meggyőződésük

szerint, a marxizmus alapján csakis proletárdiktatura vezet el a szocializmushoz, a minden osztályelnyomástól mentes, egyenlőség társadalmához. Melyik tábornak van igaza, ezt máig sem lehetne megállapítani és szinte jó nekem, akit nem zavar Marxnak semmiféle meg- és elmagyarázója és ahogy a válaszuton az ösztönöm azt sugta, hogy a dolgozók társadalmá csak igazságos és csak szép társadalom lehet, most már ugyancsak Marxtól függetlenül tudom én azt, hogy mi az a proletárdiktatura. Akkor bizony nem tudtam és nem igen tudta azt Magyarországon az orosz jövevényeken kívül senki. Azaz, hogy valószínűleg tudhatta Garami Ernő, az egyetlen magyar szociáldemokrata, aki nyíltan szembefordult a bolsevik uralommal, abban részt nem vett, sőt odáig ment a konzekvencia levonásában, hogy hamarosan el is utazott Magyarországból. Garaminak e visszavonulását és a távozását én fájdalmas veszteségnek éreztem, noha nem értettem egyet a Károlyi-forradalom idején való magatartásával. Mert amennyire helyeseltem a Pogány József kalandorpolitikája ellen való fellépését, annyira helytelennek tartottam, hogy minden téren a fékezést tartotta elsőrangú kötelességének és amilyen nagyszerű és zseniális kereskedelemügyi miniszter volt, amilyen hatalmas és értékes szakmunkát fejtett ki, éppen annyira elmosódott benne a forradalmár vonás és a saját példámon tapasztaltam, hogy önála rendszerint nem a munkások, hanem a munkaadók, nem a forradalmárok, hanem az ellenforradalmárok kapnak igazat. A forradalmi tulzásokkal szemben nagyon érzékeny volt Garami, viszont eltompultnak és érzéketlennek látszott az ellenforradalom próbálkozásaival szemben, általában neki az volt a szilárd meggyőződése, hogy jobb felől nem fenyegeti semmiféle veszedelem a forradalmat és minden figyelmét a bal felől fenyegető veszedelemre irányította. E tekintetben, a bal felé való súlyos aggodalmai tekintetében Garami a legteljesebb mértékben igazolódott a későbbi események során, ámde máig sincs igazolva jobb felé való elnéző és lanyha politikai magatartása.

Mégis nagy csapásnak éreztem Garami félreállítását, mert ezekben a nehéz időkben a biztossági érzésemnek egyik tényezője volt az a tudat, hogy valamelyik fontos vezető pozícióban ott dolgozik, ott vigyáz, ott őrködik Garami Ernő. A magyarországi szociáldemokrata pártnak az én megítélésem szerint — a legmagasabb mértékkel mérve — csak két, nemzetközi vonatkozásokban is európai színvonalu vezérférfia volt: Kunfi Zsigmond és Garami Ernő. Rossz érzés volt tehát, hogy az egyik most félre áll a sorból. Amikor a legnagyobb szükség volna okos, hideg fejére, biztos sohasem remegő kezére, tudására, gazdag tapasztalataira, most hagyja itt a munkásságot Garami Ernő.

Az ő egyéni posszibilitása és politikai jövődjé szempontjából, feltétlenül helyes és mindnyájunk számára örvendetes dolog, az ő félreállása, hiszen a bolsevizmussal szemben való határozott, okos és idejekorán való fellépésének logikus következménye volt a visszavonulás. Ám, hogy a magyar proletariátust, amelynek hivatott és hosszú éveken keresztül megkülönböztetett pozícióban lévő vezére

volt, nagy bajában, sorsdöntő napjaiban, úgy elhagyta, hogy az országból is kivándorolt: hogy ez a magatartása minden tekintetben helyén való volt-e, azt a történelem hivatott megállapítani. Minden esetre én elébe vágok a történelem ítéletének azzal, hogy nem titkolom azt a nézetemet, hogy a kisebbik áldozatot a Svájcba utazó Garami Ernő hozta, míg a nagyobb áldozatot azok a szociáldemokrata vezérférfiak hozták, akik nehéz és válságos napjaiban nem hagyták el a forradalmat és a magyar munkásságot, hanem ott maradtak a helyükön és jobb meggyőződésük ellenére, részt vettek a proletár-állam megteremtésének romantikus kísérletében, hogy feláldozták munkájukat, multjukat, meggyőződésüket, egyéni és politikai presztizsüket, politikai jövődjüket, számosan később személyes szabadságukat, sőt aztán életüket, de ott maradtak a proletariátus mellett és még hibáinak, tévedéseinek, tragikus eltántorodásának utvesztőjében sem hagyták el a magyar munkásságot. A forradalmi helyzetet és az erőviszonyokat hidegebben és józanabban Garami Ernő ítélte meg, a jövőbe tisztább szemmel ő látott bele, sőt a következetesebb szociáldemokrata politikus is Garami volt, de a magyar munkássághoz a tragikus megpróbáltatások idejében Kunfi Zsigmond, Garbai Sándor, Bokányi Dezső, Böhm Vilmos és Rónai Zoltán tanusítottak több forradalmi hűséget. Viszont a magyar munkásság szempontjából ma már feltétlen nyereségként könyvelhetjük el, hogy Garami 1919 március 21-én olyan hideg és olyan józan tudott maradni és ma az ő megszibilitása igen jelentékeny erőforrása a magyar munkásságnak. Azok a szociáldemokrata vezérek viszont, akik a proletárdiktatura idején is becsülettel és önzetlenül teljesítették nehéz szívvel vállalt kötelességüket, mindenkor büszkéek lehetnek arra, hogy a helyükön maradtak és valósággal feláldozták magukat a magyar munkásság felszabadításáért vívott harcban.

Garami félreállása engem nagyon elszomorított, és „Az Ember“-ben a legnagyobb megbecsülés, tisztelet és szeretet hangján bucsuztam el tőle — a viszontlátás reményében. Nem titkoltam el Garamit méltató cikkemben az ő forradalmi szereplése fölött való elégedetlenségemet, de hangsúlyoztam az ő feltétlen jóhiszeműségét és azt a meggyőződésemet, hogy minden lépését a munkásság iránt való odaadó jószándék irányítja és rendkívüli képességeit méltatva, megállapítottam, hogy milyen pótolhatatlan veszteség az ő távozása a munkásság ügyére és kifejeztem azt a reményemet, hogy a proletariátusnak ez a hivatott és nagyszerű vezére nemsokára ismét együtt fog küzdeni a munkássággal. Akkor már proletárdiktatura volt Magyarországon, amikor ez a rendkívül megleghangu cikk megjelent „Az Ember“-ben Garami Ernőről. Garami neve ekkor a leggyűlöltebb nevek közé tartozott és a bolsevikiek körében nagy fölháborodást keltett az én bucsuztatóm. Nem is hangzott el más bucsuzó a távozó Garami felé, mint az én szavam „Az Ember“-ben és jellemző az akkori helyzetre, hogy még a „Népszava“ sem merte egyetlen szóval sem méltatni és bucsuztatni Garami Ernőt. Garami távozása önmagában is nagy szerencsétlenség volt, de elgondolni is kísérteties, hogy mi

történt volna akkor Magyarországon, ha Garamival együtt a többi kipróbált szociáldemokrata vezér is Svájcba utazott volna, hogyha valamennyien magukra hagyták volna a munkásságot és ily módon teljesen Kun Béla csöcselékének kezébe került volna a hatalom, elképzelni is irtózat, hogy ebből micsoda vértenger lett volna. A munkásságnak azok a vezérei tehát, akik a helyükön maradtak és becsületesen részt vettek a proletárdiktatúrában, csak a kötelességüket teljesítették és nem szorulnak semmiféle védelemre, ellenkezőleg az ő tűzoltó, fékező és emberbaráti szellemtől áthatott munkájukért Magyarország munkássága és polgársága egyaránt hálás lehet. És itt mindjárt állapítsuk meg azt is, hogy a proletariátus diktatúrájában résztvett az egész szociáldemokrata párt és az egész szervezett munkásság. Itt van már az ideje annak, hogy ebben a tekintetben is teljes őszinteséggel feltárjuk az igazságot. Nem lehetünk az idők végéig tekintettel arra, hogy Magyarországon a kurzusbetyárok amugy is a bolsevizmus vádját üvöltik a szociáldemokrata párt felé, hiszen ezeknek a vádaknak ma már a szeme közé nézhet az otthoni szociáldemokrata párt, amelynek huszonöt parlamenti képviselője is van. Mi emigránsok mindenesetre sokkal őszintébben képviseljük a huszonöt szociáldemokrata képviselőnek az érdekeit, mint a milyen őszintén ezeknek a képviselőnek nagyrésze — tisztelet a néhány becsületes kivételnek — az emigránsok érdekeit képviseli. Pedig a nehezebb helyzetben ma már mégis csak mi vagyunk. Meg szabad tehát már végre mondani azt, hogy a szociáldemokrata képviselőknek a világon semmi, de semmi joguk nincsen ahhoz, hogy a szociáldemokrata emigráció és maguk közé bármiféle válaszfalat emeljenek, nincsen joguk a fehér ellenforradalom vérvádat üvöltő részegjeivel együtt a külföldön élő szociáldemokrata vezérek bűneiről hibáiról és tévedéseiről csevegni, mert hiszen valamennyien egészen egyformán voltunk benne a kommünben és Kunfi Zsigmond, Böhm Vilmos, vagy Rónai Zoltán semmivel sem voltak kommunistábbak, mint Payer Károly, Miákits Ferenc, vagy Rothenstein Móric, mindössze csak tehetségesebbek voltak és tudásuknál, szellemi fölényüknél fogva játszottak a proletárdiktatúrában is kimagaslóbb szerepet, mint az előbb említett káplár urak. Mert hiszen a valóság az, hogy a proletariátus felszabadításáért vívott harc csataterén a nehezebb fajsúlyú vezetőknek mind el kellett esni előbb, hogy a mai gyöngye garnitúra — néhány tehetséges és értékes emberrel együtt — előtérbe jusson.

És itt kell néhány szót ejtenem arról a legendáról is, amely Károlyi Mihályt vádolja meg azzal, hogy a hatalmat átjászotta a kommunisták kezére. Szinte mondani is felesleges, hogy ez a legvakmerőbb kurzushazugság. Még arról lehet vitázni, hogy ha a szociáldemokrata vezérek mind összefogtak volna a bolsevizmus ellen, hogy ez esetben tán meg lehetett volna akadályozni a proletárdiktatúra kitérését. Én ebben is kételkedem, de itt helye lehet a vitának. Aki azonban azt meri állítani, hogy egymagában Károlyi Mihály útjába állhatott volna a rohanó eseményeknek, az vagy rosszhiszemű, vagy naiv. Károlyi nem

volt már abban a helyzetben, hogy bármit megakadályozhatott volna, őt teljesen alaptalanul rágalmazzák ezen a ponton is. Károlyi Mihály mindenkinek példát adott a becsületes kötelességteljesítésből, tragikusan nehéz helyzetében egész férfiként állott meg, egyetlen hibás lépése, egyetlen rossz gesztusa nem volt, soha önzetlenebbül ember még nem szolgálta hazáját és népét, mint ő. A legválságosabb, a legsorsdöntőbb pillanatokban mindig csak az ország és a nép java lebegett a szemei előtt, a saját személyével igazán nem törődött, egyéni céljai sohasem voltak, valósággal elszemélytelenedett azon a helyen, ahova a kötelesség állította és a köztársaság elnöki székét egyetlen panaszszó nélkül tudta elhagyni abban a percben, amikor az ország érdeke az ő távozását tette szükségessé. Csak addig maradt az elnöki székben, amíg reménye lehetett rá, hogy használhat az országnak és amikor ez a remény szertefoszlott és ő már többé semmit sem tehetett, csöndesen félreállott. A köztársaság elnöki székéből visszavonulni közlegényi sorba, ezt a történelemnek egyetlen alakja sem tudta olyan halkán, olyan nemes szerénységgel és olyan férfiasan megcsinálni, mint Károlyi Mihály.

A gyűjtőfogházban tehát megtörtént az egyezés, este összeült a munkástanács, majd a pártvezetőség, a proletárdiktatura kitört és a fogházból kiszabadult kommunistákkal együtt megalakították a forradalmi kormányzó tanácsot. Ezen az estén a Királyi Pál-utcai lakásomon megjelentek az új kommunista népbiztosok családtagjaikkal együtt majdnem teljes számban. Egész hajnalig ott voltak nálam, közben többször elmentek a párttitkárságra tanácskozni és ez alatt Kun Béláné az Internationálet zongorázta és énekelte nekünk igen szépen. Akkor éjszaka közölte velem, ott a lakásomon Kun Béla, hogy a forradalmi tanács megalakult, elmondta a népbiztosok névsorát és közölte velem, hogy engem sajtóügyi népbiztosnak neveztek ki. Én nyomban közöltem Kun Bélával, hogy a sajtóügyek vezetését ugyan elvállalom, de népbiztos semmi körülmények között nem óhajtok lenni. Nem azért vonakodtam a népbiztosi állás elfogadásától, mintha nem akartam volna hűségesen szolgálni az új rendszert, a melynek akkor még igazán örültem, hanem a szabadságomat és függetlenségemet nem óhajtottam feláldozni, semmiféle magas állami hivatalt nem óhajtottam betölteni és amikor a következő napok egyikén hivatalos kommuniké jelent meg a lapokban arról, hogy én lettem a sajtóügyek népbiztosa, én az Otthon-körben tartott nyilvános ujságíró-gyűlésen ezt megcáfoltam és végül is abban állapodtunk meg a kormányzótanács illetékes népbiztosaival, hogy sajtódirektoriumot alakítunk és ennek a sajtódirektoriumnak én leszek az elnöke. Ezt szívesen elvállaltam, ez pusztán tiszteletbeli állás volt, fizetéssel nem járt és mégis módot adott arra, hogy a sajtó és annak munkásai érdekében elvégezhessem azt a munkát amelyet a proletárdiktatura tartama alatt elvégeztem és a melyért máig sincsen okom szégyenkezni. Volt idő, amikor valósággal büszke voltam arra a minden elnyomottnak és üldözöttnek oltalmat nyújtó, a minden gyengébbet megvédeni akaró, minden terrorttal szembe forduló, minden

igazságtalanság ellen hadat viselő humanista munkámra, amelyet a diktatura alatt nem ritkán az életem kockáztatásával végeztem. Én akkor védtem a kommunistákat, amikor félholtra verték és bebörtönözték őket és így az uralomra kerülő bolsevikiek előtt nekem igen nagy népszerűségem volt. Ezt a népszerűséget én az első napon odadobtam, veszni hagytam és már a legesleges nap ellenzéke lettem a kommunistáknak. Majd szép sorjában — de sohasem időrendben — el fogom alább mondani, hogy miképpen is lettem én óráról-óra hevesebb ellenzéke a kommunista uralomnak. Elbeszélésemet azonban már nem igen fogja duzzasztani az a büszkeség, amellyel vagy három esztendővel ezelőtt szerettem beszélni a proletárdiktatura alatt véghez vitt ugynevezett „höstetteimről“. A fehér terror hátborzongató rémtettei alaposan megingattak abban a meggyőződésemben, hogy olyan nagyon helyes volt-e a vörös terrornak utjába állani, szabad volt-e a proletárdiktatura lecsapni készülő öklét minden módon visszatartani, kötelesség volt-e, szocialista feladat volt-e az üldözött magyar polgárságnak védelmére kelni és nem volt-e kár a március 21-iki forradalom martalócainak garázdálkodását megakadályozni? Amikor a magyar munkásság legjobbjait bebörtönözte, meggyötörte és kivégezte a fehér terror, akkor, azokban a vérpárás és kinnal, jajjal, könnyel, vérrel teli napokban, hónapokban, sőt esztendőben gyakran leptek meg engem mardosó lelkiismeret-furdalások, hogy miért is állottam én a vörös terrornak és magyar burzsoázia méltó megbűnhődésének utjába és voltak válságos, komor, álmatlan és vánkorszgó éjszakáim, amikor már-már azt hittem, hogy nem nekem volt igazam, hanem Szamuely Tibornak volt igazza.

És mielőtt a továbbiak elbeszélésébe fognék, hadd szolgáljak itt egy kis becsületes önleplezéssel. Aki netán azt hinné, hogy nekem valaha a magyar szociáldemokrata-párt életében vezető szerepem volt, az mélységesen téved. Én sohasem voltam pártvezér, sőt a szorosan vett szakszervezeti vagy pártmozgalomban sem vettem részt. Bár szociáldemokrata meggyőződésű ember voltam már egészen fiatal vidéki hírlapíró koromban, de magába a szociáldemokrata pártba csak akkor léptem be, amikor Garami Ernő, vagy tizenegy esztendővel ezelőtt, meghívott engem a „Népszava“ szerkesztőségébe. Tudni kell, hogy a „Népszava“ munkatársainak, ha egyébként nem fizikai munkások, ritkán szokott szerepük lenni magában a munkásmozgalomban és általában a szociáldemokrata pártban sohasem volt nagy öröm pártalkalmazottnak lenni. Ami engem illet, én meg egyáltalán nem ambicionáltam soha a pártmozgalomban való szerep-vállalást, nem kívántam se politikus, se pártvezér lenni és kizárólag újságírói munka elvégzését vállaltam a „Népszavá“-nál. Magában a párt vezetőségében tehát se szerepem, se sulyom nem volt, igaz viszont, hogy a tömegek felé rokonszenvesen hangzott a nevem, amelyet hosszú éveken keresztül állandóan olvastak a „Népszavá“-ban és nem is mindig a legunalmasabb cikkek alatt. Nem voltam tehát más, mint egyszerűen csak szocialista újságíró, nem egészen haszontalan munkatársa a „Népszavá“-nak, aki a lapnál

a rendőri riporttól és a napi hírektől kezdve vezércikkig mindent irtam. Panamisták, politikai és sajtóbeli szélhámosok, miniszterek, bankigazgatók és rendőrkapitányok rettegett réme voltam és mert leleplezéseim és éles személyes támadásaim a „Népszavá-“ban rendszerint a nevem aláírásával jelentek meg, azért látszhattam én a kívül állók számára szocialista vezérnek. De nem voltam az, mélyebb gyökerem a tömegekben soha nem volt és éppen ezért valósággal a köpeniki kapitány vakmerőségével volt határos az a mód, ahogy én a proletárdiktatura tulkapásaival szembe mertem szállni. Soha még alaptalanabb és indokolatlanabb bátorság nem volt, mint az én bátorságom. Én magam folyton éreztem fellépésemnek illetéktelen és alaptalan voltát, én pontosan tudtam, hogy mögöttem tömegek egyáltalán nem állanak, hogy nem áll én mögöttem senki és éreztem, hogyha az ugynevezett vörös terror velem komolyan el akar bánni, ezt minden különösebb nehézség nélkül megteheti és csak látszat az, hogy énhozzám nem lehet, nem szabad nyulni, mert engem megvéd a munkásság. Hát nem igen védett volna meg és csak azért merhettem mindazt megtenni, amit megtettem, mert biztam benne, hogy azok a jövevények, akik a vörös terrort csinálják, éppoly idegenek és éppoly tájékozatlanok a szociáldemokrata párt belső életét illetően, mint maga a burzsoázia és őket is megteveszti az a tény, hogy az én becsületes nevem jó ismerőse a munkásság széles rétegeinek és ők is azt hiszik, hogy ez a kapcsolat mélyebb annál, mint ami valójában volt: a szocialista ujságíró ismert nevének barátságos kapcsolata a munkás olvasókhoz. Számításomban nem csalódtam, a kommün vérvörös terroristái valóban azt hitték, hogy én mögöttem munkástömegek állanak és én eljátszhattam velük szemben tisztességes, jószándéku és sok mindenkit és sok mindent megmentő köpeniki szerepemet. Még egyszer nem merném megcsinálni...

A proletárdiktatura kitörésekor én nem voltam már belső munkatársa a „Népszavá“-nak, de a szocialista népbiztosoknak és Weltner Jakab szerkesztőnek kívánságára a diktatura első napján vissza kellett lépnem a „Népszava“ szerkesztőségébe belső munkatársnak. Emlékszem rá, szegény, boldogult Somogyi Béla kitörő örömmel fogadott a redakcióban, régi íróasztalomnál, megölelt és így szólt:

— Ha tudná milyen boldog vagyok, hogy itt látom közöttünk, maga lesz az a buldog, aki elfogja innen üzni a „Népszava“ tájáról Kun Béláék jinglijeit és segíteni fog megakadályozni azt, hogy itt a „Népszavá“-nál is ellepjenek bennünket a bolszeviki tetvek.

Szegény Somogyit, mint kommunisztát gyilkoltatta meg később Horthy. A „Népszava“ mellett természetesen én tovább szerkesztettem „Az Ember“ című lapomat is. A diktatura kitörését követő napon Budapesten mindenütt népgyűlések voltak. Végig jártam a városon és kétségbeesetten láttam, hogy többnyire szemüveges, bozontos haju, hegyes orru és előttem teljesen ismeretlen fiatalemberek szónokolnak az egész városban és dühös vérszomjjal rikácsolnak az áruló szociáldemokratákról, és a kiirtandó burzsoáziáról. Nyomban láttam, hogy kicsapott a kanális és elfogja árasztani a proletárdiktaturának egész

világát. Mély szomorúsággal rohantam föl a szociáldemokrata pártkörbe és ott az együtt levő szociáldemokrata vezéreknek izgatottan beszéltem el, hogy odakint az utcákon felülkerekedett a csatorna és csupa ismeretlen szemét ember bujtogat az áruló szociáldemokraták és a megsemmisítendő burzsoázia ellen. Szinte formális beszédet mondtam ott kétségbeesésemben arról, hogy ha össze nem szedjük minden erőnket, akkor el vagyunk veszve és teljesen előnt bennünket az iszap. A Kun Béla desperádó népe rohanva törtetett a pozíciókba és én ettől a perctől kezdve, tehát a legelső napon, megéreztem Kun Bélának uralmának színét, ízét, szagát és nyomban ellenzéke lettem ennek az uralomnak. Ami persze a világért sem jelenti azt, hogy valaha is bármi közöm lett volna, bármiféle ellenforradalomhoz; ettől természetesen mindig távol állottam, magának a rendszernek a megbuktatására nem is törekedtem, csak naivitásomban megtisztítani, emberségessé szelidíteni, szóval minden osztályelnyomástól mentes igazságos uralommá alakítani szerettem volna a magyar proletariátus diktatúráját. És mindjárt a legelső nap fullasztó és fájdalmas hangulata sajátságos egyéni elváltozásokat idézett elő bennem. Valahogy teljesen átalakultam. Én, aki azelőtt a legszembélyesebben támadtam mindenkit, akit arra érdemesnek tartottam, máról-holnapra beszüntettem a támadásokat az összes régi politikai ellenfelek ellen. Nem akartam senkinek sem kellemetlenséget okozni és az volt a felfogásom, hogy amíg a munkásság elnyomott osztály volt, addig igenis a legélesebb és legszélsőbb eszközökkel kellett verekedni az elnyomók ellen, de most, amikor a munkásság átvette a hatalmat és uralkodó osztállyá lett, elnézően, türelmesen és a megbocsájtás szellemében kell viselkedni. Én mindenkinek megbocsájtottam, valami soha sem érzett gyöngédséget és jóságot éreztem mindenki iránt. Azt éreztem, hogy megszűntem felelőtlen elem lenni, valami terhes és elviselhetetlenül gyötrő felelősségérzés szállott meg, éreztem, tudtam, hogy minden kimondott szavamnak sokkal nagyobb súlya és sokkal messzebb menő konzekvenciája lehet, mint ahogy azt magam is szeretném és így senki tegnap még hatalmas ember ellen nem akartam egyetlen rossz szót kimondani vagy leírni. Különös, de én, aki tegnap még a Károlyi-forradalom baloldalának táborában állottam és a háború bűnöseinek és a jobboldali ellenforradalmároknak szigorú kérdőre vonását követeltem, ma már minden erőmmel fékezni akartam, a multnak semmiféle bűnét nem kívántam megtorolni és úgy éreztem, hogy a polgári társadalom minden bűnéért megbűnhődött azzal, hogy a hatalom kiesett a kezéből és mindent el akartam követni, hogy a munkásság, távol minden fölösleges bosszuállástól, nagylelkűen, megbocsátóan és jóságosan cselekedjék. Én nem tudom, tán valami forradalmi megtorpanás volt ez, bizonyos, hogy valami beteges tulzás volt a dologban, mert hiszen én, aki azelőtt a személyes érintkezésben meglehetősen agresszív és kiméretlenül őszinte szoktam lenni, még erre a térre is átvittem most az elnézést és a megbocsájtást és olyan előzékenyen és türelmesen és udvariasan beszélgettem a tegnap

hatalmasaival, hogy általános csodálkodást keltett rejtélyes átalakulásom. Viszont az új hatalmasokkal és uralkodókkal, tehát a kommunista vezérekkel és előcsahosokkal csakhamar ép olyan hadi állapotba kerültem, mint amilyenben azelőtt a régi világ hatalmasaival szemben voltam. Hiába, nem születtem kormánypártinak, az ellenzéken az én helyem.

Az újságírók szabadszervezete az új helyzetben szakszervezetté alakult át és egyhangulag engem választottak meg szakszervezeti elnöknek. A választás külsőségei nagyon zajosak és ünnepélyesek voltak, a sok száz egybegyűlt újságíró és író olyan lelkes ovációt rendezett a tiszteletemre, amihez fogható az Otthon-kör sok vihart látott falai még nem láttak. Ma már némi szégyenkezéssel írom ide, hogy sok mindenféle ellentétes politikai pártállású férfit ünnepeltek és tapsoltak a változó események és a pergő évek során az Otthon-körben, de olyan hosszan, olyan őrzöngön, olyan vadállati szerelemmel, mint ahogy engem tapsoltak és éljeneztek és ünnepeltek, nem tapsoltak és nem éljeneztek és nem ünnepeltek ott még senkit. A későbbi kurzus fehérterrorista sajtónagyságai véresre tapsolták a tenyerüket és rekedtre éljenezték a torkukat; nem vagyok szégyenlős gyerek, nem pirulok el olyan hirtelen, de ebben a hódoló ünneplésben már-már szinte szégyeltem magamat és bizony, mondom: elpirultam. Én hamarabb elfáradtam az ünnepeletésben, mint lelkes és fáradhatatlan hírlapíró-társaim az ünneplésben. Azt szinte mondani is felesleges, hogy elnöki megnyitóm és programbeszédem minden szavára újra és újra felharsogott a taps és az éljen. Szó, ami szó, nagyon ünnepeltek és nagyon imádtak és igen-igen bíztak bennem az én kedves hírlapíró elvtársaim ott Budapesten 1919-ben, a szocialista és kommunista újságírók szakszervezetében.

Én alapjában véve nagyon csodálkoztam azon, hogy Károlyi Mihály a proletárdiktatura kitörésével egyidejűleg teljesen visszavonult az ország vezetésétől. Azt gondoltam ugyanis, hogy amennyire Károlyi nem akadályozhatta meg az eseményeket, az uralomra került proletáriátusnak viszont kötelessége ezt az önzetlen férfit az új helyzetben is meghagyni abban a pozíciójában, amelyben Magyarország népét örök hálára kötelezte le. A földosztó Károlyi Mihály nevének ugyanis hihetetlen varázsa volt a parasztok és munkások között, Károlyi a tömegek szívében és szeretetében mélyen bent élt és így én nem törődve azzal, hogy Károlyi vállalna-e szerepet a diktatúrában vagy nem, hogy tetszik ez neki vagy nem, „Az Ember” több egymásután megjelenő számában méltattam az ő hervadhatatlan nagy érdemeit és követeltem, hogy a munkások uralma, a dolgozók társadalma állítsa oda Károlyi Mihályt az őt megillető helyre. Amikor a Károlyit méltató és az ő vezető helyre állítását követelő első cikkem megjelent „Az Ember”-ben, Kun Béla fölkeresett engem az újságírók egyesületében, ott külön szóba vonult velem és a legerélyesebben tiltakozott az ellen, hogy én Károlyi Mihályt népszerűsitem lapomban. Közölte velem Kun, hogy eltekintve attól, hogy nyilván Károlyi maga sem vállalna exponált pozíciót a proletárdiktatúrában, de szó sem lehet arról, hogy őt vezető

helyre állítsák, mert nem lehet a magyar kommünt nevetségessé tenni azzal, hogy egy grófort állítsanak oda az élére. Nyomban láttam, hogy itt nincs egyébről szó, mint Kun Bélának jogos és alapos féltékenységről a rendkívüli módon népszerű Károlyi Mihálylyal szemben és ezt teljes őszinteséggel közöltem is Kunnal és megmondottam neki, hogy én nem akceptálom az ő álláspontját és Károlyi nagy érdemeit továbbra is méltatni fogom és követelni fogom „Az Ember” hasábjain, hogy az őt megillető helyre kerüljön. Kun figyelmeztetett, hogy ezt ne tegyem, mert ennek következményei lehetnek reám nézve. Mondanom sem kell, hogy „Az Ember” legközelebbi számában — csak azért is — még melegebben, még több szeretettel irtam Károlyi mellett, figyelmeztettem a magyar munkásságot, hogy ne legyen hálátlan ezzel a hűséges és igaz barátjával szemben és ne tűrje az ő mellőzését és követeljük, hogy Károlyi álljon ki az élre. Most már nem keresett föl, hanem magához kéretett Kun Béla és még erélyesebben tiltakozott Károlyi Mihály népszerűsítése ellen és most már teljesen meztelenül állott előttem a régi, közepes, irigy, roszszájú, erőszakos vidéki hirlapíró, akiből hirtelen külügyminiszter lett és aki tébolyodott nagyzási mániájában most már féltékeny mindenkire, most már ő minden akar lenni és nem akarja eltűnni, hogy rajta kívül másnak a nevét is emlegessék. Elfutott a düh, mikor láttam, hogy a leggyengébb nagyváradi hirlapíró, később a kolozsvári munkáspénztár jámbor sikkasztója, akinek a háboru előtt nem volt nagyobb ambíciója, mint hogy beke-küljön valamelyik polgári laphoz munkatársnak, hogy ez a csunya és fröcsögős beszédű, nyálás Kun Béla most veszi magának a bátorságot és féltékenykedni mer Károlyi Mihályra, egész komolyan riválisának tekinti magát és kijelenti, hogy nem tűri Károlyi nevének a népszerűsítését. Odavágtam az asztalra és azt mondtam Kun Bélának, hogy én pedig azt nem tűröm el, hogy teljesen illetéktelenül beleavatkozzék abba, hogy én mit írok „Az Ember”-be, mivelhogy ez nem a külügyi népbiztos hatáskörébe tartozik és tudomására adtam, hogy a legközelebbi számában a lapnak újra Károlyi Mihály méltatásával fog találkozni. Ha erőhatalmi eszközökkel kívánja és tudja ezt megakadályozni, ám tegye, de én nem tűröm a beavatkozásnak ezt a most megkísérelt módját és tiltakozom ellene. Kun Béla megnyugtató, hogy ha éppen erőszakot akarok, arról is lehetne beszélni, de ő jobban szeretné, ha barátságosan intéznénk el a dolgot. Erről szó sem lehet, mondtam neki, én bevárom az erőszakot és addig igenis azt fogom írni Károlyi Mihályról, ami nekem tetszik. Haraggal váltunk el és „Az Ember” legközelebbi számában én ismét Károlyit méltattam és ezt a munkámat csak akkor hagytam abba, amikor Károlyi Mihály pár nap mulva a Ritzszálló egyik külön szobájába vacsorára hívott meg néhányunkat, emlékezetem szerint rajtam kívül Kéri Pál és Magyar Lajos voltak jelen. Károlynak ekkor elmondtam a történeteket és ő maga kért engem arra, hogy a helyzetet ne élesítsem végkép ki, hagyjam abba az ő személyének forszírozását, hiszen ő ugysem vállalna számbavehető pozíciót és maga is tisztában van azzal, hogy Kun Béla és társai féltékenyek és bizalmat-

lanok az ő személyével szemben és impressziója szerint őt állandóan figyelik. E tekintetben helyes volt Károlyi impressziója, mert annyira megfigyelés alatt állhatott ő, hogy Ritzbeli barátságos összeövetelünkről is jelentést tettek Kun Bélának a bolsevik kémekek és másnap már mint ellenforradalmi összeeküvést emlegették a szovjetházban a mi teljesen ártatlan jellegű vacsoránkat. Nem tudom, előzékenység volt-e vagy azt akarták Kunék, hogy állandóan ellenőrzés alatt a szemük előtt legyek, de tény, hogy a szovjetházzá alakított Hungária-szállóban az én számomra is följánlottak szobát, de én azt nem fogadtam el, mondván, hogy jó lesz nekem a Királyi Pál-utcában is.

A sajtódirektórium pedig átvette a sajtóügyek rendezésének szörnyűségesen nehéz és hálátlan munkáját. Kun Bélának azt akarták, hogy azonnal szüntessük be az összes polgári lapokat és, hogy ezt a szándékukat irgalmatlanul keresztülvihezzék a szélsőséges álláspontjáról ismeretes Vágó Béla belügyi népbiztos reszortjába osztották a sajtóügyeket és úgy gondolták, hogy a sajtódirektórium Vágó Béla irányítása mellett elvégzi majd ezt a hóhérmunkát. A sajtódirektórium azonban erre nem volt hajlandó és minden emberileg lehető elkövettünk, hogy a lapvállalatokat minél tovább megmentsük és az újságírók munkaalalmát és ezzel egzisztenciáját megvédelmezzük. Keserves és emberfelettien nehéz küzdelem volt ez. Kun Bélának a polgári lapok pusztulását és a gyűlölt polgári újságíróknak a kenyerüktől való megfosztását követelték és ezt követelte természetesen Vágó Béla is. Én, a sajtódirektórium élén szembe fordultam ezzel a törekvéssel és a direktórium újságíró tagjai közül Pók Ödön, Gellért Oszkár, Magyar Lajos természetesen támogatták az én mentő munkámat, viszont a kommunisták által a sajtódirektóriumba beerőszkolt Jancsó Károly, a „Vörös Ujság” szerkesztője Kun Bélának pusztító törekvéseit képviselte és nekem éles ellenzékem volt. Szerencsére a nyomdászok szakszervezete is képviselve volt a sajtódirektóriumban Percz Mórral és Sebők Józseffel és ez a két kipróbált szakszervezeti harcos, akiknek a munkásmozgalomban is mély gyökerük volt, minden erejével mellém állott és lelkesen támogatta az én munkámat, amelynek célja a pusztítás minél tovább való feltartóztatása volt. A sajtódirektórium elszánt és erélyes állásfoglalásának köszönhető, hogy nem sikerült a polgári lapokat az első nap lehengetni. Nagy harcok előzték meg ezt az eredményt, a többek között azzal is érveltem, hogy hiszen minden lap ugyanis csak azt írhatja, amit a proletariátus diktatúrája akar és így csak hasznára lesz az új rendnek, ha a régi lapok az ő régi, hűséges közönségüknek megmagyarázzák, hogy az új rend valóban a nép javát szolgálja. Hogy a lapok zömét megmenthessük, néhány áldozatot nyomban hoznunk kellett, mert a kormányzótanácsnak radikális, kommunista szárnya hallani sem akart például arról, hogy az „Alkotmány” és a „Budapesti Hirlap” továbbra is megjelenjen. Ezeket a lapokat az első napokban beszüntették. Az „Alkotmány” és a „Budapesti Hirlap” beszüntetését oly módon rendelték el, hogy az utóbbi házába a napilappá alakult „Vörös Ujság” fog beköltözni és a

„Budapesti Hirlap“ helyén a „Vörös Ujság“-ot fogják szerkeszteni, nyomni és kiadni. A „Budapesti Hirlap“ kétségbeesett munkatársainak kérésére Jancsó Károllyal, a „Vörös Ujság“ szerkesztőjével és Szamuely Zoltánnal a „Vörös Ujság“ kiadóhivatali főnökével én mentem át a „Budapesti Hirlap“ kiadóhivatalába és ott kíméletesen közöltem a kormányzó-tanács határozatát. Szamuely erőszakosan és brutálisan lépett fel és követelte Böhm Alajos igazgatótól, a „Budapesti Hirlap“ pénztárkulcsait, hogy a készpénzkészletet, valamint a lap kintlevőségeit lefoglalja a „Vörös Ujság“ számára. Én erélyesen rendreutasítottam Szamuelyt és közöltem Böhmmel, hogy a pénztárkulcsot nem kell átadnia és a „Budapesti Hirlap“ pénzéhez a „Vörös Ujság“-nak semmi köze nincsen, ellenben én utasítottam Böhmöt, hogy ő likvidálja a „Budapesti Hirlap“-nál és számtsa ki, hogy a készpénzkészlet és a hirtelen behajtható kintlevőségek az egész szerkesztőség és kiadóhivatali személyzetnek hány havi végkielégítését fedezik, mert én azt akarom, hogy a „Budapesti Hirlap“ pénze a „Budapesti Hirlap“ alkalmazottainak végkielégítésére fordíttassék, várom tehát, hogy ő sürgősen összeállítsa az alkalmazottak névsorát, fizetését és az előterjesztést arról, hogy hány havi végkielégítés fizethető ki. Szamuely és Jancsó tiltakoztak, én a tiltakozásra ügyet sem vettem és Böhmmel visszavonultam, aki rendkívül hálásan köszönte a jószágomat és alapos számvetés után közölte velem, hogy három havi végkielégítés fizethető ki, feltéve, hogy én Rákosi Jenőnek és neki is, az igazgatónak, végkielégítést óhajtok adatni. Természetesen legelső sorban ragaszkodtam a Rákosi Jenő végkielégítéséhez és az igazgatóéhoz is; ezt közöltem Böhmmel, aki erre átadta nekem a személyzet névsorát a három hónapi végkielégítési előterjesztéssel. Nyomban ráírtam erre a kimutatásra, hogy az előterjesztett végkielégítést kiutalványozom és azonnal elmentem Vágó Béla népbiztoshoz, hogy ő is írja alá. Vágó valósággal megrökönyödött és azt a nyájas kérdést intézte hozzám, hogy talán meg vagyok bolondulva, amikor egész komolyan hiszem azt, hogy a proletariátus diktatúrája idején a gyűlölt „Budapesti Hirlap“ gyűlölt munkatársainak végkielégítést lehet adni. Hosszu és nehéz csatám volt, amíg ki tudtam harcolni az ő aláírását, miközben azzal is fenyegetődöztem, hogy nyomban otthagynom az egész sajtódirektóriumot, ha ehhez az intézkedésemhez nem járul hozzá. A Rákosi Jenő és Böhm Alajos végkielégítése ellen külön is tiltakozott és ezért külön hosszan kellett verekednem, de végre is megvolt az aláírás és én rohantam Böhmhöz, aki azonnal kifizette három hónapra a „Budapesti Hirlap“ összes embereit. Az Otthon-kör különtermében értekezletre hívtam össze a „Budapesti Hirlap“ szerkesztőségét, akikkel közöltem ezt az eredményt és egyuttal a legkollegiálisabb hangon fejeztem ki sajnálatomat, hogy régi íróasztalukat el kellett hagyniuk, de biztosítottam őket arról, hogy valamennyiüket el fogom helyezni különböző még meglévő lapoknál és tekintet nélkül a most kapott végkielégítésre, új állásában mindenki hiánytalanul meg fogja kapni a fizetését. A szerkesztőség tagjai a legnagyobb hálával és köszönettel fogadták az én őket védő és támo-

gató és sorsukról minden irányban gondoskodó munkámat, amelyet később a keresztény, nemzeti kurzus ügyészsége azonban rablásnak minősített, mert a „Budapesti Hirlap“-nál való és itt szószerinti hűséggel ismertetett, igazán humánus, kollegiális és önfeláldozóan nehéz működésemért, amelyért akkor elismerést, hálát és köszönetet kaptam a „Budapesti Hirlap“ minden faktorától, bizony, mondom, rablás miatt adták ki ellenem a köröző levelet. Így raboltam én a „Budapesti Hirlap“-nál, hogy nem engedtem elrabolni a „Vörös Ujság“-nak a „Budapesti Hirlap“ pénzét és a legnagyobb terror ellenében is visszaráboltam azt a „Budapesti Hirlap“ alkalmazottainak, akiket egyébként mind egy szálig elhelyeztem és gondoskodtam róla, hogy a diktatura egész tartama alatt megkapják a fizetésüket, annak ellenére, hogy a végkielégítést is megkapták. Böhm Alajos külön megköszönvén az én soha el nem felejthető és soha meg nem hálálható szolgálataimat, még egy szivességet kért tőlem. Azt mondotta, hogy összeomlván az ő régi világa, az egyetlen hely a szakszervezetté alakult Otthon-kör, ahová ő még el szeretne járni, de az ő kérvényét, amelyben látogatási engedélyt kért, elutasította a végrehajtó-bizottság és most csak úgy engedték föl az Otthonba, hogy megmondotta, hogy engem keres és velem van beszélni valója. Azt is közölte velem Böhm, hogy ott az Otthon szemközti falán lévő hirdetőtábláján ki van függesztve az az iv, mely azoknak a névsorát tartalmazza, akik látogatási engedélyt kaptak és ő ezek között nincsen. Erre vele együtt odamentem a hirdető táblához, átolvastam az ivet, azután elkértem tőle a ceruzáját és a boldog engedélyezett közé, a legelső helyre saját „elnöki“ kezemmel odairtam az ő nevét és nyomban kiállítottam neki a látogatási igazolványt. Most furcsán hangzik, de igazán úgy volt, hogy könnyes szemekkel köszönte meg nekem Böhm Alajos, a „Budapesti Hirlap“ vezérigazgatója a jószágomat. Mindez valóban nem lényeges és feljegyzésre nem tulságosan érdemes dolog, de azért mondom el az olvasónak ilyen fölösleges részletességgel, hogy fogalma legyen arról, hogy miket érezhettem én, amikor néhány hónap mulva azt olvastam az emigrációban a pesti lapokban — s köztük a „Budapesti Hirlap“-ban is — hogy a „Budapesti Hirlap“ terhére elkövetett rablás büntetével vádolnak.

Minden kronológikus sorrend nélkül próbálom itt elbeszélni a kommün jellemző és engem személy szerint különösebben érdeklő eseményeit. Az életem nagyrésze ott telt el a kommün idején a szakszervezeti helyiséggé átalakult Otthon-körben. Nem hiszem, hogy tuloznék, ha azt mondom, hogy abban az időben én voltam a lelke ennek a helynek, viszont az egész magyar ujságírói társadalomban én tartottam a lelket. Odafent a Várban, a miniszterelnökségen fényesen berendezett hivatali szobákat jelöltek ki az én számomra, de én ezt soha nem foglaltam el és hivatalos és nem hivatalos óráimat egyaránt az ujságírók között töltöttem az Otthon-körben. Itt tartottuk a sajtódirektórium üléseit, innen vertük vissza a bolsevik rohamokat, amelyek újra és újra kísérleteztek az egész polgári sajtó megfojtásával. A papírközpontban és a szellemi termékek tanácsában Magyar Lajos,

Pók Ödön és Gellért Oszkár képviselték az újságírók szakszervezetét és a sajtódirektóriumot és ők is abban az engedékeny, humánus és mindenkit védelmező szellemben dolgoztak, amelyben én irányítottam a kommün sajtópolitikáját. Mindenekelőtt megállapítom itt, hogy az egész magyar hírlapírói kar éppen úgy, mint a kiadó testülete, éppannyira gondolkodás nélkül behódolt a kommünnek, mint ahogy behódolt annak idején a Károlyi-forradalomnak. Egyetlen egy olyan lapkiadó nem akadt, aki megtagadta volt a kommün kiszolgálását, vagy aki azt kérte volna, hogy szüntessük be a lapját, mert ő nem akarja szolgálni az új rendet. Mindenki szolgálni akarta és minden lapkiadó azért könyörgött, hogy a lapja továbbra is megjelenhessék és minden szerkesztő csak azt kérte, hogy ő továbbra is megmaradhasson szerkesztői állásában. Jól tessék megérteni, egy, de egyetlen egy ellenforradalmár nem volt található akkor a látóhatáron, minden neves, vagy névtelen munkása a sajtónak térdreborult a kommün előtt és jelentkezett szolgálattételre. Természetes, hogy a kommün alatt nem irhattak mást az újságírók, mint, amit a proletárdiktatura eltűrt és azért, mert kétségtelen terror alatt születtek meg a cikkek, nem is fogok itt citálni semmit az akkori idők sajtóközleményeiből. Maga a szolgálattételre való jelentkezése az újságírónak és lapkiadónak tehát önként történt, de a cikkek tartalmáért ma nem lehetne őket felelőssé tenni, mert hiszen a sajtórendszer alapja maga mégis csak a terror volt és minden redakciónak meg volt a maga cenzora, aki éberem őrködött azon, hogy egyetlen kommunistaellenes sor a lapokban meg ne jelenhessék. A többek között az a döntő különbség van a Károlyi-forradalom és a proletárdiktatura sajtó megnyilatkozásai között, hogy a Károlyi-korszakban cenzuramentesen jelentek meg a lapok és legfeljebb a tömegek és a közvélemény néma ellenőrzése vetett gátat annak, hogy a forradalmat és annak szereplőit mégsem lehetett egészen szabadon gyalázni. Volt valami a levegőben, ami a tulságosan arcátlan ellenforradalmárt esetleg gondolkodóba ejtette és ezt a valamit nevezték ki utóbb forradalmi sajtóterrornak, amely pusztán az ellenforradalmárok rossz lelkiismeretében virágzott ki és ami azonban legfeljebb, hogy a nyakló nélkül való forradalomgyalázó rágalmaknak szabott itt-ott határt. Ám olyan forradalmi terror, amely a lapkiadókat és publicistákat arra kényszerítette volna, hogy áradozó cikkekben magasztalják a forradalmat és annak szereplőit, ilyen terror sohasem létezett a Károlyi-korszakban és ezért ezek a rajongó és tömjénező hódolatteljes közlemények a forradalmi konjunkturának, valamint a lapkiadók és publicista urak legszabadabb elhatározásának a gyermekei és ezért joggal citálom én most ezeket a cikkeket rájuk. Ugy lehetne talán precízen meghatározni a helyzetet: a kelleténél jobban támadni nem volt éppen tanácsos, de dicsérni sem volt muszáj. Nem citálhatom viszont a proletárdiktatura, valamint a kommunista vezérek dicséretét harsonázó újságcikkeket, mert bár itt is sok egyéni tulbuzgóság és főlöskéges behódoló lojalitás érvényesült lapkiadóknak és újságíróknak egyaránt, de azt elvégre mégis csak történelemhamisítás volna

tagadni, hogy bolseviki sajtóterror igenis volt és így azoknak az ujjongó cikkeknek szerzőit igazságosan nem lehetne felelősségre vonni. A kétségtelenül létező bolseviki sajtóterrorral körülbelül az volt a helyzet, hogy a lapkiadó és hírlapíró urak — wo wird geschändet? -kiáltással — buzgón és boldogan engedtek az erőszaknak, szívesen túrték, hogy erőszakot kövessenek el rajtuk, még tán jól is esett nekik ez a kis erőszak, szinte úgy látszott, hogy maguk is élveztek, olyan mohón, annyira minden ellentállás nélkül engedelmeskedtek a terrornak. Voltak, persze, olyan, jelenségek is, amelyek nem a bolseviki terror szülöttei és éppen ezért följegyzésre méltók.

Ilyen visszataszító jelenség volt például az, amikor a kommün kitérésének szinte legelső óráiban megjelent nálam az Otthon-körben Mester Sándor, a „Pesti Napló“ felelős szerkesztője és azt a különös kérelmet intézte hozzám, hogy Hatvany Lajost, a „Pesti Napló“ kiadó-tulajdonosát és főszerkesztőjét távolítsam el a laptól, mert a proletariátus felé igen nagy tehertételként esne latba, ha egy ilyen exponált nagykapitalista és cukorgyáros, mint amilyen Hatvany, továbbra is a „Pesti Napló“-nál maradna. Csöndes utálattal töltött el Mester Sándor szerkesztő urnak ez az alattomos orvtámadása, amellyel tegnapi kenyéradó gazdáját, Hatvany Lajost le akarja gyilkolni. Közöltem Mesterrel, hogy Hatvany neve éppugy le került a lapról, mint ahogy lekerül az övé is és általában minden szerkesztőé és főszerkesztőé, mert a lapok név nélkül fognak megjelenni és így elesik az a kifogás, hogy Hatvany neve riasztóan hat a tömegekre, tehát nincs ok az ő elbocsájtására, ami most nagyon kellemetlen helyzetbe sodorná Hatvanyt, hiszen szakszervezeti védelemben, élelmiszerjegyekben és általában különféle előnyökben és minden irányban való oltalomban részesül az, aki a szovjet tulajdonába átment lapoknál alkalmazást kap és a volt tulajdonosoknak is csak kijár ez a védelem. Mester hivatkozott az egész szerkesztőség véleményére, amely szerint nekik mindenképpen kellemetlen Hatvany jelenléte, mert hiszen ők nem akarnak vörös posztó lenni a tömegek szemében, ismételten kért tehát, hogy járuljak hozzá Hatvany Lajos laptulajdonosnak ugysis, mint munkatársnak a „Pesti Napló“-tól való elbocsájtásához. Erre azután már egészen ridegen azt mondtam Mesternek, hogy ne legyen ő pápább a pápánál, ne legyen proletárabb a proletárnál és ne akarjon mindenképpen kommunistább és vörösebb lenni, nyugodjon csak bele, hogy Hatvany igenis ott marad a „Pesti Napló“-nál. Ekkor még csak azt kérte tőlem Mester, hogy ne szégyenítsem meg őt azzal, hogy cenzort küldök a nyakára, mert ő olyan jó kommunista szellemben fogja szerkeszteni a „Pesti Napló“-t, hogy meg leszünk vele elégedve és ő minden irányban a szolgálatunkra áll és vállalja velünk szemben a teljes felelősséget. Ezt a kérését nem tagadhattam meg Mester Sándornak, a „Pesti Napló“-hoz cenzornak kirendelt Tölgy Lászlót visszahívtam és még utólag is meg kell dicsérem Mestert, hogy ettől fogva ő véges-végig minden cenzor nélkül szerkesztette kifogástalan kommunista szellemben a „Pesti Napló“-t. Ugyanekkor felkerestem

az Otthon-kör egyik zugában szomorkodó Hatvany Lajost, akinek természetesen nem szóltam egy szót sem arról, hogy tegnapi szolgálója, cselédje és felelős szerkesztője, Mester Sándor milyen orgyilkos módon akart megszabadulni tőle, ehelyett megkérdeztem, hogy milyen munkát szeretne végezni a „Pesti Napló“-nál. Hatvany, aki egy pillanatig sem igyekezett kommunistának látszani, arra kért, hogy a színházi rovat vezetésével bizzam meg. Nyomban írásos utasítást adtam neki, hogy a „Pesti Napló“ színházi rovatát teljhatalmulag vezesse, amire még azt kérte tőlem, hogy adjak valamiféle írást arra nézve, hogy neki szüksége van a könyvtárára és ily módon védjem meg azt a máris jelentkező széthordozási és rekvirálási törekvésekkel szemben. Hivatalos írást adtam Hatvanynak arról, hogy közcélok szolgálatában álló munkával bízta őt meg a sajtódirektórium és az ujságírók szakszervezete, e célból tehát feltétlenül szüksége van a könyvtárára, amit ily módon védelmünk alá helyezünk. Hatvany ezt az írást szegezte azok mellé, akik a könyvtárát bántani akarták és így megmaradt épségben és sértetlenül a könyvtára, ő pedig, mint a „Pesti Napló“ színházirovat-vezetője és az ujságírók szakszervezetének tagja, megkapta fizetését, élelmiszerjegyeit és komolyabb bajba nem is került a diktatura alatt, ami azonban távolról sem Mester Sándor szerkesztő érdeme. Ezt is csak azért mondom el, hogy az olvasónak sejtelme legyen arról, hogy miket gondoltam magamban, amikor néhány hónap mulva a fehér terror virágkorában a Mester Sándor felelős szerkesztő vezetése alatt álló „Pesti Napló“-ban azt olvashattam, hogy legfőbb ideje volna már, ha az ujságírók egyesületét megtisztítanák az olyan vörös kommunista gonosztevőtől, mint amilyen én vagyok, ideje lesz már végre kizárni engem a testületből.

A diktatura kitörését követő napon véletlenül találkoztam Lendvai-Lehner István hirlapíróval és Pethő Sándorral, az ismert plagizátorral. A két fajkeresztény hirlapíró nagy tisztelettel csatlakozott hozzám és közölték velem, hogy ők nagyon örülnek ennek a fordulatnak és meggyőződésük, hogy az új rend igazságos lesz. Egészen tréfásan mondtam Lendvai-Lehnernek, hogy írja ezt meg „Az Ember“ című lapomba, amire Lendvai a legnagyobb örömmel, nyomban vállalkozott. Kissé zavarba jöttem, amikor Pethő Sándor is közölte velem, hogy ő is szeretne cikket írni az „Az Ember“-be. Ezt a tolakodó szolgálatkészséget sikerült valahogy elhárítanom, de annál pontosabban megérkezett Lendvai-Lehner István cikke, amelyet ezzel a címmel közöltem le „Az Ember“-ben: „Egy ellenforradalmár a proletárdiktaturáról“. Néhányszavas megjegyzést fűztem bevezetésképpen a cikkhez, azt irtam, hogy milyen érdekes és milyen furcsa, hogy egy ellenforradalmár hírében álló ujságíró milyen érdekes és lelkes, barátságos hangokat talál a bolsevizmusról. Mert azt aztán mondanom sem kell, hogy Lendvai-Lehnernek „Az Ember“-ben közölt cikke lapomnak egyetlen igazán bolsevik közleménye volt, tele rajongó szerelmi vallomással az új rend irányában, olyan tüzzel pattant bolsevik volt ebben a cikkében Lendvai Pista, hogy Zinovjev és Bucharin, sőt maga Trockij

iskolába járhattak volna hozzá enyhe és szelid tanítványi rangban. Ez a lelkes kommunista cikk igazán önként, minden vörös terrortól menten született, annyira pressziómentesen, hogy megjelenését követő napon Királyi Pál-utcai lakásomon megjelent Lendvai-Lehner István felesége a kis fiával és Lendvainak egy nyilatkozatával, amelyben kijelenti, hogy téves „Az Ember” szerkesztőségének az a megjegyzése, amelynek kíséretében az ő cikkét közölték, mintha ő valaha az életben ellenforradalmár lett volna, ellenforradalmár hírébe ő egészen alaptalanul keveredett és ez ellen a vád ellen, amelynek egyébként ellentmond „Az Ember”-ben közölt cikkének szelleme, ő erélyesen tiltakozik. Lendvainé az ura nevében arra kért, hogy közöljem le ezt a nyilatkozatát „Az Ember”-ben. Attól tartottam, hogy most már állandó munkatársa akar lenni lapomnak ez a különben már akkor is rosszhírű Lendvai és közöltem Lendvainé öngagságával, hogy ezt a felesleges nyilatkozatát férjének nem fogom kiadni, ellenben nyugodt lehet, semmi baj nem lesz, mint minden ujságíró, Lendvai is megkapja a fizetését minden hó elsején és ha netán valahova időközben elutazna, a fizetéséért öngagsága is jelentkezhetik a pénztárnál. Nagy köszönetekkel távozott tőlem a bolsevik Lendvai felesége.

Lakásomon kereseti fel mindjárt a legelső napok egyikén Szilágyi Lajos császári és királyi kamarás, a „Külügy-Hadügy” című hetilap szerkesztőtulajdonosa; én még a háboru idejéből lekötelezettje voltam Szilágyi Lajosnak, mert boldogult feleségemnek egy nagybátyját, Szőnyi Aladárt Szilágyi mint budapesti honvédkerületi vezérkari főnök az én kedvéért Székesfehérváron helyi szolgálatra rendelte be és így megmentette a frontszolgálattól a különben is beteg embert, aki szegény, így is, frontszolgálat nélkül is meghalt. Nagyon hálás voltam Szilágyinak ezért az emberséges és előzékeny viselkedéséért és nyilván ez a személyes jó viszonyunk jogositotta fel Szilágyit, hogy megjelenvén nálam, hosszú írásos beadványt adott át, amelyben szakszerű fejtegetések és adatsoportosítások kapcsán följánlja, hogy „Külügy-Hadügy” című lapjából csináljunk „Proletár-hadsereg” címmel katonai szaklapot, amely a vörös hadsereg hivatalos orgánuma lenne. Szilágyi beadványában kifejtette, hogy ő készséggel szerkeszteni ezt az újjáalakított szaklapot, minden katonai tudásával és a kommunista társadalmi rend iránt való odaadó hűséggel. Ha azonban ő benne nem bízánk, ő akkor is szívesen átadja a lapot a „Külügy-Hadügy” összes előfizetőivel, egész anyagával és bármilyen tekintetben akarnánk igénybe venni a szolgálatait, szívesen áll rendelkezésünkre; s ahhoz is hozzájárul, hogy más csinálja meg a „Külügy-Hadügy”-ből a „Proletárhadsereg”-et. Megigérttem Szilágyinak, hogy mindent elkövetek érdekében, annál is inkább, mert változatlanul lekötelezettjének érzem magam. A beadványról több ízben említést is tettem Kun Bélának és a hadügyi népbiztosoknak, a magam részéről is ajánlottam Szilágyit, mint nagyszerű munkaerőt és kiváló szakembert, de sajnos, hallani sem akartak illetékes helyen az ő ajánlatának elfogadásáról. Szilágyi többször megjelent nálam sürgetni az ügyet és én őszinte röstelkedéssel vallottam be,

hogy bár a legerősebben exponáltam magam, ajánlatát semmilyen formában nem tudtam elfogadtatni. Csak azért említem ezt az esetet, hogy nyilvánosan elismerjem, hogy én máig is lekötelezettje vagyok Szilágyi Lajosnak.

Huszár Károly állandóan arra kért engem, hogy valamilyen munkára használjuk fel őt, mert ő teljesen szakított régi világnézetével, a keresztényszocialista programot túlhaladtott álláspontnak és anachronizmusnak tekinti és egész szívvvel szeretné szolgálni az új rendet. Huszár már a Károlyi-forradalom idején gyakran igyekezett engem meggyőzni, hogy ő nem ellenforradalmár, de én ekkor nem igen hittem neki. Most azonban annyi őszinte megadással, olyan keresztényi alázattal közeledett hozzám Huszár, hogy én megsajnáltam és ha megfelelő befolyásom lett volna, egész bizonyos hogy a proletárdiktatura idején hozzásegítettem volna Huszár Károlyt valamilyen pozícióhoz. Dicsérettel állapíthatom meg róla, hogy ő válogatás nélkül, bármily nemű sajtómunkára, még propaganda füzetek írására is a legnagyobb készséggel akart vállalkozni a kommün idején. Buzgón és sokszorosan felajánlott szolgálatait azonban a kommün nem igen akarta elfogadni és mindössze annyit sikerült keresztülvinnem, hogy őt is elhelyeztem — gondolom „Az Új Lap” szerkesztőségi büdzséjében, — ő is mindvégig megkapta a rendes havi szovjetfizetését és mert nagy családja volt, külön segélyeket is utalványoztam neki és általában mindent elköttem életbiztonsága, testi sértetlensége és anyagi existenciája érdekében. Nem is csoda, ha Huszár Károly folyton azt hangoztatta, hogy csak azért szeretne sokáig élni, hogy ideje legyen meghálálni azt a sok jót, amit én ővele és családjával tettem. Hasonlóan lelkes bolsevikiek voltak Turi Béla és Haller István is, akiket szintén elhelyeztem az „Új Lap”-nál, akik szintén megkapták mindvégig a szovjetfizetéseket, amelyet minden terror nélkül szorgalmasan felszedtek és Turi Béla egészen fölöslegesen lelkes és szinte boszantóan tudományos kommunista cikkek egész sorozatát írta a lapba, többnyire tulzott magánbuzgalomból. Miklós Andor és általában „Az Est” gárdája a kommün alatt is igen szépen elhelyezkedett. Miklós mindvégig megmaradt „Az Est” szerkesztői székében, jöllehet Kun Béla mindenáron el akarta őt távolítani, sőt meg is volt neki erre az állásra a jelöltje, „Az Est” egyik munkatársának személyében. Miklós valószínűleg kétségbeesett arra a gondolatra, hogy őt szégyenszemre eltávolítják „Az Est” szerkesztői székéből és a segítségemet és támogatásomat kérte és nagyon könyörgött, hogy ne engedjem megadni vele ezt a nagy szégyent. Az igazság kedvéért meg kell állapítanom, hogy Miklós Andor egy pillanatig sem játszotta előttem a kommunistát, egyszerűen csak ragaszkodott a lapjához és a szerkesztői íróasztalához. Ezt én jogosnak tartottam, amennyire alaptalannak és jogtalannak tűnt fel előttem a munkatárs szerkesztői ambíciója és ezért minden erőmmel támogattam Miklóst és nem engedtem meg, hogy saját lapjától kikergessék. Ugyancsak támogattam egy ideig Sebestyén Arnoldot, az „Az Est” igazgatóját, hogy pozícióját megtarthassa, de neki nem

sokáig volt szüksége az én támogatásomra, mert részben Vágó Béla népbiztos, „Az Est“ volt alkalmazottja, részben Barna Sándor, a szellemi termékek tanácsának vezetője vették pártfogásukba Sebestyént, aki egyébként is mint kitűnő szakember, buzgó munkájával is nélkülözhetetlenné tette magát és lassanként már olyan otthonosan mozgott a szovjetben, hogy meg kellett őt fékezni és több szerénységre kellett őt inteni. A szellemi termékek tanácsában ugyanis mind nagyobb hatáskört ragadott magához Sebestyén Arnold és e minőségében a vidéki hírlapírók fizetésének az ügye is az ő reszortjába került és ebben a rangjában nagyon szűkkeblűen és fölöttébb gőgösen bánt a szegény vidéki újságírókkal, akiket ha lehetett, szívesen elűtött a fizetésüktől. Számos panasz érkezett ellene hozzám és én a szakszervezet egyik végrehajtó-bizottsági ülésén erélyesen állást foglaltam Sebestyén ellen, akit keményhangu átiratban intettünk emberségesebb elbánásra és több szerénységre a vidéki sajtómunkásokkal szemben. „Az Est“ egyébként is teljesen jól elhelyezkedett a diktatúrában, őket nagyon támogatta Szabados Sándor népbiztos is. A Marx-fordító bizottság is „Az Est“ házában székelt és a vezetője — kevés tudással, de sok ambícióval — Salusinszky Imre helyettes szerkesztő volt. Ugyancsak Salusinszkyék irányították a „Dózsa népe“ című, meglehetősen bolsevik tendenciájú hetilap szerkesztői munkáját, amíg Pásztor Árpád, ugyancsak „Az Est“ egyik oszlopa, Leninhez írt „Az Est“ hasábjain hangulatos, sőt lendületes ódát. És a neve teljes aláírásával írt „Az Est“-be lángoló, bolsevik vezércikkeket Kádár Lehel. Röstelkedve vettem észre, hogy ahogy így körülnézek a magyar sajtóban, itt már mindenki forradalmárabb én nálam és egyetlen konzervatív hüligrán én magam vagyok.

Mindjárt az első napokban felkeresett Szakács Andor Lovászy Márton megbízásából. Szakács ugyanis ekkor már hátat fordított volt Károlynak és Lovászy leghivebb szolgálólegénye volt. Lovászynek azon kérdését közvetítette hozzám Szakács, hogy vajjon a kormányzótanácsnak nem volna-e ellenvetése az ellen, ha a Lovászy-párt mint minden politikai vonatkozásoktól mentes társadalmi egyesület együtt maradna és a tagok a régi pártkört látogathatnák. Emlékezetem szerint Landler népbiztossal beszéltem meg ezt a dolgot, aki azonban kinevetett, amikor én komolyan kértem, hogy ezt engedjék meg és azt mondta, hogy erről igazán beszélni sem lehet, hiszen Lovászy köztudomás szerint a legveszélyesebb ellenforradalmár. Megüzentem Szakácscsal Lovászynek ezt a sajnálatos választ, amire másnap Szakács Lovászy nevében arra kért meg, hogy szerezzek utlevelet Lovászy Márton és családja számára, hogy Kiskőszegre utazhassanak. Ezt is megpróbáltam, fájdalom, eredménytelenül.

Most pedig hadd adjak számot arról hogy követtem el életem legnagyobb és soha jóvá nem tehető bűnét. Egy délelőtt betelefonáltak a lakásomra, hogy kommunista katonák elindultak a hadügyminisztérium megostromlására és különösen Pogány József, az egyik hadügyi népbiztos ellen rendkívül nagy a tömeg ingerültsége és véres

fejlemények várhatók. Az első pillanatban arra gondoltam, hogy végre elérte a nemezis ezt a hitvány Pogányt, aki addig vonultatta föl a katonákat a saját érdekében a hadügyminiszterek ellen, amíg most végre ő ellene vonul fel a lázadó katonaság. A következő pillanatban azonban már arra kellett gondolnom, hogy Pogányt, mint a szociáldemokraták által delegált hadügyi népbiztost, nyilván a kommunista hadügyi népbiztosok, Szamuely Tibor és Szántó Béla által fölheccelt bolsevik katonaság akarja elpusztítani, mert akkor még ugy állt a helyzet, hogy Pogány képviselte a legbolsevikfialóbb szociáldemokrata álláspontot a kommunista Szamuelyékkal szemben. El kellett hát tekintenem mélységes személyes utálatomtól és automobilon robogtam Budára a szorongatott Pogány József segítségére. Soha kevesebb meggyőződéssel nem akartam még emberéletet megmenteni, mint ennek a Pogálynak a nyomorult életét. Az alagutnál találkoztam Böhm Vilmos népbiztossal, aki sápadtan jött a hadügyi népbiztosságból és kérdésemre csak annyit válaszolt, hogy őt is megtámadták a bolsevik katonák, akik Pogányt nyílt utcán fel akarják akasztani. Robogtam tovább, de amikor a hadügyminisztérium közelébe értem, meg kellett állítani az autót, mert minden oldalról özönlöttek a katonák a minisztérium felé, miközben ezt a különben rokonszenvesen hangzó dalt énekelték:

— Kötelet, a kötelet a Pogány Jóska nyakára . . .

Gyalog szaladtam a hadügyminisztérium felé, ahova azonban lehetetlennek látszott bejutni, mert a katonák akkor már teljesen körülfogták az épületet. Én azonban erőszakosan hatoltam a bejárat felé és ahol nem ismertek meg az emberek, ott energikusan megmondtam a nevemet és követeltem utat és ahol az én nevem nem hatott olyan varázslatosan, hogy utat nyissanak előttem, ott Kun Béla parancsára hivatkoztam, hogy nekem nyomban utat engedjenek fel a minisztériumba. A bolsevik katonák Kun Béla nevére mégis csak utat nyitottak és én bejutottam az épületbe. Bent a hadügyminisztériumban a folyosókon és a lépcsőkön rohanó és szuronyt szegező katonákat láttam, mindenhol a legszörnyűbb pánik volt, azt hittem hirtelen, hogy tébolydába kerültem, ahol a bolondok katonaruhában és szuronyt-szegezve hadonásznak és amikor így lépésről-lépésre, minden lépcsőfokért hadakozva, előrejutottam a miniszteri szobáig, egyszerre csak látom, hogy kitárva az ajtó és egy sereg kidülledt szemű katona közrefogva szállít valakit lefelé. Pogány József volt a szerencsétlen, akit viaszárga arccal, minden izében remegve vittek le a katonák, hogy az utcán üvöltöző társaik szabad prédájául vessék oda. A legszörnyűbb kinhalál torkába cipelték ezt a boldogtalan Pogányt és én még eleven Napoleont ilyen gyávanak, ilyen ijedtnak, negligésben ilyen remegően pocséknak még soha nem láttam. Nem látott ez a szerencsétlen semmit és senkit, kidülledt szeme könnyölgőn forgott a dühtől tajtékozó katonák felé, dülöngözve ment közöttük, szinte úgy látszott, hogy a szuronyok már bele vannak döfve és így a szuronyok hegyén cipelik lefelé ezt a csunya áldozatot. Láttam, hogy ebben a helyzetben csak a hazárd

lélekjelenlét segíthet és előre megfontolt háborgó haraggal harsogtam a megvadult katonák fülébe, hogy: „Állj!” Pillanatra meghököltek a katonák, megálltak és ebben a pillanatban föleszmélni látszott Pogány, aki hálás és boldog tekintetet vetett felém. Én fölhasználva a katonák pillanatnyi dermedtségét, vezénylő hangon ordítottam:

— Ha nem tudnák az elvtársak, hát én Göndör Ferenc vagyok. Kun Béla parancsával jövök, aki elrendelte, hogy Pogány elvtárs itt marad a hadügyminisztérium épületében mindaddig, amíg ő személyesen meg nem érkezik; addig innen el nem szállítható és jaj annak, aki ezt a parancsot megszegi. Azonnal vissza tehát a legelső szobába!

A katonák megfordultak és kezdtek visszafelé menni Pogánnyal, de néhány exaltált vadállat nem akart engedelmeskedni és valóságos dulakodás támadt egy percre. Én, aki éreztem, hogy most már magam is veszedelemben vagyok és a saját életemet is védem, a legbrutálisabban támadtam rá az ellenkező katonákra, a két öklömmel félre vertem néhány, Pogány felé meredő szuronyos puskát, csapkodó öklöm az egyik katonát mellen találta és valósággal tombolva ordítottam, hogy:

— Aki pedig nem engedelmeskedik, az forradalmi törvényszék elé kerül és megdöglik!

Lassankint urává lettem a helyzetnek, a katonák morogva és dünyögve engedelmeskedtek és én valósággal kiemeltem közülök Pogányt, amikor karonragadtam és a katonáktól kísérve visszavezettem a legfelsőbb szobába és még mindig harsogó hangon kijelentettem, hogy az én személyes védelmem alatt áll itt Pogány mindaddig, amíg Kun Béla meg nem érkezik és őt át nem veszi tőlem. A katonák azonban egyetlen tapodtat sem tágitottak és a lassankint magához térő és ismét undok pózokba helyezkedő Pogányra változatlanul gyilkos tekinteteket vetettek. Pogány látván, hogy a bőre mégis csak ideiglenes biztonságba került, most már elkényszeredett mosolyokat is szimulált, amit azonban én leintettem, mert így még utálatosabb volt. Odalent a katonák egyre növvő tömege mind elkeseredettebben énekelte a „Kötelet a Pogány Jóska, Pogány Jóska“ refrénü dalt és egyre dühöngőbb modorban követelték, hogy adjuk ki nekik Pogányt, mert ők végezni akarnak vele. Odaléptem a minisztérium ablakához, kinéztem a tömegre, mondhatom, félelmes látvány volt és ha őszinte akarok lenni, akkor be kell vallanom, hogy föltámadt bennem a gondolat, hogy mégis csak könnyelműség volt beleavatkozni ebbe a dologba, Pogány József még sem éri meg és jó volna már innen ép bőrrel szabadulni. Odalent mind félelmetesebben zugott a tömeg és én a közben megérkező Vágó Bélát, Szamuely Tibort és Szántó Bélát (akik mint később kiderült, az egész felvonulást rendeztették Pogány ellen) felszólítottam, hogy egymásután mondjanak megnyugtató beszédek a katonai tömeghez, amely órájuk mégis csak inkább hallgat és ezek a beszédek, ha nem is valami nagyon szívesen, egymásután mégis csak elhangzottak és közben időt nyertünk és remélhettük, hogy előbb-utóbb Kun Béla mégis csak meg fog érkezni. Mert azt

mondanom sem kell, hogy énnekem sejtelmem sem volt arról, hogy Kun Béla hol van, én csak visszaéltem az ő nevével, de reméltem, hogy közben majd megérkezik és leszereli az örült tömeget. Közben könnyű volt megállapítanom, hogy a kommunista hadügyi népbiztosok különböző izgató jelszavakkal heccelték föl a katonákat Pogány ellen, aki iránt a lappangó utálatot igazán nem volt nehéz lángra lobbantani. Időközben a katonák, akik odabent voltak Pogány körül a szobában, föleszméltek és kezdtek gyanakodni, hogy én nem is a Kun Béla tudtával vettem ki az ő kezükből Pogány megpecsételt sorsát és eleinte bátortalanul, majd mind vakmerőbben kezdtek követelni tőlem Pogányt, akit újra le akartak vinni. Minden lélekjelenléteimet és szinte utolsó fizikai erőmet is össze kellett szednem, hogy ezeket a próbálkozásokat a legerélyesebb föllépéssel leszereljem és menydörgő hangon intettem rendre a katonákat és valósággal az utjukba álltam, amikor az ismét szederjes arcu Pogányhoz akartak nyulni. A helyzet azonban mind kritikusabbá és tarthatatlanabbá vált. Kun Béla — könnyen lehet, hogy szándékosan — egyre késett. Közben én kinéztem az utcára és a szemközti miniszterelnökség erkélyén és ablakaiban megpillantottam néhány barátomat. A sajtóosztályból tódultak ki oda az újságírók és én néhány órával később tudtam csak meg, hogy a miniszterelnökségről figyelték az én berohanásomat a hadügyminisztériumba és lélegzet-visszafojtva lesték a barátaim, hogy mi történik vérelem bent a hadügyben és ekkor már senki sem törődött Pogány Józseffel, mindenki engem figyelt, engem féltett, én értem aggódott. Sokszor elterjedt ott a miniszterelnökségen a hire annak, hogy engem leszurtak a katonák, fantasztikus részleteket beszéltek a katonákkal vivott birkózásaimról és közelharcaimról és mindig kitört az öröm a kollégák között, amikor megjelentem a hadügyminisztérium ablakában és látták, hogy még élek. Időközben valahonnan előkerült Landler Jenő is és ekkor már ő is segítette Pogányt menteni és órák mulva azután jelentkezett maga Kun Béla is, akinek én ott a katonák előtt formálisan jelentést tettem arról, hogy az ő — soha ki nem adott — parancsát végrehajtottam és megakadályoztam Pogány elhurcolását. Kun Béla ekkor a katonák felé fordult és megkérdezte, hogy mit akarnak. Ezek azt mondták, hogy ők le akarják vinni Pogányt, hogy odalent a katonák végezzenek vele. Kun erre azt mondta, hogy ehhez nincsen joguk, ellenben vigyék el Pogányt a Gellért-szállóba és további intézkedésig tartsák ott fogva, de vigyázzanak, hogy semmi baja ne történjen. Az volt a benyomásom, hogy Kun Béla vagy ludas a Pogány elleni felvonulásban, vagy maga is a katonák terrorisztikus föllépésének hatása alá került és nem meri azt a népszerűtlen feladatot vállalni, hogy a katonákat elparancsolja és Pogányt szabadlábban hagyja és ezért akarja őt egyelőre a Gellért-szállóba vitetni, még pedig a hátsó lépcsőn, egy olyan kapun, ahol a tömeg nem veszi észre. Ezt én mindenáron meg akartam akadályozni és ott a katonák előtt és tettetett fölháborodással hangosan megkérdeztem Kun Bélát:

— Te adtál parancsot az elvtársaknak arra, hogy Pogány ellen fölvonuljanak és őt letartóztassák?

Kun Béla így felelt:

— Én semmiféle ilyen parancsot ki nem adtam!

Amire én a katonák felé fordulva kemény hangon mondtam:

— Akkor hogy türheted, hogy járulhatsz hozzá, hogy az elvtársak elhurcolják innen és fogságba helyezték Pogányt, aki ellen nem is tudod, hogy mi a vád. Ezt nem lehet türni és ha van még rend és fegyelem Tanácsmagyarországon, akkor nem Pogányt, hanem ezeket a katonákat kell letartóztatni.

Kun Béla észrevette, hogy az előbb hibázott, amikor Pogányt ki akarta szolgáltatni ezeknek a megvadult embereknek és a legördítőbb hangján förmedt a katonákra:

— Igaza van Göndör elvtársnak! Gyalázat ami itt történik, ezt nem lehet tovább türni! Takarodjatok innen, mars!

A katonák szégyenkezve, morogva, méltatlankodva, dünyögve, de mégis csak elhordták magukat és lassanként eloszlott a téren is a tömeg. Pogány József pedig, fájdalom, meg volt mentve. Életem legsötétebb bűne, végzetes és soha jóvá nem tehető ballépése volt ez, amiért sem az utókor előtt, sem a történelem előtt nem bírnám vállalni a felelősséget. Igazán jó, hogy nekem se az utókorral, sem a jó öreg történelemmel soha semmi dolgom nem lesz.

Az újságírók szakszervezetében, illetőleg a régi Otthon-kör helyiségeiben a legteljesebb védelemre talált mindenki. Nem volt könnyű harc, sőt igen nagy küzdelem volt, de a hírlapírók egzisztenciáját, amelyre pedig a proletárdiktatura terroristái legjobban utaztak, sikerült megmenteni és biztosítani. A megszűnt lapok munkatársait elhelyeztük a megmaradt lapoknál, de egyébként is sikerült kiharcolni, hogy azok az újságírók is, akiknek pillanatnyilag nem volt állásuk vagy foglalkozásuk, éppen úgy megkapják a fizetésüket, mintha dolgoztak volna. Nem igen panaszkodhatnak az újságírók a kommünre, nem görbült ott meg senkinek a haja szála sem és mindenkinek biztosítva volt a kenyere. A sajtódirektórium és a szakszervezet végrehajtó-bizottsága tántoríthatatlanul képviselte az újságírók érdekeit és a mi munkánkat legfeljebb megnehezítette, de megakadályozni nem tudta, az a lármás és vérszomjas csoport, amely a „Vörös Újság“ körül tömörült. Magában a „Vörös Újság“ szerkesztőségében is több személyes hivem és barátom volt nekem és a mi szervezeti életünkben a tulzók a diktatura alatt igazán nem juthattak szóhoz. Az egyetlen disszonáns hangot az újságírók szervezete vezetőinek részéről egy izben — távollétemben — Gábor Andor hallatta, aki bátran és büszkén azt rikkantotta az állásukért és kenyerükért aggódó hírlapírók felé: „az újságírók menjenek mezei munkára!“ Ennek a hatalmi mámorban fogant kurjantásnak azonban nem igen támadt visszhangja, erre én nagyon vigyáztam. Gábor egyáltalán nem érvényesülhetett vérszomjas ösztöneivel az újságírók szakszervezetében és rossz hajlamainak inkább a szegény színészek rovására hódolhatott, mert ott nem volt, aki féken

tartsa. Máig is rejtély előttem, hogy az Apolló-kabaré lenge deszkáiról, hogy tette meg ezt a meredek utat Gábor Andor a világforradalom terrorkülönítményi kanálisáig, mert hiszen jól emlékszem, hogy a diktatura első napjaiban Kun Béla nekem említette, hogy neki nagyon gyanus, de ez a Gábor Andor borzasztóan mohón buzgólkodik ő körülötte és megkérdezett Kun, hogy mit gondolok, vajjon, ez a tulerőszakos közeledés a proletárdiktatura irányában őszinte-e és megbízható ember-e ez a Gábor Andor, aki idáig kizáróan a kupléírás terén szorgoskodott. Megnyugtattam Kun Bélát, hogy amíg a proletárdiktatura állni fog, addig Gábor nem fogja cserben hagyni. Nem meggyőződéses ellenforradalmár ő és egyetlen egy meggyőződése mellett tart ki rendületlenül: a saját érdeke mellett. Ebben bizhatik.

Igazán szándékaim ellenére lassanként én szimbolizáltam a diktatura tulzásai ellen való harcot. Emlékszem, egy napon az Otthon különtermében az írók tartottak ülést, ahol meg kellett választani a vezetőséget. Egyszerre csak izgalomtól remegve szaladtak ki a terem-ből és egyenesen felém tartottak Heltai Jenő és Móricz Zsigmond és megkértek arra, hogy jöjjek be a gyűlésükre, legyenek a segítségükre, mert az irodalmi terrorgyerekek, az ujdonsült kommunisták és a „Ma“ elszánt költői és írói valósággal terrorizálják a jelenlevő komoly írókat és lehetetlenség simán választaniok és a különben igazán nagyon derék és ártatlan és az irodalommal meglehetősen laza összeköttetésben álló Gallovich Károly a saját külön listáját akarja rádiktálni az emberekre. Szabadkoztam, hogy elvégre is én nem vagyok író, nekem semmi jogom résztvenni azon a gyűlésen, de addig kapacitáltak, míg bementem és a vesztűl gesztikuláló Gallovich barátomat, valamint a többi irodalmi terroristát megfékeztem, illetőleg szenvedélyes szavakkal szálltam sikra a véleményszabadságért és olyan atmoszférát sikerült teremtenem a feldult gyülekezetben, hogy végre is minden terrortól és illetéktelen befolyástól menten választhatták meg az írók a saját vezetőségüket. Ezen vérszemet kaptak aztán a művészek is és egy szép napon Falus Elek vezetésével néhány festő és szobrász jelent meg nálam az Otthonban és megkértek, hogy menjek el a művészek szakszervezetének alakuló közgyűlésére, mert nem bírnak az Uitzék körül csoportosuló művészeti terrorgárdával. Erre már igazán nem szívesen vállalkoztam, de addig kértek, hogy lehetetlenség volt kitérni előle. Elmentem a „Fészek“-klubba és ott nagy megrökönyődéssel hallottam, hogy Pogány Kálmán dr. a művészeti direktórium vezetője a közoktatásügyi népbiztos nevében a legfantasztikusabb kinyilatkoztatást tette arról, hogy a régi művészetnek már vége van és már ezentul csak az lesz Magyarországon művész, akit a művészeti direktórium annak deklarál. A komoly művészek körében nagy izgalom és lehangoigtság vett erőt, amikor én megjelentem a pódiumon és hosszabb beszéd keretében igyekeztem megnyugtanni a művészeket arról, hogy én ismerem Kunfi Zsigmond közoktatásügyi népbiztost, az ő nevében nem tehetett ilyen naiv kijelentéseket Pogány Kálmán, mert velem együtt Kunfinak is az a véleménye, hogy nem a művészeti direktórium

fogja kinevezni a művészeket, hanem a proletár közvélemény fogja elismerni és szentesíteni a komoly művészi munkát és minden tehetőség, minden igazi érdem sokkal jobban fog érvényesülni és kibontakozni az új rendnek most kiépülő világában, mint a régiben. Senki tehetséges embernek nincs oka félni, fejtegettem harsogó taps és éljenzés közepette, amíg néhány egészen fantasztikus külsejű futurista művész artikulálatlan és itt-ott állati hangok hangoztatásával fejezte ki józan szavaim fölött való elégedetlenségét. A célt elértem, a komoly és kitűnő művészek többsége megnyugodva és megkönnyebbülve hagyta el a közgyűlési termet. Nagyon sokáig köszöngötték az én valóban illetéktelen szereplésemét a Fészekben, a legkitűnőbb festők, szobrászok. Valóban akaratom ellenére lett jelentőségében tulzottá és már-már szimbolikus erejűvé az én fékező munkám és nem lehet csodálni, ha Kun Béla és a szovjetházban táborozó, vezérkara a legnagyobb gyűlölettel kommentálták az én, szerintük ártalmas és közveszélyes működésemet. Egyre növekvő haraggal és elkeseredéssel beszéltek bolszeviki terrorista körökben arról, hogy én elárulom a proletariátus ügyét, hogy én eladtam magam a burzsoáziának, hogy én ellenforradalmár vagyok. Természetes, hogy mindez szemerszedett, ostoba vágalom volt, de magam is kezdtem érezni, hogy akaratom és szándékaim ellenére, a polgárság köréből egy semmiképpen sem kívánt és soha nem ambicionált bizalom és remény hangulata szálldos felém és én valósággal megijedtem volna ettől a polgári bizalomtól, ön-magam előtt is gyanuba keveredtem volna, ha lépten-nyomon nem kellett volna tapasztalnom, hogy a józan munkásság nagy tömegei hasonlóan gondolkoznak, hasonlóan éreznek és hasonlóan szeretnének cselekedni, mint én. A régi szociáldemokrata párt vezetéi csaknem valamennyien utjába álltak a szélsőséges bolszeviki áradatnak és csak most, amikor benne voltunk a kommünben, csak most láttuk igazán, hogy milyen helyes dolog volt, hogy a szociáldemokrata vezeték nem állottak félre és a legnehezebb időkben végezték a fékezés és a tüzelés áldozatteljes és valóban veszedelmes munkáját.

Kunfi Zsigmond, Weltner Jakab, Böhm Vilmos, Garbai Sándor, Rónai Zoltán mind a mérséklet politikáját hirdették és követték és nagyon jelentékeny érdemeik vannak nekik abban, hogy a diktatura során nem kerítették a teljes hatalmat birtokukba Szamuely Tibor és társai. Én magam külön hálával gondolok Weltner Jakabra, aki mindenben fedezte és támogatta az én mentési munkálataimat, mert az ő hathatós segítsége nélkül aligha lett volna módomban megtenni mindazt, amit megtettem. Weltner tán a legbátrabb ellenzéke volt a vörös terrornak és neki meg volt a maga tekintélye és népszerűsége a munkástömegeknél ahhoz, hogy kellő súllyal lépjen fel a kommün terroristáival szemben. Nem is mulasztott el Weltner egyetlen alkalmat sem, amikor a kommün vérszomjas parazitáival szembe kellett szállani. Böhm Vilmos hadseregfőparancsnoki hatalmára támaszkodva lépett föl a terroristákkal szemben a legnagyobb energiával és az ő erélyes rendelkezéseinek nagy része van abban, hogy a magyar kom-

műn nem követelt több áldozatot, mint amennyi valóban volt. Rónai Zoltán, mint igazságügyi népbiztos végzett gyönyörű mentő munkát, igazán segített mindenkin. Kunfi Zsigmond az ő csillogó szellemi fegyverzetével szállt szembe írásban és szóban a bolsevikiekkel. Kunfi volt az ő legfélelmetesebb ellenfelük, tőle félték Kun Béláék legjobban, őt respektálták és gyűlölve gyűlöltek. A legkomolyabban Kunfi harcolt ellenük.

Én a VI. kerület munkástanácsának voltam tagja és ugyancsak ennek a munkástanácsnak volt tagja Peyer Károly is. Mindjárt a munkástanács első ülésén egy Sinkó Ervin nevű lelkes bolsevki gyűlöletes támadást intézett Peyer Károly ellen, mert állítólag Salgótarjánban még a kommunisták és szocialisták között folyó harcok idején lövetett a kommunista munkásokra. Sinkónak az volt a véleménye és ehhez ugylátszott csatlakozott a munkástanács többsége is, hogy a munkásoknak egy olyan hóhéra, mint Peyer, nem kaphat szerepet a proletárdiktatúrában és nem lehet tagja annak a munkástanácsnak sem. Mondhatom nagyon háládatlan feladatot vállaltam, amikor fölkeltem és megvédelmeztem Peyert, mondván, hogy én először is nem hiszem azt, hogy ő Salgótarjánban a munkásokra lövetett, de egyáltalában az a nézetem, hogy ha a szociáldemokraták és a kommunisták békét kötöttek, akkor fátyolt kell borítani a multra és nem lehet rekriminálni, nem lehet olyan régi munkásmozgalmi embereket, mint Peyer Károly megbélyegezni, mert hiszen ez esetben mi is előlről kezdetjük a dolgot és a szociáldemokraták is felsorolhatják régi vádjait a kommunistákkal szemben. Tiltakoztam tehát Sinkónak az indítványa ellen, amely Peyert ki akarta zárni a munkástanácsból. Én azt követeltem, hogy minden fölösleges vizsgálat mellőzésével térjenek napirendre a vádak fölért és fogadják el Peyert rendes munkástanácsagnak. A kommunisták orditoztak, tiltakoztak és végül is Haubrich József közvetítő indítványát sikerült elfogadtatni, amely szerint nem zárják ki Peyert, de bizottságot küldenek ki a salgótarjáni ügy megvizsgálására. Az 500-as munkástanácsba már a kommunisták leghesebb tiltakozása ellenére kerültem be és itt volt az első komoly összeütközésem Szamuely Tiborral. Nekem nagyon rossz véleményem volt már évek óta Szamuelyról, erről a jelentetelen monoklis hírlapíróról, éjszakai lebujoznak e léha törzsvendégéről. Nem voltam hajlandó Szamuely Tibort komoly forradalmárnak tekinteni és a proletárdiktatura szégyenfoltjának tartottam és tartom máig is ennek a degenerált, beteg embernek a garázdálkodását. Csak alkalomra lestem, hogy súlyos támadást intézzek a terroristáknak e szemefénye és minden békés és rendes ember rettegett réme ellen. Az alkalomra nem kellett sokáig várakoznom, mert Szamuely egyre nagyobb lendülettel került az események homlokterébe és neki Kun Béla jóvoltából valóban igen jelentékeny szerepe volt a magyar kommünben.

A 500-as munkástanács egyik ülésén történt az, hogy az ülés megkezdése előtt odajött hozzám Szamuely Tibor, aki jól tudta, hogy én gyűlölöm és megvetem őt. Barátságosan üdvözölt és azután bele-

nyult a zsebébe és kivett egy csomó gyűrűt, láncot és egyéb ékszereket és azt a markában csörgetni kezdte és így szólt hozzám:

— Tudja-e Göndör elvtárs, hogy amit itt a markomban csörgetek, ezek frissen akasztott emberek ékszerei. Holnap akarom beszolgáltatni a pénzügyi népbiztosságnak...

Rettenetes utálat fogott el és a dühtől valósággal elsárgulhattam. A „frissen akasztott emberek ékszerei“, ahogy ezt ez a beteg, veszett ember mondotta, megdöbbenően hatott rám. Csak annyit tudtam neki mondani, hogy „pfuj“, azután sarkon fordultam, otthagytam és bementem az ülésterembe, ott leültem egy padra és elhatároztam, hogy ma leszámolok ezzel a Szamuelyvel. Meglátszott rajtam, hogy rendkívül izgatott vagyok, mert Weltner Jabab odajött hozzám és megkérdezte, hogy mi bajom van. Mondottam, hogy nincs semmi bajom, csak éppen, hogy Szamuely urral szeretnék máma végezni. Weltner, aki maga is gyűlölte Szamuelyt, le akart beszélni arról, hogy ilyen izgatott állapotban szólaljak fel és azt mondta, hogy hagyjuk egy más alkalomra, ő ma félt engem és menjek be vele dolgozni a „Népszava“ szerkesztőségébe. Nem hallgattam rá és mondottam, hogy feltétlenül el kell ma mondani, ami a szívemen fekszik. Az ülést megnyitották és egyszer csak megjelenik a pódiumon Szamuely és egy mindenkit leckéztető, hetyke és arcátlan beszédet mondott, követelvé, hogy az egész munkásság, beleértve a munkástanács tagjait is, mind menjen ki a frontra harcolni. Jelentkeztem szólásra és általános izgalom közepette, a legélesebb támadást intéztem Szamuely ellen. Elmondottam, hogy egy ilyen, a munkásmozgalmában teljesen ismeretlen jött-ment fiatalember nem leckéztetheti a szocializmus kipróbált, régi harcosait és általában véget kell már vetni e megrögzött és tébolyodott hóhér garázdálkodásának. A legsúlyosabb vádakát emeltem Szamuely ellen és a leggorombább sértéseket vagdostam a fejéhez, amit a hadvezéri kosztümbe öltözött, revolverekkel felszerelt terrorista vezér sápadtan és némán, szemlesütve hallgatott. Egyetlen egy ízben szólt közbe, de akkor a legsértőbb szavakkal hallgattattam el és kijelentettem, hogy az mégis csak igazságtalanság, hogy Szamuely Tibor vezéri jelmezben, töltött revolverekkel itt ágálhat közöttünk, amikor az ő volt főnöke és elvtársa szegény Malcsiner Emil, a „Magyar Kurir“ című nyomatos volt szerkesztője a gyűjtőfogházban ül, mint tusz. A Szamuely elleni támadásnak leírhatatlan hatása volt. Az 500-as munkástanács régi szervezett munkástagjai uijongva és állva tapsolták minden szavamat, mert hiszen azt mondtam el, amit ők is éreztek és aminek az elmondását terror akadályozta csupán. Viszont Szamuelynek igen nagy számban jelenlévő felfegyverzett terrorista hívei és katonái felugráltak helyükről, ártikulátlán hangokat üvöltöttek felém, szitkozódtak, átkozódtak, kirángatták a puskájukat, hadonásztak, fenyegetődtek és egyre dühöngőbb módon közeledtek felém. A nagy többség azonban mellettem volt és a munkások oltalmazóan körülfogtak és én rendületlenül beszéltem tovább és a terroristák felé fordulva harsogó hangon mondtam:

— Az most ki fog derülni, hogy maguk valóban terroristák-e, mert ha engem tudnak terrorizálni, akkor igazán terroristák. De ne fáradjanak, ez nem fog maguknak sikerülni, engem megfélemlíteni nem lehet és el fogom itt mondani a maguk vezérééről mindazt, ami mondani valóm van.

Uj üvöltés, uj szitkozódás zúdult felém, amely azonban a munkások dörgő tapsviharába fulladt. A helyzet egyre kritikusabbá vált és amikor egy pillanatra csend támadt, én újra beszélni kezdtem és emlékszem, hogy egy Engländer nevű terrorista (azóta már agyonverték szegényt) egészen a közelembé férközött és formálisan ugatni kezdett felém és valahogy olyan hangokat hallatott, mint mikor egy kutya meg akar harapni valakit és a szájával ilyen harapó mozdulatokat is tett, ami kimondhatatlan utálattal és borzongással töltött el és ráordítottam erre az Engländerre, akinek habzott a szája és aki teljesen magánkívül volt, hogy ha akar tőlem valamit, kimehetünk az előszobába és ott elintézhethük. A munkások valósággal elcibálták a közelemből ezt a tomboló embert, de ekkor már olyan általános botrányba fult az ülés, hogy fel kellett azt függeszteni. Szünet alatt magából kikelve rohant hozzám Kun Béla és azt mondta, hogy ugy látszik, nem tudom, hogy mit csinálok, különben ezt nem tenném, hiszen ebbe belebukik az egész proletárdiktatura. Ennek csak a burzsoázia fog örülni és ő megmondta a véleményét Szamuelynek is, hogy nem lett volna szabad neki olyan hangon beszélni és ezzel provokálni az én megsemmisítő támadásomat. Meg lehetek elégedve az eredménnyel és arra kér, hogy most már szüntessem be a dolgot és szünet után ne folytassam a beszédemet. Ridegen elutasítottam magamtól Kun Bélát, aki ekkor még hatalma és népszerűsége tetőpontján állott és így valósággal érthetetlen volt előtte, hogy valaki annyira szembe mer helyezkedni az ő akaratával. Közben a terroristák fenyegető mozdulatokat tettek felém és egy Zachariás nevű, hatalmas fizikumú terrorlegény több társával odafutott hozzám és megkérdezte, hogy van-e már nekem olyan katonai behívóm, mint amilyen neki van. Mondtam, hogy nincs, amire azt a szemtelen választ adta, hogy akkor, hogy merem kinyitni a számat. Erre aztán tömören csak ennyit feleltem, hogy:

— Kuss!

Biermann István elnök ismét megnyitotta az ülést és én folytatni akartam beszédemet, de ebben a pillanatban az elnök mellett megjelent Kun Béla és ő kezdett beszélni. Szamuely hívei azt üvöltötték hogy halljuk Kunt, de a tulnyomó többség egyre azt harsogta, hogy halljuk Göndört. Először történt, hogy Kun Bélával szemben más valakit akartak hallani ebben az időben és a proletárdiktatura pápájának és vezérének szégyenszemre el kellett távoznia a dobogóról és én tovább és még kiméletlenebb tenorban folytattam a beszédemet Szamuely ellen. A viharos jelenetek és a botrányok megisméltődtek, a terroristák őrjöngtek, de nem volt okom félni, mert a munkások a legbátrabb és legerősebb módon siettek a segítségemre, állan-

dóan körülöttem tömörültek, tapsoltak, éljeneztek és a fenyegetődző és a revolvereikkel hadonászó terroristákkal a legélesebben szembe fordultak. Késő este volt, amikor vége lett az ülésnek és én kifelé menvén a városháza nagyterméből, ott kint egy csoportban találtam a terroristákat, amint Szamuelyvel sugnak, bugnak és meglátván engem' lobogó gyűlölet lángolt fel a tekintetükben és néhány ököl emelkedett fenyegetően a magasba. Tagadhatatlanul volt némi szorongó érzésem, amikor néhány barátommal elhagytam ezt a fantasztikus, furcsa csata-teret. Akkor a városban a legvadabb hírek terjedtek el arról, hogy én a munkástanács ülésén végleg kivégeztem Szamuelyt, a történeteket tulozva és kiszinezve adták tovább és arról beszéltek városszerte, hogy Szamuelynek vége; de annyi mindenesetre történt, hogy aznap este Szamuely Tibor eltűnt Budapestről, állítólag a frontra ment és hetekig sehol nem volt látható. Amikor az ülésről távozván, elmenten az Otthon-körbe, ott már mindent tudtak, mert beléptemkor zajosan megéljeneztek. Ez egyébként nem volt valami feltűnő dolog, mert az Otthon-körben divat volt abban az időben engem, ha jövök, ha megyek, ha szólok, ha hallgatok, mindig, de mindig lojálisan megéljenezni. Kicsit már sok is volt az ünneplésből, amiből nekem ott részem volt. Jellemző, hogy Szamuelyt támadó beszédemből Kun Béla cenzurája csak néhány szelid sort engedélyezett és még a „Népszava“-nak, amely pedig pártlap lévén, nem állott cenzura alatt, is csak ezt a néhány sort volt szabad közölnie. Weltner Jakab, a „Népszava“ szerkesztője még akkor éjszaka telefonon keresztül a legerélyesebben kérdőre vonta emiatt Kun Bélát, aki azonban arra hivatkozott, hogy ha az én beszédem egész terjedelmében megjelenne a „Népszava“-ban, abba menthetetlen belebukna a tanácskormány, sőt megbukna maga a proletárdiktatura is. Szamuely Tibor forradalmár presztízse alaposan megtépázva és tekintélye tökéletesen aláásva került ki abból az emlékezetes munkástanácsi ülésből. Ő maga is érezte, hogy valami vakmerő bravurral ki kell köszörülni ezt a csorbát és ez meg is történt akkor, amikor ő repülőgépen kiutazott Oroszországba és ugyancsak Oroszországból hozta el akkor Lenin ismeretes levelét. Teátrálisan, valósággal a repülőgéppel szállt be Szamuely az ut porával arcán és ruháján, az éppen együtt ülő munkástanácsba. Még szép tőle, hogy a repülőgépet kint hagyta valahol és megjelenvén a pódiumon, Bokányi Dezső elnök lelkes szavakkal üdvözölte őt, mondván, hogy egyenesen Moszkvából jön Lenintől és most nyomban be fog számolni arról, hogy mit látott és tapasztalt odakint. Tagadhatatlanul felvillanyozólag hatott Szamuely fáradt beszámolója, ismét sikerült neki a hős és a rettenthetetlen forradalmár pózában megjeleni az emberek előtt és nagyon meleg tapsvihar köszöntötte őt beszámolója előtt és után is. Én ott ültem az első sorban és beszéd közben Szamuely erősen fixirozott s bizony szomoruan láttam, hogy ezzel a bravuros repüléssel visszaharcolta magát abba a pozícióba ahonnan én letaszítottam és szontyolodottan gondoltam arra, hogy ezután a munkástanácsi ülés után nekem lesz tanácsos eltűnni egy kicsit és nem

igen mutatkozni az emberek előtt. Valósággal kisurrantam a teremből és nagyon nyomott hangulatban ballagtam be a „Népszava“ szerkesztőségébe. És visszaemlékezvén e furcsa időkre, azon töprengök most, hogy vajjon, hogy is voltak azok a bátor ellenforradalmárok és későbbi fehérek, akik később olyan vitézek lettek, olyan hőiesen tudtak gyilkolni, hogy hol voltak ezek a rettenthetetlen lovagok, ezek a Héjasok és a többiek, amikor Szamuelynek még fegyveres terroristái voltak és amikor én támadni mertem e férfiut hatalma tetőpontján. Akkor nem láttam sehol ezeket a vitézeket, akkor Szamuely szavától mindenki rettegett és a fehér hősöknek csak akkor jött meg a bátorsága, amikor Szamuely már átlőtt homlokkal és jogerősen meghalva ott feküdt a savanyukuti árokban. Ekkor kezdtek a keresztény, nemzeti hősök hangosan haragudni Szamuelyre, amikor már nem volt neki egyetlenegy fegyveres terroristája sem és amikor ő maga már nem élt. Nohát én egy kicsit előbb kezdtem vele az ellenségeskedést...

A proletárdiktatura legvédettebb és legbiztosítottabb helyzetben lévő emberei mégis csak az újságírók voltak. Hadd mondjam meg egészen őszintén, hogy ez nagyrésztben az én érdemem, mert én mindig meg tudtam akadályozni, hogy az újságírók ellen, akik ellen pedig állandóan lázitottak Lukács György és társai, ne történjék semmi akció. Munka nélkül is kapták az újságírók a fizetésüket, emiatt állandó volt a lázongás és az izgatás és amikor nem sikerült a kenyeret kiütni a hirlapírók szájából, akkor kaján örömmel emlegették a „Vörös Újság“ portáján, hogy de jön a sorozás és vörös katonának soroznak be minden hirlapírót A sorozás valóban jött, de én hetekig nem rendeltem el az újságírók szakszervezetében, ami miatt már különböző forradalmi törvénytiszekkel való fenyegetéseket adresszáltak Kun Béla közvetlen környezetéből hozzám. Amikor már minden szakszervezetben réges-régen meg voltak a sorozások, akkor végre nem lehetett tovább kitérni és meg kellett tartanunk nekünk is az újságírók szakszervezetében. Én voltam a szakszervezeti elnök, tehát én voltam a sorozási elnök is. A sorozó katonarvos viszont az volt, akit én odakérettem és aki nekem feltétlen hivem és barátom volt. Mit tagadjam, nagy ijedelem volt a hirlapíró berkekben és bizony, eleinte sárgán és remegve jelentek meg a bizottság előtt a kollégák. Hamarosan kitűnt azonban, hogy nincs ok erre az általános nagy ijedelemre, mert én sorra, mielőtt az orvos szóhoz jutott volna, „untauglich“-nak minősítettem minden újságírót. Turi Béla kissé vacogó foggal állott meg a sorozóbizottság előtt és amikor kimondottam rá, hogy alkalmatlan, hallhatólag mormolt egy miatyánkot magában. No, Kádár Lehel sem látszott éppen bátornak és vérszomjasnak és szeliden, keresztényi alázattal vette tudomásul, hogy nem lesz belőle vörös katona és az erről szóló igazolványt mohón tett zsebre. Miklós Andor sem ambicionálta a katonai szolgálatot, sőt Lenin megéneklője, Pásztor Árpád sem és mindenki boldog volt, amikor sorozási elnöki aláírással ellátott igazolványával távozhatott az ugynevezett bizottság elől. Mert az egész budapesti sajtó megjelent az újságírók szakszervezetében tartott soro-

záson és tisztán az én bűnös mulasztásomból kerülték el az újságírók, hogy vörös katonák lehessenek és harcolhassanak a világforradalom győzelméért. A „Vörös Ujság“ munkatársait, nohát azokat egymásután besoroztam. Nem volt olyan girhes, tudóveszes, hajlott orru, szemüveges, rövidlátó és csámpás munkatársa a „Vörös Ujság“-nak, akiről irgalmatlanul ki ne mondtam volna, hogy „tauglich ohne Gebrechen“ és az alkalmasságukról szóló ugyancsak aláírással ellátott igazolványukat előzékenyen átnyújtottam nekik. A „Vörös Ujság“-nak ezek az akkor hatalmas hirlapírói ugyanis többnyire vérszomjas és terrorista legények voltak, alkalmat akartam tehát nekik adni arra, hogy vérszomjas ösztöneiknek kint a fronton, vörös katonai minőségben hódolhassanak, mivel hogy az volt a felfogásom, hogy aki mindenáron vért akar inni és aki cikkeiben, írásaiban állandóan a terrorért, a fegyveres erőszakért rajong, annak nem szabad utját állani, az csak hadd menjen el katonának és a harctéren áldozzon vérengző szenvedélyének. Ezért soroztam be vörös katonának a „Vörös Ujság“ hóbortosait, akik azonban így sem igen értek el a frontra, mert természetes, hogy Kun Béla fölmentette a katonai szolgálat alól a maga tintakulijait. A sorozási paródia javában folyt, amikor Róbert Oszkár sápadtan és lihegve odasiet hozzám a nagyteremből és a fülembe sugja, hogy Kun Béla egyik legbizalmasabb házi hirlapírója megjelent odakint és érdeklődött, magának Kun Bélának megbizásából az iránt, hogy miként folyik a sorozás, körülbelül hány percent a besorozottak száma. Amire természetesen azt a vidám választ kapta, hogy percentről itt nem igen lehet beszélni, mert a sorozási elnök — csekélységem — majdnem száz percent erejéig kidobálja az embereket és innenidáig nem igen távoztak vörös katonai minőségben mások, mint a „Vörös Ujság“ munkatársai. Kun Béla bizalmas újságírója nagy fölháborodással fogadta ezt a hirt és több ízben megcsóválván saját fejét, azt mondta, hogy ebből baj lesz. Mindezt a fülembe sugta izgatott kartársam, amire én utasítást adtam, hogy azonnal hívják ide élém Kun Béla hirszerző újságíróját. A következő percben már ott állott előttem Kun Béla bizalmi embere, akire kemény hangon rászóltam, hogy mégsem illik, hogy a saját jószántából nem tesz eleget proletárkötelességének, holott tudhatná, hogy mint újságíró, mint a szakszervezet tagja ő is sorozásra köteles, tessék tehát nyomban ideállani és még mielőtt a megszeppent kartárs első ámulatából magához tért volna, kihirdettem az elnöki székéből a megfellebbezhetetlen ítéletet:

— Alkalmas !...

És amíg átnyújtottam a nyomban kiállított katonai igazolványát, csak ennyit mondtam még neki mosolyogva :

— Hogy a besorozottak százalékarányát javítsam...

Igy esett meg, hogy Kun Béla bizalmasa jött mint vörös kém és távozott mint vörös katona. No, nem kell félni, hiszen Kun Béla ezt a hivatást is fölmentette a katonai szolgálat alól, én azonban megengedtem magamnak a luxust, hogy besorozzam az illetőt. Amikor Kun Béla heves szemrehányásokat tett nekem, hogy én a sorozásnak

micsoda operettszerű karikatúráját rendeztem meg az ujságíró-szakszervezetben és amikor a legerélyesebb megtorlási helyezte kilátásba, én ezzel háritottam el magamtól szemrehányásait:

— Nektek az a véleményetek, hogy az ujságírók mind ellenforradalmárok, hogy a mi szakszervezetünk az ellenforradalmárok szakszervezete, hát csak nem akarsz fegyvert adni az ellenforradalmárok kezébe, csak nem akarsz vörös katonákat csinálni az ujságírókból? Én nem nyujtok segédkezet ahhoz, hogy a megbizhatatlan ujságírói gárdát fölfegyverezzék.

Nem mondhatnám, hogy Kun Bélát tulságosan meggyőztem volna álláspontom helyességéről, ő változatlanul toporzékolt, viszont az ujságírók hónapokig beszélgettek arról a sorozásról, amely arról volt nevezetes, hogy senkit sem soroztak be és istenem, hányan fogadtak akkor örök hálát nekem, hányan rebegték szinte sirásbacsukló hangon, hogy nem, ezt a jószágot, ezt a nemességet, nohát ezt nem lehet soha elfelejteni és egy élet is kevés ahhoz, hogy ezt meghálálhassák. Nem panaszkodhatom, valóban — nem hálálták meg.

Lukács Györgynek az a kaján ötlete támadt, hogy rendeletet adtak ki, hogy az ujságírók ezentul tartoznak cikkeiket aláírásukkal ellátni. Szóval a lelkes és rajongó bolsevik cikkeket teljes névaláírással kellett ellátni az íróknak és hírlapíróknak. Kegyetlen rendelet volt ez, mert hiszen nyilvánvaló, hdgy senki sem írhatta azt, ami a meggyőződése, mert hiszen mindenkinek a legvadabb kommunistaszellemben kellett írni és így perverz ötlet volt az embereket arra kényszeríteni, hogy a nevükkel is exponálják magukat egy a számukra gyűlölt rendszer mellett. A rendelet alkalmából a „Vörös Ujság“-ban durva és uszító cikk jelent meg Hajdu Pál tollából az ujságírók ellen „Cikk a vezércikkről“ címmel. Ez a bujtogató cikk, helyeslően a kötelező aláírást elrendelő parancsot, valósággal uszította az ujságírók ellen a terroristákat. Éreztem, hogy tenni kell valamit, mert különben kirobban az ujságírók ellen mesterségesen szított gyűlölet. Összehívtam tehát az ujságírók szakszervezetének végrehajtóbizottságát és indítványoztam, hogy a szakszervezet bélyegezze meg a „Vörös Ujság“-nak inkollegiális magatartását és az ujságírók elleni vádjait felháborodással utasítsa vissza. Természetes, hogy indítványom határozattá lett annak ellenére, hogy a „Vörös Ujság“ munkatársai közül is ültek a végrehajtóbizottságban. Ám a „Vörös Ujság“ egyik munkatársa, Róbert Oszkár a szakszervezet végrehajtóbizottságának is tagja volt, és a fiatal ujságírói karnak ez a fanatikusan becsületes és kiválóan tehetséges tagja, minden tekintetben az én sajtópolitikámat támogatta, leghűbb barátom, legjobb hívem volt és egy pillanatig sem adta oda magát Róbert Oszkár a „Vörös Ujság“ terrorista céljaira. A „Vörös Ujság“ elleni állásfoglalásunkat tehát Róbert, a „Vörös Ujság“ egyik munkatársa is támogatta, de az volt a legfontosabb, hogy nagy tekintélyével mellénk állott ebben a harcban — mint általában minden jószándéku törekvésünkben — Weltner Jakab is. A „Vörös Ujság“-ot megbélyegző határozatunkról kommunikét adtunk ki és ez a kommuniké megjelent

minden pesti lapban és — ami a legfontosabb — megjelent a „Népszavá”-ban is. A támadás vissza volt verve és a helyzet ismét meg volt mentve.

De nem lehet felsorolni mindazt a sok küzdelmet és sok harcot, amit az újságírók existenciája és életbiztonsága érdekében meg kellett harcolni. Egy napon este felmentem az Otthonba, ahol a legszánalmasabb helyzetben találtam igen tisztelt szaktársaimat. Egyetlen izgatott kavarodás volt az egész Otthon és a megkönnyebbülés zsvajva tört ki az emberekből, amikor én megjelentem. Fent a másodemeleti klubhelyiség legfelső lépcsőfokán hatalmas szál vörös katona állott vállán puskával és néhány lépéssel odébb egy bőrkabátos terrorista és körülötte rengeteg halálosan megijedt ember. Este hét óra lehetett, több száz ember volt együtt a helyiségben, de még ilyen halálra rémült társaságot nem is láttam. Odasietek a terroristához és megkérdezem, hogy kicsoda és mit keres itt. Azt felelte, hogy ő a nyolcadik kerületi katona- és munkástanács tagja, ezt nyomban igazolta is és kijelentette, hogy senki a helyiséget el nem hagyhatja és addig ők itt fognak tartózkodni, amíg a kerületi katona- és munkástanács egy szakasz embere itt meg nem jelenik és bizonyos vizsgálatot meg nem ejt. Közöltem a terroristával, hogy én a VI. kerületi munkástanácsnak és és a központinak is tagja vagyok s így mindenesetre nálánál rangosabb és egyébként is a legnagyobb disznóságnak, egyszerűen betörésnek tartom, hogy egy szakszervezeti helyiségbe egy vörös katonával együtt így betolakodott, de ha már idejött, akkor innen szabadlábbon nem ige fog eltávozni. Megragadtam a karját és heves tiltakozása ellenére vonszoltam magammal a lépcső felé, ott ráordítottam a vörös katonára, hogy mert idejönni, amire az ijedten és szepegve mondotta, hogy ez a kerületi munkástanács tag elvtárs parancsolta neki, erre a katonát is karonfogtam és vittem, rángattam, boxoltam őket lefelé a lépcsőn és mondanom sem kell, hogy ekkor már a hirlapíró urak is visszanyerték a bátorságukat, harsogó taps és éljenzés dördült fel és nyomomban tódult lefelé a lépcsőkön az egész szakszervezet. Ott lenn a hallban a vörös katonát egyetlen lóditással kidobtam az utcára, a terroristát pedig néhány vállas hirlapíró őrizetére bízam, én magam pedig nyomban telefonáltam a vörös őrséghez Jancsik Ferenc parancsnokhoz, hogy milyen gyalázatos betörés történt az Otthonba és fölkertem őt, hogy az általam letartóztatott terrorista átvételére és arra esetre, ha mégis megtámadná a VIII. kerületi munkás- és katonatanácsnak valamelyik osztaga az Otthont, tehát a szakszervezeti helyiség védelmére is küldjön nekem vörös őroket, Néhány perc mulva meg is jelentek az Otthon-körben Jancsik vörös őrei, ketten elkisérték a letartóztatott terroristát, vagy tizen pedig ott maradtak őrizni az Otthont. Ott álltak egész éjszaka a hallban, de nem történt semmi baj és később maga Jancsik is megjelent a körben és bizalmasan elmondta nekem, hogy a kerületi munkástanács néhány terroristája nagyon utazik az Otthonra és állandóan feljelentgetik, hogy a helyiségben hazárdjáték folyik és a vörös őrségnek is ismételten razziát kellett

volna tartani nálunk. Közöltem Jancsikkal, hogy természetesen rágalom az, hogy itt bármiféle hazárdjátékot játszanak és természetesen nem fogom a jövőben sem eltérni, hogy az újságírók szervezeti helyiségébe bárki idegen betolakodjék. A szovjetházban óriási felháborodást keltett, hogy én kidobtam az Otthonból a vörös katonát és lefogtam ott a terroristát, mert ezzel a proletárállam fegyveres erejét sértettem meg. A nyolcvanas intéző bizottságban heves támadást is intéztem ellenem néhány bolsevik apostol és követelték forradalmi törvényszék elé való állításomat. Ugy látszik erre igen komoly szándékok is jelentkeztek, mert másnap már ugynevezett bűnügyi nyomozók jelentek meg, anélkül, hogy erről tudtam volna és az Otthon személyzetét kihallgatták, hogy miféle brutalitást követtem én el a proletárállam fegyveres hadereje ellen. Bizony, kissé romantikus idők voltak ezek, olyan furcsa visszaemlékezni rá és én igazán nem tudom, miért volt az, hogy én lépten-nyomon kalandos históriákba keveredtem és most, amikor papírra vetem visszaemlékezéseimet, minduntalan olyan történeteket kell elbeszelnem, amelyek majdnem valószínűtlenül hatnak még én rám is, aki azokat átéltem. Csupa ilyen valószínűtlenségekből és regényes, kusza eseményekből szövődik e kor egész bizarr története és ha az ember igazat akar írni, akkor nem zárkozhatik el ezeknek a vadregényes epizódoknak az elbeszélése elől.

A proletárdiktatura az én érzéseim szerint semmit nem valósított meg abból, amit hirdetett és amit remélni lehetett tőle. Még magát a proletariátus diktatúráját sem valósította meg (ami szintén nem jelentené a mennyei boldogságot), mert hiszen nem frázis, hanem igazság az, hogy a magyar kommunben nem a proletariátus diktált, hanem a proletariátusnak diktáltak és voltaképpen az történt, hogy a lumpenproletariátus szövetkezett itt a lumpenburzsoáziával és ez a skrupulus nélkül való csőcselék egyképen dult és uralkodott a munkásságon és a burzsoázián. Kun Béla a saját rossz képére formálta meg a magyar proletárdiktatúrát és komolyan csak a régi szociáldemokrata vezérek szerettek volna és igyekeztek szocializmust csinálni az új korszakban. Nem tudom eléggé hansulyozni, hogy milyen nagy jelentősége van annak a ténynek, hogy a munkásság régi vezérei szinte kivétel nélkül a helyükön maradtak és jobb meggyőződésük ellenére teljesítették nehéz kötelességüket. Mi történt volna például a „Népszava“-val, ha három és félhónapon keresztül nem Weltner Jakab szerkeszti, hanem oda is betolakodhatott volna valamelyik Rudas és ahelyett a fékező, tompító és mentő munka helyett, amelyet a „Népszava“ kifejtett, versenyzett volna tobzódásban és uszításban a „Vörös Ujság“-gal. És mi történt volna akkor, ha a közoktatásügyi népbiztosságban teljesen szabadjára eresztették volna az őrült Lukács Györgyöt és a maga nagy szellemi fölényével, tudásának egész pompás fegyverzetével nem állott volna ott őt, amíg csak lehetett, Kunfi Zsigmond. És ha Böhm Vilmos helyett Szamuely vagy Cserny József kezére került volna a vörös hadsereg, akkor mi történt volna Magyarországon? Itt említem meg azt a nevezetes eseményt, hogy a szocialista pártkongresszus,

amelyet a diktatura közepe táján tartottak, majdnem megbuktatta a kommünt. Ebben az eredményben döntő része volt annak a hatalmas és ragyogó szónoki szépségekben gazdag beszédnek, amelyet Kunfi Zsigmond tartott Kun Bélának rémuralma ellen. Akik mindenáron el akarják homályosítani Kunfinak a diktatura alatt tanúsított igazán imponálóan hősiességét, akik teljesen meg akarnak feledkezni arról, hogy a proletárdiktatura túlzásainak, terrorjának, a sajtó- és a lelkiismereti szabadság ellen elkövetett erőszakosságainak és egyéb barbárságainak legfélelmetesebb ostromozója éppen Kunfi Zsigmond volt, azok olvassák el azt a györörű beszédet, amelyet Kunfi a proletárdiktatura legdühögőbb korszakában a szocialista párt kongresszusán tartott, amikor is kiméletlenül és a kongresszus terroristáinak üvöltéseitől tarkítva, tört pálcát Kun Bélának fölött és valósággal látnoki erővel világított rá a végzetes utra, amelyre a jobb sorsra méltó magyar munkásságot terelik az uralomra jutott desperádók. Az egész kongresszus Kunfi lenyűgöző beszédének hatása alatt állt, amelyen nem igen tudott változtatni Kun Béla szálnalmas dadogása és előre megfontolt síró rohama. Én nem voltam küldött a kongresszuson, mert az újságírók szakszervezete teljesen új szakszervezet lévén, nem volt kiküldési joga. Én tehát csak mint hírlapíró vettem részt a kongresszuson, de Kun Bélával a parlament folyosóján majdnem tettelegesséig fajuló összeütközésem volt, mert ő mindenáron meg akarta akadályozni, hogy Kunfi még egyszer felszólalhasson és én vele szemben azt vitattam, hogy Kunfinak, mint indítványt tevőnek igenis joga van zárszóval élni. Kun Béla gorombán támadt rám, amire én még durvábban válaszoltam és kijelentettem, hogy nem félek a terroristáitól és abban a pillanatban, ahogy fenyegetőleg közeledtünk egymás felé, szerencsére közénk ugrott Weltner, aki a szó szoros értelmében elhúzott engem az összeütközés helyszínéről. Most az új pártvezetőség megválasztására került a sor. A hivatalos pártvezetőség jelöltjei között szerepelt a többi között Rudas László, a kommünnek egyik legellenszenvesebb és legkártékonyabb figurája, aki egyuttal Jancsó mellett a „Vörös Újság” szerkesztője is volt. Rudason kívül még néhány elviselhetetlen bolsevik jelölt neve szerepelt a hivatalos listán, amellyel szemben ellenzéki lista készült, ahonnan természetesen Rudasék neve kimaradt és túlnyomó részben szociáldemokrata pártvezetőségi tagok voltak a jelöltek. Én magam nagy buzgalommal korteskedtem a küldöttek között az ellenzéki lista érdekében és Kunfi hatalmas beszédének, majd Somogyi Béla izzó bolsevikellenes felszólalásának hatása alatt és az általános kommunista utálat egyre növvő hangulata mellett igen nagy többséggel került győzelemre a szociáldemokraták ellenzéki listája, és Rudas a többi szájas bolsevikkel együtt kibukott. Drámai jelenetek következtek most. Kun Béla és terrorista társai nem akarták tudomásul venni a választás megsemmisítő eredményét, mert jól érezték, hogy ha szociáldemokratákból kerül ki a pártvezetőség többsége, akkor az ő egyeduralmuk napjai meg vannak számlálva. Az eredmény lesújtóan hatott rájuk és a szociáldemokrata és a kommunista vezérek külön szobába vonultak tárgyalásra, amíg

a kongresszus tagjai a felfüggesztett gyűlés izzó hangulatában türelmetlenül várták a megbeszélések eredményét. Odabent a vezérek tárgyalótermében fölháborító játéka kezdte Kun Béláék. Véres terrort helyeztek kilátásba a szociáldemokraták ellen és Kunfit egyenesen azzal fenyegette meg Kun Béla, hogy agyonlöveti. Böhm magánkívül és haragtól remegve támadt Kun Bélára és Kunfival együtt Rudasék ellen hadakozott Weltner és Garbai is. Kun Béláék azonban tovább bírták idegekkel, addig fenyegetődztek, addig terrorizáltak, addig erőszakoskodtak, amíg sikerült keresztülvinniök azt a lehetetlen dolgot, hogy a választás eredményének megváltoztatásával az eredeti hivatalos, tehát Rudas Lászlóval földiszített listát jelentették ki megválasztottnak. Tehát meghamisították a választás eredményét és szegény Böhmnek kellett vállalkoznia arra, hogy ezt a feltétlenül erkölcstelen megoldást bejelentse a kongresszus ámuló tagjainak. Mindenki lázadózott ez ellen az érthetetlen egyezség ellen és én rendkívül sajnáltam, hogy nem volt a kongresszuson szólásjogom, mert abban a válságos pillanatban csak egy embernek kellett volna az elfojtott közvélemény szavának hangot adni és elmondani, hogy nem proletárdiktatura az, amikor elérkeztén végre az a nap, hogy a proletariátus kongresszusra ül össze és valóban elmondhatja az akaratát, hogy diktálhat és még ezen az egyetlen napon is néhány hitvány desperádó oda mer állani, hogy a munkásság akaratát figyelmen kívül hagyva, ismét csak ő diktálhasson a proletariátusnak és ha valóban azon fordul meg a proletariátus diktatúrájának sorsa, hogy Rudas Lászlónak feltétlenül pártvezetőségi tagnak kell lenni, akkor fütyülök én erre a proletárdiktatúrára, nekem ez nem kell, hiszen a kongresszusnak elvégre maga fölött, a kérdés fölött is joga lett volna határozni, hogy fentartsuk-e a proletárdiktatúrát és ne térjünk-e vissza a demokratikus kormányzás alapjára. Olyan nagy volt a terror és olyan iszonyatos volt a vezérek érthetetlen paktuma fölött való megdöbbenés, hogy senki nem mondotta el ezt, hogy senki egyetlen szót sem szólt és tudomásul vette az egész kongresszus, hogy továbbra is Kun Béláék maradnak az urak. Csüggedt kétségbeeséssel láttam, hogy itt minden elveszett és máig sem tartom igazoltnak a szociáldemokrata vezéreknél ez esetben való deferálását Kun Béláék terrorja előtt, mert hiszen ez az erkölcstelen egyezség Kunfi Zsigmond hatalmas beszéde és a kongresszus impozáns állásfoglalása után, igazán semmivel sem menthető. Ezt nyomban megmondtam Kunfinak is, Weltnernek is, akik maguk is a legtragikusabb hangulatban voltak és csak azt mondták a szemrehányásaimra, hogy aki nem vett részt a most lefolyt drámai tanácskozásban, az nem sejtheti, hogy mi minden történt ott és nem mondhat ítéletet előlött a kétségbeesés szülte megállapodás fölött, amelyet náluknál jobban senki sem szégyelt és senki sem sajnált.

Voltak persze a szociáldemokrata pártnak olyan tagjai is, akik teljesen behódoltak a bolsevikieknek. Ezek között is a legförtelmesebb konjunktura-kommunista Pogány volt. Én Pogányt, mint a bolsevikiek esküdt ellenfelét ismertem, hiszen Szamuelyék izgatásának eredménye-

ként akarták nyílt utcán kivégezni őt a hadügyminisztérium előtt fölvonuló bolsevik katonák, amikor én nagyon meggondolatlanul megmentettem hitvány életét. Néhány héttel később, amikor Kassát elfoglalta a vörös hadsereg, ünnepélyes győzelmi gyűlést tartott a Népoperában az 500-as katonai és munkástanács. Én a vezetőkkel együtt ott voltam a szinpadon, ahonnan egymásután szólaltak föl a vezérek. Amikor Pogány jelent meg a dobogón, hogy beszédet mondjon, Kun Béla, aki mellettem állott, tüntetően tapsolni kezdett és erre, mint jeladásra tapsolni kezdtek a nagyszámban jelenlévő kommunisták. Én álmélkodva néztem Kun Bélára, aki röhögve sugta oda a fülembe:

— Látod, aki bolsevik, az népszerű is, mert azt mi népszerűsítjük a tömegek előtt. Gyárról-gyárra járva, műhelyről-műhelyre menve népszerűsítjük Pogány Józsefet is...

— Hát már Pogány is bolsevik? Pogány, akit pár hete még föl akartatok akasztani? — kérdeztem naivan és csudálkozva.

Amire Kun Béla az ő jól ismert, finom mozdulatával karját könyökben meghajlítva, kezét ökölbe szorítva, jóféle pesti aszfaltstílusban, így felelt:

— Ilyen bolsevik! Ilyen jó, vas bolsevik Pogány!

Külügyminisztertől régen hallottam ilyen népszerű magyarázatot és keserűen ezt mondtam Kun Bélának:

— Te elfelejtetd, hogy nekem jó memoriám is van és hogy én mindent följegyzek. Én följegyeztem például mindazt, amit néhány héttel ezelőtt még te állítottál Pogányról, igaz viszont, hogy azt is följegyeztem, amit ő mondott terólad. Most látom, hogy mind a kettőtöknek milyen igazatok volt, amikor egymást gyaláztatok és milyen utálatosak vagytok most, amikor egymást szeretitek. De csak szeresétek egymást, egészen jól összeilletek!

Kun Béla nem volt érzékeny természet, nem sértődött meg, csak ennyit mondott:

— Kérlek, ez a politika és különben is a cél szentesíti az eszközt és én az ügy érdekében az ördöggel is szövetkezem...

Be kellett látnom, hogy itt aztán igaza van, mert Pogánynál kifogástalanabb ördög még a purgatóriumban sem szerepelhetett és Pogány mellett még Kun Béla is egy dzsentelmennek a benyomását keltette. Aminthogy — mint már említettem — Kun Béla betegpénztári sikkasztó kora óta jellemileg nagyon sokat fejlődött és gyakran tette rám azt a benyomást, hogy ő fanatikusan hisz az ügyben, amelyet szolgál. De Pogánynak, nohát Pogánynak nem lehetett elhinni egyetlen szavát sem és hányingert keltő jelenség volt, ahogy ez a minden meggyőződéstől és minden jóérezéstől idegen alak ott a Népoperában bolsevikibb volt Kun Bélánál és Szamuelynél és mindenkinél vérszomjasabban támadta az ingadozó szociáldemokratákat, könyörtelen szigort követelt a huligán, áruló szociáldemokraták ellen és a fehér zászlókat a burzsoázia véreben akarta pirosra festeni. Nem lehet émelygés nélkül rágondolni erre a kARRIERE, amelyik a „Népszava“ szerkesztőségében a Garami Ernő iránt való meghunyászkó-

dást, valamint a Kunfi Zsigmond és Weltner Jakab iránt való feltétlen alázatosságot tartván az érvényesülése útjának, e férfiaknak minden szavára hangosan és tüntetően helyeselt és tapsolt és csak akkor jött zavarba ez a Pogány, amikor Garami és Kunfi ellentétes véleményeket képviseltek és akkor nehéz volt mind a kettőnek helyeselni, mind a kettőnek tapsolni, de ez a gerinctelen lakáj még annak a módját is megtalálta, hogy a két ellentétes nézetet valló vezérnek egyszerre helyeseljen, jobbra és balra egyformán bólongatott, amikor az egyik és amikor a másik vezér beszélt. Majd a katonatanácsai székbe torkollik e törtető karrier, amely minden hadügyminisztert ki akart demonstráltatni a Károlyi-korszak miniszteri székéből, hogy csuf természetével ő maga helyezkedjék ott el. És a bolsevizmus elején a hadügyi népbiztosság egész hatalmát magához akarja ragadni, de amikor erre majdnem az életével fizet rá és látja, hogy a kommunisták az erősebbek, egész mohó stréberségével veti magát a bolsevikiek közé és mindenkinél szélsőbb kommunista lesz és mert divat ezekben az időkben az ő régi elvtársainak, a szociáldemokratáknak a rágalmazása, telibb és habzóbb szájjal senki sem csinálja ezt Pogánynál. Ily módon jut el Pogány régi álmainak várába, a siófoki kéjlakba, ahol mint hadtestparancsnok Napoleont játszik és valóságos udvartartást rendez be maga körül és meggyalázza a Balaton jobb sorsra méltó vizét azzal, hogy naponként megjelenik ott fürödni és a hasába nyomott kézzel —¹á lá Napoleon — cerclét tart udvartartásának urai és dámái között és többnyire a hölgyeket tünteti ki megszólításával. A fényesen berendezett udvari különvonat, a nagy ur számára kirendelt karcsu színésznőkkel (molett ember létere a soványakat szereti; ez is uralkodói vonás) udvari költőkkel, udvari bolondokkal, a lampionokkal és virágokkal földszített strand, amelynek homokján és fűvén a győzelmes hadvezér saját külön bütykös lábaival, egészen egyéni ludtálpával méltóságteljesen lépdel; köröskörül a Balaton fodros kék hulláma, a nagy ur számára rendezett lóverseny, amely csak akkor veheti kezdetét, amikor Pogány saját szájával kimondja a bűvös szót, hogy „kezdődhet a futtatás”, az egész hódoló, ünneplő gyülekezet ott a kövér, izzadt hadtestparancsnok körül: mindez a régi római udvartartások fényére és gazdagságára emlékeztetett. Nem lehet izgatott fölháborodás nélkül beszélni arról, csak kiabálni, csak üvöltöni lehet a dühtől és a kétségbeeséstől, amikor újra és újra muszáj beszélni arról, hogy ez a Pogány József nevű torz Napoleon-karikatura a proletárdiktatura idején, a gerstlievés szegény, szomorú korszakában, amikor a jóhiszemű, lelkes pesti proli azt hitte, hogy a szocializmusért éheznek és a szebb jövőért vérzik a frontokon, hogy akkor mit merészelt művelni, hogy mert minden jóban, fényben, bőségben tobzódni ez a mindenkinél nyomorultabb gazfickója a forradalmi időknek. Meggyalázása a forradalomnak, meggyalázása a kommünnek, meggyalázása az egész magyar proletariátusnak, hogy be tudott tolakodni a soraiba ez a Pogány, hogy szerephez jutott, hogy Siófokon udvartartást rendezhetett be, hogy királyt játszhatott, hogy elrebegette, hogy volt

képes elrebegni az egyik diadalittas napon a történelmi mondást:

— Volt a forradalomnak egy olyan periodusa, amikor komolyan gondoltam rá, hogy a forradalom érdekében megkoronáztatom magam királynak...

Igen, Pogány József annyira beleőrült a hatalomba, hogy királyi koronát akart már rátenni arra a korpás, nagy fejére; és engem ennek a parazitának vészes és gonosz szereplése jobban bőszt, mint a legutolsó fehér haramiáé, én ezt jobban gyűlölöm, mint Héjjas Ivánt, mert hiszen Héjjasék ősellenségek, de ez a Pogány a mi sorainkból nyomult előtérbe, ez az én bandámat tette csuffá. Örökre el kell őt temetni a magyar munkásság megvetésének temetőjébe.

A proletárdiktatura egész ideje alatt a legeléssőbb állott egymással szemben a szociáldemokraták és a kommunisták tábora. Károlyi Mihály minden együttérzésével a szociáldemokraták oldalán volt, de aktíve nem vett részt a dolgokban és egy svábhegyi villában vonult vissza a családjával. A kommunisták ott is állandóan figyeltették Károlyit, akitől Kun Béláék változatlanul nagyon félték. Egyszer kinn voltam ebéden Károlyiéknál és hosszasan elbeszélgettünk a reménytelen állapotokról. Károlyi a kétségbeesésnek csüggedt hangján beszélt arról a szerencsétlenségről, amibe Kun Béláék belevitték az országot és elmondotta, hogy folyton azon töpreng, hogy mily módon lehetne megtalálni a kivezető utat ebből a borzasztó helyzetből. Természetesen Károlyi soha egy pillanatra sem gondolt arra, hogy ellenforradalmi elemekkel álljon szóba, minden ilyen kísérletet ridegen elutasított magától, ő a józan szociáldemokrata munkássággal szerette volna likvidálni a bolsevizmust, amely láthatóan további katasztrófába sodorja az országot. Minden áldozatra, a legkockázatosabb és legveszedelmesebb lépésre is hajlandó lett volna Károlyi, ha akármilyen lehetőség kínálkozott volna a tisztességes kibontakozásra, de természetesen ő csak olyan akcióban vett volna részt, amely mindenféle fehér terrort már eleve is lehetetlenné tesz. Megmondottam Károlynak, hogy hasonló eszmekörben tépelődik jelenleg a szociáldemokrata pártnak minden vezető embere, de a helyzet nagyon nehéz, mert tragikus volna, ha a szociáldemokrata munkásság megbuktatná a proletárdiktaturát és aztán nem tudná megakadályozni a legsötétebb reakciónak, a retorzióval és vérengzéssel jövő jobb szélső polgári uralomnak felülkerekedését. Mert ezen az uton nincsen megállás és nagyon nehéz határvonalat szabni, hogy eddig terjed a szociáldemokrata rendcsinálási akció és ezen a ponton megállunk és nem megyünk tovább, mert akkor már könnyen elsodorhat bennünket helyünkről az uralomra segített ellenforradalom vészes árja. Károlyi maga is osztotta ezeket az aggodalmakat, de hangsúlyozta, hogy nagyon szeretne beszélni a szociáldemokrata vezérekkel, mert mégis csak kellene valamit csinálni és nem szabadna vakon belerohanni a veszedelembe. Azzal váltam el Károlyitól, hogy beszélni fogok Kunfival, Weltnerrel, Böhhmnel és Garbaival, de őszintén szólva nem volt sok reményem, hogy valamit csinálni lehet és magam is állandóan irtózva gondoltam egy véres és megtorló

ellenforradalom lehetőségére, amelynek elősegítését, természetesen a legnagyobb bűnnek és árulásnak tartottam volna a munkássággal szemben és inkább hajlandó lettem volna bármilyen hosszú ideig tűrni azt a korrupst és aljas rablógazdálkodást, amit Kun Béláék folytattak. Hogy mennyire elevenen élt a szociáldemokrata vezérekben a „valamit tenni kell” vágya, arra jellemző a következő történet. Az egyik vasárnap Weltner, Kunfi és Garbai elhatározták, hogy automobilon kimennek Gödöllőre, a vörös hadsereg főhadiszállására, Böhm Vilmoshoz, akivel megpróbálnak valamelyes kibontakozási lehetőséget megbeszélni. Engem is kivettek magukkal és én Kunfival kerültem egy autóba. Utközben hirtelen Kunfihoz fordultam és azt kérdeztem tőle:

— Mondja Kunfi elvtárs, hát nem szégyenli maga magát?

Kunfi megnyugtatóan, hogy ő mostanában nagyon sokat szégyenli magát, de nem tudja hirtelen, hogy az én kérdésem mire vonatkozik. Megmagyaráztam, hogy az jut most hirtelen eszembe, hogy vajjon nem szégyenli-e egy olyan kaliberű ember, mint amilyen ő, azt, hogy egy népbiztosságban működik Lukács Györggyel és hovatovább úgy alakul ki a helyzet, mintha nem is Kunfi, hanem Lukács György volna a közoktatásügyi népbiztos, hogy valóban odáig jutottunk, hogy ez a hóbortos ifju, a maga lármás és vérengző garázdálkodásával egészen elfelejteti, hogy végül mégis csak egy Kunfi áll a közoktatásügyi népbiztosság élén. Kunfi ezekben az időkben nagyon fáradt volt már és azzal az ő különös fáradtságával biztosított engem a legmélyebb szégyenérzetéről Lukács György miatt is, Kun Béla miatt is s az egész tragikus helyzet miatt, amibe belekerültünk. A legmélyebb kétségbeesés hangján beszélt és mindjárt el mondta azt is, hogy ettől az utunktól sem vár ő a világon semmi jót. Nem lehet mi rajtunk segíteni. Gödöllőre érve, a legkinosabb meglepetéssel láttuk, hogy Böhm, aki pedig a nehezen várt bennünket, nincsen egyedül, meglepetésszerűen megérkezett ugyanis a főhadiszállásra Szántó Béla hadügyi népbiztos, Jancsik Ferenc, a vörös őrség főparancsnoka és még néhány exponált kommunista, akik az ő kitűnően dolgozó kémrendszerükkel kinyomozták ezt a vasárnapi kirándulást és igyekeztek megzavarni a szociáldemokrata vezetőknek Böhm hadseregfőparancsnokkal való zavartalan és bizalmas tanácskozását. A tanácskozásból nem is lett semmi és mi néhány igen szomorú órát töltöttünk Gödöllőn. Kimentünk a vasúti sínpar elé és ott néztük, hogy egymásután miként szállítják a katonavonatok a szegény, hű munkásokat, ezeket a boldogtalan vörös katonákat a frontra. Ahogy a katonákkal zsúfolt vonatok eldöcögtek előttünk, elöntött a háboru iránt való mérhetetlen gyűlöletem és ott a kommunista kapacitások jelenlétében Kunfi felé fordulva azt kérdeztem:

— Hát tulajdonképpen mi a különbség ezek között a szegény, szerencsétlen összepréselt, vágóhidra hurcolt katonák között és a régi háborus katonavonatok között, mi a különbség a proletárdiktatura és a Habsburg-uralom között?

Amire Kunfi gunyosan és a jelenlevő bolsevikiek felé irányozott éllel mondotta:

— Ez nem háboru, ezt úgy hívják, hogy fegyveres osztályharc. Maga pedig egy öreg ellenforradalmár és egy javíthatatlan defetista...

Azután a legteljesebb eredménytelenséggel tértünk vissza Budapestre, ahol még aznap este elterjedt a szovjetházban az a hír, hogy a szociáldemokraták tervezett összeesküvése nem sikerült, mert a gödöllői főhadiszálláson Kun Béla embereit találták már a sötét összeesküvők. Időközben Pesten egymásután fogdosták össze az embereket és hurcolták őket tusznak a fogházba. Egyike volt a legelső letartóztatottaknak Fényes László és én, aki a tuszsedést egyébként is oktalan örületnek tartottam, módfelett felháborodtam, amikor Fényes László letartóztatásának híre hozzámjutott. Azonnal megkezdtem a kiszabadítási akciót, amiben teljes erejével támogatott engem Weltner Jakab is. Rónai Zoltán igazságügyi népbiztos maga is felháborodott Fényes László letartóztatásán és mindenképpen rajta volt, hogy a különböző terroristák alakulaton szándéka ellenére is kiszabadítsuk Fényest. Általában valami egészen kivételes szerencsének tekinthetjük, hogy egy olyan nemes gondolkodású és minden tekintetben kifogástalan és melegszívű férfiú, mint amilyen Rónai Zoltán, éppen az igazságügyi népbiztosság élére került. Nem lehet azt elmondani, hogy mentési munkálatokban, jogtalanul letartóztatott emberek kiszabadításában, halálos ítéletek megsemmisítésében mit végzett Rónai Zoltán a kommün alatt, hogy mennyi rengeteg ember köszönheti neki az életét és személyes szabadságát. Hátborzongató még csak rá gondolni is, hogy mi lett volna, ha Rónai helyett valamelyik bolsevista kezébe került volna az igazságügyi népbiztosság vezető hivatala. Rónai tehát, mint minden más dologban, a Fényes László kiszabadítása érdekében is elkövetett minden lehetőt és bár szegény, boldogult László Jenő, akinek minden hibája mellett is a kivégeztetése a magyar bíróság egyik legborzasztóbb rémtette, mondom, bár a később ártatlanul felakasztott László Jenő minden lehetőt megtett, hogy Fényes László szabadulását megakadályozza, mégis csak sikerült ezt a sokat szenvedett, tiszta embert kiszabadítanunk a gyűjtőfogházból és én kocsin vittem be Fényest az Otthon-körbe, ahol közel tiznapos rabság után nagy szeretettel és zajos óvációval fogadták. Az embereket azután egymásután tartóztatták le, köztük olyanokat is, akik igazán többször felajánlották a proletárdiktaturának a maguk szolgálatait. Így került a tuszok közé igazán minden különösebb ok nélkül Huszár Károly, akinek pedig én megígértem, hogy azonkívül, hogy az „Uj Lap“-nak fizetett, rendes munkatársa, még egy fontos szovjetmunkát is kieszközölök a számára. Mert mindent elkövetett Huszár, hogy a proletárdiktaturában érvényesüljön s a legnagyobb igazágtalanság volt Huszár Károly letartóztatása, aminthogy nem volt helyénvaló Szilágyi Lajos börtönbe való hurcolása sem, aki elvégre a „Proletárhadsereg“ című lapot akarta szerkeszteni a kommunisták számára. Nagyon megdöbbenett, amikor Lovászy Márton letartóztatásáról értesültem és minden lehetőt elkövettem, hogy a tuszokat kisza-

baditsam fogságukból és e tekintetben sikerült is bizonyos eredményeket elérni. Rákosi Jenőnek, az ősz publicistának fogságbavetését külön nagy sérelemnek tekintettem és hetekig szaladgáltam a kiszabadítása érdekében, ami végre nagynehezen sikerült is. A gyűjtőfogházba nagyon gyakran mentem ki és ott a tuszok között érdeklődtem a bánásmód felől és minden panaszt feljegyeztem és követeltem az orvoslását és egyizben, amikor egy egész sereg tusszal tárgyaltam az egyik helyiségben, benyitott oda László Jenő, aki nagyon megütközött azon, hogy én „népgyűlést“ tartok az igen tisztelt tusz urak között. Hivatkozva arra, hogy én Rónai Zoltán igazságügyi népbiztos engedélyével vagyok jelen és a tuszokkal bizalmasan akarok beszélni, felszólítottam a gyűjtőfogházban egyébként teljhatalommal rendelkező László Jenőt, hogy távozzék. László igyekezett vicces vágányra terelni a dolgot, de én nem mentem bele a tréfába, nagyon élesen léptem vele szemben fel és szegény László Jenőnek nagyon lerontottam a fogházban a tekintélyet, nem volt többé olyan rettegett férfiú, de hiszen egyébként soha senkinek az élete ellen nem tört a boldogult László, ő semmiféle komoly bűncselekményt el nem követett és szörnyőség, hogy mégis felakasztották. A tuszok a legnagyobb hálával és megkönnyebbüléssel fogadták az én látogatásaimat és mindenki elmondta a kárnivalóját és teljes bizalommal voltak irántam valamennyien. Három olyan tuszra emlékszem, akik soha semmit nem kértek tőlem, akik a legkeményebben, a legbátrabban és a legférfiasabban viselkedtek és ezek: Lovászy Márton, Rákosi Jenő és Sándor Pál. Ezek mind a hárman egyetlen zokszó nélkül túrték nehéz helyzetüket és engem igazán meghatott, amikor az ősz Rákosi Jenőtől megkérdeztem, hogy van-e valami panasa és lehetnék-e valamivel a szolgálatára, ő megköszönte az érdeklődésemet, azt mondotta, hogy végtelenül hálás nekem, de semmi panasa és semmi kívánni valója nincsen, ő teljesen meg van elégedve sorsával. Természetesen Rákosi Jenő nem tudhatott arról, hogy szerkesztősége tagjai, valamint barátai részéről többen jártak nálam és kérték egyrészt a védelmemet, másrészt az intervenciómat Rákosi számára és lehető szabadonbocsátása érdekében. Ő maga azonban nem kért semmit és valószínűleg máig sem tudja, hogy amint én eszközöltem ki számára a „Budapesti Hirlap“-tól a kommün alatt három havi végkielégítést, úgy a gyűjtőfogházból való szabadulását is nagyrésztben az én heteken keresztül való szivós szaladgálásomnak és energikus követelődzésemnek köszönheti. Sándor Pált is hasztalan kérdeztem, a saját személyére nézve nem volt soha semmi kívánnivalója és csak egyszer történt meg, hogy általános intézkedést kértek tőlem, mert hire járt, hogy a gyűjtőfogház kommunista őrsége meg akarja támadni és le akarja gyilkolni a tuszokat. Ez érthető aggodalommal töltötte el a foglyokat és akkor egy csoport — akik között emlékezetem szerint Sándor Pál is jelen volt — arra kért, hogy igyekezzem illetékes helyen keresztülvinni, hogy e várható támadással szemben ne legyenek védtelenek a foglyok. Azonnal Weltner Jakabhoz siettem és vele együtt eljártam minden illetékes és nem

illetékes fórumnál és keresztülvittük, hogy a gyűjtőfogház őrségét megbízható és fegyelmezett vasmunkásokkal cseréljék ki, ami nagy megnyugvást keltett a tuszok körében. Engem személy szerint a legjobban Lovászy Márton sorsa érdekelt a tuszok között, iránta nagy tisztelettel viseltetem és rendkívül fájdalmasan érintett az, hogy ő fogoly és én nem tudom keresztülvinni a kiszabadítását. Lovászy ezt soha nem is kérte tőlem, sőt olyan férfias tartózkodással viselkedett, hogy a körülöttem hemzsegő alázatos tusz uraktól alig bírtam a gyűjtőfogház udvarának valamelyik zugában felkeresni Lovászyt, hogy beszélgessek vele, hogy kifejezzem előtte azt a nézetemet, hogy mennyire igazságtalannak és mennyire méltatlannak tartom, hogy a proletárdiktatura őt rabságban tartja. Lovászy sohasem közeledett felém, mint a legtöbb halálosan megijedt tusz, mindig nekem kellett őt felkeresnem, pedig hozzá régi jó viszony fűzött és amikor érdeklődtem a sorsa iránt, ez láthatólag nagyon jól esett neki, de soha semmi kérnivalója nem volt. Amint Lovászy Márton, Rákosi Jenő és Sándor Pál voltak a legbátrabbak az összes tuszok között, azonképpen a három leggyávább tusz az egész gyűjtőfogházban: Huszár Károly, Haller István és Frűhwirth Mátyás volt. Ettől a három halálrareműlt férfiutól nem volt egy percnyi nyugtom, alig tudtam a többi fogoly dolgaival foglalkozni, mert Huszár Károly, Haller István és Frűhwirth Mátyás állandóan a nyomomban voltak és elpanaszolták az ő szörnyű sorsukat és kérve-kértek, hogy szabadítsam ki őket. Frűhwirth Mátyásnak a könnyek szivárognak a szeméből, amikor kétségbeesetten magyarázta, hogy az ő fogvatartására aztán igazán ok nincsen, hiszen ő se nem burzsuj, se nem kapitalista, se nem ellenforradalmár, hogy jön ő a tuszok közé, ő egy szegény hirdapíró munkás, aki épp olyan hűséggel szolgálná a proletárdiktaturát, mint bármiféle más irányzatot. Megígértem Frűhwirthnek, hogy minden lehetőet elkövetek az érdekében és ugyanezt ígértem a hasonlóképpen nyöszörgő Haller Istvánnak, míg Huszár Károly arra kért, hogy vele külön négyszemközt beszéljek minden gyűjtőfogházbeli látogatásom alkalmával. Azt a rémült rimánkodást, amit ilyenkor Huszár Károly művelt, el nem lehet képzelni. Hogy ő milyen ártatlan, hogy ő milyen kommunista, hogy ő milyen szegény ember, hogy az ő családja, hogy nyomorog és hogy az ő élete mennyire nincsen biztonságban, pedig ő hogy szeretne dolgozni a munkások uralmának híu szolgálatában, az istenért csak engedjék őt szabadlábbon, ne engedjem, hogy ő ebben a szörnyű helyzetben, nehéz rabságban legyen kénytelen tovább itt kinlódni. Az istenért tegyek meg érte mindent, az istenért mentsem meg őt s míg él mindig imájába foglalja a nevemet és csak azért akar élni, hogy nekem hálás legyen. Igazán megesett a szívem, amikor ilyen kétségbeesetten láttam esdekelni ezt a szerencsétlen embert, akinél gyávább, az életéért jobban reszkető, szegény boldogtalan, kicsi férget még soha nem láttam. Valóban fokozott munkát fejtettem ki Huszár Károly kiszabadítása érdekében Rónai Zoltánnál és minden illetékes és illetéktelen faktornál szinte naponként sürgettem a szabadlábba he-

lyezését és időközben is mindent megtettem anyagi helyzetének javítására és nemcsak a rendes havi újságírói fizetését utalványoztam ki neki éppen úgy, mint Haller Istvánnak, Frűhwirth Mátyásnak és minden munkában lévõ vagy munkanélküli, szabadlábbon lévõ vagy bezárt újságírónak, hanem Huszárnak külön segélyeket is adattam és volt gondom rá, hogy családja ne nélkülözzön. Sokkal többet fáradtam Huszár Károlyért, mint másik husz emberért és olyan mértékig exponáltam magam érdekében, ami szinte már nem is volt helyes. Ennek a szívós és fáradságot nem ismerõ munkának az eredménye volt az, hogy Huszárt is sikerült kiszabadítani a gyűjtõfogházból annak ellenére, hogy õ azoknak a listáján szerepelt, akiket soha nem akart a bolsevista kormányzat szabadlábra helyezni. Én verekedtem ki Huszár Károlyt a börtönébõl és õ valóban hálásnak is mutatkozott. Elsõ útja hozzám vezetett és könnybelábadó szemekkel fogadott nekem örökkön tartó hálát és az Otthonban úgy járt-kelt mindenütt a nyomomban, mint az árnyék és hol maga jött, hol a feleségét küldte, ha valami baj volt és ha valamire szükségük volt. Nem lehet lelkiismereti furdalásom, mert nem bántam rosszul vele, aminthogy Frűhwirth Mátyással szemben is aránylag jól viseltem magamat, mert nemcsak kiszabadítottam, hanem a fizetését is rendületlenül megkapta és abból következtetem, hogy meg lehetett velem elégedve, mert kiszabadulván és megjelenvén az Otthon-körben, még mielőtt megakadályozhattam volna, mohón megcsókolta a kezemet. Szilágyi Lajos is sokat kért a gyűjtõfogházban, hogy szabadítsam ki, a felesége is többször járt nálam és én igazán lekötözöttjének éreztem magamat még a háboruból és elköttem mindent az érdekében, sőt Böhm Vilmosnál is interveniáltam, mert tudtam, hogy Szilágyi a háboru idején valóban számottevõ szíveségeket tett a szociáldemokrata párt vezető férfiainak. Bartha Albert volt hadügyminiszter is azok közé a tuszok közé tartozott, aki többször kérte az intervenciómat és én ismételten szót emeltem õ érte is, valamint Szász Károlyért és minden bebörtönzöttért, akinek csak a nevét följegyezmem sikerült. Nemcsak súlyos igazságtalanságnak, de a proletárdiktatura szempontjából is fölöttebb elhibázottnak tartottam a tuszszedést és így nem esett nehezemre küzdeni ellene minden rendelkezésre álló eszközzel. Némi elégtétellel állapithatom meg, hogy Friedrich István érdekében nem tettem egyetlen lépést sem, igaz viszont, hogy õ sem fordult én hozzám, mert neki nálamnál sokkal jobb protekciója volt, õ levelet irt Jancsó Károlyhoz, a „Vörös Újság“ szerkesztőjéhez és hivatkozván forradalmi érdemeire és arra, hogy õ már a lánchídi csatában megsebesült és nálánál régibb kommunista igazán nincsen Magyarországon, ez alapon kérte, hogy helyezték õt sürgõsen szabadlábra és engedjék résztvenni a dolgozók társadalmának nagy munkájában. Csak mint jellemzõ dolgot említem meg, hogy amikor ezek az emberek tuszok voltak, akkor például Kosztolányi Dezsõ nemcsak hogy szabadlábbon járt, hanem Siófokon, Pogány József legszűkebb udvartársában, mint udvari költõ érvényesült és fürdött részben a Balatonban, részben Pogány uralkodói kegyeiben. És, hogy egy egé-

szen utolsó fiatal embert is említsek: ezekben az időkben Egyed Zoltán nevű ifju álhirlapíró, akinek a neve részint mint szegény éjszakai lányok kitarthatójáé, részint mint Ligetiné nevű árdrágító megzsarolójáé volt ismert és népszerű a pesti közéletben, ez az Egyed most Szamuely Tibor legszemélyesebb lapjának, a „Vörös Katona“ című ujságnak volt a haditudósítója és e téren olyan tulzott bolsevik ambíciók fütöttek, hogy a vörös hadsereg győzelmes előnyomulásáról éneklő diadalittas haditudósításai alá minden esetben odabiggyesztette jó hangzású nevét, azt, hogy: Egyed Zoltán. Mindenesetre jellemző Szamuely Tibor izlésére és nivójára, hogy a vörös hadsereg hivatalos lapjának haditudósítójául ezt a kis zsaroló selyemfiut akceptálta.

A gyűjtőfogházban való gyakori látogatásaim rendkívüli módon megnyugtatólag hatottak a tuszokra és annyira köztudattá vált az, hogy én mindenkinek, aki bajba jut, készséggel állok a rendelkezésére, hogy egyidőben divatban volt, hogy azok az emberek, akik tartottak attól, hogy letartóztatják őket, azt mondták a családjuknak, hogy ne csináljanak semmi mást, csak azonnal siessenek hozzám, ha valami baj történik és kérjék az én segítségemet. Nem is volt nekem egyetlen percnyi nyugalom a kommün ideje alatt, mert akár az Otthon-ban voltam, akár a lakásomon tartózkodtam, állandóan tömegesen sereglettek hozzám az emberek és a legkülönbözőbb dolgokban kérték a segítségemet. Igaztalanul elrekvirált lakásokat tömegesen szabadítottam föl a rekvirálas alól, könyvtárakat védtem meg, joggatlanul elhurcolt butorokat harcoltam vissza és különösen sok dolgot okozott, hogy a szünetelő lapok redakciós és kiadóhivatali helyiségeit és berendezéseit megvédelmezzem a mohó rekvirálas törekvésekkel szemben. Hol „Az Est“ helyiségeit, hol a „Journal“-ét kellett megvédenem, szerencsére a „Pester Lloyd“ körül nem akadt sok dolgom, mert Vészi Józsefnek aztán igazán nálamnál sokkal, de sokkal hatalmasabb protektora volt a kommün idején: maga Kun Béla. Vészi és Kun Béla között — valamikor a „Budapesti Napló“-nál Vészi főnöke volt Kun Bélának — a legmeghittebb viszony volt a kommün idején is és ebéden és vacsorán gyakran volt Kun Béla Vésziéknél és Vészi Kun Béláéknál. Éppen mert Vészi Kun Bélának olyan jó barátja volt, ezért történt azután az, hogy az összes hirlapírók között Vészi Józsefnek volt a kommün idején a legmagasabb fizetése. Ezt a kis sajtókorruptiót már nem tudtam megakadályozni. Közben állandó élet-halál harcot folytattam a lapokkal szemben egyre megújuló megszüntetési roham ellen és meg is tudtam akadályozni a polgári sajtó eltírását mindaddig, amíg a papir teljesen elfogyott és nem volt többé mód a lapok megmentésére. Valóban az volt a helyzet, hogy legfeljebb csak a „Népszava“ és a „Vörös Ujság“ minimális papírszükségleteit lehetett fedezni és így elháríthatatlan akadályokba ütközött a polgári lapok további megjelenése, amire a kormányzótanács elrendelte ezeknek a lapoknak a megszüntét. Én, miután láttam, hogy most már a sajtódirektórium keretén belül eredményesen semmiféle munkát nem végezhetek, a sajtódirektóriumot feloszlattam és közgyűlésre hívtam össze az ujságírók szabadszervezetét. A köz-

gyűlésen a legmélyebb fájdalom hangján vettem tudomásul a polgári lapok beszüntetését és hangsúlyoztam, hogy ezt az intézkedést csak mint szükségparancsolta, elháríthatatlan, ideiglenes lépést veszem tudomásul és a lapokat egyáltalán nem tekintem megszünteknek, csak szünetelőnek és minden ujságíró számára követelem vissza a régi szerkesztőségi munkáját és a régi íróasztalát. Éppen azért, mert ezek a lapok csak ideiglenesen szünetelnek, mindenféle rekvirálási törekvéssel szemben meg fogjuk védelmezni ezeknek a lapoknak a szerkesztőségi és kiadóhivatali helyiségeit. Garantáltam azonkívül, hogy az állásukat veszített ujságírók, amennyiben ideiglenesen a megmaradó pártlapoknál valamennyien el nem helyezkednek, munkanélküli helyzetükben is változatlanul és hiánytalanul meg fogják kapni fizetésüket. Követeltem azonkívül a teljes sajtószabadság visszaállítását, mert az ujságírók szakszervezete, ha bizonyos átmeneti állapotokat kénytelen is eltűrni, a sajtószabadságról soha le nem mondott és arról lemondani nem is hajlandó. Kell-e mondanom, hogy az ujságírók tomboló éljenzéssel és tapssal fogadták minden szavamat, hogy percekig nem juthattam szóhoz a lelkesedés ünnepi megnyilvánulásaitól, hogy aki szónok volt, az mind az én hervadhatatlan érdemeimről hegedült és hogy csak hálát, csak elismerést, csak köszönetet hallottam felem zuhogni minden szájból és csak meghatottság áradt felem minden tekintetből. — Így volt.

A proletárdiktatura idején az ujságírók szakszervezetén kívül csak egyetlen egy esetben mondtam beszédet a VI. kerületi munkástanács megbízásából, már nem emlékszem rá, hogy melyik téren. Arra mindenesetre emlékszem, hogy a terror és a tulzás ellen beszéltem és nagyon elenyésző kommunista ellentmondástól eltekintve, a munkások nagy tömege igen rokonszenvesen reagált a beszédemre. A Királyi Pál-utca 14. számú házban én voltam a főbizalmi. Kell-e mondanom, hogy a lakók soha életükben nem voltak még olyan boldogok, mint abban az időben, mert hiszen még a házmester zsarnokoskodásától is mentve voltak, nem törődött itt velük senki, tehettek amit akartak és minden hatósági molesztálástól védve voltak. Nálam mindenki mindent egyetlen szóval elintézhetett, én aláírtam behunytt szemmel az elébem tett vásárlási igazolványokat és ualványokat és nem vittem őket leszavazni a szovjetválasztásokra, általában kissé elhanyagoltam házfőbizalmi minőségemben is a türhételten szovjetrendelkezések végrehajtását, ami pedig ott a IV. kerületben, ahol a legterrorisztikusabb katona- és munkástanács székelt, kissé veszélyes dolog volt és állandóan a forradalmi törvényszékek sujtó intézkedéseinek a távlatában botorkáltam. Az én házam lakóinak olyan kivételesen jó dolga volt, hogy csakhamar küldöttség jelent meg nálam a szomszéd 12. számú ház lakóiból, akik arra kértek, hogy fogadjam be őket házfőbizalmi hatáskörömbe, mert ők is oda szeretnének tartozni én hozzám és már ők is engem választottak meg. Befogadtam őket és a Királyi Pál-utca 12. és 14. számú ház volt a legboldogabb két ház a kommunén alatt. Ezt is csak azért mondom el, hogy rámutassak arra, hogy mindamellett a diktatura összeomlása után mint a héjják csaptak le az én szerény, kis lakásomra a rekvirálók és azzal

az indokolással rabolták el tőlem az én régi lakásomat, hogy veszedelmes kommunista gonosztevő voltam, akinek fegyházban a lakása. Akadt magyar bíró, aki ezt az ítéletet is meghozta. Ki fog különben tűnni, vagy ha jól emlékszünk, ki is tűnt, hogy magyar bíró általában mindig mindenre akad.

Május elsejét Kaposvárott töltöttem és a helyi pártvezetőség kívánságára a köz- és magántisztviselők számára a kaszinó nagytermében én tartottam az ünnepi beszédet. Hogy milyen szellemben beszélhettem, arra csak azt hozom fel jellemzőül, hogy a meghallgatásomra összegyűlt köztisztviselők, bírák, ügyvédek, magánhivatalnokok lelkenézve tapsoltak nekem és a gyűlés után közvetlenül egy hirtelen alakult deputáció keresett föl, amely azt kérte tőlem, hogy maradjak állandóan Kaposváron, mert az én jelenlétem a legbiztosabb garancia minden erőszakosság ellenében és mindenki fellelégett, amikor a beszédemet meghallgatta és ha a diktatura abban a humánus szellemben és abban a mindenképpen emberséges és erkölcsös elgondolásban valósul meg, ahogy én hirdettem, akkor ebben a városban mindenki lelkes és odaadó, őszinte hive lesz a proletariátus diktatúrájának. Ugyancsak hasonló hangnemben beszéltem délután a tömeg kívánságára kint a szabadban és igazán mindent elkövettek a kaposváriak, hogy én maradjak az övék és ne térjek vissza Pestre. Meg kell itt említenem, hogy Kaposvárott egyébként is a legemberségesebb és a leghumánusabb szellemben csinálták végig a munkások a proletárdiktatúrát és nem görbült meg ott senkinek a hajszála. A fehér terror vérebei mégis irtózatossá pusztították vittek véghez Kaposvárott és Somogy megyében, ahol Levin Samu, Tóth Lajos, Latinka Sándor, Szalma István és Farkas József borzalmas kinhalással pusztultak el. Csupa derék és kiváló, önzetlen szocialista harcos, közöttük különösen megható, felejthetetlen, drága barátomnak, Levin Samunak tragikus karrierje. Ez a zseniális és igazán rendkívüli szellemi képességekkel megáldott lelkes ember nagy polgári jövedelmet biztosító állását és tekintélyes vagyonát dobta oda és igazán önzetlenül és lelkesen szegődött a proletariátus ügyének szolgálatába. Nagy tehetségű, lelkes rajongó ember volt; istenem milyen szörnyűséges módon pusztult el!

Odalent Kaposváron egyébként mindenki tudta, hogy nagyatádi Szabó István mindent elkövetett, hogy a kommünbe teljesen bekapcsolódjék és minden munkát vagy állást vállalni akart és lett volna ő népbiztos vagy politikai megbízott, vagy ami tetszik, sokszor felajánlotta a szolgálatait, de Hamburger Jenő földmivelésügyi népbiztos, akinek egyébként a kaposvári munkásság körében igen nagy népszerűsége volt, hallani sem akart arról, hogy Nagyatádi szerepet kapjon a diktatúrában. Én ezt már akkor is nagy ostobaságnak tartottam és igyekeztem kapacitálni Hamburgert, hogy engedje be ezt a nagyatádi Szabót a kommünbe, de Nagyatádi hasztalan próbálkozott, hasztalan ajánlkozott és én is hiába protezsáltam őt, Hamburger megbízhatatlan parasztnak tartotta őt és attól félt, hogy ellenforadalmat fog csinálni, ha beengedik őt valamilyen pozícióba. Milyen rossz emberismerő volt

Hamburger, az ma már igazán nem kétséges, mert nagyatádi Szabóról minden iskolásgyerek tudja, hogy ő hűségesen, egyforma meggyőződéssel és lelkesedéssel szolgál ki minden uralmat és olyan jó kommunista lett volna belőle, ha engedik, hogy öröm lett volna nézni. De nem engedték, sajnos.

Budapestre visszatérve, az Otthonban nagy felfordulást találtam és a legborzasztóbb rémhírek terjedtek el arról, hogy terroristák készülnek megostromolni az Otthont. Az történt ugyanis, hogy május 2-án, a proletárdiktatura kritikus napján, elterjedt a híre annak, hogy a szovjet összeomlott és a tanácskormány lemondott. Néhány ellenforradalmár hajlandóságu hírlapíróból tulmohón és tulkorán tört ki erre a bolsevizmus elleni gyűlölet és a legnagyobb meggondolatlan-sággal formális ellenforradalmi szónoklatokat vágtak ki egyes tulbuzgó hírlapíró urak, közöttük főleg Szakács Andor. Persze, hogy nyomban Kun Béláké fülébe jutott a hír és a legerősebb retorziót akarták érvényesíteni, egy sereg ujságíró-t le akartak tartóztatni, az Otthont be akarták zárni, sőt a terroristák bizonyos ostromot is terveztek a gyűlölt ujságírói szakszervezet ellen, amelyet néhány könnyelmű fráter valóban válságos helyzetbe sodort. Én fölrohantam megérkezésem estéjén nyomban a szovjetházba Kun Bélához és ott élesen tiltakoztam minden tervezett rendszabály ellen és hangsúlyoztam, hogy én a szakszervezetben belül, házilag, fegyelmi uton megbüntettem a korai örvendezőket. Kun Béla erről hallani sem akart és leplezetlenül megmondta, hogy ő régen vár erre az alkalomra és örül, hogy végre az ujságíró urak beugrottak és most már ő elbánik velük és szétvereti azt az ellenforradalmár fészket. Hosszu és szenvedélyes vita indult meg közöttünk, amelyben végül is az én álláspontom győzött és nagykeservesen sikerült megakadályoznom minden erőszakos lépést a szakszervezetem ellen. És mert büntetni feltétlenül kellett, de mert bizonyos büntetést az én felfogásom szerint is és az ujságírók tulnyomó többségének felfogása szerint is megérdemeltek ezek a szájhősök, akik az egész szakszervezetet és az ujságírók összességének exisztenciáját veszedelembe sodorták, ezért a szakszervezet végrehajtó-bizottsága elé citáltattuk Szakács Andort és társait, és az ugynevezett megtorlás az volt, hogy megróttuk őket és eltiltottuk őket két hétre a szakszervezet helyiségének látogatásától. Nem olyan büntetés, amibe bele lehet halni. Volt egész sereg tulzó kommunista hírlapíró, aki persze nagyon elégedetlen volt ezzel az enyhe elintézéssel. Abban az időben még a tulzó kommunisták közé tartozott egy dr. Tóth László nevű fiatalember — jelenleg az intranzigens „Nemzeti Ujság“ intranzigens szerkesztője, — aki bolsevik tulbuzgalmában odáig ment el, hogy mint a „Pesti Hírlap“ munkatársa Korvin Ottónál feljelentette Légrády Imre dr.-t, a „Pesti Hírlap“ tulajdonosát, akit Tóth László feljelentése alapján hurcoltak el tusznak. Semmiesetre sem volt tulságosan korrekt dolog — még ha akkor kommunista tulbuzgalomból, tehát a meggyőződéséből csinálta is — hogy Tóth László denunciálásával börtönbe juttatta a vak Légrádyt.

IV.

„AZ EMBER“ A PROLETÁR- DIKTATURÁBAN

„Az Ember“ című lapomban, de a „Népszava“ hasábjain is a diktaturan kitörésének első napjától kezdve harcoltam minden szélsőséges és terrorista irányzat ellen. Ez annál inkább nagy jelentőségű és nem minden kockázat nélkül való dolog volt, mert a sajtó általában nem volt olyan helyzetben, hogy a terror ellen megmukkanhatott volna és így a „Vörös Ujság“ véres uszításai minden ellenhang nélkül, sokkal nagyobb veszedelmek felidézői lehettek volna. A „Vörös Ujság“ bujtogató hangját is gyakran tulszárnyalta a párt német nyelvű hivatalos lapja, a „Volksstimme“, amelynek hasábjain Rothenstein Mór valósággal tobzódott a burzsujvér sürcsölésében és annyira ment Rothensteinnak a „Volksstimme“ hasábjain üzött ez a „Vörös Ujság“-ot is megszegyenítő, példátlanul vérszomjas uszítása, hogy Böhm Vilmos hadseregfőparancsnok a főhadiszállásról táviratot küldött Kun Bélának és követelte tőle, hogy a „Volksstimme“ vérengző hangját haladéktalanul tiltsa meg, mert az elviselhetetlen, amit Rothensteinék véghez visznek a polgárság ellen való vérvörös bujtogató terén. Kun Béla távirati válaszában közölte Böhmmel, hogy ő is elítéli Rothensteinék túlzó hangját és természetesen azonnal intézkedik. Rothenstein azonban nem akarta megadni magát és felkeresvén Böhmöt, tiltakozását fejezte ki az ellen, hogy a vörös hadsereg főparancsnoka enyhíteni akarja a „Volksstimme“ tónusát, hogy — mint ő mondta — „dempfolni“ akart. Rothenstein ragaszkodni akart továbbra is a gyűlölködő, vérszomjas hanghoz, amely valósággal tobzódott a „Volksstimme“ hasábjain. Nos, ez a Rothenstein jelenleg jobboldali szociáldemokrata képviselő, aki halálos ellensége a destruktív emigránsoknak és hallani sem akar ezeknek Magyarországra való visszatérési lehetőségéről. E sorok írója viszont a legcégéresebb emigráns, aki, ha Rothensteinen mulik, sohasem térhet vissza Magyarországra és e sorok írója mégis azonos azzal a Göndör Ferencsel, aki a kommün idején „Az Ember“-ben és a „Népszavá“-ban bizony igen határozott és nem éppen gyáva hangokat merészelt hallatni a terror ellen és például nyomban a diktatura kitörése után következő, 1919. évi április elsején megjelent számában „Az Ember“-nek a következőket irtam:

„Vörös terror“ címmel kézzel írott plakátok jelentek meg itt-ott az utca falain és azzal fenyegetődtek, hogy most pedig reszkessen mindenki, mert jön a leggyilkosabb terror. Nyomdát sem kaptak azok az ambiciózus magánvállalkozók, akik ezekkel a vérszomjas céduláskákkal akarták eléríteni Pesten az embereket és ezért kézzel voltak kénytelenek véstjósító hirdetményeiket elhelyezni a falakon. Nincsen különösebb jelentősége a dolognak, de mégis csak figyelmeztetni kell azokat, akik ilyen fölösleges dolgokkal kísérleteznek, hogy a forradalom rendje olyan nagy érték, ami ellen senkinek nem szabad vétkeznie. Aki ez ellen vét, az maga hívja ki maga ellen a legvörösebb terrort. Kár tehát fáradni azokkal a riogató plakátokkal, mert hiszen Magyarországon olyan csudálatosan szépen épül ki az új világregd, hogy halálos bűn megzavarni az építés nagyszerű munkáját és tessék tudomásul venni, hogy a vérengzés, gyújtogatás fosztogatás a proletárok diktatúrájának egyáltalában nem célja. A munkások győzni akarnak és ha már győztek, akkor dolgozni, dolgozni, dolgozni. . .

„Az Ember“ következő, 1919 évi április 8-án megjelent számában irtam „A mi diktatúránk“ című vezércikket, amelyből az alábbi szószerinti idézeteket közlöm :

„Nem vagyok következtelen és nem vagyok reakciós, hanem következetes vagyok és forradalmár vagyok, amikor most már nem hirdetem az engesztelhetetlen gyűlöletet, nem mennydörgöm az irgalmatlan számonkérést, hanem csöndesen és zajtalanul részt akarok venni abban a korszakos, nagy munkában amely most Magyarországon folyik. Mi ebben a pillanatban győzők vagyunk és a győzelemhez nem kevesebb józanság, fegyelem és elszántság kell, mint magához a harchoz. Mi nem azért győztünk, hogy most azután eltiporjunk mindenkit, aki valaha ellenségünk volt. Ahol nincs ellentállás, ahol semmi nyoma az ellenforradalomnak, ahol minden hajlandóság és készség megvan arra, hogy a proletárdiktatúrát szolgálják, ott vérszomjasan pusztítani, megtorolni, fenyegetni, terrorizálni, ez céltalan, ostoba és bűnös politika. A burzsoázia tegnap még a mi ellenségünk volt és a munkásság vasöklének kellett lesújtani rá, hogy összetörjön. De összetört, elvtársak, de darabokban hever, de porbasujtottan szédeleg ennek az országnak a polgársága, tehát most már nem kell a mi nagy erőnkkel tovább odavagdálni a fejére.

A magyar viszonyok és az orosz viszonyok között fönnforgó nagy különbséget ki ne látná? Ki ne tudná, hogy Oroszországban a bolsevikieknek hatalmas ellenfelük volt, a mensevik párt, és azonkívül a burzsoázia ellenforradalmat. Magyarországon egységes munkáspárt van és a burzsoázia — őszintén, nem őszintén, de — meghódol. Minthogy pedig a proletárok igazságtévő uralma senkit sem akar oktalanul elnyomni, tehát nincs más hátra, mint hogy a polgári rétegeket föl kell használni a maguk képességének és hajlamainak megfelelő munkakörben a tanácsköztársaság szolgálatában. Végre is nem akarhatunk a régi munkáselnyomás helyett most egy újfajta polgárelnyomást, mi azt akarjuk, hogy a henyélők, mágnások, földesurak, papok, bérlők és bankok kezéből kivegyük a hatalmat és letegyük a dolgozó munkások kezébe és mindenkinek a munkáját föl akarjuk használni és mindenkinek a munkaerjét értékesíteni akarjuk. Valóban nem célja a proletárdiktatúrának, hogy bárkit is nyomorúságba taszítson és éhenhalásra kényszerítsen és az egykori gazdagoknak is meg kell találniuk munkásexisztenciájukat, mert valóban a tegnapi burzsoá családapának is megvan

a joga ahhoz, hogy eltartsa feleségét és gyermekeit és aki ebben a törekvésében a tegnapi burzsoáziát meg akarja akadályozni, az vérszomjas, elvakult politikát követ, olyan politikát, amely előbb utóbb magát a proletárdiktatúrát és a tanácsköztársaságot sodorná veszedelembe. Az emberi élet nivójának egyetemes fölemelése a mi célunk s nemcsak azt akarjuk, hogy gazdagok és bőségben dúskálódók ne legyenek, de akarjuk és meg is fogjuk csinálni azt is, hogy szegények és éhezők ne legyenek a proletárok uralmának országában. Világosan és határozottan: a tanácsköztársaság nem akar mesterségesen új proletarlátust tenyészteni.

A munkásság fegyelmezett soraiban nem is lehet kétség aziránt, hogy céltudatos komolysággal és minden pusztító indulattól ment okossággal akarják fölépíteni az új berendezkedést. Az is kétségtelen viszont, hogy vannak megvadult tulzók, akiknek nem tetszik az, hogy rendben és fegyelemben történik meg a nagy átalakulás, akiknek végcélja a megtorlás, a rombolás, a zavar és az általános oktalan ijedelem. Ezeknek a vérszomjasoknak tulnyomó része azonban soha életében nem vett részt a munkásmozgalmakban. Ezek soha kockázatot nem vállaltak és munkát nem végeztek a proletárság évtizedekre visszanyuló nehéz harcaiban, ezeknek legnagyobb része a polgári kormányzatok hatalmi eszköze és lakája volt, ezek a háboruban pofozták, rugdalták és gyilkolták a kőzatonákat, ezek tegnapi mára szocialisták, kommunisták és anarchisták lettek és most ugyanolyan vadállati dühvel vetik magukat a tegnapi polgárságra, mint ahogy tegnapelőtt még a munkásság ellen rohamoztak. És ezek a vérebeorvult szemű alkalmi szocialisták azok, akik egy netaláni és a hitünk szerint teljesen kizárt fordulat esetén hóhéraivá lennének a munkásságnak.

Ezek az obskurus elemek néhány jóhiszemű, jószándéku, de téves utakon járó munkástól is támogatva akarnak most szélsőbb politikát csinálni, mint Landler elvtárs, Vántus elvtárs és mint a többi az évtizedes harcokban megedzett és kipróbált vezérei a magyar proletárságnak. Ezek a zavaros fejű alkalmi vadállatok, akik nem hoztak áldozatokat azért, hogy ez a korszakos fordulat megtörténjen, akik kussoltak, amikor Kun Bélát fejbe verték a rendőrök, akik tapsoltak a kommunista és szocialista üldözések minden változatának, akik Tiszáék és Szerényiék rémuralmának árnyékában hűsöltek, amikor Landler elvtárs és Hamburger elvtárs forradalmi szereplésükért börtönben ültek, akik még nem is hallottak arról, hogy mi a szocializmus, amikor Weltner elvtárs már évekig raboskodott az ország különböző tömlőceiben, ezek a semmiházi tacsók most vérebekként száguldanak végig a városon és olyan vakmerő garázdalkodást visznek véghez, hogy az embernek minden hajszála az égnek mered a réműlettől, amikor hallja hóhértévénységüket.

Ezek a vörös szinektől viritó zöldek törnek be éjnek idején magánlakásokba rekvirálni, spájkokat és ékszerdobozokat kiüríteni, ezek lépnek föl magános nőkkel, védtelen gyermekekkel és tehetetlen öregekkel szemben olyan barbár és vérlázító módon, ahogy fegyelmezett, szervezett munkás sohasem tudna kiszolgáltató emberekkel föllépni. A munkások mindenkor fölfegyverzett ellenfelekkel küzdöttek, de ezek a semmiházi martalócok csakis a védtelen és kiszolgáltató embereken próbálnak zsarnokoskodni és átgázolni, amíg a munkásság ökle bele nem vág az ábrázatukba, hogy észretéritse őket. A mi véleményünk szerint az igazságtevés munkáját a burzsoáziával szemben csakis szocialista fegyelemben

nevelkedett, szervezett munkások gyakorolhatják, tehát csakis és kizárólag munkásoknak van hivatottságuk és joguk rekvirálni a különböző hivatalok nevében, mert a munkások, akik annyit szenvedtek és küzdöttek azért, hogy végre hatalomra jussanak, sohasem fognak visszaélni hatalmukkal és a munkások, akik a maguk keserves tapasztalásából tudják, hogy mi az, elnyomottnak lenni, oktanul nem akarnak senkit elnyomni. A legsürgősebb teendő tehát, hogy a hivataloknak a közönséggel érintkező szerve mindenhol a munkásság soraiból kerüljön ki és akkor fölösleges és semmiképen sem kívánatos rémüldözés helyett nyugalom és őszinte megnyugvás lesz urrá a fölzaklatott kedélyeken. Szervezett munkásokat az exponált pozíciókba, de egyebekben munkát adni mindenkinek, aki dolgozni akar és a tegnapi burzsoáziát is megértő módon fölhasználni a tanácsköztársaság hűséges szolgálatában.

Én nem bánom, ha akármilyen gyanuval illetnek is engem az ujsütetű forradalmárok, akik vérengzeni és pusztítani akarnak, én nem bánom, ha konzervatív és reakciós híremet keltik is, mégis elmondom ezen a helyen azt, amit gondolok, érzek és hiszek. Nekem jogom van szembeszállni azokkal a zavaros fejű tulzókkal, akik szocialista nevelés hijján most akarnak ugynevezett szélsőbal politikát csinálni, amikor az egész ország balfelé lendül, amikor maga a tanácsköztársaság olyan szélső forradalmi politikát csinál, hogy aki annál szélsőbb, az valóban csal és az martalóca és szélhámosa, kárt tévő kalandora a mostani nehéz napoknak. Én eleget küzködtem és szenvedtem azért, hogy a dolgok idáig fejlődjenek, én állandóan vagy másfél évtized óta a börtönajtókban járok, a fél lábam mindig a fogházban volt, hivatalos akták egész tömege szól arról, hogy engem mindenáron hősi halottá szeretett volna avatni a Tisza-kormány és panamistákkal, miniszterekkel, bankárokkal, földesurakkal, én akkor verekedtem még, amikor ehhez kellett némi bátorság és — tessék csak visszaemlékezni — a háborus rémuralom legszebb korszakában Szterényi József gyűjtőfogházi törzsvendég, akkor még teljhatalmu miniszter, külön rendeletet adott ki, hogy az én kis lapom meg ne születessen. Én tehát elbirom és könnyen elviselem ezt a vádat, hogy reakciós vagyok, azért, mert én akkor írtottam a rabszolgatartó burzsoáziát, amikor az övé volt még minden hatalom és ma nem tekintem többé ellenfélnek őket, hanem igaz szívvel örülvén annak, hogy a munkásság kicsavarta kezükből a hatalmat, igazságosnak, helyesnek és a proletáralom érdekében valónak azt tartom, hogy az ő munkájukat is föl kell használni a tanácsköztársaság szolgálatába. A megtorlás és a büntetés teljesen fölösleges és okatlan dolog, mert hiszen a büntetés befejeződött azzal, hogy elvettük a burzsoáziától a hatalmat. A forradalmi kormányzótanács most már nem pusztítani, hanem építeni akar és a proletárok uralma éppen azt akarja, hogy minden dolgozó ember éljen és boldoguljon, hogy éheznie ebben az országban senkinek se kelljen, hogy szükölködő asszonyok és nyomorgó kisgyerekek itt ne legyenek. Ez a becsületes proletárpolitika és nem szégyen az, ha a proletárdiktatura idején is szépen, nyugodtan bevalljuk emberi érzéseinket, mert hiszen a proletárok, nemes-szívű, jóérzésű, derék, hűséges és igaz emberek.

Göndör Ferenc.

Aki tudja, hogy mit jelentett abban az időben ez a cikk, annak nem kell sokat magyarázni. A terrortól agyonrémült polgárság körében hihetetlen megkönnyebbülés és valami csodálatos tavaszi fölnyúlás jelentkezett, aminek hatása hosszú időn keresztül érezhető volt.

Hogyne, hiszen ez volt az első bátor és kemény hang a terror ellen és nem csoda, ha az emberek fellélegzettek és bizakodva, boldogan adták tovább „Az Ember“-nek ezt a számát és tartok tőle, hogy cikkem hatása még messzibbre menő volt, mint ahogy én azt magam is szerettem volna. Mondanom sem kell ugyanis, hogy tőlem semmi sem állt távolabb, mint az a szándék, hogy ellenforradalmat csináljak, mert hisz, én valóban a szocialista társadalom nagy gondolatáért lelkesedem. „A mi diktaturánk“ című cikkem azért íródott, mert minden emberi érzésem lázadoz minden fajtájú terror ellen és az emberek barbár kinzása és gyötrése ellen. Szocialista meggyőződésemmel, hogy ez a terror ásta alá elsősorban a proletárdiktaturát és nemcsak az üldözött polgárságot akartam megvédelmezni ezzel a cikkemmel, hanem szilárd véleményem szerint magát, a szónak tiszta és nemes értelmében vett szocializmust is védelmeztem akkor, amikor szembe szálltam az őrzőgő terrorral. Annyira fontosnak tartottam a terrorral szemben való elszánt küzdelmet, hogy ugyanebben az időben egy napon írtam vezércikket a „Népszavá“-ban s a „Vörös Ujság“-ban, mindkettőben hevesen ostromozván a felelőtlen elemek terrorját. A „Népszavá“-ban írott vezércikkem — „A forradalom martalócai“ volt a címe — ország-szerzte kitörő örömet eredményezett, hetekig erről beszéltek az emberek és igen nagy feltűnést keltett a „Vörös Ujság“-ban közölt, „A forradalom rendje“ című vezető cikkem, amely ebben a lapban szokatlan módon szállt szembe a terror martalócaival. Ezekben a forró napokban, heves sajtókampányom mellett még arra is volt időm, hogy a kormányzótanáchoz beadványt intézzek, amelyben felpanaszolva azt, hogy városzerte felelőtlen elemek rekvizitációkkal, fosztogatásokkal és bántalmazásokkal kinozzák az embereket, azt javasoltam, hogy a kormányzótanács sürgősen állítson fel egy panaszirodát, megfelelő személyezettel, nyilvánosságra hozott telefonszámokkal, ahol mindeki azonnal bejelentheti a sérelmét. Előterjesztésemben karhatalmat is kértem a panasziroda számára, hogy azonnal ártalmatlanná lehessen tenni azokat, akik ellen jogos panasz érkezik. Olyan fontosnak és sürgősnek tartottam ezt a kérdést, hogy magam akartam vállalkozni ennek az intézménynek önzetlen megszervezésére. Írásos beadványom megtalálható a proletárdiktatura okmánytárában.

„Az Ember“ április 8-iki számában jelent meg egy burzsujnak keserű hangú, súlyosan vádoló, panaszos levele, ami nagy megütközést keltett bolszeviki körökben.

De nemcsak a fegyveres Lenin-gyerekek ellen kellett harcolni, hanem hadat kellett üzenni az irodalom és művészet Lenin-gyerekeinek is. Ezen a területen is hajmeresztő dolgok történtek és ismét csak én voltam az, aki szembe szálltam a diktaturát kisajátító őrült költők, írók és művészek hadával, sőt szembe mertem szállni ennek a hadnak legfőbb patrónusával és kongeniális tenyésztőjével, Lukács György népbiztossal. Nekem ez a degenerált, vérszomjas és milliomos kommunista sehogy sem tetszett és közveszedelemnek tartottam hóbortos garázdalkodását. „Az Ember“ április 15-én megjelent számában az én

kéremre Kéri Pál meg is írta „Máca“ című cikkét, amelyben kegyetlenül nekitámadt Lukács Györgynek és az egész irodalmi és művészeti stréberhadnak. Nahát lett ebből hadd el hadd! Kéri Pált letartóztatták és csak az én heves és fenyegető követelésemre bocsájtották huszonnégy óra mulva szabadon. A terroristák amugy is lesben álltak „Az Ember“ ellen, amelyet most aztán a legnagyobb hivatalos aparátussal elkoboztak. Persze ez még nem volt elég és a „Vörös Ujság“ április 16-iki számában „Letörni a kultur-ellenforradalmat!“ címmel durva támadást intéztek „Az Ember“ ellen, Kéri ellen és ellenem. Én a másnap reggeli „Népszavá“-ban hosszu cikkben tettem magamévá mindazt, amit Kéri Pál írt és újabb vádakát emeltem a diktatura irodalmi és művészeti hasznélvezői ellen. Erre a „Vörös Ujság“ április 17-iki száma újra nekem esett és most már nemcsak irodalmi, hanem politikai ellenforradalom szervezésével rágalmozott meg oldalnyi cikkében. Én a „Népszava“ másnap reggeli, április 17-iki számában „Ne bántsod a Mácát!“ címmel feleltem, hosszan és keményen és miközben elmondtam nézeteimet a tehetségtelen Balázs Bélák és a tehetséges Kassákok művészeti garázdálkodásáról, a többek közt ilyeneket írtam a „Vörös Ujság“ kis szemtelenjeiről:

Már megint olvasom a „Vörös Ujság“-ban, hogy én irodalmi és politikai ellenforradalmat csinállok immár a „Népszavá“-ban is, szóval, hogy én egy közönséges ellenforradalmár vagyok, akit le kell törni. Ma is megtehetném azt, hogy mosolygok ezen a buta rágalmon, de most azután már megengedek magamnak egy kis egészséges gorombáskodást is. Aki azt mondja vagy azt írja, hogy én ellenforradalmár vagyok, az olyan éretlen ifju, aki bizvást megérdemelné, hogy nyomban forradalmi törvényszék elé állítsák. Én nem tudom, hogy miféle csodabogárnak engedik meg ott, a „Vörös Ujság“ szerkesztőségében, hogy rólam ilyen alantás modorban firkáljon és nem érdekel, hogy miféle taeszkó meri az én szocialista meggyőződésemet fölülbírálni. Én ismerem ezt a szedett-vedett népséget, amelyik néhány héttel ezelőtt még nyuzó pénzintézetek kis ablakocskái mögött váltoóvatolásokban szorgoskodott és most egyszerre, mint a szocialista tudomány pápája, mindenkit bepiszkol, akinek valaha a magyar munkásmozgalomban küzdelmes része és szerepe volt. Ezek a taeszkók a maguk példátlan tolakodó módján előtérbe nyüzsögtek most és kigyót-békát kiáltanak a munkásság minden régi és kípórált harcosára, amíg egyszer a munkásság egyetlen mozdulattal le nem rázza őket legfrissebb közgazdasági tevékenységük színteréről, mert ezeknek a nyelvélő kölyköknek semmi néven nevezendő közösségük a magyar munkássággal nincs, soha nem is volt. Mégis csak türhetetlen tehát, hogy most egyszerre a munkássajtó területeit is ellepték és onnan köpködnek mindenkire, aki nem indul az ő bankokban tanult vérszomjas ösztöneik után.

Egyébként is bejelentettem a „Népszava“ hasábjain, hogy az irodalmi és művészeti korrupció ellen továbbra is harcolni fogok. Erre azután a „Vörös Ujság“ április 18-iki számában Lukács György népbiztos „Fölvilágosításul“ címen hallatlanul buta és nagyképű nyilatkozatban vette védelmébe a hivatalosan kitartott és terjesztett „Ma“ című folyóirat futóbolondjait, Balázs Bélát, Kahánát, Mácát és a többit

mind, engem viszont természetesen támadott és sűrűn, refrénszerűen ismételtette rólam azt a lankadt szellemességet, hogy én „irodalmi csomagolásban politikai bombát hajtok“. Lukács népbiztos urnak ezt a förmedvényét minden napilapnak muszáj volt leközoľnie, nekem azonban már nem volt szabad válaszolnom, ezt megtiltotta a kormányzótanács. Tehát a vitát hatalmi szóval egyoldaluan lezárták, a lapomat elkobozták. Én ekkor nagyon keserűt nyeltem és nagyon mélyet sóhajtottam. Azt gondoltam magamban, hogy mégsem olyan nagyon gyönyörű dolog ez a proletárdiktatura, ahol énnekem ennyire kussolnom kell, ahol engem ilyen sokszorosan megbűntetnek azért, mert egy eleven népbiztost hivatali működésében kritizálok és ahol az egyéni zsarnokságot így táplálják és rászabadítják a kritikára. Azt gondoltam magamban, hogy még sincsen az egészen rendjén, hogy ilyen sokszorosan megbűntetnek engem azért, mert Lukács György „elvtárs“-ról elmondottam a véleményemet, hiszen a reakció legdühösebb korszakában még Tisza Istvánról is szabad volt véleményt kockáztatni és ezért nem járt elkobzás, egyoldalú válaszadás és a vitának hatalmi szóval való befejezése. Már pedig Tisza István arcához mégis csak jobban illett a zsarnokság, mint szegény Lukács György tépett, csunya, exaltált fizionómiájához. Ha már zsarnok, akkor mégis csak inkább Tisza legyen, mint Lukács György, gondoltam rezignáltan magamban én, aki pedig nem valami tulságosan lelkesedtem annak idején Tisza Istvánért. Nagyon fájdalmas kiábrándulás volt nekem ez a Lukácskaland és csüggedten csóválgattam a fejemet.

Ezzel a büntetéssel még mindig nem elégedtek meg, hanem a kormányzótanácsot ülésre hívták össze és ott Kun Béla és bolsevik népbiztos társai követelték, hogy „Az Ember“ megjelenését örökre tiltsa be a kormányzótanács, engem pedig nyilvánosan, az összes lapokban közzéteendő kommunikéban erkölcsileg és politikailag bélyegezzenek meg, a „Népszava“ szerkesztőségéből bocsássanak el, szóval mindenképpen lehetetlenné tegyenek „Az Ember“-ben és a „Népszavá“-ban közzétett támadások miatt. Kun Béla oldalán, Szamuely Tiboron és Lukács Györgyön kívül különös hevésséggel uszított ellenem Szántó Béla hadügyi népbiztos, a proletárdiktaturának legtehetségtelenebb és legkorlátoltabb senkiházija. Viszont a kommunisztákkal szemben a legnagyobb melegséggel és szenvedélyességgel vett védelmébe engem Kunfi Zsigmond, aki kijelentette, hogy a terrorrelles és az irodalom és művészet futóbolondjai ellen vívott bátor harcaimat a legnagyobb mértékben helyesli és tiltakozik úgy „Az Ember“ megszüntetése, mint minden a személyem ellen irányuló akció ellen. Weltner Jakab, akit meghívtak erre a kormányzótanácsí ülésre, kijelentette, hogy ő a legteljesebb szolidaritást vállalja velem és amennyiben engem elbocsátanak a „Népszavá“-tól, akkor kéri, hogy azonnal gondoskodjanak új felelős szerkesztőről is, mert ez esetben ő egyetlen pillanatig sem hajlandó a „Népszavá“-nál megmaradni. Kun Bélák a terror minden módszerével igyekeztek keresztülvinni akarataikat és végül is annyit elértek, hogy a kormányzótanács

betiltotta „Az Ember“ további megjelenését és erről az összes lapokban kommunikét tettek közzé, amelyben közölték, hogy miután én „Az Ember“-ben a Lukács György ellen való támadásnak helyt adtam és a „Népszavá“-ban ezt a támadást magamévá tettem és újabb támadásokkal tetéztem, ennél fogva „Az Ember“ további megjelenését, a pártvezetőség előterjesztésére a kormányzótanács betiltja. A kommunikében azonban rólam, mint elvtársról esett szó és semmiféle megbélyegző jelző, ahogy azt Kun Bélának szeretnék volna, nem szerepelt és természetesen a „Népszavá“-tól sem bocsájtottak el. Szóval, kompromisszumot kötöttek ügyemben a szociáldemokraták és a kommunisták. Ebben az időben, amikor én a „Népszavá“-ban hadakoztam a „Vörös Ujság“-gal és közben szemelvényeket közöltem a Maista költőkből, megkérdezvén az elvtársakat, hogy vajjon értik-e ezeket a bolondgombokat, nap-nap után százszámra érkeztek a munkásoktól a „Népszavá“-hoz, az én nevemre a bátorító és buzdító levelek, amelyekben tiltakoznak a „Vörös Ujság“-nak ellenem intézett kirohanásai ellen, biztosítanak a munkások együttérzéséről és támogatásáról s egyszersmind kijelentik, hogy ők hallani sem akarnak a Maista költők érthetetlen zagyaságairól. Több ezer levél érkezett akkor a „Népszavá“-hoz, ami érdekes mértéke annak, hogy ezt az izgalmas párbajt milyen nagy figyelemmel kísérték a munkások. Sőt arról is kaptam abban az időben a „Vörös Ujság“ szerkesztőségében ülő barátaimtól értesítést, hogy nap-nap után a „Vörös Ujság“ szerkesztőségébe is érkezett sok levél, amelyek majdnem kivétel nélkül elítélték a „Vörös Ujság“-nak ellenem folytatott háboruját és nekem adtak igazat. Persze, arról nem tehettem, hogy ennek a harcnak a során a polgárság nagy rétegei is engem tiszteltek meg rokonszenvűkkel, ami bizony, meglehetősen feszélyezett engem azokban az időkben.

Vagy hat hétig volt betiltva „Az Ember“, amig végre újra megengedték a megjelenését. Május 29-én jelent meg a legközelebbi szám és én természetesen semmi koncessziót nem tettem, egyetlen árnyalattal vissza nem táncoltam, ellenben folytattam, ahol elhagytam és megismételtem minden vádatát, sőt rá is dupláztam. Ennek a számnak vezető cikkében irtam többek között a következőket:

Hetek multak el azóta, hogy az „Az Ember“ hasábjain utóljára szólhattam az olvasóhoz. Nekem őszinte és komoly szomorúság volt, hogy elmúlt egyik hét a másik után és ez a kis lap nem jelenhetett meg Budapest utcáin, nem szólhatott a közönséghez a maga közvetlen, igazságkereső és megalkuvást nem ismerő hangján. Mindenki tudja, hogy „Az Ember“ nem a maga jószántából mondott le a szólás jogáról, hogy ez a lap azért nem jutott közel két hónapig az olvasó elé, mert nem engedték oda. Most ismét megadták nekünk a szólás jogát és mi boldogan és szivdobogva megyünk ki ismét az utcára és a régi harcok kedvvel süttetjük magunkat az áldott májusi napfénytől és a mi szabad hangunk is elvegyül a pesti utca beszédzsivajában és a mi friss színünk is fölolvad Budapest diadalmas, viritó pirosságában.

Akik idáig is szívesen hallgatták meg minden héten a mi szavunkat, azokkal meghítt, bensőséges, közös családi ünnepünk nekünk ez a nap, amelyen

ismét kinyithatjuk a szánkat és kitarhatjuk a szívünket és úgy, ahogy régen szoktuk, elmondhatjuk azt, amit gondolunk, amit érzünk, amit szeretünk, amit nem szeretünk, amit kívápnak, amit akarunk és amiért verekedni tudnánk. A mi régl hiveinknek, barátainknak üzenjük meg ezen az ünnepi napon, hogy a némaság korszaka csak azt jelentette számunkra, hogy nem beszélhetünk, de egyebekben mi nem változtunk meg, mi a régiiek vagyunk és ugyanazokért az eszmékért lelkesedünk, mint a múltban és ugyanazokat a jelenségeket tartjuk kárhözatosaknak ma is, mint tegnap. A régiiek vagyunk ma is.

Szikkasztóval megállunk amellett a meggyőződésünk mellett, hogy az uralomra került proletariátusnak igenis emberségesen kell élni a hatalmával és távol állunk azoktól, akik az ok és cél nélkül való kegyetlenkedést hirdetik, akik a hatalmától megfosztott burzsoázlián minden szocialista gondolkozástól idegen módon, még külön tobzódni akarnak. Ezekhez a vérszomjas elemekhez nekünk semmi közünk, mi Morgari elvtársnak csak a minapi munkástanács ülésén kifejtett véleményét hirdettük az első perctől fogva és hirdetjük ma is: minden eszközzel és minden áldozattal meg kell védelmezni a proletárok uralmát, de a munkásság legyen nagylelkű, legyen nemes és ne éljen vissza az ő hatalmával. Aminthogy a magyar munkásság nem is él vissza, aminthogy a magyar proletariátus valóban olyan nagylelkűen és nemesen gyakorolja a hatalmat, olyan nobiles az ő uralmának eszközeiben, amilyen a burzsoázliá sohasem volt és amilyen soha nem is tudna lenni. De hiszen azért szocialista meggyőződésű a szervezett munkásság és azért vallom én is magamat szocialistának, mert a szocialisták minden tekintetben különbek, emberségesebbek, humanusabbak és igazságosabbak a polgári osztályoknál. Nekünk szocialistáknak nem kell kegyetlenséget és vérszomjat tanulunk a burzsoáziától, nekünk egyáltalán nincsen semmi tanulnivalónk a polgárságtól, de tanuljon a burzsoázia tőlünk, szocialistáktól emberséget, humanizmust, jóságot, tisztaságot.

Hangosan akarom kihirdetni, itt „Az Ember“ ujászületett hasábjain, hogy irodalomban, művészetben változatlanul és föntartás nélkül vallom mindazt, amit idáig vallottam. Vallom azt, hogy íróknak és művészeknek kataszterbe való osztása ostobaság, vallom, hogy Balázs Béla ijesztően tehetségtelen író, akinek semmi joga, semmi hivatottsága színházi és irodalmi kérdésekben diktátori szerepet játszani. Általában bűnnek, végzetes eltévelyedésnek tartom, hogy irodalmi és művészeti kérdésekben bogaras és közepes képességű stréberek diktatúrát gyakoroljanak, valaminthogy semmiféle lángelmének nem ismerném el a diktátori jogosultságát éppen ezen a területen. A proletárközvélemény egyedül illetékes arra, hogy írókat és művészeket elfogadjon vagy visszautasítson és semmiféle Balázsok, Máczák és egyebek nem bitorolhatják a munkásságnak ezt az ítéletmondási jogát. És mindenkivel szemben vállalom azt a meggyőződésemet, hogy az a vegyes társaság, amelyik a „Ma“ című humorisztikus hetilap körül csoportosul, egyáltalán nem hivatott arra, hogy a proletariátus irodalmi és művészeti igényeit kielégítse, nemcsak irányító szerepre nem hivatottak ezek az érthetetlen, zagya költészek és firkászok, hanem egyetlen sorukat sem szabadna lenyomatni, mert hiszen a munkásság nagy tömegei idegenül, közönyösen vagy legjobb esetben az enyhe derű érzésével állanak ezekkel a rejtelmes irodalmi rébuszokkal szemben. Kötelességünknek fogjuk tartani, hogy az ilyen káros irodalmi és művészeti tévelygésekkel szemben fölemeljük tiltakozó és visszautasító szavunkat, mert ezt

elvárhatja tőlünk a munkásság és mert ezzel csak a proletárkultura érdekeit szolgáljuk.

„Az Ember“ nem is tudna másmilyen lenni, mint amilyen volt; elsenyedne, ha meg kellene tagadnia önmagát, ha meg kellene alkudnia, ha koncessziókat kellene tennie. Ezt ez a mi kis lapunk nem tudná megtenni és ha bárki ezt követelte volna tőlünk, akkor ma nem jelentünk volna meg az utcán. Akkor inkább örökre elnémultunk volna. Ám ezt mitőlünk nem igényeli senki sem, visszaadták nekünk a teljes szólásszabadságunkat. Göndör Ferenc.

Ugyanebben a számban külön cikk vitatja a kritika jogát és egy másik közleményben Róbert Oszkár leleplezi a pestmegyei direktórium tagjait, kimutatván, hogy zsaroló álhirlapírók kerültek a proletárdiktatura vezető pozícióiba. Ebben a lapban és ettől fogva „Az Ember“ minden számában éles támadás van Lukács György népbiztos rögeszméje, az írói kataszter ellen, és a legkülönbözőbb korrupt tünetek ellen.

Az újra megjelenő „Az Ember“ minden számában „Ez kell a proletárnak?“ című rovatban szemelvényeket közöltem a „Ma“ című lap költőinek verseiből és ezek a szemelvények harsogó derűtséget váltottak ki országszerte. Ebben az időpontban folyt éppen a kommunistáknak a szakszervezetek elleni háboruja és ennek a szakszervezetellenes, bolsevik harcnak sajtóbeli előharcosa a „Vörös Ujság“-ban Révai József nevű zavarosfejű fiatalember volt. Révai valóságos tekintély volt a kommunisták sorában, amikor én fölfedeztem ennek az ifjunak egy néhány hónappal ezelőtt megjelent verskötetét s ebben találatott egy vers, amely a többek között ilyen sorokkal gyönyörködtetett:

„Dögölj meg anyám, dögölj meg apám
Dögölj meg első tanítóm...“

Én ezt a költeményt, amelynek szépségéhez és költői értékéhez igazán nem fér kétség, lekötöltem „Az Ember“ „Ez kell a proletárnak“ című rovatában és hozzáfűztem a remek alkotáshoz azt a megjegyzésemet, hogy Révai József urnak a szakszervezetek ellen való sajtóhadjáratát mégsem kell olyan komolyan és tragikusan felfogni, mert hiszen aki képes leírni azt a harsogó marhaságot és izléstelenséget, hogy „dögölj meg apám, dögölj meg anyám,“ az igazán eljártszotta az igényét arra, hogy komolyan vegyék. Harsogó kacajba, a legáltalánosabb gunyos derűtségbe fulladt ily módon a „dögölj meg apám, dögölj meg anyám“költőjének, Révai Józsefnek szakszervezetellenes, „tudományos“ publicista működése és azokban a szomorú időkben ezt is bizonyos eredménynek kellett tekinteni. „Az Ember“ június hó 5-én megjelent számában Kunfi Zsigmond írt vezércikket „A diktatura módszerei“ címmel. Ez a cikk igen jelentős eseményszámba ment, mert Kunfi a sajtóban is állást foglalt ezzel a diktatura gyakorlásának terrorisztikus módjai ellen. Kunfinak ebben az éppen olyan bátor, mint amilyen okos és igaz megnyilatkozásában a bolsevikiek általános megőrkönyödésére ilyen sorok voltak olvashatók:

„Igen sokan vannak a munkások soraiban, akik a diktatura kezelésének módszereiben aggodalommal látják egy bizonyos fokú mérsékletnek, a viszonyokkal való számolásnak a hiányát, amelyre pedig súlyos belső és külső politikai helyzetünk miatt nagy szükség volna. Én magam is azok közé tartozom, akik mindaddig, amíg a diktatura teljes érvényesülésének feltétele: a nemzetközi forradalom be nem következik, mérsékeltabb és lassabb tempójú politikát tartanak szükségesnek, mint amilyent eddig csináltunk. Ennek a mérsékletnek a cselekedetekben is meg kellene nyilvánulnia.“

A cikk további során tiltakozását fejezi ki Kunfi a szakszervezetek ellen megindult hajszával szemben, valamint az ellen a mód ellen, ahogy a szellemi munkásokat támadja a bolsevista sajtó. Majd ezeket a megőrkíteni való sorokat írja Kunfi:

„Mindenki tudja, hogy a hatalom gyakorlásától elválaszthatatlan a hatalommal való visszaélés és minél nagyobb és korlátlanabb a hatalom, annál nagyobb szükség van bírálatra és ellenőrzésre. Ennek a bírálatnak és ellenőrzésnek nélkülözhetetlen szerve a sajtó és e bírálat gyakorlásának legelső feltétele a sajtó bizonyos fokú szabadsága. Tudom, hogy a diktatúrában ennek bizonyos áthághatatlan korlátai vannak, de az eddig uralkodó sajtóabszolútizmus — büntetlenség prémiumát biztosítva a hatalommal visszaélőknek — többet ártott, mint amennyit használt. Csak példaképpen mutattam rá erre a néhány területre, van még sok más, ahol az én felfogásom szerint változásnak kell és lehet elkövetkezni a diktatura alkalmazásának eddigi módszerében.

„Az Ember“ június hó 5-iki számában jelent meg Kunfinak ez a nevezetes cikke, amelyet Bródy Ernő, aki szintén nem lelkesedett semmiféle tuzásért, leköszölt a „Pester Lloyd“-ban is. Kunfi cikke a legnagyobb izgalmat keltette bolsevik körökben, mert hiszen ezzel ő egész nyíltan bizonyos demokratikus átalakulást követelt és persze, a „Vörös Ujság“ másnapi száma „Párttűtő angyalok“ címmel dühöngő vezércikket írt Kunfiról és „Az Ember“-ben megjelent cikkéről. Ugyancsak „Az Ember“ június 5-iki számában „Szubjektív panasz a B. osztályú élelmiszerjegy ellen“ címmel én írtam cikket, amelyben tiltakozom az ellen, hogy a szellemi munkásokat és azok gyermekeit másodosztályú élelmiszerkategóriába akarják beosztani, szemben a fizikai munkásokkal, akik elsőosztályú élelmiszerjegyben, illetőleg beosztásban részesülnek. Cikkemben kifejtettem, hogy a szellemi munkát tartom olyan produktívnak, mint a fizikai munkát és a többek között a következőket írtam:

„Bevallom egészen őszintén, hogy nem gondoltam soha rá, hogy tulajdonképpen mi is lesz az én személyes helyzetem az új társadalomban. Bevallom azonban, szintén őszintén, hogy ha gondoltam volna is erre, sohasem jutott volna eszembe, hogy én másodrangú ember leszek az egyenlőség társadalmában és főleg, hogy az én gyermekem mostohább gyermeke lesz az új társadalomnak, mint amilyen a műhelyekben és a gyárakban robotoló elvtársaim gyermekei, akikért, akiknek fölszabadulásáért minden elzántsággal verekedtem. Valóban nem ismerhetem el azt, hogy az én gyermekem rosszabb élelmézést érdeme

meg, mint a legnehezebb vasmunkás elvtársam gyermeke. Lehetetlenség nem érezni és nem megérteni azt a lelki konfliktust, amibe bele kerül az ember ebben a kérdésben. Valóban azért harcolunk és küzdünk hosszú esztendőök óta, hogy egy szebb és boldogabb élet virágozzék ki, hogy egészségesebb és ideálisabb társadalom épüljön föl, hogy a gyermekeink már az új társadalom gondoskodó szeretetteljes napsütését élvezzék. Azért harcoltam én is, hogy a gyermekeink egy szebb és igazságosabb életet éljenek, mint mi, hogy mindenkinek a gyermeke gondozott, ellátott legyen, mindenkinek a gyermeke, de az én gyermekem is. Már most engedelmet kérek, ha rezignáltan és csudálkozva bejelentem, hogy én nem azért harcoltam, hogy az én gyermekem másodrangú emberré degradáltassék és rosszabb sorsba kerüljön, mint akárki másnak a gyermeke. És sehogy sem igazság az, hogyha én becsülettel és odaadással elvégzem azt a munkát, amit az új társadalom rám biz, hogy akkor ne legyen nekem jogom és módom a lehetőség határain belül a legjobban gondoskodni a kisfiamról.

Komoly lelki válságot jelent számomra az a helyzet, amibe Erdélyi elvtárs élelmzési jegyrendszere belekényszerít. Komolyan vállalhatom-e én azt a szemrehányást a fiamtól, hogy én olyan társadalom kiépítéséért verekedtem, olyan társadalmi berendezkedésért harcoltam, amely őt ártatlanul másodrangú emberré devalválta? Ezt a szemrehányást én nem tudnám vállalni és bizonyára épp oly kevésbé tudnák elviselni azok az elvtársaim is, akik az enyémhez hasonló lelkesedéssel és nálamnál nagyobb képességekkel és eredményekkel vettek részt évtizedek óta abban a harcban, amely a szocialista társadalom kivívásáért folyt és amely most kezdi érlelni gyümölcseit. Izesek, illatosak, gyönyörűek ezek a gyümölcsök, de — a mi gyermekeink nem érdemelnék meg? Hiszi-e Erdélyi elvtárs, hogy ez valóban így van és hiszi-e azt, hogy ha így is volna, hogy akkor mi, akik azonkívül, hogy jó szocialisták, egyuttal jó apák is vagyunk, hogy valaha az életben el fogjuk-e hinni, el fogjuk-e ismerni azt, hogy a mi gyermekeink az új társadalomban mostohagyermekek?“

„Az Ember“ június 12-iki számában Weltner Jakab irt vezércikket „A szocialista pártgyűlés“ címmel és ebben a legerélyesebben szembeszállt minden terrorista irányzattal és rámutatott a diktatura számos hibájára, amelyet okvetlenül orvosolni kell. Terrorista körökben Weltnernek ez a bátor cikke nagy elkeseredést keltett és csak növelte a hangulatot ellenem és lapom ellen. Én azonban nem sokat törődtem ezzel a hangulattal és lapom minden számában számában támadtam a terrort, a korrupciónak minden fajtáját, a rettenetes plakátokat, az irói, művészeti és színházi diktátorokat, szóval mindenkit, aki nagyhatalom volt és akivel nem igen mert ott szembeszállni más, mint én. Szóval „Az Ember“ című kis hetilap megtette a kötelességét a diktatura korszakában.

ÜLDÖZŐBE VESZNEK

A terror ellen és a korrupció ellen szakadatlanul harcoltam szóval és tollal és nem csoda, ha a diktatura fizikai és szellemi terroristái és a proletariátus uralmának tolvajai, panamistái, haszonélvezői senkit sem gyűlöltek jobban nálamnál. Ellenforradalmár hírébe keveredtem minden alap és minden ok nélkül, mert mondanom sem kell, hogy én az ellenforradalmárokat a bolsevistáknál is jobban gyűlöltem és soha semmiféle olyan mozgalomban részt nem vettem, sőt még csak tudomással sem bírtam, amelynek célja a diktatura ellen való ellenforradalmi fölkelés lett volna. Nemcsak, hogy részt nem vettem volna soha ilyen dologban, de bárminemű fehérjellegű vagy polgári színezetű fegyveres fölkelés esetén én kötelességszerűen a munkásság oldalán harcoltam volna. És éppen azért voltam tele kétségbeesett gyűlölettel a magyar kommün elviselhetetlen rendszere és elbirhatatlan atmoszférája ellen, mert éreztem, hogy ez az uralmi módszer, ez a korrupt és szabadságtipró kormányzati rendszer előbb-utóbb ráfogja szabadítani a munkásságra a legszörnyűbb fehér terrort. Érezni lehetett a kommün fojtott levegőjű hónapjaiban, hogy a munkásság keservesen meg fog szenvedni azért, amit néhány száz örült művel most Magyarországon. Tehát éppen a munkásság érdekében kellett küzdeni ezek ellen a kártétvő legények ellen. És a magam bőrén éreztem és tapasztaltam, hogy a Kun Béláék világa elfogadhatatlan az én számomra, mert a legdühöngőbb burzsoa-diktatura idején sem volt nekem kevesebb egyéni szabadságom, mint a kommün idején és a legpiszkosabb polgári kormányzat sem termelt több korrupciót, mint amennyi a magyar bolsevista-uralom idején tenyészett. Már pedig én a szabadság, a teljes, az igazi szabadság rajongó és szerelmes gyermeke vagyok és mindenfajta korrupció irtózáttal tölt el. Az egyéni és közszabadságok ellen megnyilvánuló terror és a türhetetlen korrupció volt az a két fájdalmasan tenyésző tényező, amely a protárdiktatura ellen való harcos ellenérzésemet kihívta. Ezért küzdöttem én a proletárdiktatura túlzó örültjei, fanatikus vagy rosszhiszemű terroristái és panamistái ellen és nem azért, a világért sem azért, hogy polgári szimpátiák szövődjenek körülöttem. Engem ezek a kommün idején tulságos vehemenciával jelentkező polgári, sőt itt-ott ellenforradalmi rokonszenv-megnyilatkozások rendkívüli módon feszélyeztek, nemcsak, hogy nem ambicio-

náltam ezt, de valósággal kínos volt nekem oktalan és jogtalan reményeket fakasztani ellenforradalom után buzgó honpolgári keblekben és ha volt valami, ami a bolsevikiek ellen való verekedésemnek a tempóját olykor-olykor fékezte, az nem a kommunista terrortól, hanem a polgári rokonszenvtől való idegenkedésem és félelmem volt. Én nem a polgári ellenforradalmárokért, hanem legjobb hitem szerint a forradalmár munkásságért tettem mindazt, amit tettem és a kommün ellen való, csak olyan akciókban vállaltam volna cselekvő részt, amelyet a szociáldemokrata munkásság csinál. A szociáldemokrata munkásság soraiban a legnagyobb lelkesedéssel vettem volna részt a proletárdiktatura megbuktatására irányuló bármilyen nyilvános akcióban, sőt még fegyveres fölkelésben is. Ezt azonban — utólag is belátom — nagyon nehéz lett volna megcsinálni a polgári ellenforradalom lángrellobbanásának veszedelme nélkül és vajjon van-e szociáldemokrata, aki vállalhatná a felelősséget azért a szörnyűségért, ami a kommün összeomlása után Magyarországon történt? Lehetett-e, szabad volt-e forradalmárnak és szocialistának elősegíteni a fehér terror uralmának kiépülését, lehetett-e, szabadott-e hozzájárulni ahhoz, hogy ez az átkos és gyilkos uralom megszülessék? Ugy-e, hogy nem lehetett, ugy-e, hogy nem szabadott? Ne essék tehát tévedésbe senki sem, ne érte félre a szociáldemokratáknak a proletárdiktatura idején tanusított mérséklő és terrorellenes háboruját senki sem; az alapjában véve sohasem az ellenforradalmárok szép szeméért folyt. Csak nem gondolja például Herczeg Ferencz koszorus író, hogy én tulságosan büszke voltam, amikor a proletárdiktatura idején Herczeg ur alázatosan bekéredzkodett az én elnöklésem alatt működő újságírói szakszervezetbe, hogy átvette és büszkén hordozta zsebében a szakszervezeti igazolványt, hogy külön kimaradási engedélyt kért és kapott tőlem, hogy eljárt étkezni a szakszervezeti helyiségbe és hogy ilyen bókokat rebegett minduntalan a fülemben:

— Milyen öröm és milyen büszkeség az nekünk, íróknak és újságíróknak, hogy ezekben a komoly időkben ilyen gerinces, ilyen bátor, ilyen nagyszerű elnökünk van. Ha tudná, elnök elvtárs, valamennyien milyen végtelenül hálásak vagyunk önnek...

Higgye el Herczeg Ferencz „elvtárs“, hogy én nem voltam büszke az ő hizelkedő bókjaira, én tudtam, hogy legalább olyan nehezeére esik neki engem elvtársnak szólítani, mint amilyen sértésnek én tekintettem az ő szájából ezt a bizalmas megszólítást, én tudtam, hogy ő belőle csak a gyáva reszketés beszél, hogy egyszerűen csak át akarja élni ezeket a „komoly“ időket és mert én ehhez őt készséggel hozzásegítettem, mert mint az „Új idők“ szerkesztőjének még a rendes havi szovjetfizetést is kiutalványoztam neki, mert megvédtem a bőrét, mert élelmiszerjegyekhez és ennalóhoz segitettem, mert részesült mindabban az oltalomban és jóban, amivel a szakszervezeti tagság együtt járt, hogy ezért jelenik meg szinte naponként, olykor naponként többször is előttem az Otthon-körben, ezért hajlik meg mélyen, ezért dicsér, ezért hizeleg; csak nem gondolja Herczeg Ferencz elvtárs, hogy én komolyan vettem,

amiket ő nekem a fülembé duruzsolt, de éppen mert felesleges volt ez a hízkelés, mert mindazt, amit tőlem kapott, nélkül az alázatos hajbókolás nélkül is megkapta volna, azért én nemcsak, hogy büszke nem voltam a bókjaira, hanem — most utólag be kell vallanom — kicsit utáltam is ezt a férfiatlan, pipogya magatartását, az övét éppen úgy, mint a Huszár Károlyét és a többi nyavalyását. Persze, nemcsak a sajtó terén, hanem a közélet minden területén jelentkeztek a kommün idején a tulbuzgó bolsevisták. Mellesleg említem csak, hogy ilyen tulbuzgó kommunista volt már a proletárdiktatura első napjaiban Váry Albert főügyész is, aki személyesen ment ki a gyűjtőfogházba Kun Béláékat kibocsájtani és hozzájuk intézett beszédében lángoló szavakkal üdvözölte a fölkelő vörös napot, kijelentvén, hogy büszkének és boldognak érzi magát, hogy ő helyezheti szabadlábra a kommunista apostolokat. A következő pillanatban, amikor olyan szép szavakban kifejtette már Váry Albert, hogy életének ez a legszebb napja, a szabadonbocsájtott kommunisták száján fölarsant az Internacionále és kell-e mondanom, hogy telibb szájjal és zengőbben Kun Béla sem énekelte az Internacionálet, mint ahogy azt Váry Albert főügyész ur énekelte ott a gyűjtőfogház udvarán, amikor is kitűnt, hogy Várynak olyan szép hangja van, hogy akár mint tenorista, akár mint zsidó kántor, akár mint hitközségi előimádkozó is megkereshetné a kenyerét. Furcsa, hogy éppen az Internacionále éneklésével próbálta ki Váry az ő hangját és már nem is furcsa, hogy a kiszabadult kommunistáknak előzékenyen bocsájtotta rendelkezésükre az autóját és ő maga szerényen, csak villamoson ment be a városba és már másnap felszólította az összes ügyészeket, hogy mindenki maradjon a helyén és hűségesen szolgálja tovább az új rendszert, a tanácsköztársaságot. Amikor látta Váry Albert, hogy hiszen nem is olyan könnyű most az embernek helyén maradni, mert nem mindenkinek a szolgálatait fogadja el a szovjet, akkor Váry a törvényszékek legfőbb urához, szegény László Jenőhöz csatlakozott, vele járt ebédelni és folyton kunyorált neki, hogy hagyják meg őt a főügyészi állásában, illetőleg tegyék meg őt vádbiztossá. A fizetését fel is vette mindvégig a diktatura alatt Váry Albert, de mert hasztalan éljenezte a proletárdiktaturát, vádbiztosi működésére László Jenő nem akart reflektálni, hát mi sem természetesebb, mint hogy a diktatura összeomlása után az ismét talpra szökkenő és most már fehérré vedlett Váry felakasztatta László Jenőt. Szó, ami szó, én a proletárdiktatura idején Magyarországon egyetlenegy ellenforradalmárral nem találkoztam.

Junius 24-én az 500-as munkástanács ülést tartott és leghevesebb összeütközéseink voltak a terrorisztikusan föllépő bolsevikiekkel, akik a szociáldemokratákat vádolták ezuttal is azzal, hogy titkos és nyílt ellenforradalmakat szőnek. A helyzet rendkívüli módon kiélesedett és már-már majdnem tetteles összeütközéssé fajult és még csak arra emlékszem, hogy én éppen öklömmel a padot vertem, amikor katonai ruhában, lihegve rohan be a terembe Szamuely László és az izgalomtól remegő hangon ezt ordítja:

— Az elvtársak itt marakodnak és verekednek, amíg odakint kitört az ellenforradalom, nemzetiszinű zászlós monitorok jelentek meg a Dunán és lövik a szovjetházat...

Ami erre a riasztó híradásra ott a Városháza üléstermében az 500-as munkás- és katonatanács soraiban kitört, hát azt nem igen lehet leírni. A legszörnyűbb izgalom, a legborzasztóbb pánik keletkezett, számosan rohanva indultak ki a teremből, mások fegyvert ragadva siettek a szovjetház védelmére és ebben az irtózatos kavardásban odarohant hozzám Rudas László, a „Vörös Ujság“ szerkesztője és magából kikelve rikácsolta:

— Maga veri itt az asztalt! Maga ne az asztalt verje, hanem a lapját csapkodja, mert mindennek maga és huligán társai az okai. Maguk csinálták az ellenforradalmat! Maguk miatt lövik most a szovjetházat!

Meghökkenem erre a váratlan támadásra és átéreztem teljes veszedelmességét és kritikusságát annak a helyzetnek, amibe kerültem. Az volt az érzésem, hogy ez a gazfickó tudatosan dobja bele a nevemet bünbaknak ebbe a rettenetes káoszba, mert hiszen egy ilyen bünbakkereső, kétségbeesett szituációban igazán nem nehéz valakit áldozatnak, prédának odadobni. Világossá vált előttem, hogy Rudas László egy kicsit agyonveretni szeretne itt az amugyis dühöngő és kétségbeesett terroristákkal és valóban fenyegetődző és fogcsikorgató fegyveres terrorfiuk dühöngő gyűrűjében éreztem magamat. A kétségtelen életveszély nagysága valami csudálatos nyugalmat kölcsönzött nekem és én csak ennyit válaszoltam éles hangon Rudasnak:

— Maga vagy örült vagy gazember, vagy mind a kettő!

Azután megfordultam és nagy belső indulattal, de nyugalمامat mindvégig megőrizve, csöndes léptekkel kifelé indultam a teremből, de bevallom, hogy nem volt nagy reményem, hogy elevenen érek ki az utcára. Máig sem tudom, hogy történt az, hogy senki egy ujjal nem nyult hozzám és kint az utcán Gellért Oszkár és Major József sajtófőnökök és Róbert Oszkár vettek körül és egyértelműleg megállapítottuk, hogy az én életem egyetlen pillanatra sincs többé biztonságban Budapesten. Kimentünk a Dunához, megnéztük a monitorokat, aztán Major József felvitt bennünket a vidéki sajtóosztály Gizella-téri helyiségébe és onnan hallgattuk és figyeltük a lövöldözéseket, onnan láttam szegény Korvin Ottót puskával a vállán izgatottan ki és rohanni a szovjetházba és még aznap elhatároztam, hogy feltétlenül elutazom Pestről, mert az ellenforradalom leverése után a bolsevista terror érthetően fokozódni fog és most már nemcsak a polgárság ellen fog fordulni, hanem cselekvően fog fellépni az olyan árulónak kikiáltott szociáldemokratával szemben is, mint amilyen én voltam. Aznap este még a lakásomon aludtam, mert tudtam, hogy ma még nagyon igénybe veszi a terroristákat a rendcsinálás, de elhatároztam, hogy másnap már Major József barátom lakásán töltöm az éjszakát. Ezt igen helyesen cselekedtem, mert már másnap délután három jobb

ézésű Lenin-fiu jelent meg az Otthon-körben és ott bizalmasan megsúgták nekem, hogy parancs van kiadva az én éjszakai elhurcolásomra, tehát ne aludjam semmiesetre sem a lakásomon. Ők nem tartanak engem árulónak, igazságtalannak tartják ezt a parancsot, ezért értesítenek idejében róla.

Nem lepett meg tulságosan ez a híradás, legfeljebb inkább az lepett meg, hogy a terrorfiuk között is akadnak olyanok, akik nem tartják igazságosnak azt, hogy engem a proletárdiktatura korszakában csakugy egyszerűen eltegyenek láb alól. Egyébiránt én vártam azt, hogy ellenem erőszakos lépésre fognak vetemedni Kun Béláék és aznap este már ugysem aludtam volna a lakásomon. A „Népszava“ szerkesztőségében közöltem Weltner Jakabbal a kapott bizalmas értesítést, aki a legnagyobb fölháborodással vette tudomásul a dolgot és azt mondta, hogy mindenesetre várjuk meg, hogy vajjon éjjel valóban megjelennek-e a Lenin-fiuk a lakásomon. Másnap reggel elmentem a Királyi Pál-utcába, bementem a lakásomra, ahol a házmester a legnagyobb izgatottság hangján beszélte el, hogy állig felfegyverzett Lenin-fiuk jelentek meg éjszaka és engem kerestek. Ők akarták neki elhinni, hogy nem vagyok otthon és fölmentek a lakásomba, ahol természetesen nem találtak. Ez éjjeltájban történt és a terroristák hajnalig ólálkodtak a lakásom körül. Erre én fölmentem a miniszterelnökségre Garbai Sándorhoz, a tanácsköztársaság elnökéhez, akivel közöltem, hogy éjszaka terroristák jártak a lakásomon. Garbai ebben az időben már a legfájdalmasabb passzivitásban élt, ő maga annyira kétségbe volt esve a szörnyű állapotokon, hogy állandóan öngyilkossági tervekkel foglalkozott és így az első percben amikor meghallgatta az elbeszélésemet, csak annyit mondott, hogy ez szörnyűség, de sajnos, nem tartozik az ő reszortjába a dolog, az ilyen aljas terrorista cselekedetek legfőbb irányítója Szamuely Tibor vagy Kun Béla. A következő pillanatban azonban már visszanyerte Garbai aktivitását és azonnal telefonálni kezdett mindenfelé, miközben én elbucsuztam tőle és fölkerestem Weltner, aki a legnagyobb ingerültség hangján vonta kérdőre Kun Bélát. Bun Béla természetesen mindent letagadott és azt mondta, hogy neki sejtelve sincs az egész dologról. Délután a szociáldemokrata pártkörben Garbai is közölte velem, hogy ő igen erélyesen vonta kérdőre Kun Bélát, Korvint, de mindenki tiltakozott és senki sem akart semmit tudni a dologról. Este ismét Major Józsefnél aludtam és ezen az éjszakán megisméltődött a terroristák látogatása. Érdekes, hogy napközben teljesen zavartalanul tartózkodhattam a lakásomon, valamint az „Otthon“-körben és mindazokon a helyeken, ahol én megfordulni szoktam, ugylátszik tehát, hogy a parancs ugy szólhatott, hogy nappal ne molesztáljanak, mert az én letartóztatásom mégsem menne egészen simán, nappali világításban. Időközben én utlevelet próbáltam szerezni, de a belügyi népbizottságon kijelentették, hogy csakis Kun Béla külön engedélyével kaphatok utlevelet. Harmadnap este ismét kerestek a terroristák és ekkor már végleg kijöttem a béketürésből és megmondoitam Weltnernek, hogy nyilatkozatot írok, amelyet a „Népszavá“-ban akarok közzé tenni és e nyilatkozatomban röviden az fog

állani, hogy hat fegyveres terrorista keresett három éjszaka a lakásomon, minthogy nem akarom, hogy hiába fáradjanak, mert mostanában érthető okokból nem vagyok éjjel otthon, ennél fogva fölkérem a terrorista elvtársakat, hogy ha találkozni akarnak velem, akkor délután öt óraker jelenjenek meg a „Népszava“ szerkesztőségében, ahol rendszeres napi munkámat végzem. Weltner azt mondta, hogyha ez megjelenik a „Népszavá“-ban, ebből a legörültebb botrány lesz, mert hiszen nyilvánvaló, hogy erre a nyilatkozatra nagyon sok munkás fog eljönni a „Népszava“ házához, akik meg akarják majd nézni azokat a terroristákat, akik a „Népszava“ egyik munkatársát éjszakának idején szeretnék elhurcolni. Ebből tehát nyíltan kirobban az összeütközés a szociáldemokraták és a bolsevisták között és beláthatatlan fejleményei lehetnek a dolognak, amelyért nehéz a felelősséget elvállalni. Mindamellett ő hozzájárul az én nyilatkozatom közzétételéhez, de talán mégis ajánlatos lesz erre Knn Bélát figyelmeztetni. Én ebbe beleegyeztem, amire Weltner a jelenlétemben fölhívta telefonon Kun Bélát és a legnyersebb hangon közölte vele, hogy miután Göndört három éjszaka egymásután fegyveres brigantik keresték a lakásán, ennél fogva holnap reggel a következő nyilatkozat fog megjelenni és fölolvasta a főntebb vázolt nyilatkozatomat, amelyet én időközben papírra vetettem. Kun Béla valósággal könyörögni kezdett Weltnernek, hogy ez a nyilatkozat a világ minden kincséért meg ne jelenjék, mert ebbe belebukhatik az egész tanácsköztársaság. A legkétségbeesett hangon figyelmeztette Kun Weltner a következményekre és egyuttal összes netán még raktáron lévő becsületszavával fogadta, hogy őneki sejtelve sincs arról, hogy engem kik és miért keresnek, ő ettől a dologtól teljesen távol áll, de azonnal intézkedik, hogy az én zaklatásom megszűnjék. Egyébként sürgősen szeretne beszélni velem. Weltner azt felelte Kunnak, hogy huszonnégy órai haladékat ad a dolog rendezésére, azaz a nyilatkozatomnak a megjelenését egy nappal elhalasztja, de ha közben meg nem szűnik az üldözésem, a másnapi „Népszavá“-ban feltétlenül megjelenik a nyilatkozat. Kun Béla ijedtében ezuttal valóban megtartotta, amit ígért, mert a telefonbeszélgetés után néhány órával, még aznap este megjelentek az „Otthon“-körben ugyanazok a terrorfiúk, akik az első hirt hozták és közölték velem, hogy Kun Béla, aki igenis közvetlenül utasította Cserny Józsefet az ellenem való erőszakos föllépésre, ma újabb parancsot adott, amelyben minden további terrorisztikus üldözés beszüntetésére utasítja Csernyt, aki ezt a parancsot továbbította terroristáihoz és ily módon nyugodt lehetek, ma már senki nem fog engem molesztálni. Kipróbáltam a dolgot, aznap éjszaka a lakásomon aludtam és a terroristák látogatása valóban elmaradt.

Ekkor azonban már megmásíthatatlan volt az az elhatározásom, hogy eltávozom az országból. A levegőt mindenképen dögletesnek éreztem és láttam, hogy én itt már semmi komoly mentő-munkát végezni nem tudok, nemcsak, hogy másokat nem tudok már megmenteni, hanem magam szorulok védelemre. Az a néhány gyilkosság,

amelyet a felelőtlen elemek elkövettek, engem rettenetesen lesújtott és láttam, hogy minden jószándék hiába, Böhm Vilmos hadsereg-főparancsnok hasztalan fegyverezte le Gödöllőn a terroristákat, hiába adta ki egyik erélyes rendeletét a másik után, Kunfi Zsigmond és Weltner Jakab és Rónai Zoltán hasztalan küzdenek szellemi fegyverekkel, nem lehet Kun Béláék és Szamuelyék egyre növvő hatalmát letörni. Pillanatnyilag az én fejem felől elhárult tán a veszedelem, amit abból is következtethettem, hogy Jancsik Ferenc, a vörösörség főparancsnoka megjelent nálam az „Otthon“-körben és följánlotta, hogy vörös öröket bocsájt a rendelkezésemre a terroristák ellen, sőt arra kapacitált, hogy velem együtt menjek át Cserny Józsefhez, akivel a jelenlétemben közölni fogja, hogy aki hozzám nyul, az a halál fia. Megköszöntem Jancsik előzékenységét, de azt mondtam, hogy nem vagyok hajlandó ismeretséget kötni Cserny Jóskaival, akihez idáig sem volt személyesen szerencsém és akivel csak annyi vonatkozásom volt, hogy amikor az 500-as munkástanácsból a közművelődési bizottságot megválasztották és engem a szociáldemokraták ebbe a bizottságba jelöltek, velem szemben kommunista agitáció folytán Cserny József került be a közművelődésügyi bizottságba. Én tehát kibuktam és bekellett látnom, hogy Cserny valóban sokkal alkalmasabb a közművelődésügyi bizottságban való működésre nálamnál, mert hiszen ő majd az öklével egyszerűen bele fogja pofozni és bele fogja boxolni a műveltséget és a tudományt a proletárokbá. Most már minden gondolatom csak az volt, hogy ebből a rettenetes atmoszférából kiszabaduljak és a szociáldemokrata pártkörben fölszólitottam Kun Bélát, hogy adjon nekem írást, hogy a népbizottságon állítsák ki haladéktalanul az utlevelemet. Kun Béla, aki azt hitte, hogy a terroristák zaklatása engem már eléggé megpuhitott, a legliraibb hangon próbált engem lebeszélni elutazásomról. Először is ismét becsületszavára fogadta, hogy neki semmi része nincsen az én üldöztetésemben és garantált a legteljesebb személyi biztonságomról. Azután a legellágyultabb hangon fuvolázta a fülembé, hogy életének legnagyobb csalódása én vagyok, mert ő mindig azt hitte, hogy én a leghűségesebben fogok odaállani az ő oldalára, legjobban énrám számított, legtöbbet én tőlem várt és ehelyett én lettem az ő legnagyobb ellensége. Feltétlenül megvan győződve az én jóhiszeműségemről, mondotta, ő tudja, hogy én ellenforradalmárokkal semmiféle érintkezést fenn nem tartok, de mégis, anélkül, hogy akarnám, a legveszedelmesebb ellenforradalmi munkát én végzem. Még mindig jóvátehetem a hibáimat, álljak nyíltan ő mellé és nem lehet nekem olyan kívánságom, amit ő ne teljesítené és lehetek népbiztos, lehetek bármi, csak változtassam meg a magatartásomat és semmi esetre ne utazzam el. Mondjam meg neki, hogy mit kívánok és ő azonnal elintézi. Közöltem Kunnal, hogy egy kívánságom van: azonnal adják ki az utlevelemet. Ujra megkísérelte Kun, hogy más elhatározásra bírjon, de amikor látta, hogy minden kapacitálása eredménytelen, kivette a ceruzáját és egy szelet papírosra ráírta, hogy az én számomra bárhová szóló utlevél kiállítható. Ennek az írásnak az alapján megkaptam az utlevelemet és készültem az utra.

Közben az újságírók szakszervezetének bizalmiférfitestületét gyűlésre hívtam össze, hogy elbucuzzam tőlük. Mondhatom, nagyon érzékeny bucsu volt, az újságírók egymásután álltak fel és először kérve-kértek arra, hogy ne hagyjam el őket, maradjak velük, mert az én jelenlétem hozzátartozik az életbiztossági érzésükhöz. Kifejtettem, hogy sajnós, én ebben a harcban felőrlődtem, nemcsak idegileg, de elhasználtam mindenképpen, forradalmár presztizsem meglehetősen megtépázódott és annyira nem vagyok alkalmas többé bárkinek a megvédésére, hogy én magam szorulok immáron védelemre. Azt még kijelentettem, hogy akik a jelszóval próbálják üldözni az újságírók szakszervezetét és magukat a hirlapírókat, hogy ez az ellenforradalmárok szakszervezete, azok alávaló rágalmozó gazemberek, akkor is, ha népbiztosok, akkor is, ha a kormányzótanács szemefényei. Ezt — mondtam a „Vörös Ujság“ néhány ifju terroristája felé fordulva — lehet nyomban jelenteni a szovjetházban, mert ma még csak szombat van, én csak hétfőn utazom, tehát addig még engem kérdőre lehet vonni ezért a nyilatkozatomért. Ugy bucsuztam el az újságíróktól ezután, hogy mihelyt az időt olyannak ítélem, hogy nekem bármiféle hasznomat vehetik, ismét itt leszek és állok a rendelkezésükre. Én nem tudom most már, hogy őszinte volt-e a dolog, de bizonyos, hogy az újságírók szónokai, fiatalemberek és ősz családapák eleinte könnyes szemekkel, majd később hangos zokogással bucsuztattak el engem. Sirt az egész bizalmiférfitestület és rajtam is a legmélyebb megindultság vett erőt és igazán küzdenem kellett, hogy ott, az elnöki székekben a könnyeim ki ne törjenek. Tapsolva, éljenezve és zokogva kísértek engem le az Otthonból a lépcsőkön, a hallba és ki egészen az utcára. Nem akarom részletezni az érzékeny jeleneteket, azóta minden okom megvan rá, hogy ezeket elfelejtsem. El is felejtettem. Az elutazásom még mindig nem ment egészen simán, mert azokban az időkből osztrák vízumot nehéz volt szerezni. E tekintetben Hamburger Jenő földművelésügyi népbiztos sietett a segítségemre, aki közölte velem, hogy az osztrák versenyllovakat bizonyos osztrák részről felajánlott rekompenzációs árúk ellenében különvonaton viszik haza Bécsbe és ennek a vonatnak a személyzete rövid úton megkapja a vízumot, engem tehát, mint a földművelésügyi népbiztosság megbízottját jelentenek be és így vízumhoz segítenek. Így történt és ezen a lószállító vonaton utaztam Bécsbe a kis fiammal együtt.

ELSŐ BÉCSI EMIGRÁCIÓM

Hajnalban érkeztem Bécsbe, mert a lószállító vonat a határon maradt, mivel bizonyos differenciák merültek föl a rekompenzációk tekintetében az osztrák és magyar kormányok megbízottai között és engem Föld Aurél, az osztrák sportklub megbízottja felprotezsált a klub automobiljára és így kerültem Királyhidáról Bécsbe. Ott egyenesen a Metropol-Hotelbe mentem megszállani Nádas Sándor akkori barátomhoz. Nádas kitörő örömmel fogadott és hálálkodott nekem, hogy Pesten megvédelmeztem a lakását, a szerkesztősége butorait, sőt a „Pesti Futár” című lapját is mindaddig megjelentettem, amíg ez módomban volt. Ezt az igazán mellékes dolgot csak azért emlitem, hogy rámutathassak arra, hogy a fehér terror első fellángolásakor Nádas Sándor egyike volt azoknak, akik a legmohóbban és legtüntetőbben igyekeztek szabadulni az én — nem mindig kompromittáló és nem is mindig ártalmas — barátságom tehertételétől. Bécsben természetesen hallani sem akartam az itt hemzsegő ellenforradalmárokkal való bárminemű összeköttetésről, sőt az ellenforradalmár hirben álló régi ismerőseimnek még a köszönését sem fogadtam. Állandó társaságom Gellért Oszkár és Major József barátaim voltak, akik velem csaknem egyidőben érkeztek ki Bécsbe, mert ők sem bírták el már az otthoni fojtó levegőt. Mindjárt megérkezésem napján baleset történt velem, ami könnyen végzetessé is válhatott volna számomra. Első este ugyanis a Pucher-féle étterembe tértem be Nádassal és ott az egyik asztalnál megpillantottam Egyed Zoltánt, aki mikor az asztalánál elhaladtam, fölugrott és katonatiszti módon meghajolván, köszöntött engem. Én nem köszöntem vissza Egyednek, mert ő néhány héttel ezelőtt, amikor már a „Vörös Katona” című Szamuely-lap sem reflektált tulbuzgó haditudósításaira, Bécsbe szökött és itt nyomban a fehér ellenforradalárok szolgájának csapott fel, Lázár Miklós oldalán. Éppen ezért én az „Az Ember”-ben meg is irtam erről a züllött fiatalemberről, hogy Pesten, mielőtt még Ligetinét megszarolta volna, a „Maison Frida” egyik démonának volt a kintartott selyemfiuja, majd vörös haditudósító lett és így nem sok joggal szerepel most a fehérek sorában. Ezért nem fogadtam el Egyed köszöntését és nem is vettem észre, hogy ő közben eltávozott az étteremből és én este tízóra tájban átmentem a Kärntnerstrassen levő Scheidel-kávéházba, ahol Gellért Oszkárral és Major Józseffel

volt találkozóm. Ők még nem voltak a kávéházban, amire én sétálni kezdtem a Scheidel előtt és egyszerre csak egy automobil robogott felém, ahonnan mintha integettek volna nekem. Az autó megállott a kávéház előtt és én még odamentem és azt hittem, hogy Gellérték érkeznek rajta. Az autoból többen ugrottak ki és közülök az egyik kifogástalan németiséggel azt mondta, hogy a bécsi rendőrség nevében, mint kommunista agitátort engem ezennel letartóztat és felszólít, hogy szálljak be az automobiljukba. Én a legnagyobb megdondolatlansággal és könnyelműséggel, szó nélkül beszálltam az autóba, amelyben többen ültek és a csukott, illetőleg lehuzott fedelű automobil kísérőimmal együtt robogni kezdett tova. Én a mellettem ülő egyik ismeretlennek azt mondtam, hogy tulajdonképpen nem is kellene engem bevinni a rendőrségre, mert hiszen már a mai nap folyamán Schultz Hugónak, az „Arbeiter-Zeitung“ munkatársának társaságában fölmentem a Poltzeidirekcióra, ahol az éppen jelenlévő Eldersch belügyminiszter mutatott be Schober rendőrigazgatónak azzal, hogy számomra a tartózkodási engedély természetesen kiadható. Schober közölte velem, hogy Metropoli-szállóbeli címemre hivatalos úton, postán megkapom a tartózkodási engedélyt és addig is az ő felelőssége mellett nyugodtan maradjak Bécsben. A mellettem ülő ifju fennhéjázóan mondta, hogy mindez őt nem érdekli, mire én gyanut fogtam és — kissé későn — felszólítottam őket, hogy igazolják magukat. Azt mondták, hogy erről szó sem lehet, amire aztán nem volt nehéz kitalálnom, hogy kelepcébe kerültem és odaszóltam elhurcolóimnak:

— Akkor tehát az urak magyar tisztetek!

A válasz cinikus „igen!“ volt, sőt néhányan a köpenyüket félrehuzva megmutatták a tisztí bluzokat, amelyen ott fénylettek a csillagok és mindenfajájú hadikitüntetések. Tisztában voltam vele, hogy az életem komoly veszedelemben forog és fel akartam ugorni ülő helyzetemből és segítségért kezdtem kiabálni. Ebben a pillanatban megmotozták a zsebeimet, hogy nincs-e nálam revolver, amire én azt mondtam, hogy ez teljesen felesleges, mert ha én nálam fegyver volna, ezt ők már éreznék. Tovább igyekeztem dulakodni és kiabálni, amire azonban revolvért rántottak és az egyik a revolver csövét a szájamba irányította. Még mindig nem adtam fel a harcot és tovább orditoztam, amire zsebkendőt gyűrtek a számba és ettől olyan utálat fogott el, hogy fuldokolva kitéptem a számból a zsebkendőt és azt mondtam, hogy tovább nem folytatom ezt a reménytelen harcot, nem kiabálok és megadom magam sorsomnak. Az autó pedig robogott tovább, nekem, persze, rendkívül hosszúnak tűnt az idő és valósággal olyan érzésem volt, hogy robogok kifelé az életből. Ekkor az történt, hogy a soffőr mellett ülő férfiú hátrafordult és azt mondja nekem:

— Látod, Feri miért irtad azt rólam, hogy én strici vagyok?

Ránézek a kérdezőre és Egyed Zoltánt ismertem meg benne. Most már mindent megértettem és nyugodtan azt feleltem a kérdezőnek, hogy azért irtam ezt róla, mert őt valóban annak tartom. Izgatott beszélgetés indult meg közöttünk és én megkérdeztem, hogy tulaj-

donképpen mit is akarnak tőlem. Először azt mondták, hogy írást kell adnom arról, hogy soha többé szocialista nem leszek. Mondottam, hogy ez butaság, mert feltéve, hogy kényszerhelyzetben adnék is egy írást, ezzel nagyon kevésre mennének, mert hiszen csak nem hiszik, hogy betartanám ezt a fogadalmamat. De nem is adok ilyen írást. Egyeddel együtt hatan, vagy heten lehettek az autón és közöttük különösen két exaltált férfi lépett fel agresszíven, mint később kiderült, az egyik egy Popper nevű aransarkantus tiszt, a másik egy Garzuli nevű főhadnagy. Ezek folyton fenyegetőztek, hogy kiirtanak az élők sorából, majd a következő pillanatban azzal lepett meg az egyik, hogy ő, majd meglátom, ugysis benn lesz a legközelebbi kormányban, amire én azt az akasztófahumoros választ adtam, hogy ha meglátom, akkor nagy baj nincsen, amire ő megjegyezte, hogy nyugodt lehetek, én már nem látom meg. Egyed bizonyos tiszteletteljes gyáva előzékenységgel beszélt hozzám, de persze, látható volt, hogy az egész akciót ő kezdeményezte és ő szervezte. Én azt mondtam kíséremnek hogy teljesen tisztában vagyok helyzetemmel és nem szívesen kérek tőlük szivességet, de szeretném valahogy módját ejteni, hogy intézkedhessem a kis fiam felől, aki egy barátomnál van és akinek a sorsát el szeretném valahogyan intézni, nem tudom ugyan, hogy mi módon lehetne ezt a szándékomat engedélyezni vagy elősegíteni. Zavaros és egymásnak ellentmondó feleleteket kaptam és láttam, hogy itt nincs sok remény, mert teljesen ki vagyok szolgáltatva fegyvertelenül hat fegyveres exaltált gazfickónak. Az autó azután hirtelen megállott és valamennyien leszállottunk. Én meglehetősen ismeretlen voltam még akkor Bécsben és csak később tudtam meg, hogy a schönbrunni parknál állottunk meg. Este volt, egy lelket sem lehetett látni, de mégis az a tény, hogy talajt ért a lábam, egy kicsit visszaadta a biztonsági érzetemet. Elrablóim körülállottak és pár pillanatnyi egymás-közi sugás-bugás után befelé akartak terelni a parkba. Azt mindjárt gondoltam, hogy ha arra megyek, amerre ők akarják, abból énrám kevés jó származhatik, azért azt mondtam, hogy egy tapodtat sem vagyok hajlandó menni, ha nem mondják meg, hogy mit óhajtanak. Fenyegetőztek, hogy nyomban agyonlőnek, ha nem engedelmeskedem a parancsuknak, mire én dulakodni kezdtem velük és egyetlen tapodtat sem tudtak engem a parknak afelé az egészen elhagyott és sötét része felé vinni, ahová cipelni akartak. Revolvert rántott egyik-másik, amire én azt mondtam, hogy csak süsse nyugodtan el, de én nem megyek. A dulakodásunk szakadatlan volt és én olyan kétségbeesett erővel harcoltam, hogy nemcsak abba az irányba nem mentünk, ahová ők akarták, de lépésről-lépésre távolodtunk onnan. Szóval, az én akaratom érvényesült, igaz, hogy keserves közelharcot kellett vívnom minden lépésért, de mégsem birtak velem. Én nem tudom meddig tartott ez a kétségbeesett küzdelem, amelynek során az egyik támadóm botot emelt rám és felém sujtott, amire én a mellettem álló kezéből kirántottam a botot és kivédtem az ütést, de olyan erővel, hogy a kezeimben lévő bot összetört. Amikor már látták, hogy nem boldo-

gulnak velem ily módon és a hely, úgy látszik, mégsem volt eléggé elhagyott ahhoz, hogy ott végezzenek velem, ekkor intettek a soffőrnak, aki az autót mozgásba hozta s így nem volt nehéz megállapítanom, hogy újra be akarnak tenni a kocsiba. Éreztem, hogy ha még egyszer bekerülök az autóba, onnan elevenen aligha kerülök ki többé. Minden maradék erőmet összeszedtem tehát, hogy ellentálljak az autóba való beerőszkolásnak. De már nagyon ki voltam merülve, az erőm egyre fogyott és amikor közrefogtak és átnyaláboltak, minden vergődésem és viaskodásom ellenére is megtudtak ragadni és vittek be az autóba. A lábam már benn volt a kocsiban, amikor az életösztön utolsó fellángolásával, borzasztó erővel rugtam meg a kocsi oldalát, úgy, hogy kicsusztam a kezük közül és ketten-hárman elbuktak és én magam is a földre estem. Ezt az általános zavart felhasználva, hirtelen felugrottam és futásnak eredtem és máig sem tudom pontosan, miféle kivilágított, üvegfalás helyiség, talán virágház, vagy nyári kávéház-féle volt, de megvilágított hely volt az, amely felé rohantam, nem törődve azzal, hogy ezek revolvert rántanak és kiabálnak utánam, hogy lelőnek, ha meg nem állok és oda hiába menekülök, mert ott úgy sincs senki. Odaérve ahhoz a kivilágított helyiséghez, mégis annyira előnyösebbé vált a helyzetem, hogy már nem voltam sötétben és távolodtam attól az iránytól, ahová ők cipelni akartak. Támadóim azonban a következő percben már nyomomban voltak, tovább dulakodtak velem és igyekeztek engem az időközben utánam vágató automobilba behurcolni. Tovább védekeztem a kétségbeesésnek mir: len erejével és közben segítségért kiáltottam. Nem tudom honnan, de egyszerre néhány ember jelent meg a helyszínen, sőt kiabálásomra egyre többen jöttek oda. A támadók ekkor abtahagyták a dulakodást és a tömeggel szerették volna megcsináltatni azt, amit ők nem voltak képesek a saját erejükből megtenni. Azt mondták ugyanis az egybegyűlt embereknek, hogy én Szamuely Tilor, a vérengző magyar bolsevik vezető vagyok, Magyarországon sok ezer embert gyilkoltam meg és most azért jöttem Bécsbe, mert itt is gyilkolni akarok. Ekkor derült ki, hogy a soffőr maga is azt hitte, hogy Szamuely vagyok és ezért vállalkozott a halálautomobil vezetésére. Többen a tömegeből fenyegetőleg mordultak rám, amire én elmondtam, hogy ez hazugság, megmondtam a nevemet, megmondtam, hogy én a „Népszava“-nak, a magyar szocialisták lapjának vagyok a munkatársa és bizonyára lesznek itt olyan elvtársak a tömegben, akik előtt az én nevem nem ismeretlen, ezek a banditák pedig ellenforradalmár magyar tiszték, akik engem el akarnak rabolni és meg akarnak gyilkolni. A hangulat nyomban megváltozott és többen jelentkeztek, hogy igenis ismerik az én nevemet és a segítségemre akarnak lenni. Ekkor felszólítottam a hat reszketni kezdő betyárt, hogy gyérünk be a rendőrségre, amire az egyik azt mondta, hogy ők tulajdonképpen a rendőrségre akartak engem vinni és ha az autóba ülök, odavisznek. Erre az arcátlanságra nem volt nehéz megértetnem a tömeggel, hogy a Kärntnerstrasséről a Polizeidirektionhoz nem Schönbrunnon keresztül vezet az út. A tömeg

is követelte ekkor már, hogy igenis menjünk a rendőrségre és betérünk Hietzingben, a legközelebbi őrszobába. Onnan a kerületi kapitányságra kerültünk és ezek az utonállók ott az inspekciós rendőrtisztet teljesen befolyásolták és arra hivatkoztak, hogy ők az olasz misszió megbizásából cselekedtek és telefonon érintkezésbe is léptek nyomban az állítólagos olasz misszióval. A helyzet ilyenformán lassanként úgy alakult, hogy ellenem akartak eljárni és nem az utonállók ellen és a rendőrtiszt már ki is jelentette, hogy engem le kell tartóztatnia. Én követeltem, hogy telefonáljanak Eldersch belügyminiszternek, esetleg Schobernek, akik azonnal megadják rólam az információkat, de a rendőrtisztviselő erre nem akart vállalkozni. Erre azt követeltem, hogy hívják föl nyomban telefonon Austerlitzet, az „Arbeiter-Zeitung“ főszerkesztőjét, akivel én beszélni akarok. Ez erélyes követelődzésemre megtörtént, amire én Austerlitznek elmondtam néhány szóval, hogy ellenforradalmár magyar tiszték miképpen raboltak el és most még engem akarnak itt tartani a rendőrségen, nem pedig az utonállókat. Austerlitz erre követelte, hogy engem feltétlenül szabadlábra helyezzenek, ő minden felelősséget elvállal értem. A rendőrtisztviselő erre megszeppent és azt válaszolta Austerlitznek, hogy ez esetben valamennyiünket, a támadóimat is, átküld a Polizeidirektionhoz, hogy ők döntsenek ez ügyben. Austerlitz erre megkérdezte, hogy most éjszaka melyik rendőrtisztviselő elé fog kerülni az ügy s mikor erre megkapta a választ, megnyugtatót engem, hogy csak menjek át a Polizeidirektionhoz és ő telefonon garanciát az illető rendőrtiszttel, legyenek csak egészen nyugodt, ő minden támadóimat letartóztatják. Erre a támadókat egy detektiv az autón bebisérte a Polizeidirektionhoz, közben azonban Egyed — aki látván, hogy életben maradok, sőt az ügy mindenképpen javamra dől el, hevesen és hiszterikusan zokogni kezdett és arra kért, hogy bocsássak meg neki, amire, persze, elkergettem magamtól — néhány társával együtt megszökött és a Polizeidirektionhoz csak Poppert és Garzultit kísérték be. Közben én telefonon érintkezésbe léptem Nádas Sándorral, aki, mivel említettem neki, hogy ezek a támadók az olasz missziót is belevonták az ügybe, az éppen Bécsben időző olasz újságíró kollegával, Fraccarolival együtt sietett föl a Polizeidirektionhoz, ahol Fraccaroli is exponálta magát mellettem és azután Nádas automobilon jött ki értem a hietzingi kerületi kapitányságra és innen egy detektivvel mentünk be a Polizeidirektionhoz, ahol Austerlitz időközben már telefonon interveniált és így a rendőrtisztviselő rövid kihallgatás után szabadon bocsájtott, míg a két utonállót letartóztatták. Pár nap mulva megjelent nálam egy Baál Endre nevű állítólagos magyar rendőrtisztviselő, aki elmondotta, hogy ő is az ellenforradalmi bécsi komité tagja és a komité nevében felkér engem, hogy vonjam vissza feljelentésemet a letartóztatott Popper és Garzuli ellen és kérjem ezeknek az embereknek a szabadlábrahelyezését, mert különben ezeknek a tiszteknek a hozzátartozói és barátai elkeseredésükben mégis el tesznek engem láb alól. Természetes, hogy elutasítottam ezt a terrorisztikus követelődzést,

de tizenhat napi fogvatartás után ezt a két utonállót is szabadlábra helyezték és később az enyhe osztrák bíróság, távollétemben mindössze kétheti fogházra ítélte el őket. Első bécsi tartózkodásom idején még egyszer történt velem egy kis kellemetlenség, az nevezetesen, hogy Hinterbrühlben letartóztattak azzal a megokolással, hogy egy Schmidt Henry nevű nemzetközi szélhámos feljelentést tett ellenem a rendőrségen, hogy rengeteg brilliánst csempésztem ki Magyarországból Kun Béla megbízásából. Természetesen ennek a feljelentésnek az alaptalansága is pár óra alatt kiderült és engem elbocsájtottak a Polizeidirektionról, ahová Hinterbrühlből átkísértek.

Szóval nem éppen rózsákon át vezetett az utam már első bécsi emigrálásom napjaiban sem. Itt a legutálatosabb ellenforradalmár csöcselék verődött össze, köztük olyan alakok, mint Orbók Attila, aki először, mint Konsten német őrnagy bérence Budapesten Károlyi Mihály lapjához tolakodott be, aki később, mikor az októberi forradalom győzött a leghevesebben ostromolta Károlyi Mihályt azért, hogy svájci követet csináljon belőle a forradalom és aki később — a kezeim között lévő sajátkezű levelében — a bolsevista bécsi magyar követségnek följánlotta jó pénzért a szolgálatait, hogy ő majd külföldön micsoda nagyarányú kommunista propagandát fog kifejteni. Ilyen zajos előélet és tarka múlt után Orbók Attila, miután a szovjet nem reflektált a tolakodó módon följánlott szolgálataira, persze, hogy fölcsapott ellenforradalmárnak, és egyik hangadó tagja volt a bécsi ellenforradalmár csöcseléknek. És itt járt már ezekben a napokban Strasser József, az egykori intrazingens, szélső baloldali szociáldemokrata, aki renegát lett, elfordult a munkásságtól és Tisza Istvánnak és a munkapártnak szolgájává szegődött a „Pester Lloyd“-nál. Az egykor mindenkinél radikálisabb szocialista 1918. évi május elsején a „Pester Lloyd“-ban vezércikkben támadt neki a legszélsőbb burzsoászempontból Marxnak és az egész szocialista tudománynak. Amikor azonban Magyarországon kitört a kommün, Strasser József mindent elkövetett, hogy a bolsevik „Pester Lloyd“-nak ő legyen a főszerkesztője, ő üljön be Vészi József helyébe. Elmondotta a lap tiszta jellemű és puritán munkatársának, Bródy Ernőnek, hogy ő keservesen megbánta azt, hogy a munkásság ügyét cserbenhagyta, de ez a lépése nem volt őszinte és sok lelkiismeretfurdalást érzett álmatlan éjszakákon át emiatt a cselekedete miatt és könnyes szemekkel jelentette ki Bródynak, majd Vágó Béla belügyi népbiztosnak, akivel mindvégig a legjobb barátságban volt, hogy ő vissza akar térni a proletariátus hűséges szolgálatába, ő meggyőződéses kommunista és egész életét arra akarja szentelni, hogy ballépését jóváteve, a munkásság nagy ügyét szolgálhassa. Adjanak neki erre módot és engedjék meg, hogy ő irányíthassa a „Pester Lloyd“-ot. Bródy Ernő, akinek sohasem voltak személyi ambíciói, támogatta Strassernek, a kétségtelenül képzett marxistának ezt a törekvését, sőt Kun Béla is vissza akarta fogadni a könnyek között fölkinálkozó Strassert, de éppen a mérsékelt szociáldemokrata vezérek voltak azok, akik hallani sem akartak e renegátnak a reaktiválásáról. Sőt, figyelmeztették

azután Strassert, hogy utazzék el sürgősen Savanyukutra, mert itt nem látják jó szemmel. Strasser el is utazott, de négy hét mulva levélben kérte ismét Bródy Ernőt, hogy fogadják végre el az ő igazán hűséges és őszinte szolgálatait a kommunista „Lloyd“-nál. Strassernek ez a sajátkezű levele ma is megtalálható azok között az iratok között, amelyeket egy házkutatás alkalmával Bródy Ernő lakásán lefoglaltak. A levél sem érte el azonban célját, amire Strasser ismét személyesen jelent meg Pesten és ismét próbálkozott, majd amikor látta, hogy a proletárdiktatura semmiképpen sem akarja elfogadni az ő szolgálatait, kiutazott Bécsbe, ő lett a legfehérebb; Bethlen István sajtófőnöke lett, piszkolni, gyalázni kezdte, ahol csak tudta a magyar kommün minden szereplőjét és itt Bécsben a diktatura összeomlása előtt néhány nappal Löwe-Dinnye Mihály méltó és stilszerű társaságában és közreműködésével megindította az ellenforradalmár „Pester Lloyd“-ot. Csupa ilyen elvű ellenforradalmár tolongott ezekben az időkben a bécsi Ringen, képzelhető, hogy én milyen érzésekkel néztem ezt a züllött társaságot. Ugyancsak az ellenforradalmi sajtó egyik disze, virága volt Bécsben Szabó István ur, aki a Károlyi-kormány sajtóirodájától is rendes havi zsoldot huzott, aki a kommunista sajtóalapot is kimerítette és aki még Bécsben is több izben kunyorált nálam, hogy szerinte hátralékos szovjetfizetéséhez segítsem hozzá. Szabó István ur egyik napról a másikra lett fehér, amíg azután a siberizlet-kötések jövedelmezőbb és tehetgéneke jobban megfelelő pályájára nem adta magát. Szó, ami szó rossz társaság volt idekint Bécsben.

Budapestről viszont szintén nyugtalanító híreket kaptam. „Az Ember“, — amelynek szerkesztését a lap helyettes szerkesztőjére, Diószeghy Tiborra bízam, aki távollétemben nyilván kényszerből egészen, balra vitte a lapot, — mindössze egyetlenegyszer jelenhetett meg elutazásom után, mert Pogány József, aki közben közoktatásügyi népbiztos lett, a többi hetilapokkal együtt, irgalmatlanul betiltotta. Sőt távollétemben annyira ment Pogány — lapom elleni agresszív föllépésében, hogy a már kiszedett és betördelt, sőt részben kinyomtatott következő számot sem engedte megjelenni, tekintet nélkül az ily módon okozott jelentékeny kárra, jöllehet azon a héten a „Szinházi Élet“-et és egyéb lapokat még engedélyezte. Róbert Oszkár barátom, ezeknek az időknek talán a legönzelembb és legtisztább szándéku ujságírója szeretetteljes, megható levelekben hívott engem haza, megindító szavakban fejtván ki ezekben az írásokban, hogy távollétemben elpusztul minden, amit a sajtóban fölépítenünk és megvédelmeznünk sikerült. Róbert Oszkár minden ellenkező látszat és rágalom dacára — a legodaadóbb barátja volt az ujságíróknak, senki sem volt nálánál áldozatkészebb és szolidárisabb és én tudom a legjobban, hogy azokban a nehéz időkben milyen soha meg nem hálálható szolgálatokat tett az ujságírók összeségének és a mentési munkálatokban igen nagy része volt neki. Sajnos, az én eltávozásom rendkívüli módon felbátorította azokat, akik kezdettől fogva az ujságíróknak legázolását kívánták és hirdették. Pogány József szabadult rá az

ujsgírókra és az ő pusztító törekvéseinek az én távollétemben nem tudott senki elébe állni. Érdekes, hogy Magyar Lajos, aki, amíg én odahaza voltam, minden tekintetben az én intencióimat szolgálta és az én humánus sajtópolitikámnak volt legbuzgóbb támogatója, aki igazán sokat dolgozott az ujságírókért és velem együtt harcolt a kommün kis vörös sajtóterroristái ellen, most, hogy eltávoztam, teljesen megváltoztatta az álláspontját és Pogány József pusztító törekvéseinek esz-közévé lett. Ez annál inkább csodálatosabb, mert hiszen Magyar a sajtóhadiszálláson joggal gyűlölte meg Pogány Józsefet, aki őt főnö-kénél, Purjesz Lajos főszerkesztőnél és általában minden budapesti lapnál a leggonoszabb módon denunciálta, úgy, hogy Pogánynak ez a denúciáló hadjárata majdnem Magyar Lajos életébe került, akit emiatt vissza akartak hívni a sajtóhadiszállásról és ily módon kikerült volna a frontra. Ekkor választott bírósági eljárás is volt Magyar Lajos és Pogány József között, sőt Magyar az ujságírók egyesületénél fe-gyelmi följelentést is tett a denúciáló Pogány ellen. Most mégis a legszebb egyetértésben tudott együttműködni Magyar ezzel a jel-lemtelen Pogánnyal és együtt tudott működni Gábor Andorral is, aki pedig a Károlyi-kormány idején nem nyiltan, mint én, hanem titokban igyekezett elgáncsolni Magyar sajtófőnökségét, persze azzal a titkos törekvéssel, hogy akkor talán ő — Gábor — lesz a sajtófőnök. Magyar tehát Pogány sajtó-pusztító törekvéseinek hú csatlósaként hajlandó volt a részeg siófoki Napoleon minden intézkedését keresztülvinni az ujságírók ellen és egy ülésen a legborzasztóbb javaslatokat terjesz-tette elő és ebben a pusztító hangulatban rikoltotta oda a duhaj ka-baré-forradalmár, Gábor Andor, a nevezetes ígét, hogy menjenek mezei munkára a hirlapírók. Ez nem volt elég, de éppen ezeknek a drákói rendszabályoknak az alkalmából elkövette Tölgy László, a „Vörös Ujság“-nak egyik legvérengzőbb házikonjunkturistája azt a provokáló izléstelenséget, hogy bizalmi indítványt nyújtott be, hogy az ellenfor-radalom leverése alkalmából üdvözöljék a szovjetkormányt. Ezeknek az eseményeknek a fejleménye volt azután, hogy Szász Zoltán, azt a nevezetes, bátor beszédjét megtartotta a vörös terror ellen. Hogy ekkor már mennyire elfajultak a viszonyok, arra jellemző, hogy pél-dául Diószeghy Tibor, aki ugyancsak résztvett az én oldalamon a saj-tóterroristák elleni harcban, most egyszerre csak azok közé állott, akik Szász Zoltán ellen fordultak és maga Diószeghy a legsúlyosabb sértő kifejezéseket kiabálta Szász Zoltánra, akit majdnem tetteleg is bántal-mazott. Csak azért nem tudom elítélni ezeket az érthetetlen és szá-momra rejtelmes pálfordulásokat, mert igazán nem tudom, hogy vajjon, ha én azokban a kritikus napokban otthon vagyok, nem lettem volna-e kénytelen az adott helyzetben magam is Szász Zoltán ellen állást fog-lalni. Nem valószínű ugyan ez, de viszont kényelmes volna utólag egész bizonyossággal azt mondan hogy én a Szász Zoltánt védők között állottam volna. Ekkor történt, hogy az ujságírók szakszervezete kétfelé szakadt és a „Vörös Ujság“ kis terroristái, közöttük Olti Antal nevű mérges néptanítóval, kivonultak egy külön helyiségbe, megala-

kitani a kommunista újságírók szakszervezetét. Közben megjelentek a szakszervezet helyiségében Korvin terroristái és néhány újságírót letartóztattak. Pók Ödön, aki mindvégig a régi humánus szellemben és rendkívül tapintatosan vezette ezt a közgyűlést, továbbá Hajnal Jenő az egész magyar újságírotársadalomnak legnemesebb és legtisztább egyénisége, Róbert Oszkár és Magyar Lajos is siettek a bajba jutott újságírók segítségére és mint legbefolyásosabb és az egész veszedelmet elhárító ember, hirtelen megjelent Weltner Jakab, akinek oroszlan-része van abban, hogy ebből az igazán nehéz helyzetből minden nagyobb baj nélkül kikerült az újságírók szakszervezete. Weltner, oldalan az igazán bátor és minden időkbén nagyszerű Heltai Jenővel, kezébe vette a dolog elintézését, amely ezzel valóban a legjobb kezekbe került. Én telefonon közöltem Bécsből Weltnerrel, Pókkal és Magyarral, hogy természetesen hajlandó vagyok hazajönni, hogy magam is közreműködjem az újságírói szakszervezetnek és az újságíróknak megmentésében, ha erre szükség van. Weltner közölte velem és ezt megerősítették Magyar is, Pók is, hogy minden a legnagyobb rendbe jön pár napon belül és a szakadás nem következik be, mindössze annyi történt, hogy a régi vezetőség lemond és újat választanak. Erre én telefonon magam is lemondtam az elnöki állásról és kifejeztem azt a véleményemet, hogy helyettem, aki távol vagyok, sokkal célszerűbb lesz Weltnert, aki jelen van, elnökké választani. A tagok egyrésze a választási közgyűlésen még ekkor is engem követelt elnöknek, de Magyar Lajos fölállt és kihirdette, hogy én semmi körülmények között nem vállalom el az elnöki állást. Erre Weltner Jakabot választották meg a szakszervezet elnökévé, míg engem első társelnökké választottak. Társelnökök lettek még Heltai Jenő és Pók Ödön, míg Magyar Lajos és társai kibuktak a vezetőségből.

Julius hó folyamán befutott Bécsbe Huszár Károly is. Első útja természetesen hozzám vezetett és most már az ugynevezett vörös terrortól teljesen függetlenül, szabad országban fejezte ki nekem Huszár soha el nem muló háláját mindazért a sok jóért és szépért, amelyet vele és társaival tettem. Huszár közölte velem, hogy nézete szerint a proletárdiktatura napjai megvannak számlálva és ő nagyon szeretne velem és esetleg még Weltnerrel tárgyalni arról, hogy a véres összeomlást hogy lehetne megakadályozni és miképpen lehetne a szociáldemokratákkal együtt valamilyen koalíciós minisztériumot csinálni, hogy a kibontakozás lehetővé váljék. Kijelentette Huszár, hogy ő a szociáldemokraták nélkül egyetlen lépést sem volna hajlandó tenni. Ha sikerül most idejében megoldani a helyzetet, akkor minden jóra fordul és ő akkor boldogan közreműködik, de ha nem sikerül és — jelentette ki ünnepélyes hangon Huszár Károly — ha a fehér terrornak a bosszupolitikája kerekednék felül Magyarországon, akkor ő nemcsak, hogy szerepet nem vállal, de még abban az országban sem hajlandó egy percig sem maradni, ő vérontásnál, gyilkosságoknál nem asszisztál és a családjával együtt elvonul egy kis alpesi faluba és hallani sem akar többé Magyarországról. Ezt mon-

dotta ismételten és mindig nagyon patetikusan Huszár Károly, aki néhány nappal később már a fehér terror minisztere és néhány héttel később a fehér terror miniszterelnöke volt és aki annyira nem vonult el Magyarországból családjával ájtatosan egy kis alpesi faluba, hogy ellenkezőleg, akkor is miniszterelnök tudott maradni, amikor Somogyi Bélának és Bacsó Bélának kiszurták a szemét, kioltották az életét és összedrótozva beledobták őket a Dunába. Igazán nem hittem volna ezt Huszár Károlyról, akkor, amikor itt Bécsben olyan szentül és olyan szelid szavakban fogadkozott előttem és én annyira komolyan vettem a Huszár jószándékait, hogy ő volt az egyetlen ugynevezett polgári politikus, akivel Bécsben tartottam az összekötetést, de természetesen közöltem vele, hogy minden jószándékai ellenére is nem hinném, hogy akadjon szociáldemokrata, aki bármi tekintetben résztvenne a proletárdiktatura megdöntésében, mert hiszen senki sem tudná elviselni ennek rettentő felelősségét, főleg azért, mert hiszen a fejlemények beláthatatlanok. Néhány nap mulva, július hó vége felé, megérkezett Bécsbe Weltner Jakab és Peyer Károly, mindketten Kun Béla megbízásából. Huszár kérésére ekkor Weltner és én találkoztunk vele és ekkor Huszár Weltner előtt is megismételte ajánlatát egy tisztességes kibontakozásra és ugyancsak megismételte Weltner előtt azt a fogadalmát is, hogy ő pedig, ha fehér terror lenne, családjával együtt egy kis alpesi faluba vonulna vissza. Weltner sem mondhatott mást Huszárnak, mint amit én, hogy szociáldemokrata számára teljességgel lehetetlenség bármily tekintetben is elősegíteni polgári elemekkel karöltve a kommün összeomlását. Itt kizárólag a szervezett munkásságnak magának lett volna joga valamit tenni, de félt, hogy már ez is késő. Huszár nagy sajnálkozások közepette bucsuzott el tőlünk és akkor én, aki a bécsi ellenforradalmár levegőt már nagyon utáltam, megkérdeztem Weltnertől, hogy vajjon mit szólna ahhoz, ha vele együtt hazamennék Budapestre, felelősséget tud-e vállalni azért, hogy nem történik otthon bántódásom. Weltner teljes őszinteséggel csak annyit tudott nekem mondani, hogy arról biztosít, hogy ameddig ő neki nem történik bántódása, addig nekem sem történik, amíg ő bajba nem kerül, addig jól áll érte, hogy én sem kerülök bajba. Messzebbmenő garanciát azonban a mai időkben természetesen ő sem vállalhat. Mondottam, hogy ez nekem teljesen elég és Böhm Vilmos, aki ekkor már bécsi követ volt, automobilt bocsájtott a rendelkezésemre, amellyel Királyhidára mentem és ott Weltnerrel és Böhmmel együtt föl szállottunk egy különvonatra, ahol Kun Béla várta már Peyer Károllyal együtt Weltneréket. Amikor engem megpillantott Kun Béla, úgy tett, mintha nagyon megörülne és azt mondta, nohát végre megjött az eszem és visszajöttem és reméli, hogy előadásokat fogok tartani arról, hogy csak a kemény diktatura az egyetlen célravezető út, mert hiszen láthattam, hogy az ellenforradalmár tisztek milyen hálásak voltak nekem, amikor meg akartak gyilkolni. Igazán beláthatom, hogy a burzsoáziával szemben nem lehet szentimentálisan föllépni. Közöltem Kun Bélával, hogy nincsen sok reménye neki ahhoz, hogy én a kemény

diktatura helyeslésével előadásokat tartsak, mert az én véleményem semmilyen tekintetben meg nem változott. Kun ezután röviden tanácskozott Böhmnel, Weltnerrel és Peyerral, majd Böhm visszatért Bécsbe és a mi vonatunk megindult Budapest felé. Utközben Kun Béla egy helyen kitekintve a földekre, azt mondotta, hogy ő Varga Jenő népbiztosnak, az ő hűséges és buzgó munkásságért ezen a környéken egy kis földet ígért nemzeti ajándékképpen házzal együtt. Kérdeztem Kunt, hogy mikor akarja ezt az ajándékot Vargának átnyújtani. Kun Béla a világ legtermészetesebb és legkomolyabb hangján jelentette ki, hogy két-három év múlva, amire én, persze, nem minden él nélkül, mondtam neki, hogy ilyen ígéretet igazán könnyű tenni, mert hiszen nagyon nehezen lesz alkalma ígéretét beváltani, amire persze Kun kijelentette, hogy én javíthatatlan ellenforradalmár vagyok. Közben egyszerre csak nyílt pályán megállott a vonatunk és Korvin Ottó jelent meg néhány emberével. Hamarosan megtudtam, hogy Győrben ellenforradalom tört ki és nem tanácsos Kun Béla vonatjával a győri pályaudvaron keresztülhaladni. Korvin, aki nagyon aggódott Kun Béla életéért, előreutazott Győrbe, ahová uton volt már Szamuely Tibor is. Pár óráig nyílt pályán álltunk, amíg megjött az értesítés, hogy mehetünk s így minden nagyobb baj nélkül megérkeztünk Budapestre.

A DIKTATURA VÉRES ÖSSZEOMLÁSA

Budapestre érve, a helyzetet sokkal válságosabbnak láttam, mint amilyen Bécsből nézve volt. Kun Béláék elkövették azt a végzetes ostobaságot, hogy megtámadták a románokat és ezzel megpecsételődött a sorsuk. Az Otthonban, ahol megjelentem, a legnagyobb üdvívalgással fogadtak, a végrehajtó-bizottságot nyomban ülésre hívták össze és Heltai Jenő nagyon barátságos és meleg üdvözlő beszéd kíséretében kért meg engem, hogy az ülést én vezessem. Ott, a végrehajtó-bizottság ülésén megjelent Békesi Imre, aki ekkor már a vidéki sajtóosztály vezetője volt, valamint Kósa Miklós, aki Pogány József intézkedéseit referálta szintén valami sajtóelőadói rangban. Ezen az ülésen szóba került az újságírók további fizetése és emlékszem rá, hogy Kósa rendkívül intranzigens módon azt az álláspontot képviselte, hogy fizetést csak azok az újságírók kaphatnak, akik írásban jelentkeznek munkára és gondolom, éppen Rákosi Jenő fizetésének kiadása ellen tiltakoztak, mert ő nem jelentkezett munkára. Én, persze, a legélesebben leintettem Kósát és kifejtettem, hogy az én felfogásom szerint nem jelenthet politikai angazsáltságot az, hogy valaki megkapja a létminimumot, hogy én ragaszkodom ahhoz a régi álláspontomhoz, hogy mindenki, minden újságíró megkapja a fizetését, és megkapja természetesen Rákosi Jenő is. Pogánynak a beavatkozását erélyesen visszautasítottam és azt mondtam, hogy a siófoki strandon nem lehet sajtópolitikát irányítani. Békesi örömmel csatlakozott ehhez az álláspontomhoz, amelyet természetesen egyhanguan tett magáévá a végrehajtó-bizottság és amelyben természetesen kénytelen volt megnyugodni Kósa Miklós is. Ugyanekkor erélyes szavakkal bélyegeztem meg Pogánynak azt az eljárását, hogy Major József sajtófőnököt, aki Bécsben orvosi bizonyítvány szerint betegen fekszik, táviratilag elmozdította és visszarendelte. Kijelentettem, hogy ha Pogánynak joga van Siófokon a Balatonban lubickolni, joga van Majornak Bécsben betegnek lenni. Ugyanezen az ülésen örömmel vették viszont tudomásul, hogy Kádár Lehel írásban jelentette ki, hogy kész bármilyen sajtóbeli munkára a szovjet érdekében. Ha Kádár Lehel tudta volna, hogy két-három nap múlva összeomlik a proletárdiktatura, akkor aligha írta volna meg ezt a kommunista hitet valló, és szovjetpénzért minden szovjetmunkára vállalkozó levelét. Itt említem meg azt is, hogy Anka

János az ujságírók szabadszervezetének, majd szakszervezetének leg-hűségesebb tagja volt és állandóan panasszal járult hozzám, hogy az „Uj Lap” kiadótulajdonosai a legrosszabbul fizetik a munkatársaikat és Anka panaszára és kérésére természetesen mi mindannyiszor fizetés-javítást harcoltunk ki ennél a hitvány kis antiszemita ujságnál a munkatársak számára, akiket annál inkább tekinthettünk egyszerűen csak kollegáknak és nem politikai ellenfelünknek, mert hiszen például Anka János a szabadszervezetnek a bizalmiférfitestületi ülésén még az októberi forradalom korszakában hangosan kijelentette, hogy ő és társai elítélik Bangha páter reakciós és antiszemita szereplését és tiltakoznak ellene, hogy őket bárki azonosítani akarja azzal a klerikális politikával, amit Bangha páter képvisel. Később, persze, Bangha éppen „Az Ember” hasábjain tullicitálta Ankát, viszont való igaz, hogy Anka János a proletárdiktatura idején jelentkezett tagfelvételre a szociálista és kommunista ujságírók szakszervezetében, senki se vette fel elsején pontosabban és hűségesebben a szovjetfizetést mint ő és minden irányban való védelmünket és támogatásunkat igénybe vette és élvezte. Ugyanigy viselkedett Kállay Miklós, Kosztolányi Dezső, aki a színházakban nagy propaganda-előadásokat tartott és Hatvany Lajos előtt ismételtén kifejezte azt a véleményét, hogy ő büszke és boldog, hogy a kommunisták színházában szóhoz juthatott; a már előbb több ízben említett Tóth László pedig nemcsak Korvin besugója volt, hanem a legszorgalmasabban ő ontotta a kommunista propagandafüzeteket és cikkeket, vele e tekintetben tán még csak Lakatos László és Hegedüs Gyula versenyezhetnek, akik szintén nagyon termékeny és tehetséges cikkírói voltak a kommünnek. Hegedüs Gyula például, aki ma a „Magyarság” szerkesztője, nem kevesebb mint négy jelentős sajtópozíciót töltött be: 1. „A Munka” című könyomatosnak és 2. a „Vörös Katonának” segédszerkesztője, 3. a tanácselnökségi sajtóiroda propaganda-cikkírója, 4. a „Tolnai Világ-Lapja” kommunista rovatának vezetője volt. Buzgó kommunista hírlapírók voltak természetesen Fehéri Armand és Jákó János és egészen kivételes pozíciója volt a kommünben Lándor Tivadarnak, aki Salusinszky Imre oldalán és Szabados Sándor népbiztos irányítása mellett a Marx-fordító bizottság lelke volt, nemcsak, hogy pompásan fordított, hanem a tőle megszokott lendülettel gyakran kifejtette Lándor, hogy ő a legrégebb marxista Magyarországon. De nem érdemes névszerint felsorolni valamennyit, mert hiszen ebben az időben a magyar sajtó minden munkása, elenyészően csekély kivétellel, meggyőződéses kommunista, régi marxista volt és én gyakran szégyenkezve vettem észre, hogy a legmegrögzöttebb munkapárti publicistákkal szemben én ma a konzervatív, maradi elemet képviselem és volt idő, amikor szinte elhittem a „Vörös Ujság”-éknak azt, hogy én egy áruló huligán vagyok.

Az események most már rohamléptekben haladtak a drámai végkifejlődés felé. Kun Béla és a hadseregőparancsnoki rangjába teljesen beleőrült Landler Jenő megtámadták a románokat és persze,

hogy a vörös hadsereget megverték és a front pánikszerűen menekült befelé az ország felé és a proletárdiktatura megbukott. Ott voltam azon az emlékezetes munkástanácsi ülésen, amelyen a jobb sorsra méltó Rónai Zoltánnak jutott a tragikus feladat, hogy bejelentse a tanácskormány lemondását. Nagyon szomorú, nagyon gyászos lefolyása volt annak a munkástanácsi ülésnek 1919. augusztus hó elsején. Rónai Zoltánnak a történelmi pillanat komolyságához minden tekintetben méltó beszéde után Kun Béla jelent meg és zokogva bucsuztatta el a proletárdiktaturát. Fontosnak tartom, hogy ebből a bucsubeszédéből a következő részleteket szószerinti hűségben idézzem:

„A proletariátus cserbenhagyta nem a vezéreit, hanem önmagát. Nagyon mérlegettem, nagyon meggondoltam mit tegyek. Hidegen és nyugodtan meg kell állapítanom: megbukott a proletárdiktatura. Megbukott gazdaságilag, politikailag és katonailag.“

„Ami engem arra vezetett, hogy mégis bele menjek a változásba, amelyet csak ideiglenes, csak átmeneti állapotnak tartok, ami arra vezetett, hogy ne álljak ellent fegyverrel, ez az volt, hogy termelési lehetőség biztosítását látom, hogy a lehetőségét látom annak, hogy talán így nem hurcolják el a termelés eszközeit. A proletariátus, amely elégedetlen volt a mi kormányzatunkkal szemben, amely immár a gyárakban hangosan kiabálta minden agitáció ellenére, hogy: „le a proletárdiktaturával“, az elégedetlen lesz még inkább bármely kormányzattal szemben.“

„Keserves munka vár azokra az elvtársakra, akik vállalkoztak, hogy ezt az ideiglenes állapotot végigcsinálják. Azt hiszem, hogy a burzsoázia diktaturája nem fog velük szemben kiméletesebb lenni, mint velünk szemben, de ők egy történelmi szükségszerűségnek az eszközei ebben a percben, amelyet nem lehet jól csinálni, csak becsületesen csinálni. Nem lehet jól csinálni, mert ez — nem ők fognak róla tehetni — nem vezet jóra a proletariátus szempontjából, de csinálhatják becsületesen. Mi ez alatt az átmeneti idő alatt félreállunk, hogyha lehet, az osztályegységet fentartjuk, ha nem lehet, akkor más módon küzdünk, hogy majd újult erővel, tapasztalatokkal gazdagabban és objektivebb, realisabb körülmények között, egy érettebb proletariátussal új harcba kezdjünk, a proletariátus diktaturájáért, új fázisát kezdjük meg a nemzetközi proletárforradalomnak“

Azért kellett Kun Bélának 1919. augusztus elsején tartott bucsubeszédéből szószerint közölni ezeket a részleteket, hogy rámutassunk arra, hogy tehát Kun Béla saját szavai szerint maga a proletariátus elégedetlen volt az ő vészes uralmával és a gyárakban minden agitáció ellenére, hangosan kiabálta, hogy: „le a proletárdiktaturával“. És leköszöltük Kun Béla beszédét azért is, hogy megállapítsuk, hogy milyen lelkiismeretlen és hazug módon támadta ő később biztos és védett helyzetből a szociáldemokrata vezéreket, akikről azt hirdette, hogy ők árulták el a diktaturát és árulás volt a Peidl-kormány megalakításának ténye, holott ebben a beszédében éppen ellenkezően azt vallja be és azt állítja, hogy a proletariátus maga hagyta cserben a vezetőit és a szociáldemokraták kormányára, a Peidl-kormányra Kun Béla szerint ekkor még keserves munka vár, amelyet nem lehet jól csinálni és a szociáldemokrata vezetők ekkor még nem árulók voltak, hanem a

történelmi szükségszerűségnek az eszközei és Kun Béla maga jelentette itt ki, hogy ők félre állnak, hogy a proletárdiktatura gazdaságilag, katonailag és politikailag egyaránt megbukott. Később Kun Béla mindezeknek az ellenkezőjét hirdette, de a saját beszédjéből, ime, hurkot fonunk az ő igazmondásának a nyakára és ezzel okmányyszerűleg igazoltuk, hogy a Peidl-kormány megalakulása Kun Béla szerint is nemcsak nem volt árulás, de egyenesen az ő hálálkodó helyeslésével találkozott a szociáldemokraták nagy mentési kísérlete. Persze, menteni itt már nem igen lehetett semmit. Valaminthogy a háborus korszakban Tiszáék és az egész munkapárti többség hazaárulót üvöltött mindenkire, aki arról mert hangosan ábrándozni, hogy békét kellene már kötni, azonképpen Kun Béláék és az ő terrorista hada árulónak és ellenforradalmárnak bélyegzett mindenkit, aki hangosan mert álmodozni arról, hogy a csődbe jutott proletárdiktatura szörnyűséges utvesztőjéből kellene valamilyen kivezető utat keresni, meg kellene kísérlni valamilyen átmenetet teremteni a demokratikus berendezkedés felé. Vörös terrorral és akasztófával fenyegettek meg minden szociáldemokratát, aki ilyen kibontakozást és átmenetet sürgető szót mert kiejteni, természetesen mindenkor csakis és kizárólag a munkásság egyetemének erejére támaszkodva. Kunfi, Böhm, Weltner, Garbai, Rónai hiába próbálkoztak, hiába kísérleteztek, Kun Béláék hallani sem akartak semmilyen rendszerváltozásról és így magukkal együtt a legtragikusabb bukásbavonzolták bele az egész magyar munkásságot. Gonosz elvakultság, tébolyodott uralkodni akarás, a személyi szempontoknak mindenek fölött való érvényesítése és a leglelkiismeretlenebb kalandorpolitika voltak azok a tényezők, amelyeken fölépült Kun Béláék egész erőszakrendszere és a felelősségérzés nélkül való puccsista brigantitempó sodorta a szerencsétlen munkásságot nyitott szemmel a legnagyobb veszedelem örvényébe. Kun Béla és bűntársai a legutolsó pillanatig nem engedtek érvényesülni egyetlen józan hangot és az ő bűnös lelkükön szárad, hogy megvárván a teljes összeomlást, a magyar munkásságot beletaszították a szenvedéseknek és martiriumoknak olyan pusztító sodrába, amelyhez foghatót keveset látott a történelem. Minden agyonvert és felakasztott magyar proletár, minden nyomorékká tett és rabságba hurcolt magyar munkás Kun Bélának és kalandortársainak az áldozata és soha többé ezek a munkáshőherók közelébe ne kerülhessenek a magyar munkásmozgalomnak, amelyet egyszer már pusztulásba taszítottak.

Mert Kun Béláék a saját személyükben, nohát, ami a saját becses irhájukat illeti, nem pusztultak el. Ők nem akartak együtt vérezni és szenvedni a magyar munkássággal, ők a hirtelen befutott különvonaton elrobogtak országdulásuk színhelyéről és ott hagyták a munkásságot a fehér orgyilkosok szabad prédájául. Igen, a legvisszataszítóbb fejezete ennek az egész korszaknak az a különvonat, amely Kun Bélának és társainak becses irháját hordozta el a határon tulra. Szamuely Tibor legalább férfiasan levonta vészes és átkozott szerepének végső konzekvenciáit és mégis volt életében egyetlen egy becsületes gesztusa, az, amelyikkel fogta a revolverét és föbe lőtte magát. Igaz, hogy ő is

szökni akart, de az osztrák csendőrök kezébe érve, mégis csak igazságot szolgáltatott önmagának. De Kun Béla, Pogány József és a proletárdiktatura többi tébolyodott zsarnoka gyáván, hitszegően elhagyta a legnagyobb szerencsétlenségben a magyar munkásságot és nem törődve azzal, hogy az ő átkos működésük a kinszenvedéseknek mérhetetlen tengerét borítja a boldogtalan, szegény magyar prolik százezreire, ők valutákkal bőven fölszerelve, kényelmes különvonatokon kirobogtak Magyarországból, hátuk mögött hagyva a poklok poklát, annak ártatlan és szerencsétlen és minden, minden fájdalmas részvétre érdemes martirjaival: a magyar proletárokkal. Nem, ezt a különvonatot, ezt nem hagyjuk elfelejteni, erről még sok szó lesz az idők során. Ezért a gyáva szökésért még felelni kell, erről még majd beszélünk, ezért még számolni kell Kun Bélának és vitéz társainak a világforradalomban.

Én nem gondoltam szökésre, mert szerettem volna résztvenni a mentési munkálatokban és mivel a diktatura alatt való szerepem nem volt alkalmas az ellenem való különösebb gyűlölet fölszítására, olyannak ítéltém a maga mszemélyét, mint, aki a szociáldemokraták segítő és mentő munkálataiban kötelességszerűen kiveheti a részét és a bajba jutott proletariátus veszett ügyének egyik oltalmazója lehet. Egészen őszintén és becsületesen igyekeztem szolgálatába állni annak a törekvésnek, hogy a fehér terror várható veszedelmét elhárítsuk a munkásság feje felől. Kun Bélaék, akik állandóan barrikádokat emlegettek, akik az utolsó percig azt hazudták, hogy ők a barrikádokon harcolva is meg fogják védelmezni a proletariátus diktaturáját, tehát ezek a világforradalmi hősök, az első szóra elkülönvonatoztak innen és így másoknak kellett természetesen a mentés munkájához fogni. Nem tagadom, hogy ebben az időben azt hittem, hogy én is tűzoltó lehetek a nagy égésben. Ezekben a kritikus napokban tehát én változatlanul bejártam a „Népszava“ szerkesztőségébe és a lépten nyomon jelentkező fehér terrorról írtam komoly hangú, figyelmeztető és tiltakozó cikkeket és óva intettem a polgárságot, hogy vigyázzanak, ne engedjék a bosszuért lihegő szélsőséges elemeket felülkerekedni, mert annak beláthatatlan fejleményei lehetnek. Ekkor már nagyon nehéz és veszedelmes dolog volt a „Népszava“ szerkesztőségében megjelenni és ott cikkeket írni, mert egyre nyilvánvalóbbá vált, hogy a Peidl-kormány nem tudja utját állani az ellenforradalmi áradásnak és ezekben az időkben a „Népszava“ háza a legexponáltabb és a legveszélyeztetettebb pontja volt Budapestnek. Természetesen a mi figyelmeztető szavunknak a „Népszavában“ nem igen volt abban az időben visszhangja, ámbar a polgárság komolyabb rétegeire kétségtelenül tett bizonyos kibékítő benyomást. Peidl Gyula személye rendkívül alkalmas volt az új kormány vezetésére, mert Garamin kívül Peidl volt talán az egyetlen exponáltabb szociáldemokrata vezető férfi, aki a kommün alatt semmiféle állást vagy pozíciót nem vállalt és egészen bizonyos, hogy ő a legnagyobb áldozatkészséggel és igazán önzetlenül vállalta azt a nehéz feladatot, amelyet akkor elvégezni kellett, de amelyet jól elvégezni lehetetlenség volt. Kétségtelen a Peidl-kormány jóhíszeműsége abban a tekintetben is, hogy táviratot küldött az ország

minden részébe, hogy mindenki maradjon a helyén és teljesítse kötelességét, de ahhoz már nem volt ereje a Peidl-kormánynak, hogy az ő parancsokra helyükön maradó közigazgatási és egyéb funkcionáriusokat megvédelmezze a néhány nap alatt teljes erővel kitörő bosszuhadjáratok ellen. Így tehát ez a jóhiszemű távirati parancs a legvégtetesebb parancsok közé tartozott, amely nagyon sok ember életébe került. Ezekben a végzetes napokban a „Vörös Ujság“ szerkesztőségének tagjai, közöttük a legvérengzőbb fiatal emberek is, mint Hajdu Pál, Tölgy László és a többiek, megjelentek nálam a „Népszava“ szerkesztőségében és arra kértek engem, hogy vegyem őket védelmembe a fehér terror várható üldözésével szemben, mert az ő megítélésük szerint én elég befolyással és tekintéllyel rendelkezem ahhoz, hogy meg tudjam akadályozni az ő üldöztetésüket. Ekkor én már láttam, hogy lehetetlenség feltartóztatni az eseményeket és ezért naivnak hatott előttem a „Vörös Ujság“ szerkesztőségi tagjainak deputációja és kérelme és rezignáltan közöltem velük, hogy én, sajnos, magamat sem fogom tudni megvédelmezni és én magam is védelemre szorulok, de ha tévednék ebben a hitemben, akkor természetesen rendelkezésükre állok és azt mindenesetre már most megígérem, hogy amíg én az Otthon-körbe feljárom, addig ott senkinek a hajszála meg nem görbülhet, oda nyugodtan jöhetnek a „Vörös Ujság“ munkatársai is, mert én nem tűrök semmiféle bosszuhadjáratot és azt valóban feltételezem, hogy az Otthon-körben lesz még ennyi befolyásom. Ezen kívül azonban aligha. A „Vörös Ujság“ munkatársai hálálkodva vették ezt az ígéretemet és ugyanakkor azok a munkatársak, akik már a kommún alatt is harcban állottak a lapot véres uszításokkal és hamis forradalmi hírekkel zsufoló, tehetségtelen lapvezérrel, főlháborodva közölték velem azt, hogy Rudas László még tegnap is egy fenyegetődző, vértől csöpögő, burzsujölő, cikket küldött be a még akkor megjelenő „Vörös Ujság“ szerkesztőségébe, de ő már akkor tanácsosabbnak tartotta a redakcióban meg nem jelenni, amire természetesen a szerkesztőség álláspontja az volt, hogy a vérszomjas, gyáva fickónak legyen bátorsága bejönni a szerkesztőségbe és akkor majd beszélnek arról, hogy megjelenhetik-e a gyűlölködő és gyűlöletet szító cikk, de persze, erről már szó sem lehetett, mert Rudas László éppen úgy, mint nagy vezére, Kun Béla megszökött és ugyanakkor, amikor a „Vörös Ujság“ legtöbb munkatársa útlevél és pénz nélkül állt itt, ez a hitvány Rudas, aki főszerkesztője volt a „Vörös Ujság“-nak, több ezer dollárral és egyéb jóféle valutával megrakodva, távozott el Budapestről és szerkesztőségi elvtársairól és kollegáiról csak annyiban akart gondoskodni, hogy egy, minden eddiginél véresebb cikkben, amelyet még elküldött, a fejükre akarta szabadítani a legöldöklőbb fehér terrort. Így távoztak el, ilyen erkölcsösen, ilyen puritánul s főleg ilyen bátran léptek meg a világforradalomnak magyar terrorlegényei, akik állandóan azt rikácsolták bele a világba, hogy a barrikádokon fognak elvérzeni a proletárdiktatura hősieis védelmében.

Rettenetes napok voltak ezek. Én az Otthon-körbe egy utolsó

gyűlésre hívtam össze a szakszervezet tagjait, akikkel közöltem, hogy én természetesen most visszavonulok az ujságírómozgalom éléről, mert én ezekben az időkben teherterhelés leszek az ujságíróknál. Még mindig harsogó éljenzés és taps üdvözölt, de én már észre vettem, hogy ez a taps és ez az éljen már lényegesen bágyadtabb, mint ami a Károlyi-forradalom és a diktatura napjaiban viharzott felém. Arról azonban, hogy én visszavonulok, az ujságírók hallani sem akartak, de én nyomatékosan kijelentettem előttük, hogy ők tán még nem tudják, hogy mi fog következni, de én már érzem és én félrevonulok. Emlékeztettem azonban őket arra, hogy itt, az ujságírók szakszervezetében a legvörösebb terror idejében sem görbült meg senkinek a hajaszála, hogy mi itt minden ujságíró existenciája, személybiztonsága, kenyere és élete fölött őrködtünk, és vegyenek példát a mi önzetlen működésünkről és egyetlen pillanatig se sülyedjenek odáig, hogy eszközévé váljanak a bosszu politikájának, hogy a proletárdiktatura sajtóbeli exponensei vagy tulzói ellen forduljanak. Ezt semmiesetre ne tegyék, ellenkezőleg tartsák magukat teljesen távol a fellobbanó és már jelentkező fehér terrortól és védelmezzék meg ez ellen sajtóbeli kollegáikat úgy, ahogy mi megvédelmeztük őket, legyenek azok bármiféle pártállásuak. Arra külön figyelmeztettem a hírlapírókat, hogy azokat a züllött sajtóembereket, mint Lázár Miklós, Egyed Zoltán és társai, akik Bécsben az ellenforradalom zsoldjába szegődtek, ne engedjék közel magukhoz és akadályozzák meg, hogy itt az Egyesületben bárminemű kárttevő vagy bujtogató munkát fejthessenek ki. Mindezt megfogadták nekem ezen az ülésen, ezen a legutolsó ülésen az ujságírók, pedig ekkor már dühöngött Budapesten a fehér terror és ott az Eszterházy-utcában, az Otthon-kör tőszomszédságában, a műegyetememen már véresre pofozták az embereket. Engem még akkor tapsoltak és marasztaltak a hírlapírók, de persze, én már teljesen tisztában voltam a helyzettel. A szakszervezet végrehajtóbizottságát is bucsuülésre hívtam össze és ekkor a végrehajtó bizottság néhány tagja azt az indítványt tette, hogy a végrehajtó-bizottság határozza el és javasolja a sürgősen összehívandó rendkívüli közgyűlésnek a szakszervezet felosztatását és alakuljunk vissza szabadszervezetté. Én ez ellen a javaslat ellen a legerélyesebben állást foglaltam és kifejtettem, hogy milyen hozzánk méltatlan, komikus gyávaság volna az, hogy mi, mint vezetőség, akik a szakszervezet élére állottunk, most a változott viszonyoknak behódolva, egyszerre csak mi indítványozzuk azt azoknak, akiket idáig vezettünk, hogy sürgősen vissza kell vedleni szabadszervezetté. Ezt nem lehet megtenni, hangoztattam én és kifejtettem azt az álláspontomat, hogy ebben a gyáva komédiában a magam részéről nem vagyok hajlandó résztvenni. Sikerült a végrehajtó-bizottság nagy többségét annyira meggyőzőnöm, hogy az indítványozó a szavazásnál majdnem teljesen magára maradt, annyira leszavaztuk. Közben Kóbor Tamás arra kért, hogy velük együtt vegyek részt az Otthon-kör újból való megalakulásában, ennek semmi akadályát nem láttam és ebben magam is résztvettem. Ez volt utolsó tevékenységem az ujságírói közéletben, mert hamarosan megtörtént a Friedrich-puccs, amely a Peidl-kormányt eltávolította helyéről.

Máig is teljesen megfoghatatlan előttem, hogy a Peidl-kormány néhány száz fegyveres munkással nem őriztette legalább ezekben a kritikus időkben a miniszterelnökséget és e tekintetben tagadhatatlan mulasztás terhelte Peyer Károly akkori belügyminisztert. Szégyenletes dolog volt az, ahogy néhány részeg fogorvos és pár rendőr és katonatiszt, mennyire minden ellentállás nélkül tudta átvenni a hatalmat. Igaz, hogy Friedrichék szélhámoskodása a románok védelmét és asszisztenciáját meg tudta szerezni, de mégis hihetetlen könnyelműség volt egyetlen szál fegyveres erő nélkül kormányozni a legvégzetesebb napokban. Arra emlékszem még, hogy a románok bevonulása előtti éjszakán fölkerestem a városparancsnokságon, vezérkari főnöki szerepet betöltő Stromfeld Aurél ezredest, akinél érdeklődtem, hogy mi igaz a városban elterjedt azokból a rémhírekből, hogy a román hadsereg bevonul Budapestre. Stromfeld ezredes megnyugtatót, hogy ez csak pletyka és szó sincs a románok bevonulásáról, de ha ezt megis megkísérelnék, akkor a bevonuló román csapatok a negyven ezer főnyi vasas dandár fogságába esnének. Stromfeldet, aki kiváló, hűséges és nagy képességű katonája volt a forradalomnak, ugylátszik, szintén félre vezették mert bizony, a románok bevonultak és besegítették a kormány-hatalomba a század legzüllöttebb kalandorát, Friedrich Istvánt.

Nem tudom augusztus hányadikán volt, de emlékezetem szerint, egy vasárnapi napon voltam én utoljára az Otthon-körben. Azt mondhatnám, hogy a népszerűségem még mindig csorbitatlan volt, pedig már a Peidl-kormány is megbukott és Kádár Lehel már izgatni kezdett az Otthonban a szocialisták és a zsidók ellen. Akkor még nekem olyan tekintélyem volt, hogy Kádárt a legerélyesebben rendre utasíthattam és figyelmeztettem arra, hogy jó lesz hallgatni, mert kiveszem a szakszervezet irattárából hamarosan a nyugtáit és azt a sajátkezű levelét, amelyben még csak néhány nappal ezelőtt ajánlkozik bárminemű szovjet-munkára. Ekkor még a jelen levő ujságírók kivétel nélkül nekem helyeseltek, Kádár Lehel megszágyenyülten kullogott odébb és befogta a száját. Én nem tudom, de máig is az az érzésem, hogy ha én szabadlábon ott maradhatok az Otthon-körben, azokkal az adatokkal, amelyekkel, szinte kivétel nélkül minden kartársamról rendelkeztem, nagyon nehéz lett volna az ujságíró uraknak olyan hirtelen fehér terroristákká átvedleni. De nem maradhattam ott. Ezen a vasárnapon még Herczeg Ferenc odajött hozzám és biztosított soha nem muló hálájáról és arról, hogy nekem aztán igazán a hajamszála sem görbülhet meg. Márkus Miksa, az Ujságírók Egyesületének elnöke ugyancsak biztosított változatlan nagyrabecsüléséről és az egész ujságírotársadalom „soha nem muló” hálájáról és köszönetéről. Ugyanezt tette Hoitsy Pál, az Otthonkör egyik elnöke és az ujságírók becsületügyi választmányának elnöke, aki, mint a proletárdiktaturának majdnem minden napján, ugy most is elárasztott elismerő bókjaival. Kóbor Tamás és Heltai Jenő hasonlóképpen a legmelegebben szorították meg a kezemet, de ennek a két férfiúnak elismerő kézszorítása sokkal értékesebb volt nekem, mint a többieké, mert ők később is, mindvégig a leglojalisabban visel-

kedtek velem szemben. Áradozva köszönte meg ezen a napon is a tóságomat Lándor Tivadar és a tőle megszokott szelid ájtatossággal fejezte ki elismerését és háláját Turí Béla. Szokatlanul frappáns volt, ahogy megjelent előttem — immár a fehér terror korszakában — Hivatal József, az „Uj Lap“ felelős szerkesztője és valósággal formális felköszöntőt intézett hozzám az Otthon egyik bőrfoteljében, mondván:

— Majd most mi, keresztény hirlapírók meg fogjuk mutatni kollega urnak, hogy milyen hálásak tudunk mi lenni, hogy a sok jószágért, amit valamennyien éreztünk és élveztünk, most, hogy alkalmunk lesz rá, igenis be fogjuk bizonyítani, hogy nem érdemtelen és méltatlan embereket vett az oltalmába, majd meglátja, kedves, jó kolléga ur, majd meg fog erről győződni...

Hát meggyőződtem róla. Még tán a legtöbb hatással Landauer Béla jelentkezése volt rám, akit szintén többször megvizsgáltgattam a gyűjtőfogházban és aki megjelenvén az Otthon-körben, a következőket mondotta nekem, meghatottságtól remegő hangon:

— Valamikor én önt gyűlöltem a legjobban mindenki között. De ezekben a nehéz és keserves időkben én és velem együtt még számosan megtanultuk szeretni és tisztelni magát és én megmondom, hogy most mindenkinél többre becsülöm. Meglátja, hogy ezt be is fogom bizonyítani!

Szegény Landauer, tán egész komolyan gondolta, ő talán be is bizonyította volna, de éppen ezért, nemsokára elütötte a villamos és azután csöndesen meg is halt. Nyugodjék békében. Szóljak-e Fröhvirth Mátyás heves elismeréseiről és a többi sok száz és száz hirlapíró köszönetéről és hálálkodó szavairól; igazán nem érdemes. Ezen a vasárnapon voltam utoljára az Otthonkörben és kivonván magamat a hálálkodók gyűrűjéből, leghűbb és legjobb barátaimmal és bajtársaimmal, Róbert Oszkárral és Hajnal Jenővel félrevonultam egy sarokba, ott megmondottam nekik, hogy itt most borzasztó dolgok fognak történni és legjobb lesz, ha valamennyien eltűnünk a közeledő rémes események idejére. Megöleltem Róbertet és Hajnalt, elbucsztam tőlük és eltávoztam az Otthonkörből és lent az utcán utánam jött egy, a forradalmakban semmiféleképen sem kompromittált keresztény újságíró társam, aki izgatottan közölte velem, hogy ő arról értesült, hogy engem a fehérek máris denunciáltak a románoknál és hamarosan le fognak tartóztatni, ha el nem tűnök. Igazán megható szeretetreméltósággal ajánlotta fel a lakását, hogy nála elrejtőzzem. Néhány nap óta nagyon sok ilyen barátságos és lekötelező ajánlatot kaptam, de ennek a kollégámnak az ajánlatát fogadtam el. Az ő kíséretében mentem el Királyi Pál-utcai lakásomba, ott egy kofferbe összecsomagoltam a legszükségesebb holmikát és vasárnap este konflison elmentünk a barátomhoz. Utközben egy román őrzőjárat föltartóztatott és azt hiszem, hogy a vasuti szabadjegyünkkel igazoltuk magunkat; megérkeztünk szerencsésen a buvóhelyemre és én eltüntem ezzel a nyilvános pesti életből.

VIII.

A PESTI BUJDOSÁS HÓNAPJAI.

Szomorú napok következtek. Én buvóhelyemen értesültem, hogy éppen a kellő pillanatban hagytam el a lakásomat, mert még aznap éjszaka fehér tisztek vezetésével, szuronyos román katonák kerestek engem Királyi Pál-utcai lakásomon. Nem tudom, hogy van ábrázatjuk a fehéreknek mostanában eltagadni azt, hogy ők a románokkal a megszállás idején a legbensőbb összeköttetésben állottak, amikor tudvalévő, hogy az első napokban és hetekben fehér tisztek denunciólták a románoknál a kommunistákat és a szocialistákat és az ő fölielentésükre hurcolták fogságba Budapesten az embereket. Szörnyűségek idők voltak azok, amikor magyar emberek vállalkoztak Budapesten arra, hogy ugyancsak magyar embereket félénken elurranni látván valamelyik mellékutcában, az idegen, a román katonai őrzőjáratot figyelmeztették, elrikkantván a jól ismert és akkor olyan borzasztóan vészes szót, hogy „bolseviki! bolseviki!“ és az idegen katonai őrzőjárat már vitte is a fogságba a szerencsétlent. Fehér katonatisztek és fehér érzelmű polgáremberek követték el heteken keresztül ezt a hajmeresztő embertelenséget és soha ezt a szégyenteljes denunciólást, az idegen megszálló csapatnál való ezt a becstelen árulkodást le nem mossa a fehérekről senki. Friedrich István volt Magyarország miniszterelnöke. Micsoda sötét korszak volt az! Rejtekhelyemen a legnagyobb kétségbeeséssel hallottam, hogy mi történik az országban és mi történik Budapesten. A Dunántul Horthy Miklós fővezér vezetésével a tömeggyilkosságok napirenden voltak és Horthy főhadiszállása Siófokon csak úgy ontotta a vért. Mindjárt az első hetekben látni lehetett, hogy a fehér terror nem is hasonlítható össze a vörös terrorral, amit a bolseviek csináltak, az ártatlan farsangi tréfa volt ahhoz képest, amit a fehérek műveltek. Akármilyen irtózatos is volt nekem az, ami a kommün alatt történt, mégis csak be kellett ismernem, hogy a proletárdiktatura négy és fél hónapos uralma, dacára a gyakori fegyveres ellenforradalmaknak, aránytalanul kevés áldozatot követelt. Amikor pesti buvóhelyemre egyik rémhír a másik után csapott le, nem tagadom el, hogy lelkiismeret-furdalások győrtörtek, hogy vajjon szabad volt-e utjába állani a bolsevieknek, akik valami hasonlót szerettek volna csinálni ahhoz, amit most a fehér tömeggyilkosok művelnek. A bolsevisták azonban száználmas, szegény dilettánsok voltak és a magyar

közéletben egyszerre csak megjelentek az igazi, a hivatásos, a professzionátus tömeggyilkosok. Rettenetes napok voltak ezek és rettenetes volt ezekben a napokban olvasni a „Reggeli Hírek“ című szörnyüséget, amelyben a proletárdiktatura idejéből való hazug, rémtörténetek bujtogatták és izgatták a tömeget arra, hogy minden munkást és minden zsidót irtson ki a föld színéről. Ennek a „Reggeli Hírek“ című borzadályos sajtóterméknek, amely később „Esti Hírek“ címmel is megjelent, már Szakács Andor volt a szellemi irányítója. Micsoda végzetes sülyedése egy embernek, Károlyi Mihály szolgálatából lezuhanni — Friedrich István szolgálatáig. Szakács Andor sajtófőnök lett, államtitkár lett és a legbűnösebb, a legcédább munkát Friedrich István mellett tán ő végezte.

Egyetlenegy férfiú állt meg szilárdan ebben a nagy fergegében. Ez a férfiú Lovászy Márton volt, aki tudvalevően már üldözött ember volt a Károlyi-korszak második felében és akit a bolsevikiek fogságba vetettek, szóval Lovászynak igazán minden szubjektív oka meg volt ahhoz, hogy résztvegyen a bosszuhadjáratban és valóban bele sodródjék az ellenforradalomba. Annál inkább föltehető volt ez, mert hiszen ebben az időben Lovászy Márton volt Magyarországon a legösszegebb polgári politikus és szinte már a levegőben volt, hogy nem lehet Magyarországnak más miniszterelnöke, mint ő. Friedrichet mindenki csak átmeneti embernek tekintette, néhány napi átmenetre gondoltak és azután jönni fog Lovászy, aki egyelőre, mint külügyminiszter volt tagja a Friedrich-kormányának. Ámde Lovászy olyan megingathatatlan karakterű és meggyőződésű férfiú maradt most is, amilyen egész életében volt, egyetlen pillanatra meg nem tántorodott és nem adta oda magát a bosszu politikájának, akármennyire próbálták is őt bevonni az ellenforradalomba. Örök érdeme marad Lovászy Mártonnak, hogy így kiáltotta a tűzpróbát a legnehezebb időkben és ennyire fölülelmedett minden személyes szemponton és az első perctől fogva a legnagyobb elszántsággal és igazán imponáló férfias bátorsággal fordult szembe a fehér terror áradatával és inkább lemondott a hatalomról, inkább hagyta elsodorni magát a miniszterelnöki, sőt a miniszteri székből is, semhogy egyetlen lépést is tegyen a meggyőződése ellenére. Még külügyminiszter volt Lovászy, amikor érdeklődni kezdett a sorsom iránt és én megkértem azt a barátomat, akinek a vendége voltam, hogy közölje Lovászyval, hogy itt bujkálok Pesten és, hogy köszönöm az érdeklődését. Levelét is küldtem ekkor Lovászynak, akinek tudomására adtam, hogy engem állandóan keresnek a lakásomon a románokat vezető fehér terroristák, éppen úgy, mint annak idején a vörös terroristák kerestek. Lovászy nagyon igazságtalannak és jogtalannak tartotta az én üldöztetésemet és utasította Szakács Andor sajtófőnököt, hogy nyomban keressen föl engem a rejtekhelyemen és gondoskodjanak a védelmemről és adjanak nekem *salvus conductus*t. Lovászy ügyemnek azonnali elintézésével bizta meg Szakács Andort, akivel közölte egyuttal annak a barátomnak a nevét, akinél én tartózkodom. Szakács ekkor a barátom utján megkérdezte

tőlem, hogy hozzájárulok-e ahhoz, hogy ő engem Lovászy megbizásából meglátogasson. Én ehhez hozzájárultam, mert hiszen mindenképpen szerettem volna szabadon mozogni a városban és ily módon segíteni mindenkin, akin csak lehet, hiszen az én mozgási szabadságomnak csak az üldözöttek látták volna hasznát, vagy ha ez nem lehetséges, akkor természetesen az volt a célom, hogy elmeneküljek az országból és ez is könnyebben sikerülhetett, ha hivatalosan nem köröznék. A legszörnyűbb mindenesetre ez a bujkálás volt, nemcsak azért, mert az ember idegeire ment a dolog, hanem ilyen borzasztó események közepette ezt a gyötrelmes tehetetlenséget és passzivitást, ezt nem lehetett sokáig kibírni, ezt igazán nem az én számomra találták ki. A bujdosásnak ezekben a rémes napjaiban szinte irigykedve gondoltam azokra, akiket már elfogtak, mert hiszen ezek már túl vannak a bizonytalanságon, ezek már — szinte azt mondhatnám — révbe értek. Pedig nagyon kevés irigyelni való volt a szerencsétlen elfogott emberek sorsán, akiket ezekben az időkben borzalmasan kínóztak rendőrök, katonák és civilek egyaránt.

A rendőrcellák mélyén, a detektívszobákban és a hirhedt hangfogókban az inkvizíciónak minden borzalmát át kellett szenvedni a boldogtalanoknak; kitépett fülek, kiszakított és megetetett hajcsomók, gummibotokkal véres cafattá vert emberi testek: így indult meg a keresztény kurzus Magyarországon. Én tehát beleegyeztem Szakács Andor látogatásába, aki másnap délelőtre jelezte érkezését.

Ennél a derék barátomnál én nem egyedül bujkáltam, mert egy szép napon megjelent találomra, ugyancsak ennél a közös barátunknál Magyar Lajos is. Ő nem is sejtette, hogy engem itt talál és rendkívüli módon megörültünk egymásnak. Szegény Magyar már megszenvedett, arca és teste meglehetősen össze volt törve, a szeme körül kék daganat. Elbeszélte, hogy Balatonaligán nyaralt a feleségével és onnan hurcolták el fehér tiszték és ott a környéken egy kukoricásban, huszárokkal rettenetesen megverették, majd Székesfehérvárra vitték, ahonnan azonban pár nap mulva azzal bocsájtották el, hogy miután se Budapesten, se máshol ellene semmiféle eljárás folyamatba nincs, tehát szabadlábra helyezik. Természetes, hogy mindamellet nem volt tanácsos neki a városban mutatkozni és ezért ő is ott maradt és ettől fogva együtt töltöttük a bujkálás szomorú napjait. Magyar láthatóan jól érezte magát ebben a kétségtelenül forradalmi helyzetben, az ő romantikus hajlamainak nagyon megfelelt ez a regényes életmód és minden szavából ki lehetett érezni, hogy ő lehetőleg világtörténelmi szerepet szánt önmagának és egy nagyon kemény, nagyon bátor pózban akar állni az emberek előtt. El kell ismerni, hogy Magyarnek ehhez a szerephez meg volt minden kvalitása és meg volt különösen lelki szilárdsága és személyes bátorsága. Egyre azt hajtogatta előttem, hogy majd a vádlottak padján miket fogunk előadni a várható vádakkal szemben. Valóságos dicsfényben ragyogott a tekintete, amikor ilyeneket szavalt:

— Azzal fognak vádolni, hogy tönkre tettük a sajtót..., hát majd

akkor elfogom mondani, hogy igenis tönkre tettük azt a sajtót, amelynek korszakos bűnei...

Szeliden félbeszakítottam a védőbeszédét szavaló Magyar Lajost és enyhén figyelmeztettem, hogy ne essék nagyzási mániába, ne tetszelegjen magának ebben a mártírszerepben, ne vállaljon olyan bűnököt, amelyekben nem vétkes és ne ragaszkodjék olyan vádakhoz, amelyeknek tényálladékát egyáltalában nem követte el, mert hiszen dehogy tette ő tönkre a sajtót, ehhez se hatásköre, se szándéka nem volt, sőt ellenkezőleg, velem együtt mindent elkövetett a sajtó védelmére és attól a szerencsétlen Pogány-féle néhány naptól és viharos közgyűléstől eltekintve, ő igenis a kommün terroristái ellen harcolt és teljesen ártatlan ő abban, hogy a lapok a papírhány folytán és a kormányzótanács akaratából végre is megszűntek. Magyar valósággal kétségbe volt esve, hogy én őt ilyen ártatlannak tartom, hogy minden vád alól csak ily egyszerűen felmentem és ilyen dolgokkal próbált engem kecsegtetni:

— Tudod-e te, hogy a vádlottak padja micsoda pódium, micsoda tribün lesz a mi számunkra az egész világ felé! Ott mindent elmondhatunk...

Fagyosan, ezt a zuhanyt zuditottam fölhevült barátom nyaka közé:

— De kedves Lajoskám, én nem pódiumot, nem tribünt, hanem mindössze csak — egy utlevelet akarok...

Megvetően és szánakozva nézett rám Magyar Lajos és én ekkor már láttam, hogy az utjaink végleg elváltak, mert ő már ezekben a napokban a világtörténelem számára dolgozott és én sehogy sem tudtam beleilleszkedni ebbe a pózba. Magyarral megbeszéltem azt, hogy Szakács Andort várom és természetesen egy másik szobában kellett fogadnom a sajtófőnök urat, mert Magyar Lajos jelenléte esetleg feszélyezte volna. A jelzett napon autó állott meg a rejtkehelyem előtt és abból Szakács Andor szállt ki. Rendkívül szívélyesen és barátságosan szorította meg Szakács a kezemet és nyomban a tárgyra tért. Elmondotta, hogy Friedrich miniszterelnök ur maga is nagyon igazságtalannak és nagyon érthetetlennek találja azt, hogy engem üldöznek és őt azért küldte el, hogy elvigyen engem a miniszterelnökségre és ott nyomban kiállítják számomra a *salvus conductus*-t. A miniszterelnökségi *salvus conductus*-sal megjelenik velem az ügyészségen és a rendőrségen is és ezek a hatóságok is írásos menlevelet állítanak ki a számomra és ez esetben természetesen az én szabad mozgásom és személyi biztonságom garantálva van. Mindössze az a feltétele ennek, hogy elvárják politikai józanságomtól, hogy a kormány politikájának nem támasztok semmiféle nehézséget és esetleg az is kívánatos volna, hogy én, mint a szociáldemokrata párt egyik megbízottja, részt vennék a kormánnyal való tárgyalásokban és így, mint tárgyaló fél számára külön is kijár az engem amugy is megillető *salvus conductus*. Az autója lenn vár, tehát menjünk. Nagyon csudálkozó arcot vágtam és azt mondtam Szakács Andornak, hogy én nem értem, hogy mért beszél ő állandóan Friedrich miniszterelnök nevében, holott én ugy

tudtam, hogy ő Lovászy Márton külügyminiszter megbizásából keres föl engem. Szakács erre azt felelte, hogy természetesen az eszme Lovászy külügyminisztertől indul ki, de azt magáévá tette Friedrich István miniszterelnök is és mégis csak a miniszterelnök nevében szokás és lehet egy ilyen dolgot elintézni. Erre én azt az ellenvetést kockáztattam meg, hogy hiszen úgy tudom, hogy Friedrich csak átmeneti időre, néhány napig lesz még miniszterelnök és átadja a helyét Lovászy Mártonnak. Szakács azt felelte, hogy ez egyáltalán nem valószínű és én e pillanatban tudtam meg, hogy Szakács Andor immár Lovászy Mártont is cserben hagyta és e percben Friedrich István cselédje. Azt mondtam ezek után Szakács Andornak, hogy én abban a hiszemben egyeztem bele a vele való találkozásba, hogy ő Lovászy nevében jön hozzám, a salvus konduktust is a legnagyobb hálával és köszönettel venném igénybe Lovászy Márton kezéből, akit tisztetek és nagyra becsülök és akitől nemcsak elfogadhatom, de el is várhatom a salvus konduktust. Nem fogadhatom azonban azt el Friedrich Istvántól, akit nem ismerek és nem is óhajtok ismerni és semmi esetre nem fogadhatom el ezt az egész gyanus aromájú ajánlatot, amely engem a szociáldemokrata párt nevében tárgyaló féllé kíván minősíteni, holott nekem erre a szociáldemokrata párt részéről semmiféle felhatalmazásom nincsen és az egésznek az a jellege, hogy engem az urak a kormány házi szocialistájává szeretnének avatni. Nagyon csodálom — mondtam végül Szakácsnak — hogy hosszú közös újságírói közéleti harcaink során engem olyan hitvány embernek ismert meg, aki a személyes szabadságát olyan sokra becsüli, hogy hajlandó ezért eladni magát. Szakács igyekezett megnyugtatni engem, hogy ez félreértés, ennek a feltételezéséről szó sincsen, ő sokkal jobban ismer engem ennél és meg van arról győződve, hogy én a tárgyalásoknál úgy is a munkások érdekeit képviselném és nagyon barátságosan és nagyon hosszan kapacitált, hogy csak menjek le vele az autójába és magával visz engem és minden rendben lesz. Megköszöntem a sziveségét és nagyon határozottan jelentettem ki, hogy nem megyek el vele és ezt a salvus konduktust pedig nem fogadom el. Szakács végtelen sajnálkozása közben azzal távozott, hogy ha bármikor meggondolnám a dolgot, egy üzenetembe kerül és ő nyomban eljön hozzám és változatlanul áll a rendelkezésemre.

Hirtelen átgondoltam, hogy itt végül mégis csak az történt, hogy Magyarország miniszterelnöke Friedrich István elküldötte hozzám, a körözött gonosztevőhöz, sajtófőnökét Szakács Andort, és én elutasítottam a nekem tett barátságos ajánlatot. Pár pillanatig azt gondoltam, hogy tán nem is tettem helyesen, mert látszólag bele kellett volna menni az alkuba és azután be kellett volna csapni őket és így megszökni. A tisztességérzetem tán elhamarkodott lépésre sodort és abban nem igen lehetett kétségem, hogy a történetek után ebben a házban nem maradhatok, mert nem sikerülvén az üzlet, Szakács sajtófőnök ur aligha fogja szégyelni magát, hozzám salvus konduktus helyett — most már detektiveket küldeni. Ebből a házból tehát sürgősen

menekülnöm kellett és Magyar Lajosnak is azt ajánlottam, hogy jobb lesz más rejtkehelyre menni; ő azonban maradt és én elbucszván házigazdámtól és Magyartól, konflison elhajtattam és egy másik barátom vendégszerető házában huztam meg magam. Ezt helyesen cselekedtem, mert menekülésem után néhány nappal már meg is jelentek a detektivek volt rejtkehelyemen és lázasan kutattak utánam. Engem már nem találtak ott, ellenben ott találták Magyar Lajost, aki büszkén és bátran kiegyenesedett a detektivek előtt és várta, hogy mi fog történni. Erre az történt, hogy a detektivek, akik engem kerestek, végig nézték Magyart és azután — ott hagyták anélkül, hogy csak szóba is állottak volna vele. Magyar Lajos halálosan sértve volt — hiúsága és forradalmár becsvágya nem bírta ki ezt a mellőzést, mert mi lesz akkor hatalmas vádoló védbeszédével amire készült, mi lesz a pódiummal, mi lesz a tribünnel? Elhatározta tehát, hogy ő pedig haladéktalanul önként jelentkezik a rendőrségen. Ahelyett, hogy új buvóhelyre ment volna, a kedves házigazdának és még egy barátjának kíséretében megjelent a főkapitányságon és nagy nehezen bejutván a detektívőnök színe elé, azt mondotta, hogy itt van, rendelkezzenek vele. A detektívőnök először elámult ekkora bátorság láttára, azután utána nézett, hogy micsoda eljárás folyik Magyar ellen és azután nagy sajnálkozások közben jelentette ki, hogy neki nincs módjában őt letartóztatni, mert a rendőrségen nem folyik ellene semmiféle eljárás. Magyar vigasztalan volt, két barátja kíséretében csüggedten hagyta el a rendőrség épületét és most már utolsó reménye — az ügyészség volt. Odakisértette magát a Markó-utcába és önként jelentkezett — Váry Albert főügyésznél. Itt aztán már nagyobb szerencsével járt. Türelem rózsát terem, akinek van kitartása, az előbb-utóbb eredményeket ér el, minden ember saját szerencséjének a kovácsa és addig jár a vádlott az ügyészségre amíg — ott tartják; ezek a létező és nem létező közmondások, bizony, mondom, arany igazságok, mert Váry Albert főügyész — akinek ezekben az időkben különösen nagy és meleg szíve volt — végül is megsajnálta Magyar Lajost és merő irgalomból — letartóztatta. Magyar öröme és boldogsága leirhatatlan volt, mert ekkor még nem sejtette szegény, hogy Tisza-gyilkost is próbálnak belőle kreálni, de bizonyos, hogy a tárgyaláson éppen úgy, mint a tizesztendős börtönítéletnek pillanatában és mint a közel három évig tartó raboskodásának idején, imponáló bátorsággal és a szó legszorosabb értelmében hőiesen viselkedett. Magatartásának motívumai mellékesek, a fontos az, hogy az a magatartás impozáns és nagyszerű volt. Igazán kár, hogy egy ilyen kemény, bátor és tisztességes ember, mint amilyen Magyar, most Moszkvában Kun Béla legbuzgóbb és legtulzóbb bolsevik legényei sorában foglal helyet. Jobb sorsra méltó ember és valóban kár érte.

A fehér terror képe egyre ijesztőbbben bontakozott ki. Egyre szörnyűbb hírek szivárogtak be hozzám és én szorongatott helyzetemben nagyon jó néven vettem volna, ha az újságírótestületek a maguk jószántából igyekeznek megmenteni az üldözésektől engemet és bará-

taimat. Az újságírók nagy többsége azonban máról-holnapra a fehér terror zsoldjába szegődött. Én már javában bujdoztam, amikor közgyűlésen kimondták az újságírók, hogy a szakszervezet feloszlik. Kóbor Tamás imponáló bátorsággal és igazán nagyon becsületesen foglalt állást ezen a közgyűlésen az üldözött újságírók mellett és kifejtette, hogy a kommün alatt a szakszervezet vezetői a legnagyobb önfeláldozással védték meg az újságírókat, amiért az újságíró társadalom örök hálájára tették magukat érdemessé. Kóbor Tamás mellett Heltai Jenő, Korcsmáros Nándor és Ormos Ede és még néhányan igyekeztek bátran és tisztességesen megvédeni bennünket, de ekkor már a véresszáju fehéreké volt a világ és odáig fajult a helyzet, hogy egy Guti Soma nevű ismert lóverseny-figura és hamis kártyás is erkölcsbíróként léphetett fel és átkozódva, bujtogatva fordult a kommün üldözöbe vett újságírói ellen. Az én ügyemben még történt valami, az én ügyemben még Huszár Károly kultuszminiszter is megleghangu levelet írt az akkori igazságügyminiszternek, Zoltán nevezetű urnak, akinél az újságírótestületek nevében deputáció is jelent meg érdekében. Kóbor Tamás, Heltai Jenő, Márkus Miksa, Magyar Elek és Korcsmáros Nándor voltak a deputáció tagjai és — a hozzám érkezett hírek szerint — Kóbor Tamás megható beszédben méltatta az én mindenkit megvédő, humánus működésemet és kérte, hogy az eljárást szüntessék be ellenem. Az igazságügyminiszter tett is valami sablonos ígéretet.

De ezalatt is állandóan katonatisztek és detektívek kerestek és buvóhelyemen naponként megjelent Mocznay Aladár „Az Ember” kiadóhivatali igazgatója, aki tántorithatatlan hűséggel állott mellettem e nehéz napokban. Egy napon az elmaradhatailan Mocznay elmaradt, mert elfogták és napokon át vallatták és verték a rendőrségen, hogy mondja meg, valjia be, hol bujkálok én. A derék és bátor Mocznay hősien tűrte a rabságot és a bántalmakat, de ha belehalt volna, akkor sem árulta volna el rejtekhelyemet. Nem boldogultak velem, végül is szabadon bocsájtották és szabadulása után első útja ismét csak hozzám vezetett. Meghatottan és hálával gondolok ma is erre az önfeláldozó, szerény és kedves emberre.

Közben nemcsak a „Reggeli Hírek” végzett alávaló bujtogató munkát, hanem különböző szennyiratok jelentek meg Budapest utcáin, amelyek mind a két forradalom szereplőinek alávaló rágalalmazásával voltak tele. Egyik legelső ilyen kanális-sajtótermék volt, Orbók Attilának, Konsten német kém egykori bérencének „Ki árulta el a hazát?” című röpirata, amelyben főleg Károlyi Mihály ellen tált föl szemérmetlen pizkolódó rágalmakat, de bujtogató és uszító mocskolódással fordult a züllött szerző a már ekkor amugy is fogságban sinylődő Kéri Pál és Magyar Lajos ellen és természetesen és ellenem is. Zuglapok és röpiratok ontották a hajmeresztő hazugságokat a népbiztosok ellen és ezeknek az időknék egyik legméltóbb purifikátora Garai Manó volt, aki „Fehér Ujság” című heti szennyiratában leleplezett minden tisztességes embert, főleg hirlapírót, aki évek hosszú során keresztül

konokul vonakodott zsarolni. Valósággal vigaszként hatott ezekben a zord időkben Roboz Imre bátor napilapjának, „A Pesti Élet“-nek kemény küzdelme a Friedrich-korszak bandita uralma ellen. „A Pesti Élet“-ben Ormos Ede és Roboz Imre igazán imponáló bátorsággal szálltak szembe a fehér terror iszonyataival és tagadhatatlanul jólesett nekem is, aki akkor üldözött vad voltam, hogy az a lap vezércikkben vett engem rendkívül meleg és elismerő hangon védelmébe. Igazán sajnálatos, hogy Roboz Imre, később az emigrációban teljesen lezüllött. Nagyon bátor és tisztességes munkát végzett ezekben a nehéz időkben János Andor hetilapja a „Szerda“ is, amely szintén igen melegen és bátran foglalt állást mellettem. Sokáig gondoltam ezért hálásan János Andorra, akit én ebben az időben nem is ismertem. Volt viszont egy olyan elismerésben is részem, amelyre egyáltalán nem voltam büszke és amelyet valósággal rösteltem. Ezt a dicséretet ugyanis Fehéri Armandtól kaptam, aki a „Vesztegető Forradalom“ című könyvében végig rágalmozza a forradalmaknak majdnem minden szereplőjét és mivelhogy az én nyugtámat természetesen se a Károlyi-kormány, se a proletárdiktatura okmánytárában meg nem találhatta, pont engem sért meg azzal, hogy kijelenti, hogy én milyen nagyon becsületes ember és milyen elvhű és kollegiális férfiú voltam mindig. Ettől a Fehéritől nagyon rosszul esett ez a megbélyegző elismerés.

Amikor legdühödtebben kerestek engem a detektívek és egyéb nyomozók, akkor „Garázdalkodásom a diktatúrában“ címmel röpiratot adtam ki, amelyben beszámoltam arról, hogy én mit műveltem a diktatúrában és vádoló szavakban szembe fordulván a fehér terror becsületesen üldözött rendszerével, így végeztem beszámolómat:

„Aki becsületesebben, emberségesebben, tisztábban, szüzebben és szociálisan tudta volna végig csinálni ezt a nehéz négy és fél hónapot, — az, de csak az ültessen engem a vádlottak padjára. Én így csináltam és nem tudnám másképp csinálni és újra és százszor mindig csak így csinálnám.“

Amikor a röpiratom megjelent Budapest utcáin és a plakátjaim a pesti házak falán, a detektívek még vesztetve kezdtek keresni, mert kihívásnak tekintették azt, hogy én, akit hivatalosan köröztek, Pesten bujkálván, röpiratot mertem kiadni. Röpiratom megjelenése alkalmából meleg elismerő sorokat irtak rólam „Az Ujság“-ban, a „Népszavá“-ban és a „Világ“-ban. Hasonló módon elismeréssel emlékezett meg rólam ebből az alkalomból Zilahy Lajos hetilapja, a „Kis Krónika“, továbbá Tábori Kornél és Pesta Frigyes hetilapjai. A Nádas Sándor hetilapja nem. Szegény Somogyi Béla ebben az időben maga is sokat buzgólkodott, hogy én visszanyerjem mozgási szabadságomat. Az ujságírók különböző testületei a fehér terrornak még ebben a dühöngő szakaszában is elismerő okmányokat állítottak ki a számomra. Ime:

Budapest város román katonai parancsnokságának!

Arról értesülünk, hogy román katonák nyomozást folytatnak a magyarországi ujságírók szövetségének egyik elnöke, Göndör Ferenc után, akit bolseviz-

mussal gyanusítanak. A mi teljesen szabatos megállapításaink szerint Göndör Ferenc ur soha életében bolsevikki nem volt, sőt ellenkezőleg, heves harcot folytatott a vörös terror ellen, amely lapját elnyomta és őt olyannyira üldözte, hogy kénytelen volt Budapestről elmenekülni. Megállapítván e félreértést, azt a kérést intézzük Önökhöz, hogy Göndör Ferenc ur láttassék el egy passe partout-val, melynek alapján szabadon járhat a városban és folytathassa hivatását.

Otthon Irók és Hirlapírók Köre, Budapest.
Bakony Miksa Kóbor Tamás
s. k. főtítkár. s. k. elnök.

Olasz katonai misszló, Budapest.

Az olasz kir. hadsereg főparancsnok-ága.

Az olasz katonai misszió megerősíti a magyarországi ujságírók szövetsége által tett fentli nyilatkozat valóságát.

Ófelsége alezredese, a küldöttség vezetője:
(Pecsét.) G. Romanelli s. k.

Az Otthon-kör vezetőségének közbenjárására tehát Romanelli alezredes is igyekezett odahatni, hogy engem legalább a románok ne üldözzenek. A budapesti ujságírók egyesületétől viszont a következő elismerő okmányt kaptam:

Igazoljuk, hogy Göndör Ferenc lapszerkesztő és hirlapíró a proletárdiktatura idején ujságíró kollégáit megvédte, ugy a személyes üldöztetésekkel szemben, aminek teljesítésében az önfeláldozás határálg is elment, valamint gondoskodott arról is, hogy az ujságírók politikai meggyőződésüktől függetlenül fizetést kapjanak, akkor is, ha munkát nem vállaltak és az egész sajtó érdekében ezen idő alatt elismerésre méltó szolgálatokat teljesített.

Budapest, 1919. október 9.

Budapesti Ujságírók Egyesülete.

Márkus Miksa
s. k. elnök.

Habár Mihály
s. k. főtítkár.

1919 október hó 9-én, tehát több, mint két hónappal a proletárdiktatura bukása után, a fehér terror virágkorszakában állította ki nekem ezt az elismerő okmányt az ujságírók egyesülete, olyan időben tehát, amikor vörös terrorról már szó sem lehetett, így ez az elismerő okirat nyilván nem a terror hatása alatt jött létre, sőt ellenkezőleg, a fehér terror ellenére állították ki ezt mellettem, amit csak azért hangsúlyozok itt, hogy rámutassak, arra, hogy vajjon gondolhattam-e, hogy néhány hónap mulva ki fognak zárni engem ebből az egyesületből. Pedig kizártak, amint ezt később majd részletesen elbeszéltem az olvasónak. A Magyarországon létező két sajtótestület tehát hivatalosan elismerte az én érdemeimet, de ezenkívül a hivatalos okmányokon kívül még mozgalmat indítottak maguk az írók és a hirlapírók és sok száz író és hirlapíró aláírásával a következő hálaíratot juttatták el hozzám:

Alulírott írók és hírlapírók készséggel tanúsítják, hogy Göndör Ferenc hírlap-írótságunk, az Otthon volt alelnöke és a magyarországi Ujságírók Szakszervezete volt elnöke, a kommunizmus ideje alatt a bolsevista és terrorista agitációtól abszolút távol állott, azokban soha, semmi körülmények között nem vett részt, sőt mindenkor a leghatározottabban és férfias nyíltsággal szembeszállt velük. Göndör Ferenc kollegánk az ujságírói szolidaritást sohasem sértette meg, ujságíró kartársai érdekében mindenkor, a legvakmerőbb terrorral szemben is fellépett és az ujságírók anyagi és erkölcsi érdekeit mindenkor a leghathatósabban védelmezte. A magyar ujságírói kar — pártkülönbség nélkül — hálára van kötelezve Göndör Ferenc becsületes működése iránt.

Budapest, 1919 augusztus 23.

(Aláírások.)

Amint látható, augusztus hó 23-án, tehát nemcsak a proletár-diktaturának, de a Peidi-kormánynak a bukása után és a Friedrich-kormány tombolásának közepette intézték hozzám ezt az elismerő iratot az ujságírók és sok százan írták ezt alá, közöttük csaknem kivétel nélkül a keresztény kurzus későbbi exponált írói és hírlapírói is. Mindezek az elismerések engem már nem téveszthettek meg abban a tekintetben, hogy a saját helyzetemet éppen úgy, mint a munkásság helyzetét elveszettnek ne lássam. Szomoru pesti bujdosásomban nagyon sok kollégám és barátom keresett engem fel és igazán rosszul esik nekem, hogy a még mindig dühöngő magyar fehér terror folytán nem írhatom itt meg névszerint, hogy kikre gondolok hálával és szeretettel azért, mert a két és félhónapi pesti bujdosás nehéz napjaiban nem hagytak el engem. Néhányan ugyan megérdemelnék, hogy kompromittáljam őket azzal, hogy megírom itt, hogy pesti bujdosásom során milyen hűségesen látogattak engem, megérdemelnék, mondom, mert később a legalávalóbb módon eladták magukat a kurzusnak. De még ezeket az embereket sem akarom éppen ezen a ponton, az irántam való előzékenységük és gyöngédségük pontján megtámadni, jóllehet a gyilkos kurzusnak minden rendű és rangu uszítója egyformán gyűlölt én előttem, akár barátilag közeledett valaha hozzám, akár nem. Sőt két embert kompromittálni akarok még a velem való kapcsolataival is. Az egyik Huszár Károly, aki állandóan érdeklődött a sorsom iránt és folyton követeket küldött hozzám, akikkel üdvözetét küldötte, változatlan szeretetéről és nagybecsüléséről ismételten megnyugtatót és majdnem naponként megüzentek nekem, hogy a legrövidebb időn belül el fogja intézni, hogy nekem ne kelljen bujdosnom. Ugyanilyen értelemben írt Huszár Károly levelet az érdekemben — mint már említettem — Zoltán igazságügyminiszternek s amíg ezt cselekedte, közben kultuszminiszteri rangban végigcsinálta a fehér terror minden írtózatát, Haller István propagandaminiszterrel együtt. A másik férfit, akinek bár nekem őszinte jó barátom volt, nagyon szeretnék kellemetlenséget okozni, Lándor Tivadar, aki bujkálásom alatt több ízben meglátogatott és Perényi Zsigmond belügyminiszter bátorító üdvözetét is tolmácsolta és nemsokára ugyanez a Lándor volt az, aki hamis vallomásával és hamis esküjével, tudatos gonoszsággal majdnem akasztófára juttatta Kéri Pált. Bujkálásom ideje alatt emlékezetem szerint két budapesti

napilapban értek engem támadások: a „Pesti Napló“-ban, ahol Payr Hugó díjbirkózó keseregte el a „Déli Hírlap“-nál való szégyenteljes és csufos kudarcát, bátran piszkolódván ellenem, és Szakács Andor lapjában, a „Virradat“-ban, ahol Orbók Attila okáta felém a szemetet és nem csodálom, hogy a részemről már hetekkel ezelőtt kikoszorazott Szakács ehhez teret adott, bár ő maga egyik „Virradat“-beli vezércikkében még így aposztrofált engem: „A különben egyénileg feltétlenül becsületes Göndör Ferenc“.

Minden reménységünk Garami Ernőben összpontosult ebben az időben. A sok ezer pesti bujdosó, valamint a sok ezer bebörtönzött úgy várta akkor haza Budapestre Garamit, mint a Messiást. Engem nagyon elkésérített, hogy Garami egyszer maga helyett — Kondor Bernátot küldte le Budapestre József főherceggel tárgyalni. Ez nagyon komolytalan és szerencsétlen cselekedet volt, mert hiszen Kondor, mint egykori helyettes népbiztos, maga is az ugynevezett kommünben kompromittált emberek közé tartozott és — minden bántó szándék nélkül — egyébként sem volt alkalmas arra, hogy ezekben a kritikus órákban a magyar munkásság nevében tárgyaljon, amikor Garami Ernő egész kivételes szellemi erejére, nagy tekintélyére és kompromittálatlan presztizsére olyan égető szükség volt, hogy a tragikus helyzetből valahogyan kievickéljünk. Ilyenformán Garami mintha kissé elkésett volna, de az ő kemény, okos és céltudatos munkájának hamarosan óriási eredménye lett: ama nevezetes Clemenceau-jegyzék elkergette az ország éléről József főherceg kormányzót és a közveszélyes kalandor-miniszterelnököt, Friedrichet. Csakhogy Friedrich nem ment ám. Ő maradt és a kabinet egyetlen becsületes tagjának, Lovászy Mártonnak kellett kiválnia a kormányból és közben a Dunántúlon tombolt a fehér terror, Horthy fővezér legszemélyesebb irányítása mellett rendeztek vérfürdőket a nemzeti hadsereg tisztjei és a tömeggyilkosoknak ez a siserehada készült bevonulni Budapestre. Olyan híreket kaptam közben, hogy a románok, akiket Horthyék, Friedrichék és Pekár Gyuláék először valósággal behívtak az országba és akiknek heteken keresztül minden támogatásukat és segítségüket igénybe vették, akiknél denunciálták a munkásokat és azok vezetőit, hogy a románok végül felismerték Friedrichben és cinkosaiban a közveszélyes kalandorokat s ekkor közeledtek volna a szociáldemokrata párthoz, de Garamiék állítólag hazafias magyar szempontoktól vezetve, nem akartak semmiféle közös akcióba belemenni a románokkal, mert attól tartottak, hogy ez új magyar területi engedményekbe kerülhet. Én nem tudom, hogy vajjon ezek a hírek megfelelnek-e az igazságnak, én csak kötelességszerűen regisztrálom, hogy ilyen ellenőrizhetetlen hírek igenis voltak (Garami könyvében maga is említést tesz bizonyos román ajánlatról, amelyet ő — területi szempontok miatt — elutasított) és ha valóban így történt volna a dolog, akkor én nagyon helytelennek tartanám Garaminak és a szociáldemokrata pártnak a románokkal szemben tanúsított elutasító magatartását, mert ezért lehetnek nekik hálások (vajjon hálások-e?) a sovén magyar „hazafiak“ otthon, de nem lehet hálás a mun-

kásság, amelynek legjobb embereit hurcolták börtönbe és akasztófára ezekben az időkben és valóban nincsen olyan segítség, amit igénybe nem kellett volna venni, hogy a szörnyű szenvedéseket és megpróbáltatásokat kiálló munkások ezreit kiszabadítsák a fehér terroristák véres karmaiból. Bevallom, hogy én — aki nem vagyok politikus — ilyen kétségbeesett helyzetben az ördöggel is szövetezném, hogy üldözött munkástevéreimet megszabadítsam a pokoli szenvedésektől és, hogy sok drága és nemes életet mentsek meg. Forradalomban elvégre nem lehet az ugynevezett hazafiassági szempontokhoz vakon alkalmazkodni, a forradalomban mégis csak a célszerűségi szempontok a legfontosabbak és a fehér terror tobzódásának ez az ideje még valóban forradalmi korszak volt és mindent meg kellett volna tenni, hogy a forradalom katonáinak életét kimentsük a nagy pusztulásból. Ha igaz az, hogy a cél szentesíti az eszközt, akkor lehet-e nagyobb és szentebb cél, mint lelkes, hűséges forradalmárokat megmenteni az akasztófától, kiszabadítani a börtönök, pincék és kínzókamrák mélyéből. Van-e olyan eszköz, van-e olyan áldozat, amellyel föl ne érne ez a szent cél? Én azt hiszem, hogy nincs. S egyébként is, ha pillanatnyi kényszerből látszólag adtak is volna apró engedményeket, ennek semmi jelentősége nem lett volna, mert hiszen a területi kérdéseket érdemben csak a békekonferencián döntötte el az entente, ahol Garamiék már szabadon emelhatték volna fel szavukat a románok jogtalan követelései ellen. Mindezek a gondolatok természetesen tárgytalaná válnak, ha az a feltevés, hogy a magyarországi szociáldemokrata párt vezéreinek és Garaminak alkalma volt a románokkal bizonyos megállapodásokat kötni és ezt az alkalmat elmulasztották, nem bizonyul igaznak. Mert ha valóban alkalom lett volna egy ilyen kétségbeesés szülte megállapodásra és ezt az alkalmat elmulasztották volna, akkor igen nagy felelősséget vettek magukra. A Clark-féle tárgyalások is sok reménnyel töltötték el a szenvedőket, de fájdalom, szintén alaptalanul. Garami jobb meggyőződése ellenére, a pártvezetőség egyenes utasítására vett részt a koncentrációs kormány megalakulását célzó tárgyalásokban, de már a kormányban nem volt hajlandó résztvenni és maga helyett a szellemileg és erkölcsileg meglehetősen gyenge fegyverzetű — Peyer Károlyt vitte be az új kormányba, amely csak annyiban változott, hogy Friedrich István kalandor helyett Huszár Károly jezsuita lett a miniszterelnök. Egyébként minden maradt a régiben és a fehér terror tombolt tovább és ragadozói minden gát nélkül szedték a maguk szerencsétlen áldozatait. Itt is felmerül az a gondolat, hogy vagy semmiféle pártvezetőségi parancsra nem kellett volna Garaminak megcsinálni a koncentrációt, vagy ha már jobb meggyőződése ellenére megcsinálta, akkor igenis — szintén jobb meggyőződése ellenére — személyesen kellett volna résztvennie a koncentrációs kormányban, mert mégis csak nagyobb garancia a munkásság számára, az, ha Garami Ernő a maga elsőrangú szellemi képességeivel és józanságával, okosságával és biztos politikai éleslátásával ül ott a kormányban, mintha a kissé korlátolt Peyer Károly a munkásság

minisztere, akinek érthető becsvágyát annyira betölti a miniszteri méltóság fölött érzett határtalan öröme, hogy igazán nem ér rá azzal törődni, hogy az a kormány, amelynek ő tagja, mégse akasztasson fel munkásokat. Az, hogy Peyer Károlyból a maga szűk káplári képességeivel miniszter lehetett Magyarországon, holott ez az ember még a legmerészebb álmaiban sem gondolhatott arra, hogy egyszer képviselő lehet belőle, hogy ebből a szakszervezeti jelentéktelenségből és sivár szürkeségből miniszter, pártvezér, zsarnok, sőt pártdiktátor lett, ez mindenesetre soha jóvá nem tehető bűne Garami Ernőnek. Annál frappánsabb volt, hogy később ez a Garamitól nemzett politikai nagyság egész komolyan vette az ő vezéri, diktátori és miniszteri, sőt miniszterviselt államférfiúi szerepét, hogy azután a legkomolyabban riválist látott már Garami Ernőben és — nevetni kell, — egész nyíltan szembefordult a hazuról az emigrációba szorult Garamival.

Én egyre izgatottabban és idegesebben láttam, hogy itt többé semmi jó nem történhetik, hogy vége mindennek és most már nem volt egyéb probléma előttem, mint valahogyan elevenen kiszabadulni ebből a rettenetes pusztulásból. A nemzeti hadseregnek Budapestre való bevonulása is, egyre fenyegetett és én valóban nem óhajtottam a „nemzeti hadsereg“-gel Budapesten találkozni. Rettenetes volt látni, hogy a lánchidi kalandor uttörő munkájának nyomában, hogy árasztja el az országot ismét a szemét, hogy a háborúnak minden bűnöse és gyűlölt tömeggyilkosa ismét vezető szerephez jut. Állandóan ezeket a neveket sziszegték a fülembe minden oldalról: Lukachich tábornok, Nagy Pál tábornok, Dáni Balázs tábornok és Horthy, megint Horthy; hátborzongató volt a katonák hóhérainak ez a tömeges felvonulása és borzadva gondolt Budapesten mindenki arra, hogy mi lesz itt, ha a síófoki és a dunántúli rémségek elkövetői, a tisztí gyilkosok pusztító hada bevonul Budapestre. Gondolatnak is ijesztő volt. Nem igaz, hogy lelkesedés várta őket, rémület, borzadály és utálat várta őket és soha még borzadály, rémület és utálat indokoltabb nem volt. Én a bujdosás hónapjaiban bajuszt és szakállt növesztettem, azután elmentem egy Külső Váczi-uti fényképészhez, ahol lefotografáltattam magam és erre a fényképre, hamis névvel magyar utlevelet és osztrák vizumot szereztettem magamnak néhány ezer koronáért. A barátaimtól egymásután meghatottan bucsuztam el. Róbert Oszkárral nem találkoztam a bujdosás napjaiban, de mind a ketten tudtuk, hogy hol van a másik és állandóan üzeneteket váltottunk és vele is abban állapodtunk meg, hogy Bécsben fogunk találkozni. Hajnal Jenő, Diószeghy Tibor, akik mint a „Vörös Ujság“ volt belső munkatársai, maguk is bujkáltak, többször meglátogattak, ugyszintén Bródy Ernő és Antal Sándor is. Tőlük, valamennyiüktől ugy bucsuztam el, hogy a viszontlátásra Bécsben. Azután — 1919. október 13-ika volt — két barátom az esti szürkületben lekisért a hajóállomásra és én szorongó érzésekkel és sok mély szomorúsággal a szivemben, kiérkeztem Bécsbe.

AZ EMIGRÁCIÓBAN

Sok mindenféle tényezőből szövődött össze az az érzés, amellyel Bécsben partra szállottam. A szabadságomnak nagyon örültem, mert hiszen Budapesten két és fél hónap óta lényegileg fogoly voltam és ott, rejtkehelyemen, négy fal között, sokat gondoltam arra, hogy milyen jó lesz egyszer hosszú, nagy sétákat tenni, ahol a hatodik lépésnél nem ütközöm a szoba falába, mindig előre menni, sokat, hogy kipótoljam azt, amit csüggedt mozdulatlanságomnak ebben a felhős korszakában mulasztottam. Örültem tehát tiszta szivemből, hogy szabad ember voltam Bécsben és amikor fölültem a hájóállomáson a konflisra és a kocsis az én szavamra hajtani kezdett befelé a városba, úgy csudálkoztam, hogy nekem valaki engedelmeskedik, hiszen én már hónapok óta hozzászoktam ahhoz a gondolathoz, hogy fegyenc vagyok, hogy nekem semmihez nincsen jogom, hogy nekem bűnhődnöm kell, valami nagy-nagy bűnömért. A bécsi utcákat októberi verőfény fűrösztoíte és mindenki olyan nyugodtan, olyan boldogan sietett tova; óh, itt semmit sem lehetett érezni a pesti vérszagból. Amikor szinte behunyt szemmel vitettem magam be a városba, egyszerre égő fájdalmat éreztem a szivemben és a torkomat a sirás szorongatta. Nem póz, nincsen semmi hazugság benne, ugy történt, hogy egyszerre nagyon elkezdett a szivem fájni mindenkiért, akit hűtlenül otthagytam a pesti pokolban és a sirás fojtogatott drága bujkáló pesti barátaimért, s a bebörtönzöttekért, azokért, akiket éppen most vernek agyon a magyar haza szent nevében. Ugy éreztem ezekben a percekben, hogy hűtlenséget követtem el mindenkivel szemben, akit otthagytam a bajban, mintha megcsaltam volna őket, gyötrő lelkiismereti furdalásom volt, sajnáltam, féltettem, nagyon-nagyon sajnáltam mindenkit, aki otthon maradt és szégyenkezve csiptem rajta magam, hogy milyen nagyon örülök a szabadságomnak s hogy valami régen érzett, csöndes boldogság dobogtatja a szivemet itt a bécsi Ringen. Furcsa, zavaros, össze-vissza érzés volt ez és mindjárt megszületett bennem egy fogadalom, hogy nem szabad pihennem, nincs jogom nyugodnom és elvonulnom a békés csöndbe, hanem új harcra, új küzdelemre kell menni azokért, akik, szegények, otthon maradtak, akik a legszörnyűsegebb kinszenvedést élék át, akik kiszolgáltatott ártatlan és tehetetlen martalékai a fehér ragadozóknak. Jaj, ha bevonul Budapestre a nemzeti hadsereg, jaj, ha a siófoki

főhadiszállást áthelyezik Pestre, jaj, ezerszer is jaj, minden barátomnak, minden testvéremnek, minden elvtársamnak, minden, de minden tisztességes embernek Budapesten és Magyarországon. Ugy éreztem, hogy nem volt jogom megmenteni az életemet, ha minden percemet nem arra fogom fölhasználni, hogy az otthonmaradottak mérhetetlen szenvedéseit, a fehér terrornak vérengző és bestiális kegyetlenségeit belekiáltsam a világba. Zavartalan, békés, boldog örömöm percek alatt elszállott és minden gondolatomat, minden érzésemet egy vágy fütötte: segíteni az otthon szenvedőkön.

Bécs maga sem volt akkor még könnyű terep a bujdosók számára. Itt ugyanis vajmi keveset tudtak még a fehér terroristák rémtetteiről, ellenben még mindig a proletárdiktatura tulzott és sok tekintetben koholt borzalmaival, volt tele egész Ausztria. Rettenetes kommunista-undor lihegett az emberekben és bennünket, menekülteket egytől-egyig bolsevik gonosztevőknek, Szamuelyeknek tartottak. A városban, a Ringen és a főbb utvonalakon mindenütt nemzetiszínű karaszallagos és gummibotos fehér tisztek nyüzsögtek és bizony, az első időben üldözöttek voltunk mi itt Bécsben valamennyien. Amikor én ide Bécsbe kiérkeztem, az emigráció semmiféle életjelt még nem adott magáról. A kommunisták részben internálva, részben olyan rettenetesen gyávák voltak, hogy, mint Szántó Béla és vitéz társai, álszakállal, a legfeketébb szemüvegek oltalma alatt, eltűntek valahol a város félreeső zugaiban, barlangok és egyéb rejtékhelyek mélyén. A világforradalom e bainokai sunyin és gyáván meglapultak ezekben a napokban, dehogy is lehetett hallani egyetlenegynek a hangját. Tisztában voltam magam is azzal, hogy a mi számunkra egyelőre szinte haditerület Bécs városa, viszont elhatároztam, hogy a magam számára nem ismerem el egy pillanatig sem azt a helyzetet, hogy nekem itt bujkálnom kell, ellenben megérkezésem után azonnal megjelentem a Ringen, bementem az Imperial-kávéházba, ahol Erdélyi Jenő, Halmi József és még néhány emigráns-hirlapíró szomorkodott az egyik sarokasztalnál. Ők vezettek el engem egy másik kávéházba Weltner Jakabhoz, akit kártyázás közben találtam Biró Dezsővel. Kétségbeesett szavakkal ecseteltem előttük az otthonrekedt munkásság rettenetes helyzetét. Azután elmentem a Mariahilferstrassen levő Casa Piccola-kávéházba és ott találkoztam először Kunfi Zsigmonddal, Böhm Vilmossal, Erdélyi Mórral és Izsák Lajos doktorral. Kunfinak és Böhmnek akkor még nem igen volt tanácsos átlépni a Ring demarkációs vonalát, ezekben az időkben ők még meglehetősen üldözött helyzetben voltak itt Bécsben és támo-lyogva járkáltak a nagy bizonytalanságban. Mégis legelőször ők eszméltek föl és tökéletesen egyetértettek velem abban, hogy sürgősen tenni kell valamit az otthoniak érdekében. Közöltem Kunfiékkel, hogy én megindítom itt Bécsben „Az Ember“-t és kértem az ő szellemi közreműködésüket, amelyet a legnagyobb készséggel ígértek meg nekem.

Nagy elhatározás volt „Az Ember“ megindítása, mert hiszen a fehér terror hullamai a mi számunkra szinte átsaptak ide Bécsbe is és fölöt-tébb veszélyesnek látszott az a harc, amelyet ily módon földízek.

A veszélyes helyzeteket azonban én már megszoktam és Bécsbe érve, azonnal leberetváltattam szakállamat és bajuszomat és ily módon mindenki számára fölismerhetővé válva, szó nélkül letelepedtem az Imperial-kávéház kirakatába. Én voltam az első ugynevezett exponált emigráns, aki az első pillanattól kezdve nem vettem tudomásul azt, hogy nekem itt bujkálnom kell, állandóan a Ringen és a Ring-kávéházakban mutogattam magam az ellenforradalmár tiszteknek és ezzel a taktikával elértem azt, hogy mire „Az Ember“-t megindítanom sikerült, a fehér terror itteni exponensei, már teljesen megszokták, hogy én igenis itt vagyok és, hogy én mindig mindenhol látható vagyok. Persze, nem volt olyan könnyű dolog az „Az Ember“ megindítása más szempontból sem, mert hiszen én ugyszólván teljesen pénz nélkül jöttem el Magyarországról, anyagi eszközökkel egyáltalán nem rendelkezttem és alig volt biztosítva a lap egy-két számának előállításí költsége. Mégis nekivágtam, mert kötelességet éreztem azokkal szemben, akik otthon maradtak, mert lelkiismeretlenségnek, bűnös nemtörődömségnek ítélttem volna, ha nem teszek legalább kísérletet arra, hogy a fehér terror embergylkos rendszerét leplezzem a világ előtt. Annál inkább sürgössé vált „Az Ember“ megindítása, mert november első felében Róna Lajos felelős szerkesztő szellemi irányítása mellett, egy Rosenberg nevű szalámigyáros pénzből megindult Bécsben a „Bécsi Magyar Ujság“ című napilap, kifejezetten azzal a céllal, hogy a fehér terror budapesti rendszerének bécsi szócsöve legyen és itt az osztrák fővárosban letagadván azt, hogy Magyarországon fehér terror van, az emigráció ellen csináljon hangulatot. Égetően sürgös volt tehát, hogy a fehér terrorista érdekeket szolgáló „Bécsi Magyar Ujság“-gal szemben az elbukott forradalmaknak és az emigrációnak is legyen egy harcos fegyvere, amely ellensúlyozván a Friedrich-Huszár-Horthy-kormányzat bécsi napilapját, állandóan ostorozza és leplezza a fehér terror iszonyatait. Ilyen körülmények között jelent meg Bécsben „Az Ember“ első emigrációs száma, 1919. november hó 13-án. Nem lehet azt leírni, hogy mit jelentett, a még szédelgő és lábujjhegyen járó emigrációban „Az Ember“ megjelenése. Az első hang volt ez, amely a letiport forradalom oldalán megszólalt, az első hang, amely a fehér terror orgyilkosainak fülébe harsogta, hogy: „gyilkosok vagytok!“, az első hang, amely a testvéri szolidaritás és az együttérzés minden meleg szeretetével fordult a magyar munkásság felé, a fehér terror szegény, szenvedő, kiszolgáltatott és megkínzott áldozatai felé. „Az Ember“-nek ez az első száma német nyelven is megjelent ugyanakkor „Der Mensch“ címmel és olyan rendkívüli fölvillanyozó hatása volt ennek az első emigrációs megszólalásnak, hogy egyszeriben föléledt körülöttünk minden és a remény, a bizalom és a hit melege tért vissza a csüggedt lelkekbe. Akármilyen körmönfont történelemhamisítással dolgozik is a legjobboldalibb és legposszibilisebb szociáldemokrata frakciónak néhány exponense, nem lehet soha eltagadni azt a tényt, hogy a fehér terror elleni harcot személy szerint én indítottam meg, hogy az egész emigrációban igenis én találtam meg először a hangomat, az összes támolygók között én

eszméltem föl legelőször, az első aktiv mozdulatot, az első cselekvő gesztust én tettem és a fehér terror elleni harc megindítója az egész világon „Az Ember“ volt és tessék elhinni, hogy ez az első lépés volt a legnehezebb, ez volt az uttörő munka és mindenki, aki a fehér terror elleni harcból kivette a részét, mind, mind csak én utánam következett, csak az általam vágott, könnyel, verejtékkel öntözött uton jött tovább. Nem hagyom ezt a történelmi tényt elhomályosítani, nem engedem ezt elvitatni és akármilyen buzgón sikkasztgatják el az én áldozatos, nehéz munkámat különböző emlékiratok, tanulmányok és emlékezőkészek illusztris szerzői, mégsem lehet ezt a tényt kihazudni a világból. Egész őszintén Garami Ernő címére adresszálom ezt a néhány soromat, akinek meg akarom itt mondani, hogy „Az Ember“ című lapnak az emigrációban való megjelenése minden kétséget kizáróan volt olyan jelentős esemény, mint, mondjunk — Veres Mihálynak, ennek a politikailag tökéletesen jelentéktelen ifju hirlapírónak, az emigrációban való megjelenése és nicsoda tárgyilagosság az, amelyik elfelejtkezik az előbbi eseményről, viszont érdemesnek tartja a följegyzésre, az utóbbit.

„Az Ember“ legelső emigrációs számának élén közölte Károlyi Mihálynak „A dolgozó magyarokhoz!“ című vezércikkét. Ez volt Károlyi legelső megnyilatkozása azóta, hogy Magyarországból ő is menekülni volt kénytelen. Ebben az első meigrációs számunkban, tehát 1919 november 13-án, külön méltató cikket irtam Károlyi Mihályról, amelynek bevezető sorai így szólottak:

„Mielőtt tovább mennénk, nyomban itt, előljáróban, minden félreértés kikerülése végett, emelt fővel és hangosan kijelentjük, hogy az első, tehát az októberi magyar forradalommal minden tekintetben azonosítjuk magunkat és büszkén vállaljuk a bűnrészességet abban, ami 1918. évi októberében Magyarország felszabadítása és a régi népgyilkos uralom megbuktatása érdekében történt. Magyarország összes csendőrei és rendőrei, detektívjei és fehér gárdistái hajszolhatnak bennünket és akkor is, ha belehalunk is, hirdetni fogjuk, hogy azonosok vagyunk, minden tekintetben szolidárisak vagyunk az októberi forradalommal és ennek a forradalomnak a vívmányai alapján állunk. Minthogy pedig ez a forradalom elválaszthatatlanul egybeforrott Károlyi Mihály tiszta csengésű nevével, tehát minden tiszteletünk, szeretetünk és résztvevő szolidaritásunk Károlyi Mihályé.“

Károlyiról szóló cikkem utolsó passzusa pedig így hangzott:

„Akkor az volt a konjunktura, hogy Károlyit magasztalni kell, ma pedig Károlyit gyalázní, ez az üzlet. Bennünket ezek a kisdied pálfordulások nem érdekelnak és soha még nagyobb gusztussal, őszintébben és több szeretettel nem hajtottunk zászlót senki előtt, mint ma az agyonhajszolt, vérig sértegetett, minden utszéli ebtől megugatott, száműzött, tiszta és a meggyőződéseért martiriumot járó Károlyi Mihály előtt. A régi tisztelettel és valami egészen vehemens melegséggel nézünk tragikus és tiszta alakja felé és szeretnénk, ha elhinné nekünk, hogy nem lesz ő mindig olyan magányosan, mint ahogyan most van, mert hamarosan tömörülni fog körülötte a megértők, a szolidárisak és a benne tántoríthatatlanul hívők fanatikus rajongó serege.“

1919. november 13-án „Az Ember“ legelső emigrációs számában irtam ezeket a sorokat, tehát a legelső megnyilatkozási lehetőség alkalmával leszögeztem magamat és lapomat az októberi forradalomhoz és Károlyi Mihályhoz és gondolom, nem tévedek, ha megállapítom, hogy azóta is hűségesen kitartottam mellette. Viszont a jóslásom is bevált és Károlyi ma már valóban nem áll olyan magányosan, sőt ma a „Bécsi Magyar Ujság“, amelyik akkor a fehérek érdekeit szolgálta, amelyben akkor Horthy Miklósról irtak rajongó vezércikket, amelyben egy Fráter Aladár nevezetű hirlapíró azt írhatta, hogy „aki Horthyban nem bizik, az önmagában nem bizik“, ma már ez a „Bécsi Magyar Ujság“ a leglelkesebben és legodaadóbban szolgálja Károlyi Mihály tiszta szándékait és tiszta politikáját. Ennek a részleteiről azonban majd később beszélek. „Az Ember“ legelső számában nagyszabású cikket irt Kunfi Zsigmond, aki első perctől kezdve a legnagyobb erőve támogatott engem a fehér terror elleni harcban, Böhm Vilmosa együtt. Kunfinak, Böhmnek és később Rónai Zoltánnak, majd Garbai Sándornak a fehér terror ellen kifejtett hatalmas és nagyarányú küzdelmeit a továbbiak során ismertetni fogom, itt csak arra utalok, hogy ők az első perctől fogva nekem is, minden rendelkezésre álló módon segítettek a fehér terror elleni háborúban és „Az Ember“ közleményeinek legértékesebbjeit Kunfi Zsigmond írta és Böhm Vilmosa fáradhatatlan munkássága és példátlanul gazdag adattára sok érdekös és értékes anyaghoz juttatott bennünket. Kunfi ragyogó cikkein és Böhm szenzációs adatain kívül, nemsokára Rónai Zoltán bravuros és alapos, mindig érdekes cikkei segítettek bennünket, majd az emigrációban megjelenő Garbai Sándor is gyakran irt „Az Ember“-be erőteljes, hatásos cikkeket. „Az Ember“ legelső számába Weltner Jakab is irt cikket „A kompromittáltak“ címmel. Weltner ezen kívül még egyszer irt „Az Ember“-be egy rövid és éles nyilatkozatot Rudas László elln és ezzel Weltner Jakabnak az emigrációban való működése ki is merült. Weltner „A kompromittáltak“ című cikkében keserű hangon tesz szemrehányást Garami Ernőnek és az ujjaalakult magyarországi szociáldemokrata párt új vezetőségének azért, mert most egyszeriben megtagadják a szolidaritást azokkal, akik a kommünben kötelességszerűen résztvettek, tehát Weltnerrel is és azt mondja többek között, hogy: „csak a között lehetett tehát választani, hogy egy rettenetes vérfürdő által leverik a kommunistákat, avagy harc nélkül átengedjük részüke az országot, megosztjuk a munkásmozgalmat és tétlenül busulva Budapesten, Ausztriában vagy Svájcban várjuk a jobb jövődőt. Vm nélkül elismerem, hogy az utóbbi egyénileg kényelmesebb volt, de élénken tagadom, hogy a párt és a munkásosztály szempontjából helyesebb lett volna.“

Weltner nagyon élesen fordul szembe ebben a cikkében azokkal a szociáldemokrata vezetőkkel, akik a possibilitásuk érdekében a kommün után bűnöst és kompromittáltat kiabáltak mindenkire. Weltner a proletárdiktatura egész ideje alatt tanusított hőiesen bátor magatartása valóban feljogosította arra, hogy szembeszálljon ezekkel a „posz-

szibilisekkel“ és nemcsak ez a felejthetetlenül önfeláldozó működése, hanem több évtizedre visszanyuló tisztes pártvezéri multja viszont egyenesen kötelezte volna őt arra, hogy a fehér terror elleni harcban vegye ki az őt megillető részt. Fájdalom, Weltner Jakab ezt a kötelességét elmulasztotta, amit én igazán nem szívesen konstatalok, mert nagyon melegen érzek Weltner irányában és csak a százpercentes igazság rideg kimondásához való ragaszkodásom mondatja el velem ezt a szomorú igazságot is. Akármilyen méltánylandók is azok a tiszteletreméltó magántermészetű és családi okok, amelyek Weltner megakadályozták abban, hogy az emigrációban bárminemű tevékenységet fejtsen ki, mégis meg kell mondanom, hogy a pártvezéri mult az igenis kötelez sok mindenre és ezek alól a kötelességek alól semmiféle magántermészetű okok senkit fel nem mentenek, különösen nem mentenek fel ilyen nehéz és válságos időkben, amikor minden emberre szükség van és amikor olyan nehéz volt nélkülöznünk Weltner Jakab nagy népszerűségét, óriási munkabírását, tudását és presztizsét. Minderről, bizony, nagyon nehéz volt lemondanunk és olyan multtal, mint amilyen Weltner Jakabé, igenis nem volt neki joga így félrevonulni, így kitérni minden kötelesség teljesítése alól. A három éves emigrációban Weltner Jakab nem dolgozott semmit, ezért még bizonyára el kell számolni valahol és tán csak azzal vigasztalhatjuk az ő bűnös passzivitásáért magukat, hogy legalább azzal, hogy Weltner annyira távol tartotta magát az emigrációs és a fehér terrort leplező munkától, ezzel hazafelé tagadhatatlanul szert tett bizonyos possibilitásra, aminek mi őszintén örülünk, mert mindannyiunknak érdeke, hogy egy olyan feltétlenül tisztességes és bátor ember, mint amilyen Weltner, hazamenjen és legalább otthon résztvegyen már végre a munkában. Régen esett ilyen nehezemre igazságnak ilyen leplezetlen feltárása, mint amilyen nehezen ezt a néhány sort itt papírra vetettem.

Már készen volt és közvetlenül kinyomatás előtt állott „Az Ember“ legelső emigrációs példánya, amikor pontosan lapzártá előtt megjelentek Bécsben és szolgálattételre jelentkeztek nálam Diószeghy Tibor és Hajnal Jenő, akik mindketten „Az Ember“ munkatársaivá szegődtek és több mint egy esztendőn keresztül, egész erejükkel résztvettek a lap megcsinálásában. Diószeghy, mint a lap helyettes szerkesztője igazán rendkívül sokat és nagyon ügyesen dolgozott, míg Hajnal Jenő egyéb érdekes írásain kívül minden számba megírta a maga rendkívüli módon népszerűvé vált és igazán finom és mély humorral átszőtt „Osztrákországi leveleit“. Akit legjobban vártam ide ki „Az Ember“ vándorló íróasztalai mellé, akinek a munkájára az emigráció borus hónapjaiban legjobban számítottam, akinek hűségére ezekben a sivár, nehéz és harcos időkben a legnagyobb szükségem volt, Róbert Oszkár már nem érkezhett ki hozzám az emigrációba. Őt Bécsbe való elutazása előtt néhány órával elfogták és „Az Ember“ első számában már csak Róbert Oszkár letartóztatásáról írhattam fájdalmas sorokat. Fogságban ült már ekkor Kéri Pál is, akit Tisza István meggyilkolásával vádoltak. Kéri Pál bámulatos lelkierővel fogadta

az alaptalan és rémes vádat, a főtárgyaláson gyönyörű védőbeszéde során valósággal megnőtt és megnemesedett az ő alakja, a halálos ítélettel szemben is mindvégig csudálatos lélekjelenlélet tanusított és egész forradalmi magatartása mintha egy teljesen megváltozott és újjászületett Kéri Pált mutatott volna; nem, nem az a Kéri volt ő többé, aki „Az Est” című lap legművészebb és legpompásabb cikkeit írta, de aki igazán mindig távol tartotta magát az elnyomottak, a szegények kis és nagy harcaitól. Kéri újjászületett a forradalmak tisztító tüzeiben. Róbert Oszkár hősi és nagyszerű magatartása bebörtönöztetésének és különböző főtárgyalásainak során engem nem lepett meg, mert én jól ismertem ezt a tiszta szívű, tiszta szándéku, rajongó, lelkes forradalmárt. Magyar Lajos impozáns viselkedése is természetes volt én előttem és csak örültem annak, hogy a letartóztatott ujságírók, milyen példát mutató módon viselkedtek a forradalmi perek során. Ugyancsak a Tisza-gyilkosság hamis vádjával hurcolták börtönbe Fényes Lászlót, a magyar sajtónak ezt az áhítatosan tiszta harcosát, aki szintén úgy állott meg vérbírái előtt, ahogy azt tőle elvárni lehetett. Fényes Lászlót idáig minden rezsím bezáratta, olyan sokat, mint ő, kevesen szenvedtek a meggyőződésükért. Amit különben a magyar bírák és ügyészek igazságszolgáltatás címén műveltek ezekben az időkben, az hajmeresztő volt. Tíz és husz esztendő, sőt életfogytiglanig tartó börtönbüntetéseket és kötél általi halálbüntetéseket úgy mondtak ki teljesen ártatlan emberekre, hogy egyetlen arcizmusuk sem rezdült meg. Mindezt innen az emigrációból tehetetlenül nézni rettenetes volt és nem tehettem egyebet, mint hogy „Az Ember” minden számában a legborzasztóbb és legsujtóbb adatokkal lepleztem le a fehér terror hajmeresztő rémtetteit. „Az Ember” közleményeit lefordítottuk és könyvnyomatosok útján elhelyeztük a bécsi német lapokba és a külföldi sajtóba és aránylag rövid idő alatt az egész világon elterjedtek azok az adatok, amelyeket én „Az Ember”-ben közzétettem. A német, a francia, az angol és az amerikai sajtó állandóan citálta „Az Ember” leleplezéseit és hamarosan, néhány hónap alatt, az egész világon borzadva beszéltek arról, hogy Magyarországon zsarolók, rablók és gyilkosok uralkodnak. Minden adat, minden kompromittáló akta az én kezembe került, Budapestről egyre szállították hozzám a legbizalmasabb rendeleteket és parancsokat, és „Az Ember” hétről-hétre világgá hirdette a fehér terror kormánjának és rendszerének szégyenét és volt egy kis része a mi munkánknak is abban, hogy az egész világ munkásságának, sőt az egész világ haladó polgárságának résztvevő figyelme a magyar proletariátus krisztusi szenvedései felé terelődött. Nagy munka volt, nehéz munka volt, belevittük minden erőnket, a szívünket, az idegeinket és miközben fehér orgyilkosok és vérdíjaktól csábitott terrorista kopók szaglászta a nyomunkban és leselkedtek lépten-nyomon ránk és fenyegették állandóan az életünket, nem haboztunk, nem tántorodtunk meg, nem pihentünk egy percre sem, hanem dolgoztunk olyan kétségbeesett haraggal és gyűlölettel a szívünkben, amelyet a magyar munkásság hőhérai megérdemelnek. Büszkék vagyunk és mindig is büszkék

leszünk erre a munkára, amely egyetlen pillanatig sem engedte nyugodtan és zavartalanul gyilkolni odahaza a hóhérokat és amely munka igyekezett megmenteni a pusztulástól annyi életet és annyi értéket, amennyi ezekben a vérpárás, szörnyű időkben megmenthető volt. Azt hittem, hogy nagyon sok személyes kellemetlenségem lesz itt Bécsben is a fehér terroristákkal, mert hiszen „Az Ember” volt az első látható ellenfele a fehéreknek és így érthető volt, ha minden gyűlöletük énfelém sugárzik. A magyar lapok mindjárt elkeseredett gyűlölettel szították ellenem a feháborodás tüzét és ezekben az időkben Kun Béláról és Szamuelyról már senki nem beszélt, senki nem irt Magyarországon, hanem minden kibérelt kurzustoll az én becsületemben gázolt, minden ébredő ajak engem átkozott. Ekkor lett az én személyem, amelyet nemrégén még egy nem kívánt polgári rokonszeny övezett, gyűlöltebb a Kun Béla és a Szamuely nevénel, ekkor adott ki az ügyészség ellenem körözést rablás büntette címén és ekkor akarták a fehérek elrabolni az én egyetlen kisleányomat. Ez úgy történt, hogy én, amikor az „Az Ember” első számai megjelentek Bécsben, kezdtem aggódni a kisleányom miatt, aki az egyik budapesti intézetben volt elhelyezve. A barátaim az emigrációban kinevettek, amikor azt mondtam, hogy féltém a gyerekeimet, sőt amikor ezirányban Budapestre irtam a rokonoknak és ismerősöknek, ezek is megnyugtattak, hogy legyen nyugodt, ilyen barbárság még a fehérektől sem telik ki. Nekem azonban egyetlen nyugodt pillanatomban nem volt többé, folyton rémeket láttam és egy napon intézkedtem, hogy a kisleányomat haladéktalanul hozzák ki Bécsbe. Ez éppen kellő pillanatban történt, mert néhány nap mulva az akkor nyolcesztendő gyerekeimet detektívek és karhatalmiak keresték, nemcsak Budapesten, hanem még Kaposváron is, a gyerek nagyanyjánál. Szóval, Gőndör Miklós nem egészen nyolcesztendő kommunista gonosztevőt, aki olyan sok embert akasztott föl sajátkezüleg a kommün alatt, el akarták fogni a fehér orgyilkosok. Nem rajtuk mult, hogy ez nem sikerült, én mindenesetre úgy veszem a dolgot, mintha sikerült volna, ezzel is megterhelem a számlájukat, vagy, ha úgy tetszik, ezt is javukra írom.

Ellenben idekint Bécsben — én csodálkoztam ezen a legjobban — nem történt semmi bántódásom. A fehér kémekek és egyéb karhatalmi naplopók állandóan a nyomomban voltak ugyan, kávéházban, vendéglőben, mindenhová utánam jöttek, követtek, figyeltek, fixiroztak, de soha egyetlen sértő szóval nem illettek, soha egyetlen ujjal hozzám nem nyultak. Ami persze nem akadályozta meg a magyar lapokat abban, hogy szinte hétről-hétre megírják, hogy engem véresre vertek, hol Pozsonyban, hol Bécsben kaptam én irtóztatós verést, már tudniillik a magyar lapok hasábjain, pedig a kollégák, akik ezeket a hazug cikkeket megírták, nagyon jól ismertek engem, és pontosan tudták, hogy nem olyan egyszerű dolog az — megverni engem, mert hiszen én destruktív ember vagyok és keresztényi alázattal semmit nem szoktam eltűnni, azt sem tehát, hogy engem bántsanak. De alkalmam sem volt megmutatni ezt, mert mondom, engem itt nem igen bántottak és

nem történt egyéb, mint hogy egy izben a Gumpendorferstrassen levő Sperl-kávéházban odajöttek hozzám ketten — Kiss és Bleich volt vöröshadseregbeli tiszt urak — és följánlották nekem az automobil-jukat, hogy hajlandók engem elvinni, ahová akarom és amikor közöltem velük, hogy nem akarok sehová menni, akkor erőszakoskodtak, hogy elvisznek sétálni. Majd amikor azt válaszoltam, hogy nekem a nyomdában van dolgom és a nyomda — a Steyermühl-nyomda — itt van szemben, pár lépésnyire, még egyre erősködtek, hogy akkor elvisznek a nyomdába. A pár hónap előtti automobilos elrablításom után nem volt nehéz föltételezmem, hogy ezek a gazfickók csak azért akarnak engem az utca egyik oldaláról a másik oldalra, majdnem csak a szemközti házig automobilon elvinni, hogy szépen beüljek autójukba és a többi majd azután az ő dolguk. Fölháborodva szóltam tehát rá a két tolakodó alakra, hogy takarodjanak, mert rögtön megfenyitem őket. Ezek sópánkodva és sajnálkozva somfordáltak el és néhány perc múlva — beszélte nekem Böhm Vilmos, hogy neki is ajánlatot tettek a gazemberek arra, hogy elviszik autón, ahova parancsolja. De persze ő sem állott kötélnek. Néhány nap múlva azután kiderült, hogy ugyanez a két fehér bérenc — Kiss és Bleich — akik Böhmöt is, engem is el akartak rabolni, több szegény emigránst, közöttük Szomolányi Imrét, a fiatal költőt, elhurcolták autójukon és elvitték őket Magyarországra, ahol a legrettenetesebb módon végezték ki őket a fehérek, mindjárt az osztrák határon túl. Böhm Vilmosnak és nekem ugyanezt a sorsot szánták a fehérek, ugyanez a halálom volt kiosztva az én számomra is és igazán boszankodhattak otthon Horthyék, hogy én nem estem bele a csapdájukba. Közben akármilyen szigoruan bizalmas parancsot adott ki a fővezérség, én néhány nap múlva megkaptam ezt a parancsot és persze, közzétettem „Az Ember“-ben. Izgatott nyomozásokat folytattak abban az irányban, hogy tulajdonképpen kiktől is kapja „Az Ember“ ezeket a megbízhatóbb aktákat. Soha senki a mi részünkről indiszkréciót el nem követett és így egyetlenegy esetben sem került soha bajba senki azért, mert hozzánk bármiféle aktát vagy adatot eljuttatott. A fehér terror rendszerének életrehívója és apja Friedrich István volt, tehát elsősorban ezt a szélhámost vette célba „Az Ember“ és egyrészt a Tisza-gyilkosságban való szerepét, másrészt az ő üzleti és egyéni panamáit a legsúlyosabb adatok és bizonyítékok közreadásával, főleg Deutsch Árpád perdöntő vallomásának részletes közzétételével, lepleztük le s annyira kompromittáltuk Friedrichet, hogy odahaza rendkívüli módon megingott a pozíciója. Igen, „Az Ember“ ásta alá először Friedrich apostol tekintélyét, a mi borzasztó vádjaink keltek életre és kerültek reprodukálásra Magyarországon is. Böhm Vilmosnak köszönhetjük, hogy Friedrich és társainak forradalmár szerepéről megdönthetetlen erejű és hitelességű aktákat közölhattünk, mert Böhm olyan gazdag és értékes okmánytárt hozott magával, amelynek jelentősége felbecsülhetetlenné vált az emigrációs harcokban. „Az Ember“ is ezekre az aktákra alapozta és építette fel a maga nagy harcait, amelyeknek gyakran éppen azért volt Magyarországon is

eredményük, mert az okmányokkal nem lehetett vitatkozni. Így megtörtént a többek között egy ízben az, hogy amikor a későbbi események során Gömbös Gyula először akart miniszterelnökségi államtitkár lenni és Bethlen már formálisan ki is nevezte őt, ekkor megjelent „Az Ember“-ben Gömbös Gyulának a MOVE nevében és saját nevében Böhm Vilmos hadügyminiszterhez intézett hódoló felirata teljes szövegében, amire ezt a legitimista lapok nyomban átvették és Gömbös államtitkársága ezzel lehetetlenné vált. Friedrich ellen nemcsak forradalmi szereplésének okmányaival, hanem főleg Deutsch Árpád nevű egykori alkalmazottja által produkált lesújtó bizonyítékokkal viseltünk irtóháborút és sikerült meztelenre vetköztetni korunknak ezt a legzüllöttebb és legjellemtelenebb kalandorát. Bebizonyítottuk Friedrich Istvánról, a fehér terror atyjáról, hogy nemcsak a forradalomban bűnös, és nemcsak alaposan gyanúsítható a Tisza-gyilkosságban való részvétellel, hanem Friedrich, mint üzletember és mint magánember csalt, sikkasztott, orgazda volt, különböző panamák bűne terheli a lelkét, árdrágító, benzinpanamista, a Wörner-gyár orgazdája, aki az októberi forradalom nagy zürzavarában lopott autót vásárolt potom áron, nem létező répvágók eladása és számlázása körül követett el csalásokat és nincs a büntetőtörvénykönyvnek az a szakasza, amellyel ez a rovott előéletű szélhámos össze ne ütközött volna. „Az Ember“ hasábjairól tudta meg mindenki, hogy Magyarország miniszterelnöki székébe a pogrom, a fehér terror és a „forradalmi bűnök“ számonkérésének jelszavával, az októberi forradalom legszélsőbb és legtulzább figurája, az államtitkári pozícióba a saját jószántából betolakodó, onnan alig lekaparható egykori szabadkőmives, a cionista gárda megszervezője, egyébként pedig a Tisza-gyilkosság felbujtói szerepének alapos gyanúsítottja és magánéletében a legpiszkosabb anyagi természetű visszaélésnek elkövetője került be Friedrich István szeméjében. Friedrich apostolt „Az Ember“ megsemmisítő leleplezései rángatták le abba a sárba, ahonnan felcseperedett és ez a nagyarányú kámpányunk a fehér terror első miniszterelnöke ellen egyszeriben ráterelte „Az Ember“-re az egész magyar közvélemény figyelmét és érdeklődését, amelyet hasztalan zártak el tőlünk, mert „Az Ember“ sok-sok példányban, állandóan becsempésződött Magyarországra és az üldözöttek és bebörtönzöttek számára vitte a vigasztalás és bátorítás szolidáris szavát. Megindító hírek érkeztek hozzánk arról, hogy ha „Az Ember“ egy-egy példánya bekerült a magyar börtönökbe, hogy adták kézről-kézre egymásnak a szegény bebörtönzöttek, könnyelábadó szemekkel, reszketve az örömtől és a boldogságtól, hogy olvasták harcoss, bátorító üzeneteit, hogy micsoda ünnepnap volt ilyenkor a magyar börtönökben, amikor az én kis emigrációs hetilapom oda bevetődött. Az ilyen vándor példányai a lapnak száz és száz, ezer és ezer kézen mentek keresztül és valósággal szétmállottak, elfogytak, elkoptak ezek a lapok, olyan sokan olvasták minden példányukat. Ebben az időben még a szociáldemokrata párt titkárságában és a „Népszava“ szerkesztőségében is olyan nagy becsben állott „Az Ember“, hogy aki hozzájutott,

az örömtől zihálva, kipirult arccal rohant fel vele a párttitkárságba és a szerkesztőségbe, ahol a pártalkalmazottak körülállták azt, aki a lapot hozta és az illető hangosan olvasta fel „Az Ember” közleményeit és a többiek ünnepélyes csendben, meghatottan és sokszor bizony könnyes szemekkel hallgatták. — Volt egy idő Budapesten, amikor „Az Ember” odajutott példányait gépirással sokszorosították és úgy terjesztették. Ugy adták tovább egymásnak és voltak, persze, olyanok is, akik a kezükbejutó egy-egy példányával ennek a kis lapnak, Magyarországon kereskedtek, nagy árakat számítván fel egy-egy példánynak kikölcsonzéséért, míg az eladási ára ezeknek a Magyarországra tévedt lappéldányoknak valóban jelentős és magas volt. A magyar határon az utasokat külön megmotozták abból a szempontból, hogy nem visznek-e magukkal „Az Ember”-t, a fővezérség valamint a különböző katonai és polgári hatóságok külön rendeleteket adtak ki az „Az Ember” ellen, szóval tagadhatatlanul nagy hatása és ereje volt ennek a legelső emigrációs megnyilatkozásnak. Nem úgy van tehát a dolog, mint ahogy Garami Ernő az ő emlékirataiban feltüntetni szeretné, hogy az egész emigrációs sajtóküzdelem voltaképpen csak 1921. február 23-án kezdődött, akkor, amikor a „Jövő” című lap megindult és ami addig történt, az nem gílt, az egyszerűen nem történt meg, az nem érvényes, az nem számít, holott „Az Ember” például majdnem másfél esztendővel előzte meg ebben a harcban a „Jövő”-t és például Garami első emigrációs megszólalásai és cikkei is „Az Ember”-ben jelentek meg és bizony, nagyon sokan voltunk, akik keservesen fájlaltuk, hogy Garami igazán nagyjelentőségű és rendkívüli értékű munkásságát olyan sokáig kellett nélkülöznünk az emigrációban, hogy olyan hosszú ideig volt ő meglehetősen passzív szemlélője a mi nehéz és áldozatos harcainknak. Mert az uttörők, azok mi voltunk és kissé járhatóvá verekedtük ki mi már az emigrációs sajtóharc utját akkor, amikor Garamiék rálépték erre az utra.

Aki emigráns tollforgató időnként befutott Bécsbe, annak első útja „Az Ember” című lap redakciójába vezetett. Mindjárt az első hónapokban üdvözölhattük munkatársaink sorában Farkas Antalt, aki hétről-hétre írta „Az Ember”-be a maga mély hangulatu, igaz magyar őserőtől duzzadó cikkeit és belülről, a szív mélyéről kibuggyanó verseit. Farkas Antal egyik legnagyobb erőssége volt „Az Ember” gárdájának, az ő írásai az emigrációs irodalomnak felejthetetlen termékei maradnak mindig és olyan jó érzés volt az ő egyenes, meleg, és jóságot sugárzó egyéniségét itt érezni közöttünk a számkivetésben. És egymásután érkeztek be az én legrégebb és legkedvesebb barátaim: Nagy Andor, Antal Sándor, Gárdos Sándor. Valamennyien kiüldözöttjei a fehér terror rémuralmának. Nagy Andor művészileg megírt szép cikkei gyakran szerepelnek ezentul a lapban, amelyben Antal Sándor filozofikus mélységű megszólalásaival sem ritkán találkozik az olvasó. Hónapokon keresztül magyar nyelven teljesen egyedül harcoltunk az „Az Ember” hasábjain a magyar rémuralom ellen. A lap minden számában fényképekkel és eredeti okmányokkal lepleztük le a

siófoki, a dunántuli rémtetteket, a budapesti rendőrség és a különböző pesti kaszárnyák mélyén végbemenő irtózatot kegyetlenkedéseket. Az orgoványi tömegmészárlás, a szolnoki emberirtás, mind „Az Ember” című lap hasábjain kerültek először nyilvánosságra és ebből a lapból plántálódott át ezeknek a szörnyűségeknek a híre az egész világsajtóba. Héjjas, Prónay, Ostenburg, Bibó neveit „Az Ember” című lap írta le legelőször, a Palace-pince, a Gellért-szálló, a kelenföldi és Nádorlaktanya, a Britannia szörnyűségei legelőször ennek a lapnak a hasábjairól keltek szárnyra. Magyar nyelven hónapokon keresztül egyedül harcoltunk, mert a „Bécsi Magyar Ujság” ezekben az időkben rendületlenül fehér volt és amikor például automobilos gazfickók halálba hurcoltak Bécsből több szerencsétlen emigránst, ez a lap ezt a szörnyetettet, amelyet természetesen „Az Ember” hasábjain kellő módon ismertettünk és megbélyegeztünk, mondom, a „Bécsi Magyar Ujság” abban az időben még ezt a rémtettet szürke kis napihírben, ilyen címmel írta meg: „Bujkáló kommunisták Bécsben.” Szóval, nem azon volt a hangsúly, hogy üldözött politikai menekülteket automobilos gazemberek elraboltak és meggyilkoltak, hanem azon, hogy ezek az elhurcolt és meggyilkolt emberek „bujkáló kommunisták” voltak. Német nyelven azonban ekkor már hatalmas és eléggé nem méltányolható munkát végzett ezekben az időkben Kunfi Zsigmond, aki amellet, hogy az „Az Ember”-be írta a maga megrázóan erős, gyönyörű cikkeit a fehér haramiák ellen, mint az „Arbeiter-Zeitung” belső munkatársa, csakhamar ő lett a legelső publicistája a fehér terror elleni harcnak. Amit Kunfi a legelső időktől kezdve munkában, harcban véghez vitt, az a fehér terrorellenes küzdelemnek legszebb fejezete. Nemcsak az „Arbeiter-Zeitung”-ban, de a legkülönbözőbb külföldi szocialista lapokban fejtett ki Kunfi hatalmas akciót és agitációt a fehér terror ellen, az ő ragyogó megnyilatkozásain keresztül nyert tulajdonképpen világpublicitást az a véres és szennyes kormányzati rendszer, amely ezekben az időkben irtotta és kinozta Magyarország munkásságát. Kunfi oldalán és vele párhuzamosan végeztek rendkívül nagy és érdemes munkát a fehér terror-ellenes harcban Böhm Vilmos és Rónai Zoltán. Rónai a maga előkelő publicisztikai felkészültségével fáradhatatlanul írta a lesújtó, leleplező cikkeket a fehér terror zsarnokairól és gyilkosságaikról. Böhm Vilmos ugyancsak cikkeiben, memorandumokban, kiáltványokban világosította föl a külföldi munkáspártokat és ő ezenkívül gyámolítója, tanácsadója, fáradhatatlan segítője volt az egyre tömegesebben érkező emigránsoknak. Böhm példátlan munkabírása és szervező ereje hívta életre az egyetlen komoly szociáldemokrata organizációt: a Világosság Művelődési Kört, amely a legszebb és legproduktívabb munkát végezte az emigrációban Kunfi, Böhm és Rónai hivatott vezérlete alatt. Nem-sokára megérkezett Romániából Garbai Sándor is, aki ettől kezdve a legnagyobb lelkesedéssel és energiával vett részt az emigrációs mozgalmakban és élére állván a Világosság-körnek, mint annak hivatott elnöke, minden gyűlésen megjelent és vezette a kampányt Horthy ellen, a fehérek ellen és a bolsevikiek ellen. A Világosság-kör szellemi

vezérei alapították meg a „Világosság” című folyóiratot, amelyet Kunfi Zsigmond szerkesztett olyan előkelő tudományos színvonalon, olyan briliánsan, hogy ehhez fogható, értékes és pompás tudományos folyóirata még sokasem sem volt a magyarországi szociáldemokrata párt-nak. A „Világosság” hasábjain a fehér terror ellen való szakadatlan küzdelmeiken kívül a legkipróbáltabb fegyverekkel harcolták meg azt az elmaradhatatlan, kikényszerített és jelentős elvi harcot, amelyet a kommunisták ellen kellett folytatni az emigrációban. Kunfi Zsigmond oldalán Rónai Zoltán, Böhm Vilmos és Garbai Sándor vettek részt a „Világosság” irányításában és munkájában és magát a szerkesztés újságírói munkáját önzetlen odaadással és hibátlan avatottsággal végezte Ormos Ede, de résztvett ennek a nagyszerű lapnak megírásában az emigráció minden számottevő tollforgatója. Igazán fájdalmas veszteség, hogy anyagi eszközök híján meg kellett szünnie a „Világosság”-nak. Itt mindjárt meg kell állapítanom, hogy a Világosság-kör szellemi vezérei végezték az emigráció legkomolyabb és legrealisabb szocialista munkáját, az ő fáradhatatlan és sohasem pihenő működésüknek eredménye a Wedgwood-féle bizottság megjelenése Pesten, valamint a bojkott-mozgalom is az ő szívós munkájuknak köszönhető. Ezt nehéz lesz érvényesen letagadni, bárhogyan is szeretnének sokan hallgatással elmenni amellett a rándkívüli munka mellett, amit Kunfi Zsigmond és társai végeztek. Böhm Vilmos annyira megerőltette magát a szakadatlan munkában, hogy súlyos betegségbe esett és hónapokig kellett kezeltenie magát, míg valahogyan talpra állhatott. Bizony, kérem, az igazság kedvéért nagyon határozottan és igen hagsúlyozottan kell megállapítani, hogy Kunfi Zsigmond, Böhm Vilmos, Rónai Zoltán, Garbai Sándor és társaik a legmegfeszítőbb és legfelölrlőbb munkát végezték, szakadatlan háborút viseltek két front felé, ugyanakkor, amikor az ugynevezett szélső jobboldali szociáldemokráciának emigrációs berkeiben vagy halkán szemlélődtek, csöndesen sopánkodtak, tépelődtek az emberek, vagy csöndes emigrációs kávéházak mélyén hangos kártyacsaták dultak és közben óvatosan vigyáztak arra, hogy az istenért, valahogyan „posszibilitásukon” csorba ne essék. Nagyon sokáig ez volt a helyzet és jó időbe telt, amíg Garami maga is talpra állott és a munka, amit ezután végzett, a legnagyobbak, a legbátrabbak és a legderekabbak közül való és ezért a megfelelő helyen a legnagyobb örömmel utalványozunk ki neki minden elismerést.

A legmegrendítőbb hatással Somogyi Béla és Bacsó Béla meggyilkolásának híre volt az emigrációra. Én éppen Pozsonyban voltam, amikor ennek a szörnyűségnek rémhíre megérkezett. Nem lehet fölmérni a megdöbbenésnek azt a mértékét, amely elfogott valamennyiünket.

Hiszen ekkor már megszoktuk mi azt, hogy Magyarország felől csak a legborzasztóbb és a legszomorubb események hírei érkeznek hozzánk, de Somogyi Béla és Bacsó Béla tragédiája valami egészen különösen és minden eddiginél erősebben lesújtott bennünket; én személy szerint külön vérző szívvel gyászoltam meg Somogyi Bélát, aki hosszú éveken keresztül szerkesztőségbeli társam és tanítómesterem

volt a „Népszavá“-nál és aki Budapestről való elmenekülésem előtt hetekig dolgozott azért, hogy én visszanyerjem a mozgási szabadságom és odakerülhessek dolgozni ömellé és aki az én „Garázdálkodásom a diktatúrában“ című füzetem megjelenése alkalmából meleg elismerő sorokban méltatta a „Népszavá“-ban az én diktatúra alatti szereplésemet. Szegény Somogyi, aki haláltmegvető bátorsággal küzdött a diktatúra előtt és a diktatúra alatt a bolsevikiek ellen, most áldozatává lett a fehér terrornak, ugyanakkor, amikor a véres uszítások gyáva hősei, a Rudas Lászlók jóféle valutákkal megrakodva, a biztos és nyugodt külföldön éldegéltek. Pozsonyban gyűlésre hívta össze a szociáldemokrata párt a munkásságot és én ezen a gyűlésen a legmélyebb megrendülés hangján parentáltam el a magyar munkáságnak új mártirjait, Somogyi Bélát és Bacsó Bélát. A pozsonyi munkások könnyes szemekkel, levett kalappal, állva tisztelegtek Somogyi Béla és Bacsó Béla emléke előtt és a kegyelet és a gyász mélyen megrendült hangulatából kiharsogott a fehér terror orgyilkosai felé a számonkérés és a bosszu vádoló és fenyegetődő szava. A legtökéletesebb kétségbeesés hangulatában tértem vissza Pozsonyból Bécsbe és itt az egész emigrációt a leggyászosabb és a legreménytelenebb hangulatban találtam. A Somogyi Béla iránti gyász és kegyelet emigrációs fájdalomába visszataszítóan és kegyeletsértően rikoltottak bele a Bécsben összeverődött magyar kommunisták. Ezek a gyávák, ezek a hitványok, akiknek hónapokon keresztül egyetlen szavuk nem volt, akik úgy remegtek, úgy féltek még idekint Bécs városában is, akik nem is mertek megszólalásra gondolni mindaddig, amíg én „Az Ember“ című lapban való küzdelmeimmel ki nem próbáltam a megszólalás lehetőségét, amíg a fehér terror Bécsben settenkedő orgyilkosait az egész vonalon üldözőkből üldözöttekké nem hajszoltam, amíg megfelelő és biztonságos atmoszférát nem teremtettem idekint a száműzetésben, mondom, amíg ez nem volt éppen veszélytelen és tanácsos vállalkozás, addig ezek a bolsevik hősök mukkanni sem mertek itt s a valutájukra támaszkodva, álszakálluk és álruhájuk mögött csöndesen meghuzták magukat ismeretlen vidékeken lévő oduikban. De most, amikor a mi bőrünkön és a mi küzdelmeink eredményén át kiderült, hogy Bécsben lehet is, szabad is, sőt tán még bizonyos mértékben kötelesség is megszólalni és harcba menni, akkor végre a kommunisták is kirukkoltak, megcsinálták idekint Bécsben a maguk rossz hírű és rossz emlékü „Vörös Újság“-ját, de persze, ebben a lapban nem igen volt hely a fehér terroristák ellen való harcra, ellenben annál több cikk öklendezett és piszkolódott a szociáldemokraták ellen. Minden bolsevik piszkolódásnak és arcátlankodásnak teteje volt azonban, amikor a vértanuhalált halt Somogyi Béla még alig kihűlt holttetemét rugdalta meg Bécsben az emigrációs „Vörös Újság“. Rudas László uré az érdem és a dicsőség, hogy a „Vörös Újság“ vezércikkében cinkus és kegyeletlen hangon azt merte írni, hogy Somogyi Béla nem a munkásság vértanuja, nem mártirsors az ő sorsa, hanem a burzsoázia szolgálatába szegődött szociáldemokrata áruló huligánok méltó

és megérdemelt sorsára jutott Somogyi, amikor a fehérek hálátlan módon meggyilkolták. Ezt volt ábrázatja leírni a „Vörös Ujság”-ban annak a Rudas Lászlónak, aki elkövette azokat a cselekedeteket a kommün alatt, amelyekkel Somogyi Bélát ártatlanul vádolták, aki valóban sokkalta inkább megérdemelte volna azt, hogy a Somogyi Béla sorsára jusson, aki azonban a bolsevik erkölcsök szerint való munkamegosztás elvénél fogva magához ragadva a valutákat, kiszökött külföldre és otthagya maga helyett a fehérek prédájául Somogyi Bélát és miután ezt a nemes és kiváló férfiut kiszurt szemmel, átlőtt homlokkal, kicsavart kezekkel a Dunába dobták, Rudas László — tovább folytatva a munkamegosztás elvének egész vonalon való megvalósítását — idekint az emigrációban pontosan elvégezte a maga kötelességét: meg-
rugdalta Somogyi Béla holttestét.

„Az Ember” fájdalmas kötelességéhez illően, kegyeletes hangu cikkeben áldozott Somogyi Béla emlékének és ugyanekkor igyekeztünk a Somogyi-gyilkosság bűnöseit — amennyire budapesti összeköttetéseink segítségével lehetett — kinyomozni és leleplezni. Először is megállapítottuk, hogy Somogyi Béla halálának legközvetlenebb okozói a keresztény budapesti lapok voltak. Bangha páter lapjai, az „Uj Nemzedék” és a „Nemzeti Ujság” ugyanis hónapokon keresztül a legalá-
valóbb módon izgattak és bujtogattak Somogyi (Schlésinger) Béla ellen, a legfantasztikusabb s leghazugabb kommunista vérvádakat emelték a „Népszava” bátor és makulátlan szerkesztője ellen és való-
sággal fölhevítették a fehér orgyilkosokat, hogy pusztítsák el, irtsák ki Somogyi Bélát. „Az Ember” február hó 25-iki számában tehát ráolvastuk az „Uj Nemzedék” és a „Nemzeti Ujság” bűnös fejére hogy ők gyilkoltatták meg Somogyit és Bacsót és egyszersmint megállapítottuk, hogy eljön az idő, amikor ennek a két ájtatos keresztény lapnak szellemi vezérkara, a bujtogató cikkek írói: Bangha páter, Turi Béla, Milotay István, Lendvai István, Kádár Lehel és Pető Sándor személy szerint felelni fognak ezért a kegyetlen és szörnyű gyilkosságért. „Az Ember” 1920. évi március hó 6-án megjelent számában pedig már leközlöttük azt a bizalmas fővezérségi parancsot, amelynek rendeletére Somogyi Bélát és Bacsó Bélát megölték. Itt reprodukáljuk ezt a történeti okmányt:

Szigoruan bizalmas.
319/VI. b. Fv.

Magyar vadászkülönítményparancsnokság

Budapest.

Mint a Fv. tudomására jutott, a szakszervezetek vezetői és a „Népszava” munkatársai, szerkesztőségi és kiadóhivatali alkalmazottjai szoros kapcsolatban állanak bécsi körökkel.

Fenti parság felhivatik jelzett egyének fokozottabb ellenőrzésére, szükség esetén (iratok megszerz. stb.) pedig a körülményekhez képest a legalkalmasabb cselekvésre.

Budapest, 1920. február 13

Janki s. k.

Hartmann s. k.

Február hó 13-án adta ki a fővezérség ezt a szigoruan bizalmas parancsot az Ostenburg vadászkülönítménynek és négy nap mulva, február 17-én már meggyilkolták a tiszt urak Somogyi Bélát és Bacsó Bélát. Nem volt nehéz összefüggést keresni és találni a fővezérségi parancs és a borzalmas gyilkosság között és így Horthy Miklós kormányzó személy szerint való felelőssége a Somogyi-gyilkosságban az ő dédelgetett fővezérségén keresztül igen könnyen megállapítható volt. Annál nagyobb visszatetszést keltett tehát az emigránsok soraiban, hogy a „Népszava“ március 2-iki számában Vanczák János, aki, miután Somogyit kilőtték a szerkesztői székből, beült a „Népszava“ szerkesztői székébe, „Kormányzó ur“ megszólítással vezércikket írt és ebben a cikkében a többek között ilyeneket ír Vanczák:

„Ennek a munkásságnak a nevében köszöntjük Főméltóságodat a kormányzói székben egyszerű, férfias őszinteséggel. A meginduló ujjaépítés munkájából nekünk is teljes mértékben kell részünket kivenni, hogy ezzel Kormányzó urnak is megkönnyítsük a dolgát. A szervezett magyar munkásság kincsei, a technikai képzettség és erő, szellemi tudás és felemelkedő akarat mind rendelkezésére fog állani Kormányzó urnak, ha erre nekünk a lehetőség megadatik. Aki igazán bünnös valamiben, azt sujtsa a kormány szigora. A nemzeti ujjászületés és feltámadás munkájához mi minden gerincességünk megtartása mellett készségesen nyújtjuk oda kérges kezünket békülésre. Főméltóságod bölcsességére bizzuk e kéz értékeségének vagy értéktelenségének megbíráását.“

Rettenetes kétségbeesés fogott el bennünket, amikor Vanczák János a Somogyi meggyilkolásában feltétlenül bünrészes Horthy kormányzó üdvözlésére sietett és följajánlotta neki a munkásság „kérges kezét“. „Az Ember“-ben „Somogyi utóda üdvözli Somogyi gyilkosát“ címmel írtam cikket erről a visszataszító jelenségről és kimutattam, hogy Horthynak, mint fővezérnek egyik legutolsó és legszemélyesebb műve volt a főntebb közölt gyilkosságra bujtogató parancsnak a kiadása. Deleközöltem „Az Ember“-ben a fővezérségnek, illetőleg Horthynak egy másik már korábban kiadott bizalmas rendeletét, amely viszont így szólt:

Magyar nemzeti hadsereg fővezérség.
208/20. biz. rendelet.

A legutóbbi időben Budapesten ismételten felfedeztek kommunista üzemeket. Többnyire zsidók jönnek tekintetbe. Mindazon személyeket, akik könyvekkel, szentképekkel háznak, a politikai felügyelő hatóságok és azoknak közegei fokozottabb figyelemben részesítsék. Mindazok, akik bármilyen módon gyanusak, különösen megfigyelendők és szükség esetén el kell őket fogni és a politikailag gyanusak legközelebbi gyűjtő-helyén át kell őket adni.

Budapest, 1920. január 26.

Horthy s. k.

Ugyancsak „Az Ember“ március hó 6-án megjelent számában leközöltem Tormássy Károly vörös zászlóaljparancsnoknak, aki a nemzeti hadsereg fogságában volt, a vallomását, amely beigazolja, hogy a síófoki kivégzéseket Horthy Miklósnak nemcsak a tudtával és belegye-

zésével, de egyenesen az ő parancsára hajtották végre. Tormássy Károly vallomásának ez a része szószerint így hangzik:

„Veszprémből negyvenöt embert kísérték át Siófokra, akiket Lészay főhadnagy vett át. A transzportot vezető őrmester irást kapott Lészaytól, amely így szólt:

Negyvenegy foglyot átvettem és továbbítottam.

Lészay, főhadnagy

A cédulára kék ceruzával rá volt írva:

Láttam: Horthy.

— Én saját szememmel láttam ezt a cédulát. Mind a negyvenöt embert Lészay főhadnagy két határrendőrrel a Csirkés-erdőben agyonszurta. Egymás vérért nyallták a szerencsétlen emberekkel, akiknek eltemetésére kivezényelték a foglyokat. Sokan éltek még, amikor a közös sirba kerültek, sirásás közben odaérkezett lovon Horthy fővezér, aki leköpte a sirásó foglyokat és szidalmazta őket. A Csirkés-erdőben azonkívül volt még egy tömegmészárlás. Száztizenkét embert, miután előzőleg sirukat megásatták, gépfegyverrel lekaszálták. A környéken a kukoricásokból a kutyák emberlábakat hurcoltak a falvakba. Ötszázhatvanhét embert pusztítottak el Siófokon a fehér tiszték“.

Tormássy Károly szemtanu tette „Az Ember“ szerkesztőségében ezt a borzalmas vallomást és ezek után nem lehet csodálni, ha mi nem voltunk tulságosan elragadtatva attól, hogy a „Népszava“ élén üdvözlí és kérge munkástenyérrrel kínálgatja azt az embert, aki hullahegyeken keresztül emelkedett Magyarország kormányzói székébe, aki tömeggyilkos létére Somogyi Bélát, a „Népszava“ volt szerkesztőjét is megölette. Nekünk igenis kétségtelen bizonyítékaink voltak és vannak arra nézve, hogy Horthy Miklós Magyarország kormányzója részes és személy szerint bűnös a dunántúli tömegmészárlásokban és éppen ezért szinte tragikomikusan hat, hogy a Kecskemét táján az orgoványi földeken megölt, megnyuzott, kivégzett, felakasztatott szerencsétlen munkások gyilkosainak, Héjjas Ivánnak és társainak ugyanez a Horthy ad amnesztiát, aki maga is amnesztiára szorult és akinek sok száz gyilkosság terheli a lelkét. És ebben az időben alakult ki előttem teljesen Huszár Károly véres és piszkos portréja, aki nem — mint nekem és Weltnernek ígérte — egy csöndes osztrák alpesi falucskában éldegélte végig a fehér terror rémnapjait, hanem ő maga is az uszítók élén haladt, előbb kultuszminiszter, majd miniszterelnök lett és amikor Somogyi Bélát és Bacsó Bélát olyan rettenetes módon elpusztították, akkor ez a Huszár Károly Magyarország miniszterelnöke volt és a képviselőházban azt a nagyhangú kijelentést tette, hogy Somogyi és Bacsó gyilkosai igenis akasztófára fognak kerülni és ha huszonnégy órán belül ezek a gyilkosok letartóztatva nincsenek, ő akkor lemond miniszterelnöki állásáról. Nos, a huszonnégy óra elmúlt, a gyilkosok nem kerültek kézre és — Huszár Károly — no hiszen mondanunk sem kell, miniszterelnök maradt és nem is hagyta el ezt az előkelő állását addig, amíg le nem vakarták a miniszterelnöki székről, amíg jóval később meg nem bukott. Ám Somogyi Béla és Bacsó Béla gyilkosai máig is szabadon járnak, ez a rémtett mint még olyan sok ezer másik gyilkosság, ma is megtorlatlan és ezért a jámbor humor

birodalmába tartozik a magyarországi jogrendről és konszolidációról való naiv szószátyárkodás.

Itt kell néhány keserű szót ejtenem arról, hogy a magyarországi szociáldemokrata párt két megbizottja, Peyer Károly és Miakits Ferenc miniszteri és államtitkári rangban részt tudtak venni és bent tudtak maradni abban az ugynevezett koncentrációs kormányban, amely a proletárdiktatura martirjait kegyetlenül felakasztatta. Igen, a fehér terror akasztókormányának voltak és maradtak tagjai Peyer és Miakits és erre a szörnyű bűnre nincsen bűnbocsánat. Mindenki tudja, hogy a magyar bíróságok mit műveltek, miket vittek véghez a fehér terror igazságszolgáltatásának fekete korszakában. A gyorsított ítéletek éppúgy nélkülöztek minden törvényes kelléket, mint Héjjasék, Prónayék, Osztenburgék igazságszolgáltatási rendszere, mint a különítmények magánakciója. Surgoth, Stocker, Auer, Váry Albert, Nagy Béla, Acél és a magyar igazságszolgáltatás többi hasonszörű birája és ügyésze éppen annyira közönséges gyilkosok, mint amennyire gyilkos Héjjas, Horthy, Salm, Bibó, Ostenburg vagy Prónay. Az ellenforradalmi vész-bíróságoknak nem volt joguk senki fölött ítélkezni és azonkívül, hogy nem volt joguk hozzá, teljesen figyelmen kívül hagyták a kötelező magyar törvényeket és Friedrich nevű züllött kalandornak egy hóbor-tos és példa nélkül való rendelete alapján ítélkeztek. A halálos ítéletek nagyüzemévé süllyedt a magyar bírói kar és ha mi nem tulságosan törődünk például a terrorista társait a leggyávább és legszolgaibb módon denunciáló Cserny Józseffel, valamint a proletárdiktatura óhozza hasonló hitvány gazfickóival, akik maguk is valóban minden felsőbb parancs nélkül, szóval nem a forradalmi törvénszéki ítéletek alapján, hanem pusztán magánbuzgalomból öltek embert, mondom, ezeket a Cserny Jósákat én nem nagyon sajnálom, — ám a szociáldemokrata párt minisztereinek nem szabad résztvenniök még egy olyan kormányban sem, amelyik a forradalomnak effajta martalócaival számol le, egyoldalú ellenforradalmári igazságszolgáltatás útján. De mennyivel kevésbé volt szabad résztvenniök egy olyan kormányban, amelyik nagyon sok ártatlan, tiszta és becsületes forradalmárt felakasztatott, amely kivégeztette sok derék és ártatlan szocialista mellett a többek között Korvin Ottót és László Jenőt is, akik fanatikus hívői voltak ugyan a bolsevizmusnak, de semmi olyan dolgot el nem követtek, amiért akasztófa járt volna a számukra. Beigazolódott, hogy se Korvin, se László se legálisan, se illegálisan senkit meg nem öletett és ha nekem egyáltalában nem guszтусom és izlésem szerint valók például azok az erőszakos eszközök, amelyekkel Korvin szolgálta a maga tiszta hite szerint való nagy és szent ügyet, akkor is meg kell mondanom, hogy a proletárdiktaturának makulátlan és tiszta életű harcosa volt Korvin Ottó, akit nagyon meg kell különböztetni például Szamuely Tibortól és valósággal közönséges gyilkosság számba megy az, hogy a magyar bíróság Korvint és Lászlót, hóhérekre juttatta. Korvin Ottó igazi hősként viselkedett az akasztófa alatt is és úgy halt meg, mint ahogy az eszme tántorithatatlan harcosai, az igazi martirok szoktak meghalni.

És Peyer Károly és Miakits Ferenc tagjai voltak annak a magyar kormánynak, amely az ő vérbíráival Korvin Ottót és László Jenőt felakasztatta és a bányaüzemeket a kommün alatt szocializáló és a saját lakását rekvirált butorokkal fényesen berendező Peyer Károly tagja tudott maradni annak a magyar kormánynak, amelyik a szocializálás és rekvirálást rablásnak, csalásnak, lopásnak és sikkasztásnak minősítette és amely ehhez képest Peyer miniszteren és Miakits államtitkáron kívül a lehetőség szerint minden hivatalból szocializálót és rekvirálót mint közönséges rablót, tolvajt és sikkasztót börtönbe záratott. Akármennyire átéreztek is tehát mi azt a tragikusan nehéz és kétségbeejtően keserves helyzetet, amelybe odahaza a terror alatt szenvedő elnyomott, magyar munkásság vergődött, akármennyire elismertük is, hogy mindenki az életével játszik, aki ezidőben otthon helyt áll, azt nem ismerhettük el, hogy Peyeréknek joguk van ehhez a bakó-szerephez.

Ebben az időben a fehér terror elleni harcból kivették már részüket Jászi Oszkár és Szende Pál is, akik külföldi lapokban igyekeztek cikkeket elhelyezni Friedrichék és Horthyék ellen. Sőt néhány hónap mulva Garami Ernő is megmozdította a maga nagy külföldi összekötéseit és a jobboldali szociáldemokrata pártokat igen hatásos kiáltványokban informálta a magyar viszonyokról. Garaminak ebben a nagyon értékes munkájában buzgó munkatársai voltak az időközben szintén emigrációba kényszerült Buchinger Manó és Kondor Bernát, akik Garami megbízásából gyakran megfordultak a külföldön és különösen a külföldi munkásközvéleményt igyekeztek felvilágosítani és állandó érdeklődésre bírni. Az emigrációs sajtóküzdelemben itt Bécsben körülbelül négy hónapig állott egyedül „Az Ember”, amíg azután egy örvendetes esemény nagyon erős és kitünő újabb harcifegyvert adott az emigráció kezébe. Ez 1920. február havában történt, amikor is a „Bécsi Magyar Ujság” kikerült a régi tulajdonos kezéből és Róna Lajos helyett dr. Lázár Jenő lett a lap főszerkesztője, a kiadóhivatal élére pedig teljhatalommal Barna Sándor igazgató került. Ettől a naptól kezdve a „Bécsi Magyar Ujság” a legnagyobb vehemenciával fordult a magyarországi fehér terror ellen és igazán nagyszabású munkát végzett ezen a téren. Még ezt megelőzően hetekkel kikerkezett az emigrációba Gábor Andor is, akinek újabb letartóztatás elől kellett Budapestről elmene-külnie. Én sohasem rokonszenveztem Gáborral, de regényeiből és verseiből tudtam, hogy ő milyen pompás ujságíró és ezért azonnal felszólitottam őt arra, hogy otthoni tapasztalatai alapján írjon cikkeket a fehér terror ellen „Az Ember”-be. Gábor kijelentette, hogy először széjjelnéz itt Bécsben és orientálódik, hogy vajjon lesz-e itt annyi jövedelme, amennyiből megélhet és egyuttal közben a családjá érdeklődni fog otthon Pesten, hogy vajjon nem lehetne-e úgy elintézni az ügyét, hogy visszamehessen. Ha nem tudtam volna mindig, hogy Gábor Andor nagyon reális üzletember, akkor kissé illuziórontó módon hatott volna rám ez a nagy, előre megfontolt józanság, mert hiszen ha valaki hosszú könnyelmű és ledér előélet után az apostoli pályára lép, akkor nem szabad apró számvetéseket eszközölnie, nem szabad összeadni, kivonni,

szorozni és osztani, hanem kiszabadulván a magyar pokolból, a rendelkezésre álló minden tüdejével bele kell orditania a világba, hogy szenvednek odahaza a mi testvéreink. Gábor Andor azonban hetekig gondolkozott, számolt, összeadott, szorzott, osztott és amikor a számadások kedvező eredményt mutattak föl a jövedelmet illetőleg, akkor, de csak akkor kezdett ő tele torokkal és a kellő pillanatban jelentkező lázas lelkesedéssel kiabálni az otthoni rémségek ellen. Először „Az Ember“-be irt néhány igazán erőteljes cikket a fehérek ellen, majd az időközben örvendetesen átalakult „Bécsi Magyar Ujság“ egyik főerősége lett. „Az Ember“-től ugyanis megvált, mert nem akartam ismételt kérésére sem elállani attól, hogy a kommunisták ellen a részükről nagyon is megérdemelt és kiprovokált támadásokat intézzem. Gábor Andor számvetési mérlege ugyanis olyan kedvező eredménnyel zárult, hogy azonnal és sürgősen a legszélsőbb bolsevik lett Bécsben és alighanem az ő erőszakos befolyásának lehet tulajdonítani azt, hogy a „Bécsi Magyar Ujság“ amikor a legteljesebb fegyverzettel és igazán eredményesen verekedett a fehér terroristák magyarországi rémuralma ellen, ugyanakkor soha, egyetlen kritizáló szava nem volt a bolsevikiek emigrációs garázdálkodása ellen és így a „Bécsi Magyar Ujság“ maga hosszú időn keresztül kommunista-gyanús ujság volt, és ez sokat levont a fehérek ellen való bátor föllépésének a súlyából, mert hiszen különben érthetetlen lett volna az nagy gyöngédség, amivel a bolsevizmus emigráns kalandorainak minden kárttevő munkája fölött szórakozottan elnéztek. De nemcsak ebben a negatív értelemben árult el bolsevik szimpátiákat a „Bécsi Magyar Ujság“, hanem burkoltan a sorok között, sőt néha nem is olyan nagyon burkoltan, kommunista világnézetű cikkek jelentek meg a lapban. És amilyen hasznos volt egyideig a Gábor Andor harsány, Horthy-ellenes hadjárata, annyira unalmassá és kártékonyá vált később, amikor állandóan mindenki ellen akasztófákat szegzett minden cikkében és kiirtással fenyegette meg a kommunistákkal szembenálló egész világot. Ugyanebben az időben történt, hogy a magyar kormány szemet vetett a „Bécsi Magyar Ujság“-ra és a bécsi magyar követség utján Jollesch nevű laptulajdonostól szerette volna megvásárolni a lapot, hogy azután a fehér terror szolgálatába állítsa. Eckhardték és Reich Árpádék úgy akarták megvalósítani a dolgot, hogy egy Braun Márkus nevű amerikai magyar izraelitát bíztak meg a lap megvételével és Braun Márkus meg is vásárolta az ujságot, sőt a bécsi magyar követség pénztárából, Braun Márkus kezén keresztül bizonyos összegeket forgó tőkére már folyósítottak, sőt fel is használták a „Bécsi Magyar Ujság“ pénztárában.

Én „Az Ember“-ben lelepleztem ezt az erkölcstelen és veszedelmes lapvásárt, amelyről természetesen se Lázár Jenő, se Barna Sándor nem tudta, hogy voltaképpen a magyar kormány tranzakciója, mert hiszen Braun Márkusban egy semleges amerikai izraelita pénzembert láttak csupán. A szerkesztőség tagjai megkértek engem arra, hogy ne irjam meg leleplező cikkemet „Az Ember“-be, mert ők amugy is résen vannak és nem fogják engedni, hogy a fehérek kezére jusson a „Bécsi Magyar

Ujság" és Braun Márkus megnyugtató kijelentéseket tett, sőt irást is adott, a lap irányának és szellemének megváltoztathatatlanságára vonatkozóan. Én nem teljesítettem a szerkesztőségnek ezt a kérését, mert láttam, hogy félre vannak vezetve és a legnagyobb jóhiszeműséggel minden szóbeli és írásos nyilatkozat ellenére is belekerülnek a fehérek csapdjába. A lapvásárt tehát több cikkben lelepleztem, amire Gábor Andor, a mindenkori lapkiadók mindenkori hűséges cselédje, a „Bécsi Magyar Ujság" hasábjain nekem támadott és egy borzalmasan hosszú cikk keretében piszkolódott ellenem és a legszenvedélyesebb hangon védelmezte meg velem szemben a magyar kormánynak és a bécsi magyar követségnek strohmannját, a lap új kiadótulajdonosát Braun Márkust és a volt tulajdonost, bizonyos Jollesch urat. Szóval Gábor nem azt támadta meg, aki a „Bécsi Magyar“-t a fehér terror kormányának kezére játszotta, tehát Jollescht, sőt nem is azt támadta, aki a „Bécsi Magyar Ujság“-ot a fehér terror kormányának pénzével és ennek a kormánynak a céljaira de facto megvásárolta, tehát Braun Márkust, hanem a fehér kormánynak mindkét bérencét, Jollescht is, Braunt is megvédelmezte és támadta azt, aki ezt a lapvásárlást leleplezte, támadott engem. Nem kell panaszkodnom, mert hiszen Jollesch és Braun urak zsoldosát, Gábor Andort én akkor egyszermindenkorra úgy elintéztem „Az Ember“ hasábjain, hogy lelkének amugyis gyenge lábon álló egyensulya végkép megrendült és azóta nem szokás se az emigrációban, se az emigráción kívül odafigyelni arra, amit ez a szerencsétlen és kárttevő ember ír vagy beszél. Ő most már írhat és beszélhet, amit akar, senki sem törődik vele: a forradalmi időknek ez a nem is olyan nagyon mulatságos bohóca elmállott az idegenben. Nem kár érte. Gábor Andor, miután a „Bécsi Magyar Ujság" szerkesztőségében levő ujságíró kollegáit is elárulta, azoknak háta mögött elszereződtetve a lapot egy harmadik irányzat szolgálatába, végül is lelepleződött saját szűkebb kollegái előtt és botrányos körülmények között kellett távoznia a laptól, amely ezzel legnagyobb tehertételétől szabadulván meg, titkos bolsevik jellegét is végleg elvesztette. Csak később, amikor a Böhm Vilmos által oly igen bravuros módon megszerzett Sullay-féle követési akták nyilvánosságra kerültek, derült csak ki, hogy milyen jogerősen megvásárolta már a „Bécsi Magyar Ujság“-ot a magyar kormány számára Braun Márkus ur és, hogy ha én idejekorán le nem leplezem és botrányba nem fullasztom ezt az egész ügyet, akkor a szerkesztőség és kiadóhivatal kétségtelenül jóhiszemű tagjai hasztalan tiltakoztak, hasztalan hadakoztak volna, mert zajtalanul, csöndesen birtokba vette volna a Pesten már időközben összeverbuvált fehér szerkesztőség a lapot és ily módon az emigráció kezéből kihullott volna ez az erős, éles és fáradhatatlanul hadakozó fegyver. Így azonban éppen „Az Ember“ idejekorán való és semmiféle hátbatámadással meg nem akadályozható leleplezése olyan botrányra dagasztotta a magyar kormánynak ezt a lapvásárló kirándulását, hogy Braun Márkus, illetve a bécsi magyar követség kénytelen volt ész nélkül visszacsinálni az egész üzletet és most már a lap végérvényesen Lázár Jenő és Barna

Sándor kezébe került és azóta zavartalanul és a legnagyobb lendülettel vesz részt a fehér terror váltakozó kormányai ellen folytatott nehéz harcban. Új lendületet, új erőt és új szint, fokozott jelentőséget és súlyt kapott a „Bécsi Magyar Ujság“-nak ez a harca azzal, hogy a lap Jászi Oszkár hivatott politikai irányítása mellett Károlyi Mihály tiszta eszméinek és céljainak a szolgálatába szegődött és tömörítette maga körül az októberi forradalom balszárnyának néhány vezető alakját. Jászi Oszkár és Hock János vezércikkei felé a megérdemelt nagy figyelemmel és érdeklődéssel fordul az utódállamok magyarságának tekintélyes része és a szerkesztésben Lázár Jenő oldalán résztvesz a budapesti ujságírás egyik legpuritánabb és legtehetségesebb munkása: Bölöny György. A „Bécsi Magyar Ujság“ elsőrangú hírlapírógárdával végzi nagy munkáját, amelynek soraiban Lorsy Ernő, Hajnal Jenő, Rédey József, Németh Andor, Erdély Jenő, Halmi József, Zilahy László, Bródy Béla és Major József neve jut hirtelen eszembe.

„Az Ember“ című lapomat az emigráció korszakában éppen úgy nem finanszírozta soha senki, mint ahogy nem finanszírozta Budapesten sem. A legkezdetlegesebb anyagi eszközökkel indítottam el utjára a lapot, amely azonban néha igen tekintélyes bevételeket eredményezett. Teljes őszinteséggel beszélek erről, a számomra egyáltalán nem kényes kérdésről is és szabad tán szerényen arra hivatkoznom, hogy én minden jövedelmemet, amíg volt, kiosztottam az emigráció szegényei és nélkülözői között. Nekem igazán nem maradt egy fillérem sem és amikor még olyan hírek jártak, hogy különböző bankokban, különböző nemes valutáim hevernek, én már a legnagyobb gondokkal küzdöttem és nem lehet senkinek fogalma arról a hősies küzdelemtől, amelyet én a lap fenntartásáért folytattam, ahogyan én a heti nyomdászamlákat kiverejtékeztem. Heroikus, nehéz harc volt ez, ezernyi veszedelem sodrában, tengernyi ellenséggel szemben, anyagi gondok sulya alatt görnyedezve; nem tudja azt senki, hogy nekem hány álmatlan éjszakám volt. Soha egy héttel előre nem volt együtt a nyomdászamlám, mert ha közben pénzem érkezett, elkérték tőlem az engem mindig felkereső, a nekem mindig utamba eső szegények, akik olyan nagyon éheztek, hogy valóban nem lehetett azt elviselni. Semmiféle mecénásom nekem nem volt, én csak olyan baráti kölcsönöket kérhettem, amit vissza tudtam adni, én nem maradhattam adósa senkinek, nekem se a cseh kormány, se a román kormány, se a jugoszláv kormány, bizony isten nem adott egyetlenegy fityinget sem, én meglehetősen magamra voltam hagyatva, eléggé egyedül álltam és a legjobban még — az uzsorások bántak velem. Gyakran vettem fel uzsorakölcsönt uzsorakamatra, lehetőleg zálogokra és annál jobban örültem, mentől nagyobb kamatot számított a derék uzsorás, mert így legalább nem voltam lekötve neki, általában szerettem az ilyen őszinte és tisztázott helyzeteket. Lassankint zálogtárgyakat sem tudtam már letenni, mert hiszen ezeket is eladogattam, elköltöttem azonkívül derék szüleimnek amerikai utamra hozzám juttatott dollárutiköltségét és szeretném, ha elhinnék nekem, hogy olyan sok gondja, annyi megható és nyomorult,

röghözkötött, földhözragadt anyagi küzdelme, mint amennyi nekem volt és amennyi máig is van, nem volt tán senkinek az emigrációban. Nagy dolog volt, több mint két és fél esztendeig kiharcolni azt, hogy „Az Ember“, amelynek alaptökéje sohasem volt, amelynek egy-két derék uzsoráson kívül őszinte és komoly finanszírozó támogatója se nem kerestetett, se nem találtatott, hogy ez a sok vihart látott kis hetilap, majdnem két és fél évig hétről-hétre megjelent. Volt ebben bizonyos nem kis önmegtartóztatás, mert hiszen kísértéseknek kellett ellentállani, jó és rosszszándéku megkörményezéseket kellett — nyomorogva — elhárítani, mert pénzt azt kaphattam volna bőven, csak akarni kellett volna. A gondoktól nagyon elfáradtam, kicsit megöregedtem, már nagyon sokat nem aludtam, nem bírtam az iramot, kilógott a nyelvem, jaj, nagyon nehéz volt már a helyzet, amikor végre elszántam magam, amikor beletörődtem, hogy hát nem fogom minden héten megjelentetni „Az Ember“-t, csak akkor fogom, olyan ritkán, amikor lesz rá nyomdaköltségem, amikor bírom. Hát mostanában már ritkán bírom, de olyan jó érzés nekem visszagondolni az emigrációnak erre a küzdelme, hős korára, mindarra, amiken én keresztülmentem, mindarra, amiket én kibírtam, amiket én el tudtam viselni azért, mert azt hittem, hogy ez a kötelesség. Gyakran nagyon fáradt voltam, nagyon csüggedt és nagyon megtántorodott, de ha visszanezérek és ha egészen őszinte akarok lenni, akkor meg kell gyónnom, hogy pesszimista és szomorkás cikkeim ritkán születtek lelki okokból, többnyire rideg prózai oka volt annak, azért volt olyan sötét a tekintetem, azért olyan bágyadt a hangja az írásomnak, azért borult úgy el a világnézetem és a hangulatom azért volt oly igen rezignált, mert egyszerűen anyagi motívumok nyomultak előtérbe, mert nem volt pénzem, mert az árúsítók és az előfizetők nem fizettek és mert az uzsorások sem akartak már biztosítékok hijján kölcsönt adni és mert, amikor irtam a bánatos, defetista, tulszementális cikkeimet, akkor még nem tudtam, hogy miféle pénzből fogom kiváltani a nyomdából azt a lapszámot, amelyben pesszimista cikkem megjelenik. Hát ilyen körülmények között ne legyen az ember — hitét vesztett, melankólikus, csalódott, kiábrándult pesszimista?

Kávéházban szerkesztődött „Az Ember“ és legelső bécsi kiadóhivatali címe a Praterstrasse 26. számú házban volt. Itt lakott Horváth János barátom és régi szocialista elvtársam, volt főispán és az ő címe szerepelt a lapon, mint kiadóhivatal, ő hozta el naponta a postát és ő fogadta és irányította hozzám a „kiadóhivatalban“ jelentkező emigránsokat. A következő állomás a Josefstädterstrasse 81. számú ház volt, itt már volt két kis szobája az „Az Ember“ című lapnak és itt laktam én magam is hosszú ideig, de megfordult és lakott az „Az Ember“-nek ebben a szerkesztőségi és kiadóhivatali helyiségében az emigráció számos vándora. Lakott itt a kedves és megingathatatlan Nagy Andor, aki végtelen türelemmel fogadta a tömegesen jelentkező emigránsokat és — gyakran maga is éhesen — adta oda nekik utolsó koronáját. Itt lakott Antal Sándor szegénységben és harmóniában. Lakott itt Farkas

Antal és Gárdos Sándor is és ideérkezett a fehér terror börtönéből Reinitz Béla, a szentéletű zseniális muzsikus, Ady Endre méltó megzenésítője, akinek az emigrációba való megérkezése örömnépe volt a bujdosóknak és akinek varázslatos furcsa zongorajátéka, rekedt, drága hangja, felleges, mély, bus börtönben született dalai gyakran voltak feledtetői az emigrációs szomorúságnak. Milyen messzire kell visszanezni odáig: amikor én még Reinitz Bélával együtt laktam a Josefstädterstrasse 81. számú házban. Regényes, furcsa kis redakciós és kiadóhivatali helyiség volt „Az Ember“ Josefstädterstrassei hajléka, ahol megfordult ugyyszólván az egész emigráció. Volt idő, amikor „Az Ember“ volt az emigráció központja. A lap adminisztrációjának gondjai hosszú időn keresztül Major József önzetlen irányítása mellett bonyolódtak, majd rövid ideig Markovits Ernő állott a kiadóhivatal kormányrudjánál. A lap kiadóhivatalának igazi és mindvégig hűséges lelke, vezetője, első munkása és irányítója és segédszemélyezete is egy személyben Gárdos Sándorné volt, aki soha egy pillanatra se hagyta el a közben mind szegényebbé, mind küzködőbbé váló lapot és aki még ma is, ritka megjelenésének utjain is, ragaszkodó kísézője és adminisztrálója „Az Ember“-nek. Nem lehet meg nem említeni azt a bátor és harcos munkát, amit Heffer Nándor Szlovákiában végzett a lap akkor még igazán sok veszéllyel járó terjesztése körül, előbb mint vakmerő és a kassai fehérekkel örökös harcban álló rikkancs, majd mint pozsonyi irányítója a lap egész szlovákiai terjesztésének. Sokáig jóbanrosszban kitarzott a lap mellett Diószeghy Tibor, aki azonban — igen érthetően — biztosabb és konszolidáltabb területre távozott és ettől fogva több mint egy esztendőn keresztül igazán hűséges és lelkes hadsegédem, a lapnak buzgó és bátor helyettes szerkesztője volt János Andor. Ő nem is hagyta soha el az „Az Ember“-t, rettenetes nyomorunkban és ezernyi bajban, vészben ott maradt mellettem János Andor és csak akkor kellett elválnom tőle, amikor a lap rendszercs megjeleneése szünetelt. A szedők egyik nyomdából a másikba követték a lapot és valósággal résztvettek nyomdászámbla-gondjaimban és zavaraimban. A régi nyomdaszemélyzet élén ma is ott dolgozik és ha nem is minden héten már, ha ritkán is, de sok szeretettel tördeli „Az Ember“-t öreg harcos mettőrünk: Antal J. Viktor, aki mint osztrák állampolgár, felelős szerkesztőként jegyzi is a lapot.

Az emigráció során nem vezetett éppen mindenkor virágok között az utunk. Lépteink elé a budapesti fehérek nem hintettek éppen rózsákat, ellenben állandóan vadásztak ránk és orgyilkosokat küldtek ki a kézrekerítésünkre. „Az Ember“ 1920. május hó elsején megjelent számában leközöltem a bizalmas uton megszerzett alábbi fővezérségi parancsot:

Szigoruan bizalmas.

476/VI. h. F. v. Körrendelet.

Bp. 1920. márc. 26.

A külföldön működő csoportok parságaihoz.

A kommunizmus alatti működésük következtében külföldön tartózkodó egyének kézrekerítése ill. ártalmatlanná tételéről szóló rendelet 3. pontjának a

jutalmakra vonatkozó része következőképpen változik: ad p. a) Kun Béla, Pogány József, Göndör Ferenc 250.000 K., ad p. b) valamennyi népbiztos 100.000 K., azonkívül Sallay, Friedländer bel. népb. hely., ad. p. c) 20.000 K. Ezen illetékek azonnal kifizetendők, ha bebizonyosodik a jutalom feltételeinek teljesítése.

A vezérkari főnök helyett:

Jánki s. k.

Hartmann s. k.

Nem voltam tulságosan megtisztelve attól a társaságtól, amelybe a fővezérségi parancs elhelyezett, de az mégis csak jól esett nekem, hogy ilyen nagyon gyűlölnék a fehérek, hogy ennyire megbecsülik az ellenük való munkámat és hogy ennyire tubecsülik az életemet, mert, tessék csak visszaemlékezni 1920. márciusában 250.000 magyar korona mégis csak pénz volt. Kun Béla és Pogány József elvégre a kommün alatt való magatartásukkal viték ki a fehéreknek azt a toporzékoló gyűlöletét, de én már az emigrációban, a fehér terror ellen való engesztelhetetlen harccal érdemeltem ki ezt a lihegő bosszuszomjat, amely engem a népbiztosok fölé, egyenesen a két főbűnös mellé helyezett és a legtöbb vérdíjat az kapta volna, aki engem ártalmatlanná tesz. Nem igen rettentem meg ettől a véres okmánytól, amelyet leközlőlvén „Az Ember“-ben, a többek között ezeket irtam:

„Ehhez a fővezérségi okmányhoz még hozzáfűzöm azt a kissé gyanus körülményt, hogy a magyar lapok hetek óta, nyilvánvalóan felsőbb, és még ezután megszerzendő parancsra rendszeresen izgatnak és bujtogatnak ellenem, amivel ugylátszik kiméletesen elő akarják készíteni a közvéleményt, várható, közeli halálalomra. A magyar sajtó pergőtüzében állok szakadatlanul az utolsó két hétben és ha még megemlítem, hogy pontosan tudom a nevét és a személyi adatait annak a fehér terroristának, aki Budapesten vállalkozott arra, hogy engem itt láb alól eltesz: akkor nem kell tulságosan pesszimistának lenni ahhoz, hogy ne tartsam magam szépreményű fiatalembernek. Az életbiztosítási intézeteket óva intem attól, hogy velem életbiztosítási üzletet kössenek. Horthyékra viszont nem haragszom azért, mert meg akarnak engem ölni. Nekik tökéletesen igazuk van, mert én minden erőmmel, minden fajtájú fegyverrel, pihenés nélkül, szakadatlanul, egyre növvő indulatokkal, félelmet, habozást és fegyverszünetet nem ismerve, harcolni fogok a fehér terror Magyarországa ellen tovább. Harcolni fogok Horthyék ellen egészen addig, amíg — meghalok. Amíg meg nem ölnek a bérgyilkosok. Ez olyan nagy és szent kötelesség, amelynek a teljesítése elől nem igen térítheti el az embert egy ilyen bérgyilkosságra bujtogató, véres és szenyves fővezérségi okmány.“

A fehér terror rémségeivel volt tele „Az Ember“ minden száma, kegyetlenül megkínzott és megcsonkított emberek szenvedéseiről és a kínzókamrák rejtelméről, a vidéki és budapesti tömeggyilkosságokról irtunk fáradhatatlanul és vádoló szavunk és vészkiáltásunk egyre élesebben hangzott szét szerte a világban. Szívós és soha nem pihenő munkával sikerült az egész világ köztudatába átvinni azt, hogy Magyarországon a fehér terror embergyilkos rémuralma dühöng. Közben természetesen lelepleztük a kurzus panamáit is és nagyon sok időt és

munkát szenteltünk a Tisza-pörnek, amelyet voltaképpen azért indítottak, hogy Fényes Lászlót és Kéri Pált akasztófára juttassák. A Tisza-pört tehát mindenképpen olyan vágányokra kellett vinni, amely elsősorban Fényest és Kéri ment meg borzasztó helyzetétől. Ezt az egész nagy kampányt én vezettem „Az Ember” hasábjain, sőt később már az én itteni munkám irányította a pör budapesti eseményeit is. Először is a különböző bizonyítékok csoportosításával elértük azt, hogy Friedrich Istvánt is odakényszerítettük a Tisza-gyilkosság vádjával terheltlen a vádlottak padjára. Ez már óriási eredmény volt és nagymértékben megkönnyítette Fényes és Kéri helyzetét. Ezekben az időkben Friedrich halálos ellenségei Huszár Károly miniszterelnök Károlyi Imre gróf, Ulain Ferenc és társai állandóan érintkezést kerestek megbízottjaik révén személy szerint velem és „Az Ember” című lappal. Egy napon Károlyi Imre és Ulain megbízásából Kovacsevics Milos budapesti detektív robogott fel Bécsbe Károlyi Imre autóján és egyenesen hozzám fordult adatokért Friedrichnek a Tisza-gyilkosságban való szereplésére vonatkozóan és napokig nyomozott Bécsben, velem ismételtén tárgyalt és „Az Ember”-nek a Friedrichet leleplező példányait magával vitte Budapestre. Később Huszár Károly és Károlyi Imre közös megbízásából Wild József vezérkari kapitány (jelenleg nemzetgyűlési képviselő) jelent meg nálam Bécsben és kérte az urak nevében támogatásomat a a Friedrich-elleni akcióban és több ezer példányban összevásárolván „Az Ember”-nek még meglévő számaint, a Friedrich Istvánnal foglalkozó oldalakból vaskos füzetet ragasztatott össze és ezt a füzetet hajón sok ezer példányba lecsempészték Budapestre, hogy ezekkel a kellő módon és kellő helyen elterjesztett, súlyosan kompromittáló leleplezésekkel végleg kitekerjék Friedrich István nyakát. Wild kapitány készpénzért vásárolta meg a kiadóhivatalban ezeket a még meglévő lappéldányokat, a lapon föltűnietett rendes árért és ily módon néhány ezer koronával Károlyi Imre gróf is hozzájárult ahhoz az összeghez, amelyből „Az Ember” című hazaáruló lapot kinyomathattuk és megjelentelhettük. Utólag is fogadja érte Károlyi Imre nyilvános köszönetemet, de azt máig is nagyon sajnálom, hogy „Az Ember” különböző példányaiból összeállított ezen Friedrich-méltató füzetek nagyrészt Budapesten még a hajón elkobozták és Wild kapitány nem tudta visszaszerezni az elkobzott füzeteket, mert nem ismerhette nyilvánosan el, hogy ő, aki maga is a hajón utazott, a voltaképeni csempészője ezeknek „Az Ember”-példányoknak. Sokkal nagyobb szerencsével járt Huszár Károly miniszterelnök közvetlen kiküldöttje, Bothár főhadnagy ur, aki szintén több száz példányban összevásárolta „Az Ember”-nek Friedrich Istvánnal foglalkozó számaint és automobilon szállította ezeket a lapokat Budapestre, ahol tehát Huszár Károly miniszterelnök jóvoltából terjesztették ezt a destruktív és hazaáruló lapot és ezek szerint Huszár és Bothár is hozzájárultak — miután pénzért kellett a kiadóhivaltól megszerezniök az „Az Ember”-példányokat — egy kis jóféle fehér eredetű pénzzel, a mi fehérelles harcaink költségeihez. Ugyancsak nyilvánosan hála és köszönet érte Huszár Károlynak. Fényes és Kéri helyzetét rend-

külvilági módon megkönnyítette az, hogy Friedrich István is odakény-
szerült a vádlottak padjára, ám Ulain Ferencék fölhasználva ehhez a
mi támogatásunkat, Fényessel és Kérivel is szerettek volna egy füst
alatt végezni. Most tehát a Horthyék és Huszárék oldalán dolgozó
Ulain-, Károlyi Imre-, Lengyel Zoltán-társaságot kellett leleplezni és
ezzel az egész Tisza-pört összekuszálni, nevetségessé tenni és a tragi-
komikum mocsarába fullasztani. Ezt a valóban nem csekély feladatot
is „Az Ember“ című lap oldotta meg szerencsés véletlen folytán. A
Tisza-pörben rendkívül bátran és becsületesen valló János Andor
ugyanis, miután ismételtelen letartóztatták, valahogyan meg tudott szökni
Budapestről és megjelenvén Bécsben, hajlandónak mutatkozott arra,
hogy „Az Ember“-ben leleplezi az Ulain-féle hamistanugyár egész
apparátusát. János Andor szökése gondolkodóba ejtette az Ulainék
szolgálatában álló Prónay-különítményt, amely egy Bauer nevű alhadnagy
kíséretében automobilon Bécsbe küldötte a Friedrich ellen adatokat
hajszoló Heltai Viktort azzal, hogy Jánostól olyan közjegyző előtt tett
vallomást csikarjon ki itt Bécsben, amely Friedrichre kompromittáló.
Heltai megérkezvén, fölkereste János Andort, aki én hozzám vezette
el Heltait. Én azután az ilyen esetekben egyedül célravezető módokon
rábirtam Heltai Viktort arra, hogy ne utazzék vissza Budapestre, ellen-
ben tegye meg a maga perdöntő vallomását „Az Ember“-ben, amely-
ben leleplezi az egész hamistanu gyárat, kezdve Horthytól, Károlyi
Imrén, Ulain Ferencen, Lengyel Zoltánon át egészen Prónay Pálíig.
Heltai, aki valóban koronatanuja volt az egész ügynek, aki Ulainék
és Prónayék minden cselszövését pontosan tudta, hiszen maga is
hónapokon keresztül nyomozott ebben az ügyben és szabadlábra-
helyezését is annak köszönhette, hogy a Friedrich-elleni kampányban
résztvett, készséggel vállalkozott a Tisza-pör egész megdőbbsé-
tő boszorkánykonyhájának leleplezésére. „Az Ember“ több száman át per-
döntő bizonyítékokkal, aktákkal, és adatokkal leplezte le a hamistanu-
gyárat és ezzel az egész Tisza-pört sikerült kátyuba szorítani. Rette-
netes botrány tört ki az ügyből. „Az Ember“ leleplezései bombaként
hatottak Budapesten, parlamenti interpellációk, lovagias afférok, viharos
folyosói jelenetek támadtak leleplezéseink nyomán és sikerült olyan
zavart, olyan általános fejvesztettséget előidézni, amely egyszer s min-
denkorra kompromittálta a Tisza-pörnek minden nyilvános és kulissza
mögötti szereplőjét. „Az Ember“ leleplező közleményeiből ismerte
meg egész Budapest és egész Magyarország, hogy micsoda rejtett és
földalatti erők mozgatják a Tisza-pör egész, gonoszságon fölépült
szerkezetét és hetekig, hónapokig erről beszéltek az emberek és nem
lehetett többé komolyan venni a komédiát, azt, amit a Tisza-pör főtár-
gyalása címén játszottak meg Budapesten. A fehér terror szembenálló
exponenseit sikerült egymás ellen uszitanunk, összeverekedtettük őket
és ezzel igazán elérjük azt a célt, amit Heltai Viktor leleplező tanu-
vallomás-tételével el akartunk érni. Az én legszemélyesebb munkám
volt a Tisza-pörnek ez a kompromittálása és az egész főtárgyalásra
ráfeküdt az „Az Ember“ leleplezéseinek nyomasztó adathalmaz. Nagyon

büszke voltam és vagyok máig is erre az akciómra, mert eredményesebb sajtókampányt egy ilyen igazán rendkívül fontos és sok embert az életénél érdeklő ügyben nem igen lehet elképzelni és ez a Heltai-leleplezés emigrációs hírlapírói működésem egyik legemlékezetesebb sikere.

Ennél jóval később, Persián Ádám ismeretes hazaárulási pörében sikerült még egy hasonló leleplezési akcióval reális eredményeket elérni. Az ártatlanul vádolt Persián Ádám ellen koronatanuként szereplő Szendrő Ottóról megtáviratoztam a főtárgyalás elnökének, ügyészének és Rupert védőnek, hogy ez a koronatanu azonos Pollák Pál Oszkár Ottóval, aki Csehszlovákiában viszont cseh szolgálatban álló agent provokateur volt, aki hamis tanuvallomásával irredenta magyarokat halálos ítélethez juttatott. Ez a táviratilag közölt leleplezés, amely egyébként „Az Ember”-ben is megjelent, nyilván hozzájárult ahhoz, hogy Persiánt fölmentették.

HARC A BOLSEVIKIEK ELLEN

Amíg mi minden erőnkől harcoltunk a fehér terror dulásai és pusztításai ellen, addig az emigrációban összeverődött bolsevikiek tovább folytatták idekint is azt a rágalmozó hadjáratot, amely a szociáldemokraták kipellengérezésében lelte különös örömét. Ugyanazok a svindlerok, ugyanazok a szélhámos demagógok, akik a proletárdiktatúrába való belehajszolással egyszer már szerencsétlenségbe, öngyilkosságba sodorták a magyar munkásságot, idekint az emigráció biztonságában tovább folytatták bűnös, kis játékaikat. Ahelyett, hogy szörnyű tévedéseik konzekvenciáit levonták volna, minden módon tovább garázdálkodtak és egyrészt lehetetlenné tették, hogy az emigráció bármiféle komoly külpolitikai eredményt érhesen el munkásságával, másrészt a végletekig megnehezítették az otthon vérző és szenvedő munkásságnak a sorsát. Ezek a szivtelen kalandorok egyáltalán nem döbbsentek meg a fehér terror tobzódásától, nekik, akik a bőrüket idejekorán biztonságba helyezték, az volt a nyíltan hirdetet, szemérmetlen véleményük, hogy csak szenvedjen és vérezzen a magyar munkásság, megérdemli a sorsát, mert cserben hagyta a megváltó diktatúrát és egyébként is a fehér terror mentül kegyetlenebb, annál inkább forradalmosítja a tömegeket. Szóval, a fehér terrort, mint forradalmosító eszközt örömmel üdvözölték ezek a vitéz bolsevik apostolok, akik azonban maguk nem óhajtottak a fehér terror által forradalmosíttatni és ezért különvonaton idejekorán szöttek meg. Szóval a fehér terror ellen való harcban a bolsevik emigráció egyáltalán nem vett részt, ellenben zavarta és hátba támadta ezt a harcot azzal, hogy a Horthy-uralom ellen hadat viselő szociáldemokratákat állandóan szidta és gyalázta. A Bécsben ismét megjelenő „Vörös Ujság” hasábjain indultak meg ezek a mocskolódások, de vigan folytak ezek a szociáldemokratellenes hadjáratok Kun Béla „Forradalomról forradalomra” című röpiratában, majd tovább szövöttek Rudas Lászlónak „A szakadás okmányai” című füzetében és a „Vörös Ujság” megszűnése után a „Proletár” című bécsi hetilapban. Csak később derült ki, hogy ez a sok drága nyomtatvány a bebörtönzöttek és éhező családjaik számára adott és ilyenformán ellopott pénzből készült. Aki ezeket a nyomtatványokat végigolvassa, az azt a benyomást meritheti, hogy a magyar munkásságnak egyetlen front ellen kell

csupán harcolnia és ez a front a szociáldemokrácia frontja. Fehér terrorról, Horthyról, Huszárról, Friedrichről, Héjjasról, Prónayról, Gömbösről alig esik szó ezekben a bolsevik szennyiratokban, ellenben nincs az a gyalázatos, piszkos rágalom, amivel e nyomtatványok minden oldalán be ne fröcsentették volna a Kunfi Zsigmond, Garami Ernő, Weltner Jakab, Böhme Vilmos, Garbai Sándor, Rónai Zoltán, Buchinger Manó nevét és az én szerény nevemet. Persze, a magyarországi szociáldemokrata párt vezetői ellen is tombolt a bolsevik apostolok dühe, de a legnagyobb gyűlölettel mégis csak Garamiék és Kunfiék ellen okádták a tüzet. Azt csak úgy mellékesen említjük meg, hogy Kun Bélaiék és Rudas Lászlóiék az osztrák szociáldemokrácia vezéreit, Bauer Ottót, Adler Frigyeszt és Renner Károlyt, akiknek az életüket és a menedéjogukat és mindent, de mindent köszönhetek, hogy ezeket is folyton mosdatlan szájjal megugatták, mert — mit sólnak hozzá — Bauer Ottó és Adler Frigyes nem a Kun Béla zavaros feje és a már oly kiválóan bevált módszerei szerint akarták megsegíteni az osztrák népet.

Nem lehetett túrni azt a minden szeméremérzet nélkül való bolsevik dulást, amely nem elégedett meg azzal, hogy itt Bécsben terjeszthette a maga fertőzött rágalmaival, hanem az utódállamok munkásságára is rávetette magát. Legelőször Csehszlovákiát árasztották el Kun Béla jól fizetett ügynökei és lelkiismeretlen, bűnös munkájukkal sikerült néhány hónap alatt teljesen feladni és tönkre tenni a csehszlovákiai magyar munkásmozgalmat. Nem lehet leírni, azt az alávaló pusztítást és dulást, amit ezek a lopott pénzből jól élő bolsevik utazó ügynökök Csehszlovákiában véghezvittek. Sikerült nekik féktelen agitációjukkal megtérbolyítani a csehszlovákiai magyar munkásokat, akik tömegesen hagyták el a szociáldemokrata alapot és aránylag igen rövid idő alatt a magyar munkásság tulnyomó többsége a bolsevikiek táborában volt. Ugyanilyen pusztító munkát vittek véghez később Romániában, sőt itt-ott Jugoszláviában is. Persze mindenhol, ahová csak betették a lábukat, dögvést és pusztulást hoztak magukkal ezek a skrupulus nélkül való kalandorok és az ő érdemük és dicsőségük marad örökre, hogy az utódállamokban mindenütt teljesen tönkre ment a munkásmozgalom és Csehszlovákiában éppen úgy, mint Romániában bizonyos könnyelműséggel előidézett sztrájkokkal és azoknak tragikus összeomlásával sikerült hosszú időre tönkre tenni minden komolyabb munkásmozgalmi lehetőséget. Nemcsak a szociáldemokrata mozgalom ment tönkre, de tönkre ment a kommunista mozgalom is, általában tönkre ment és elpusztult minden szakszervezeti és pártmozgalom az utódállamokban. Lehetett-e szó nélkül és ellentmondás nélkül túrni a Magyarországból ide az emigrációba kiáradt szemétnek ezt a közveszedelmes tobzódását? Szabad volt-e nekünk, akik egyszer Magyarországon már rettenetes árat fizettünk azért, mert a bolsevista propagandával szemben gyöngék és indolensek voltunk, akik egy szörnyű tanulsággal lettünk a magunk nagy szegénységében gazdagabbak, lehetett-e és szabad volt-e nekünk szó nélkül elmenni ezek mellett a

biztos vést és pusztulást hozó és fájdalmas tapasztalatokból olyan nagyon, olyan keservesen ismert bolsevik rombolások mellett? Nem volt-e nekünk szociáldemokrata emigránsoknak az otthoniakkal szemben és önmagunkkal szemben és az utódállamok gyanutlan és jóhiszemű, munkástömegeivel szemben kötelességünk fölvenni a harcot a bolsevik kalandorok ellen? Hosszas töprengés, önmagunkkal vívott harc és komoly és nehéz lelki válságok árán szántuk rá magunkat végül is arra, hogy idekint az emigrációban is teljesítjük ezt a hálátlan és kínos feladatot: szembe fordultunk a bolsevistákkal.

„Az Ember” című hetilap indította meg ezt a bolsevikiek ellen való védekező háborút. Ennek a harcnak legkimagaslóbb verekedője ugyancsak Kunfi Zsigmond volt, akinek a fehér terror ellen való szakadatlan viaskodása közepette is volt elég ereje és lendülete a bolsevikiek ellen való kikényszerített harcra. Amikor ugyanis Kun Bélának Kolozsvári Balázs álnéven megjelent a „Forradalomról, forradalomra” című, szemtelenül hazudozó és nyelvöltögető röpirata, akkor Kunfi „Az Ember” 1920. évi március hó 13-án megjelent számában „Balázs, ne hazudj” címmel nagyerejű cikkben végezte ki a proletárdiktatúrának ezt a levitézlett és minden oldalról kompromittált svindler apostolát, irván a többek között Kun Béláról ezeket az enyhe sorokat:

„Állítom, hogy egy utolsó ember van, akinek most éjszakánként nem szabadna, hogy álom jöjjön a szemére, akinek fejét a földön kellene görgetnie, akinek el kellene bujnia és vezekelnie kellene, akinek az önvádon kívül semmi vádat hangoztatnia joga se égen, se földön nincsen: s ez az egy ember Kun Béla!”

„Az Ember” 1920. május 17-én megjelent számában pedig „Nyilt levél Szlovenszko munkásságához” címmel irt Kunfi Zsigmond vezércikket, amelyben látnoki szemekkel, előrelátott nagy veszedelmekre figyelmezteti a szlovákiai magyar munkásságot és óva inti őket, hogy ne essenek bele a Kun Béla fizetett ügynökei által terjesztett tébolyba. „Az Ember” 1920. május 23-án megjelent számában „Találkozásom a csatornával” címmel irt Kunfi kemény, támadó vezércikket a bolsevisták emigrációban pusztító kalandorai ellen. Ugyancsak résztvett az „Az Ember”-nek a kommunisták ellen viselt hadjáratában Rónai Zoltán, Böhm Vilmos, Garbai Sándor és Buchinger Manó és természetesen teljes erőmmel vettem részt ebben a nem kívánt, de ránk kényszerített küzdelemben magam is. „Az Ember”-nek minden hasábját és minden sorát a fehérek ellen való harcra szerettem volna szentelni, de ebben megakadályozott engem a bolsevista emigráció minden felelősségérzés nélkül való és örök időkre szégyenletes, minden munkásérdeket eláruló és megtagadó, az otthon szenvedők tizezreivel szemben hűtlen szereplése. A bolsevista nyomtatványok természetesen ádáz dühvel vetették magukat valamennyiünkre és teljesen megfélemlítve arról, hogy Magyarországon fehér terror tombol, csak arról üvöltöttek és rikácsoltak ezek a bécsi kurzuslapok, hogy milyen áruló huligán, denúciáns kormánybérecek vagyunk mi. A „Proletár” című lap hasábjain pedig bojkottot hirdettek „Az Ember” ellen és nemcsak a „Proletár”-ban, hanem a Szlová-

kiában gombamódra szaporodó kis, helyi bolseviki lapocskákban is közzé tették a bűvös jelszót:

„Öntudatos munkás nem olvassa „Az Ember“-t!”

Egész Szlovákiában formális bojkottot szerveztek „Az Ember” ellen és lapom árusítóit most már nemcsak a szlovákiai fehér terroristák üldözték, hanem üldözték, terrorizálták és megfélemlítették Kun Bélának helyi bérencei is. Fehér és vörös üldözések két malomköve közé került ily módon Szlovákiában — majd később Romániában is — „Az Ember” és nincs okom eltagadni, hogy a bolsevikiek a maguk erőszakos eszközeivel rengeteg kárt okoztak a lapomnak és nagyon-nagyon sok pénzbe van nekem az a harc, amelyet meggyőződésből viseltem az emigrációban is a bolsevikiek ellen. Több ízben kaptam ajánlatokat bolseviki részről, hogy ha abba hagyom az ellenük való kérlelhetetlen hadjáratomat, akkor beszüntetik az ellenem való agitációt, a bojkottmozgalom abbamarad, nem fogják megtiltani árusítóimnak, hogy a lapomat árulják, nem fogják megverni a rikkancsaimat és nem fogják az érkező lappéldányokat lehetőleg már az állomáson ellopni és megsemmisíteni. Azt hitték ezek a saját erkölcsük szerint gondolkodó kommunista apostolok, hogy ha zseben ütnek, hogy ha kárt okoznak, akkor bizonyára megrémülök és elfogadom az ő békeajánlataikat és abba hagyom az ellenük való harcot. Nem kell tán mondanom, hogy az én részemről ez lelkiismereti kérdés volt, eszmei, elvi harc volt ez, amelyet semmiféle súlyos pénzbüntetéssel, semmiféle valóban érzékeny megkárosításával a lapnak, nem lehetett megakadályozni. A békeköveteket kidobáltam és tovább támadtam a bolsevikieket, egyre fogyó példányszámaim egyre növekvő haraggal fordultak szembe a fehér terrorellenes harcnak ezekkel a hitvány hátbatámadóival. Később „Az Ember“-nek a kommunisták ellen való harcában nagyszerű és előkelő segítőtársa akadt, a „Világosság” című folyóiratban, ahol a szocialista tudomány teljes fegyverzetével verték vissza Kunfi, Rónai, Garbai, Böhm a bolsevista rohamokat és magában a Világosság-körben is Garbai Sándor vezetése alatt állandóan folyt a bolsevikiek ellen való harc. Jóval későbbben résztvett természetesen ebben a harcban a „Jövő” című napilap is. A kommunisták oldalán Pogány József volt a legdühödtebb bajkeverő, aki még karlsteini internáltságában elkövette azt az izléstelenséget, hogy hóbortosan nagyzólyó nyilatkozatot tett a „Pesti Hírlap” munkatársa előtt és aki megjelenvén Bécsben, fenyegető módon kezdett közeledni a „Világosság” körül csoportosuló frakcióhoz, ahol azonban megrémült hidegség fogadta Pogányt, aki erre, mint dühöngő és mindenkinél szélsőbb kommunista versenyt piszkolta a szociáldemokratákat a „Proletár”-ban Rudas Lászlóval, Lengyel Gyulával, Lukács Györggyel, Landler Jenővel, Vágó Bélával és a többi apostollal. Amikor Szlovákiában már mindent feldúltak és szerencsétlenségbe és pusztulásba döntötték a bolsevikiek az egész munkásmozgalmat, akkor a Mayer Samu és Wittich Pál régi szociáldemokraták körül csoportosuló pozsonyi munkásság kérésére Rónai Zoltán jelent meg Pozsonyban és áldozatos, önzetlen, óriási munkával

igyekezett menteni, ami menthető, A helyzet, persze, ekkor már teljesen meg volt mérgezve, hiszen volt egy idő Csehszlovákiában, amikor Kunfi Zsigmond, Böhm Vilmos vagy Garbai Sándor a közelébe nem mehettek a Szlovákiában lévő munkásoknak, lévén ők hulgán áru, viszont a szlovákiai magyar munkásság ünnepe olyan alakok voltak, mint Seiden Armin lánckereskedő és zupásörmester, Guttman Henrik cionista jesivabocher, Illés Béla ujpesti fiatalember Vázsonyi Vilmos extitkárja, Neumann József kisüstös, Seidler Ernő és Sugár Tivadar ismeretlen származású tébolyodott galileisták. Milyen szép idők is voltak ezek, amikor ez az aranyiljúság a bebörtönzöttek elől elvont pénzekkel jól felszerelve, bejárta Szlovákiát, hogy megrendezze ott a Magyarországon már jól ismert világforradalmi pünkösdi királyságot. Természetes, hogy ez a pusztító munka nemcsak az utódállamok magyar munkásságának helyzetét ásta alá, de lejáratva az emigráció minden tekintélyét és igazán nem lehet csodálni, ha külpolitikai tekintetben semmiféle számbavehető eredményt nem érhetett el az emigráció, hiszen ezek a bolsevik emigránsok megcsufolták a vendégjogot, visszaéltek a menedékjogot adó államok vendégszeretetével és zavart, vészt és felfordulást idéztek föl az utódállamokban mindenütt, ahová végzetes lábukat betették. Ennek a hitvány munkának a konzekvenciái azonban nemcsak a bolsevik emigrációt sujtották, hanem sujtották az egész magyar emigrációt frakciókülönbség nélkül és ezeknek a hitvány kalandoroknak a működése eredményezte azt, hogy a béketűrésüket elvesztett utódállamok egyes helyi hatóságai tömegesen utasították ki az emigránsokat az országból, de igen sokat egyszerűen áttettek a magyar határon, ami bizony, nem egyszer a halálos ítélettel volt egyértelmű. Ilyenkor, persze nemcsak kommunistákat, de szociáldemokratákat is adtak ki a magyaroknak és ilyenkor utána a „Proletár“-ban azt üvöltözték ezek a hazugok, ezek az arcátlanok, hogy a szociáldemokrata emigránsok denunciózták és juttatták magyar hóhérekre a jámbor és ártatlan bolsevik emigránsokat. Holott jól tudták, hogy minden ilyen esetben éppen a szociáldemokrata emigráció vezetői mozgatták meg a helyi szociáldemokrata vezéreket és képviselőket és éppen szociáldemokrata segítséggel mentették meg a még menthető bolsevikieket.

Olyan nagy fontosságot tulajdonítottak Kun Bélának az utódállambeli bolsevista agitációnak és olyan sok pénzük volt erre a célra, hogy még tellett arra is, hogy „Uj világ“ címmel Bakonyi Endrének, ennek az öreg marxistának a szerkesztésében hetilapot indítottak, aféle polgári színezetű hetilapot, amelyet becsempésztek ily módon az utódállamokba és amellyel „Az Ember“-t akarták elpusztítani. Sok-sok pénzbe került ez a lapocskák, amíg azután csöndesen elszenderedett éppen úgy, mint ahogy elszenderedtek azok a szerencsétlenek, akiket a bécsi kommunista pártvezetőség Budapestre küldött bolsevik agitáció céljából és akiket rendszerint várt már a határon a fehér hadsereg vagy a rendőrség kéme és végeztek velük. Nagyon ügyesek és nagyon tehetségesek voltak a bécsi kommunisták abban, hogy egyenesen budapesti rendőr-

kémekkel álljanak összekötetésben, ezek voltak az ő bizalmas embereik és ezeket értesítették, ha egy szerencsétlen munkást sikerült rávenniök arra, hogy vigyen Pestre kommunista röpiratokat és ezzel valósággal hóhérának kezébe, a halálba küldötték a boldogtalant. Csuvara elvtárs is a kommunisták bizalmi embere volt, Kun Béla legbizalmasabb embere, sőt Csuvara elvtárs hozta föl Budapestről Kun Béla nővérét és ez a Csuvara elvtárs nálam is jelentkezett Bécsben, engem is szeretett volna valamilyen szerencsétlenségbe beleugratni, de én kirugtam Csuvara elvtársat, ámde Kun Béláék, Hamburger Jenőék és Landler Jenőék, meg Rudasék biztak benne, az ő barátjuk volt és így sikerült Csuvara elvtárs révén és a többi megbízható pesti kommunista tagtárs révén sok szerencsétlen embert a halálba expediálni. A többek között ezek a bűnök nyomják a bolsevik emigrációs kalandorok lelkét és csak természetes, hogy ez a minden ízében züllött társaság végül is belefutott abba a piszokba, amellyel másokat akartak mindig bemocskolni, de amely alapján véve mindig az ő lényük, tulajdonuk, levegőjük és egész életük volt. A bolsevik társaság két frakcióra oszlott, no, nem egészen elvi okokból, hanem inkább bizonyos aranyrudak, érmek, tallérok játszottak közre, főleg két és fél kiló arany robbantotta ki a mély és áthidalhatatlan elvi szakadékot. Az arany és vele együtt a hatalom a Moszkvában tartózkodó Kun Béláé volt és kell-e mondanom, hogy Pogány József, aki először azzal jelent meg a bécsi emigrációban hogy Kun Bélát tartja a világ legnagyobb gazemberének és minden szándéka az, hogy őt elpusztítsa, hogy ez a Pogány József, meggyőződéses aranypárti és hatalompárti lévén, szó nélkül csatlakozott Kun Bélához. Az emigrációban Bécsben hosszú hónapokig Pogány József Landler Jenővel dolgozott együtt, a leghűségesebb és elválaszthatatlan elvtársak és harcostársak ők voltak. A két és félkilogramos probléma azonban Pogányt már Kun Béla oldalán találja és a platinakorsó vészes felvillanása groteszk és furcsa csatateret világít meg. Valahogy úgy volt, hogy Kun Béla és Pogány József Moszkvából a két és fél kilogrammal alátámasztott Vágó Bélát tették meg vezérnek és kell-e mondanom, hogy Vágóé lévén a pénz, az övé lett a többség. Vágó került uralomra, a „Proletár” című kedves kis nyomtatvány az ő kezükre került és ettől fogva ellenzékbe szorultak Rudas László, Landler Jenő, Lengyel Gyula, Hamburger Jenő és a többi igazán régi marxista. Lap nélkül nem lehettek ezek sem és újra feltámasztották a szép emlékü és nagy multu „Vörös Ujság”-ot és ettől fogva amit a „Proletár” irt a „Vörös Ujság”-ról és amit a „Vörös Ujság” irt a „Proletár”-ról és amit Kun Béla, Pogány József, Vágó Béla, Rudas Zoltán (mert egy Rudasa szerencséjére ennek a frakciónak is volt) és az ifju titán Balog László a „Proletár”-ban összeirtak Rudas Lászlóról, Landler Jenőről, Lukács Györgyről, Lengyel Gyuláról és Hamburger Jenőről és amit viszont Rudas László, Landler, Lengyel és Hamburger a „Vörös Ujság”-ban feleltek Kun Bélának, Pogánynak, Vágónak, meg a többinek, nohát, azt a sok rémes mocskot, vádat és szennyet és piszkot kölcsönösen nem igen tehették ki a bolsevik apostolok az ablakukba.

Kun, Pogány és Vágó, valamint Rudas, Landler és Lengyel kölcsönösen megállapították egymásról azt, hogy az urak mindkét részről részint tolvajok, részint sikkasztók, részint árulók, részint huligánok, részint denunciánsok és részint rendőrspiclik és részint egészen, de egészen utolsó kapcabetyárok. Most már nem a huligán szociáldemokraták illették különböző vádakkal a bolsevikieket, hanem a bolsevikiek, akik igazán jól ismerhetik egymást, emeltek egymás ellen vádakot, ők maguk bizonyították be egymásról azt, hogy a szegény bebörtönöztek pénzét ellopták és fölösleges nyomtatványokra, óriási bürokráciára, magáncélokra és a rengeteg pártalkalmazott here kitartására fordították. Ők, a bolsevikiek, állapították meg egymásról, hogy, bizony, egy kicsit denunciánsok, egy kicsit rendőrkémek valamennyien, és hogy minden szavuk dögleletes hazugság és sok szegény, szerencsétlen kommunista munkást küldtek haza Bécsből meghalni Budapestre, egyenesen a velük szövetségben álló rendőrkémek kezére. De nem folytatjuk, elég ha itt megírjuk, hogy nincsen az a erkölcsi törvényekbe, szocialista becsületbe és a büntető paragrafusokba ütköző súlyos deliktum, amivel a „Proletár“ és a „Vörös Ujság“ körül csoportosuló bolsevisták egymást itt Bécsben meg ne vádolták volna, ők maguk kölcsönösen megállapították egymásról, hogy kalandorok, hogy szélhámosok, hogy svindlerok, hogy hazugok, hogy becsstelen árulók és kitarított parazitái a munkásmozgalomnak. Azok után, amiket Kun Bélának, Pogányék és Vágók, valamint Rudasék, Lukács Györgyék és Lengyel Gyulának egymásról kölcsönösen lemoshatatlanul megállapítottak, azt gondolom, hogy nincsen többé semmi beszélni való ezekről az emberekről, az egész társaság úgy, ahogy van, a „Proletár“-ral és a „Vörös Ujság“-gal együtt, amely lapokat Moszkvából betiltottak, örökre lekerült a napirendről és egyszer és mindenkorra tárgytalanná vált. A kommunista emigráció végérvényesen föloszlott, tagjai részint Moszkvában vannak internálva, részint szabadok ott, részint elszéledtek a szélrőzsa minden irányában. Tiszta szívből kívánom a magyar munkásságnak, hogy ezekkel a levitézlett emberekkel soha, de soha ne kelljen találkozni. Viszont Kunti Zsigmondnak, Weltner Jakabnak, Garbai Sándornak, Böhm Vilmosnak, Rónai Zoltánnak és a többi értékes szociáldemokrata vezérnek egy egész életen át folyton szégyelniök kell magukat azért, hogy mégis csak beugrottak Kun Bélának és nem volt erejük és hatalmuk a diktatúrában legyűrni ezeket a kis svihákokat.

A BUJDOSÓK ÉLETE

Az emigrációnak egyik legszomorubb epizódja a pécsi eset. Pécs volt az egyetlen magyar sziget, amelyet nem árasztott el a fehér terror rémuralma, mert szerb csapatok tartották a várost megszállva. Ahogy a proletárdiktatura idején az ugynevezett nemzeti hadsereg a francia megszálló csapatok szuronyainak védelme alatt alakult meg és várta a kellő pillanatot, hogy a románok háta mögött a kellő pillanatban minden harc és veszedelem nélkül besurranhasson Magyarországra, sokan gondoltunk arra, hogy Pécs lesz tán az a kis magyar sziget, ahonnan az emigráció Horthyék gyilkos erőszakon fölépülő hatalmát megdöntheti. Soha senki emigráns nem gondolt természetesen arra, hogy Pécs városa a jugoszlávoké maradjon, de azt igenis az emigrációnak tulnyomó többsége óhajtotta, hogy a fehér terror dúlásának területe ne nyerjen kibővülést azzal, hogy Horthyék Pécsre is bevonuljanak, hanem Pécsről szerettünk volna mi, bujdosók megfelelő pillanatban, esetleg emigrációs csapatokkal hazamenni Budapestre és rendet csinálni. Naiv álom volt ez, de igazán nincsen benne semmi átkos hazaárulás, egyszerűen csak tisztességes, önzetlen, otthonukból kiüldözött bujdosóknak fölszabadító szándéka a fehér rablógyilkosoktól sanyargatott és kinzott és a fölszabadulás után sóvárgó magyar nép iránt. Nem azok voltak tehát a jó magyar emberek és hazafiak, akik Magyarországon zsarolták, rabolták, kinozták és öldökölték a magyar munkást, hanem azok voltak az igazi magyarok és az igazi hazafiak, akik szerettek volna Pécsen sorakozni abból a célból, hogy szabadságot, fölszabadulást, békét és jogrendet vigyenek haza szerencsétlen, vérző hazájukba. Nem sikerült, egy álommal kevesebb, egy csalódással több, de hiszen megszoktuk három esztendő alatt, hogy az emigráció a szép álmódások és a csunya ébredések szomorú láncolata. Pécssett tehát a legbecsületesebb és a legmagyarabb dolog készült és becsületes és magyar szerepet játszott ebben az eseményben is Lovászy Márton. Ő éppen azért jelent meg Pécssett, hogy a város munkásságának és polgárságának egyetértését és összetartását teremtsen meg, hogy a pártközi béke levegőjében megmaradhasson a magyar közigazgatás és hogy a legutolsó félreértés is eloszlattassék abban a tekintetben, hogy egyetlenegy magyar ember sem kívánja ott a jugoszláv annexiót, ellenkezőleg mindenki ragaszkodik Pécs magyarságá-

hoz, de nem ragaszkodik senki, becsületes magyar ember a fehér terrornak Pécsre való sürgős áttelepítéséhez. Lovászy a legszebb — ismétljük — a legmagyarabb szándékkal jelent meg Pécs városában és semmi oka nincs neki arra, hogy valaha is megbánja ottan való becsületes, férfias és közhasznú, csak a magyarságnak használó szereplését. Linder Béla is a legnagyobb erőfeszítéseket tette, hogy a pécsi kérdés megoldását a helyes mederbe terelje, az ő lelkes és buzgó munkája is méltó minden elismerésre. Linderék helyzetét azonban rendkívüli módon megnehezítették a Pécsre is bejáratos bolsevik emigránsok, akik ott is, mint általában mindenütt, ahová betették a lábukat, a komoly és eredményes munka minden lehetőségét elpusztították. A bolsevik emigrációnak bűnlajtmórában szerepel az is, hogy Pécs olyan hirtelen került a fehérek kezére, de hiszen régi dolog, hogy a bolsevikiek és a fehér terroristák mindenhol egymás kezére dolgoznak és egymás malmára hajtják a vizet és Pécssett is azért kellett Kun Béla zsoldosainak világhírhírt hirdetni, hogy hamarosan — fehér terror legyen belőle. Sok nemes szándék és sok lankadatlan, vasszorgalommal végzett munka minden eredménye esett el a pécsi csataterén, a Horthy-csapatok bevonulásának napján. Nagyon tragikus napok voltak azok, amikor a pécsi összeomlás napjaiban egymás után érkeztek föl a pécsi emigrációba Pobuda Tivadar, a pécsi városháza legmunkásabb főmérnöke, Magyar József, a „Munkás” szerkesztője, a pécsi szociáldemokrata pártnak régi vezére, Geleji Dezső, Linder Béla hűséges és derék polgármesteri titkára és a többi sok száz derék, dolgozó harcosa a pécsi emigrációnak.

1921. február 23-án indult meg Garami Ernő és Lovászy Márton főszerkesztők vezetése alatt Bécsben a „Jövő” című napilap. Igen jelentős és messzire kiható eseménye volt ez az emigrációnak. Garami és Lovászy aktivitásba lépése a legszebb reményekkel töltötte el a már csüggedő emigrációt. Az októberi forradalom hívatott és sulyos orgánusának ígérkezett a „Jövő” és valóban zavarólag hatott, amikor a lap március elsejei számában a következő meglepő sorok jelentek meg:

„Tisztelet, becsület Károlyi egyéni tisztaságának, jó szándékának és akarásának. De a magyar demokrácia ügye az élettől megkimélt, embereket nem ismerő gróf kezében talán mégsem volt a legjobb kézben. Talán Hadik és Batthyány kivételével az egész magyar politikában egyetlenegy valamirevaló, az életet, az igazi valódi életet ismerő arisztokratára nem lelünk. A többiek csak kaszinótagok. Ám kormányozzák a kaszinót, de nem az országot.”

Én „Az Ember” 1921. március hó 6-án megjelent számában „Károlyi Mihály és a Jövő” című cikkemben idéztem ezeket a furcsa sorokat és csodálkozásomat fejeztem ki, hogy az októberi forradalom szocialista miniszterének, Garami Ernőnek a lapja Hadik János és Batthyány grófoknak vall szerelmet, szemben Károlyi Mihállyal, akit röviden kaszinótagnak tesz meg, holott emlékezetem szerint az októberi forradalom idejében Garaminak is, a „Népszavá”-nak is lényege-

sen jobb véleménye volt Károlyi Mihályról és föltűnően rosszabb Batthyány és Hadik grófokról. A „Jövő“-nek ebből a közleményéből tehát, amelyet sajnos, az én figyelmeztető cikkem után sem rektifikáltak, nem lehetett arra következtetni, hogy az októberi forradalomnak minden fentartás nélkül hirdetője és hitvallója lesz ez az újság, de csakhamar kiderült, hogy ez a kis elírás csupán lapszusnak tekintendő, mert Garami és Lovászy napilapja egyébként már közel másfél év óta hatalmas és megingathatatlan harcot folytat a gyilkos magyar reakció ellen. Garami és Lovászy e tekintetben igazán a legmeszszebbmenő áldozatot hozták, mert hiszen ők voltak Magyarország felé a két legposszibilisebb magyar államférfi és valóban akkor kapcsolódhattak volna be vezető állásban, miniszteri rangban a magyar politikába, amikor kedvük tartotta volna. Ám Lovászy Márton föladván, Budepesten vivott terrorellenes és a reakcióval mereven szembe helyezkedő reménytelen harcát, eljött önkéntes emigránsnak és a már régebben itt tartózkodó Garami Ernővel szövetségbe, a „Jövő“ hasábjain kérlelhetetlen harcot folytattak és folytatnak Horthyék rémuralma ellen. Tagadhatatlan, hogy Garami és Lovászy harcos föllépésének van a legnagyobb sulya Magyarország felé, az emigráció reálpolitikájának ebben a percben ők a hivatott reprezentánsai és éppen azért sikolt Magyarország felől, a reakciós berkekből annyi gyűlölet és düh öfeljük, viszont nemcsak a munkásság, de a liberális polgárság is reménykedve és visszavárón tekint Garami és Lovászy felé és ezen nem változtathat a kurzussajtó és a kurzusállamférfiak legdühöngőbb rágalomhadjárata sem. Garami Ernő hétszázfontjának ostoba és rágalmazó beállítására fölött épügy mosolyognak Budepesten, mint amennyire egyetlen kézlegyintéssel intézik el a szenvedélyesen és izzóan magyar Lovászy Mártonnak pécsi hazaárulásáról terjesztett legendákat. Nekem nem Garami és nem Lovászy a vezérem, de el kell ismernem, és el kell ismernie minden objektív embernek, hogy amit Garami és Lovászy közel másfél esztendő óta az emigrációban a „Jövő“ című lap megjelentetésével végeznek, az a legnagyobb politikai cselekedet minden emigrációs tevékenység között és ezért párt- és frakciókülönség nélkül hálás lehet ennek a két férfinak az egész emigráció. Magyarország felé minden kétséget kizáróan a „Jövő“ című lapnak van a legnagyobb sulya, amely lap szerkesztőségében egyébként kitűnő hírlapirógárda végzi kemény munkáját. Hatvany Lajos, aki hűségesen kitart első perctől fogva az emigráció minden megpróbáltatásában, egyik legjelentékenyebb munkatársa a „Jövő“-nek. Ott harcol a „Jövő“ hasábjain Garami és Lovászy oldalán Buchinger Manó, Révész Mihály, Kabos Ede, Nagy Andor, Gárdos Sándor, Pereszlényi Pál, ifj. Lovászy Márton, Fülöp René, Diószeghy Tibor, Somogyi Zoltán, Herczeg István és még néhány kitűnő hírlapiró. A kiadóhivatal élén Biró Dezső, a „Népszava“-nak több mint tizenöt éven át volt kiadóhivatali főnöke végez nagy munkát, mellette Horovitz Jenő és Milók János régi harcosok dolgoznak. A „Jövő“-be irt néhány bravuros vezércikket Biró Lajos is, amíg a bécsi emigrációból el nem került a berlini emigrációba.

Kis Adolf, a munkáspénztár volt igazgatója, a szociáldemokrata párt egykori kiváló vezére, a legnehezebb munkával tartja el magát az emigrációban.

Garami körül csoportosul egyébként az emigrációnak legjobboldalibb szárnya. Garami és hívei sokáig a Carlton-kávéházban tartották hadiszállásukat, majd a Sacher-kávéházban volt törzsasztaluk, végül is az Akadémia-kávéház különszobájában találtak állandó otthonra. Érdekes, hogy éppen a Magyarország felé legrosszabbul Garami Ernő mögött állanak a legkevesebben az emigrációban. Ennek okát főleg abban keresik, hogy Garamit néhány, az emigrációban hozzásegődött stréber annyira légmentesen elzárja, hogy az emigráció munkáselemei számára teljesen megközelíthetlenné válik. A szélső jobboldalnak ezek a parazitái természetesen nagyon sokat ártnak Garami Ernő tekintélyének és népszerűségének, mert hiszen minden dologban igyekeznek őt olyan mohón kiszolgálni, hogy valósággal agyontámogatják, agyonhelyeslik, sőt tulbuzgalmukban akárhányszor tullicitálják őt az ugynevezett mérsékelt jobboldaliságban. Egy ízben például megtörtént, hogy Werner Jenő, aki régi pártmozgalmi és szakszervezeti harcosa a szociáldemokrata pártnak, a haragtól remegve rohant el az Akadémia-kávéházból és magából kikelve beszélt el a pozsonyi munkások körében, hogy mégis csak türhetetlen az, ami Garami közvetlen környezetében végbemegy. Az Akadémia-kávéházban ugyanis — beszélt Werner — szóba került, hogy még mindig nem jönnek a kicserélésre szánt népbiztosok Magyarországból, ugylátszik mégis csak veszedelem fenyegeti az életüket. „Amire ott a kávéházi asztalnál egy alak — mondotta Werner — akit soha életemben nem láttam azelőtt, a legszemtelenebb hangon, ellentmondást nem türő gesztusok közepette kijelenti, hogy nagyon helyes, hogy még nem cserélik ki a népbiztosokat, csak maradjanak még ott, ráérnek még ülni, nagyon hamar volna és nagyon rossz volna, ha már itt volnának. Csak üljenek még, nem olyan nagyon sürgös...” Természetes, hogy Wernernek ezt az előadását a legmélyebb fölzudulással hallgatták a pozsonyi munkások és én alig győztem megmagyarázni nekik, hogy Garami nem tehet arról, hogy az emigrációban mindenféle törtető stréber rátapad, ő végre kényelmes ember és ha valaki őt állandóan szolgálatkészen, jó cseléd módjára kiszolgálja, akkor bizony ottragadhat a környezetében, ameddig kedve van. Hogy azután az ilyen tulbuzgó szolgálak, ott az Akadémia-kávéház márványasztala fölött ilyen butákat és ilyen vérlázítókat mondanak, azért igazán nem lehet felelőssé tenni Garamit, aki oda se hallgat és aki annak idején a népbiztosok életének megmentése érdekében együtt dolgozott Kunfiékkal, Jásziékkal, Böhmékkal és mindenkivel.

Az emigráció fizikai munkásai majdnem teljes számban a Világosság-körben csoportosulnak. A független szocialisták, a két és felesek emigrációs csoportja ez, amely csatlakozott a bécsi munkaközösséghez. Mint már említettem, komoly és aktív szocialista munka az emigrációnak ebben a legjelentékenyebb munkástömegében folyik

csupán és ezekben, a Világosság-körben nevelt és felvilágosított értelmes munkásokban látom én a jövő magyarországi szociáldemokrata munkásmozgalomnak legértékesebb utánpótló anyagát, tartalékát. Ennek a csoportnak is meg van természetesen a maga kávéháza, eleinte a Dobner-kávéházban, majd a Payer, a Sperl, a Casa Piccola-kávéházban tanyáztak, amig beveztek állandó találkozó helyükre, a Stift-gassei Viktória-kávéházba. Itt tanyázik most már szinte évek óta Garbai Sándor, Böhm Vilmos és itt szoktak megjelenni gyakran Kunfi Zsigmond, Rónai Zoltán és a munkából szombat délután ideözönlik угyszólván minden dolgozó proletárja az emigrációnak. És ide szoktak befutni a Magyarországból menekülő munkások is, akiket Böhm és Garbai ellátnak igazolványokkal, tanácsokkal, lehetőleg munkával, segínyt utalnak ki nekik, szóval az első vendégszerető hajlék, ahová a szegény menekült egyenesen a pesti börtönből beérkezik, az immár történelmivé váló Viktória-kávéház. Ennek a kávéháznak már multja, patinája van, ezt ostromolták meg a magyar kommunistáktól félrevezetett, felvonuló osztrák tüntető munkások egy viharos, furcsa délutánon és ebben a kávéházban zajlott le a legtöbb csöndes eseménye az emigrációnak. Én is gyakran eljárók a Viktoriába, ha nagyon szomorú vagyok, ott próbálok a szolidaritás levegőjében vigaszt, bátoritást magamba szívni és sok szép tervünk elvetélt már ott a füstös, homályos kávéházi falak között, sok mindent elkezdtünk, sok mindent abbahagytunk, sok mindent próbáltunk, sok mindent elhatároztunk, sok mindent megálmodtunk és sok minden hitünket, álmunkat, tervünket eltemetgettük ott a hideg, bécsi márványasztal fölött, ahol a Farkas Antal meleg, drága egyénisége szokta árasztani maga körül a derűt, a legzordabb és a legsötétebb napokban is.

Jászi Oszkár, Szende Pál és Hock János körül sorakozik az emigrációnak polgári csoportja, akik személy szerint is, de meggyőződésükénél fogva is legközelebb állanak Károlyi Mihályhoz. Az ő kávéházuk régebben a Wiednerhauptstrassei Goldene Kugel volt, de hosszabb idő óta már a Floriani-gasse sarkán lévő Monopol-kávéház törzsasztalainál találkoznak hetenként legalább háromszor. Jászi Oszkár és Szende Pál a legszentebb szegénységben élnek az emigrációban és igazán van abban bizonyos megható vonás, hogy például Szende Pál, aki Magyarország pénzügyminisztere volt, a vegetáriánusoknál, vagy a Gemeinschaftskücheben étkezik és lehetőleg gyalog jár, hogy még villamosra se kelljen költenie. Ritka pénzügyminiszter az, aki úgy él, mint Szende. Hock János a maga sohasem muló optimizmusával ott sakkozik délutánonként a Monopol-ban és itt szokott gyakran megjelenni Juhász Nagy Sándor, a Károlyi-kormányának volt igazságügyminisztere, az emigrációnak ez a halkbeszédű, szerény és puritán önkéntese, aki egész lelkes meggyőződésével vett részt az októberi forradalomban. Néhány hónapig a Monopol-kávéház törzsasztalánál szokott megjelenni a fiatal Vay Béla gróf, Károlyi Mihály hive és rokona, aki az „Az Ember“-ben írt néhány bátor cikkével hívta ki

maga ellen a magyar kormány és a bécsi magyar követség üldöző hadjáratát és aki egy szép napon eltűnt a körünkből és máig sem tudom, hogy vajjon hol van, mi történt vele, hová lett, ez a rendkívüli módon tehetséges kiskoru arisztokrata. A Monopol-kávéház gyakori látogatója volt, amíg a bécsi emigrációban élt, Ormos Ede és ma is ott tanyáznak a Jászi-asztalnál Madzsar József, a „Bécsi Magyar Újság“ egyik legkiválóbb erőssége, Bölöni György, Köhalmi Béla, Rédei József, olykor Lázár Jenő, Simonyi Henry, a Bécsben megjelenő „Politikai Híradó“ szerkesztője, Geleji Dezső és még igen sokan. És a Monopol-kávéház törzsasztalának állandó látogatója Ernst Ottó hirlapíró, Károlyi Mihály lelkes híve, a belgrádi „Balkán Express“ szerkesztője, aki utóbb szintén a bécsi emigrációba tette át székhelyét. Itt kell megemlítenünk Sándor Ernőt is, aki jelenleg Pozsonyban él és „Az Ember“ csehszlovákiai munkatársa. Ugyancsak „Az Ember“ értékes munkatársa Miklós Móritz, akinek Mosolygó Menyhért aláírásu cikkei rendkívül népszerűek. Hosszu-hosszu ideig élt csendes visszavonultságban az emigrációban Peidl Gyula, aki idekint is a legteljesebb szolidaritást mutatta és tanúsította minden szociáldemokrata emigránssal és akinek hazatérését frakciókülönbség nélkül szívesen látta az egész emigráció, mert tudtuk, hogy Peidl Gyulában hűséges és megbízható vezérharcosa akad a magyarországi szociáldemokrata párnak. E tekintetben nem is csalódtunk, mert Peidl Gyula az emigrációból hazatérve, otthon a szocialista parlamenti frakció élén, becsületesen, bátran és megingathatatlanul áll helyt és harcol őszintén, egészen szívével, mindannyiunk igazáért. Nem így cselekszik ellenben Peyer Károly, aki szintén hosszú ideig emigrált itt közöttünk Bécsben és akinek gyanus és heves orientációját Magyarország felé senki sem látta itt szívesen és kimondom, nem látta szívesen, sőt ellenezte Garami Ernő, Buchinger Manó és a körülötte csoportosuló legszélső, jobboldali egész frakció, mert Peyer tüntető hazavonulása és kiegyezése a fehér terrorral a külföld felé, mint a nemlétező magyar konszolidáció bizonyítéka tüntettetett föl és valamennyien tudtuk, hogyha Peyer hazamegy, csak a saját érvényesülését fogja tekinteni, hogy benne nem bízhatunk, hogy szolidaritására, hűségére, magáért az ügyért való önzetlenségére igazán nem számíthatunk. Mi nem is csalódtunk Peyerben, aki otthon megtagadta emigráns multját csakugy, mintahogy megtagadta a proletárdiktatúrában való szereplését, elárult mindenkit, Garami Ernőt is és ez a törpe ember egész komolyan vezérségre tört és riválisának merte tekinteni Garamit és ma Peyer az, aki a legszívósabb hátmögötti harcot vivja a komoly és számára veszedelmes szociáldemokrata emigráció hazatérése ellen, Rothenstein Móric méltó és illő támogatásával.

Az emigráció művész tagjai is egyre sokasodtak, a Németországba szakadt Kernstock Károlyon kívül egymásután érkeztek meg Biró Mihály, Vértés Marcell, Tihanyi Lajos, Major Henrik és Kónya Sándor. Biró Mihály egymásután nyeri el a bécsi plakátversenyek első díjait, Vértés Marcell Párisban arat nagy sikereket és a legismertebb nevű

művészek sorába küzdötte föl magát francia földön, míg Major Henrik Hollandiában, majd Angliában arat valóságos világsikereket és olyan névre tett szert ez a zseniális magyar művész, amihez, hogyha önkéntesen száműzetésbe nem vonul, aligha jutott volna a szegény, kis Budapesten. Beregi Oszkárnak sincs oka megbánni, hogy Budapestről elüldözték irigy és féltékeny kollegái, itt Bécsben éppen úgy, mint külföldön, amerre csak megfordul, értékelik és ünneplik a művészetét csakugy, mintahogy Rózsa S. Lajos Amerikában arat harsogó sikereket. Vidor Ferike értékes és igazán egyéni művészete fájdalom, szárnyaszegetten pihen az emigrációban, ahol ő magánember csupán. Az emigráció tehetséges és nagyon szívesen olvasott írója Dénes Zsófia a „Bécsi Magyar Ujság“ hasábjain jelenteti meg finom, okos írásait. Ugyanott ír megszokott írói álnevéen a kitűnő Bölöni Györgyné. Vannak, persze, Bécsben seregesen ugynevezett pártközi semleges kávéházak, ahol nem frakciók csoportosulnak, hanem pártkülönbségre való tekintet nélkül megfordul mindenki. Ilyen a Muzeumkávéház, a Schwartzemberg-kávéház, a Carlton-kávéház, a Schloss-kávéház, a Kolosseum-kávéház, ahol Weltner Jakabtól kezdve Kassák Lajosig és Balázs Béláig mindenki megfordul. Kassák Lajos az emigrációban is igazán csudálatos kitartással és a hívő ember fanatizmusával szerkeszti és megjelenteti a „Ma“ című folyóiratot, amely szinte tökéletes technikai kiállításban kerül az olvasó elé, amit azért kell hangsúlyozni, mert igazán hősieles küzdelem a Kassáké, aki ezt a rengeteg költséget felémésztő lapot létre tudja hozni. Kassák mellett hűségesen itt dolgozik az emigrációban a felesége, Simon Jolán, az igazán nagyon tehetséges színésznő, aki a „Ma“ emigrációs estélyein a számomra különben nem tulságosan érthető aktivista és dadaista verseket bravurosan szavalta. Bortnyik Sándor festő az emigrációban is Kassák oldalán áll. Kassáknak és a „Ma“-nak egyébként ellenzéke és konkurense támadt Uitz Béla, a minden tulzó mivolta ellenére is tehetséges festő „Egység“ című folyóiratában, ahol nagy örömmre fedeztem fel ismét Kahána Mózes népszerű nevét. Antal Sándor „Nemzeti Kisebbségek“ címmel indított lapot Pozsonyban, amely azonban, fájdalom, egyelőre szünetel. Gömöri Jenő „Tűz“ című folyóirata Pozsonyból Bécsbe tette át megjelenési helyét, és a legnagyobb aparátussal, rotációs papíron állítják most elő. És meg kell említeni, hogy Erdély Jenő dr. szerkesztésében egyideig „Vasárnap“ címmel szépirodalmi lap jelent meg Bécsben és végül, hogy vicclapja is volt az emigrációnak, a „Bunkó“ című hetilap, amelyet Nagy Andor igen ötletesen szerkesztett, amíg a lap meg nem szünt.

Az emigrációnak egészen magánosan élő, előkelő és kiváló önkéntese volt hosszú ideig Révész Béla, a nagy magyar szocialista író. Távol az emigráció politikai harcaitól, bádeni magányában írta Révész Béla monumentális Ady-könyvét és bécsi emigrációja idején jelent meg a „Proletárok kis könyve“ című gyönyörű novellagyűjteménye. Időközben néhány könyve a legnagyobb német cégek kiadásában Németországban is könyvpiacra került és erre a rendkívüli íróra ráterelte a német olvasóközönség megkülönböztetett érdeklődését.

Révész Bélának az emigrációban való megjelenése felvillanyozólag hatott mindannyiunkra, mert bár ő idekint, az idegenben kizárólag irodalmi munkásságának szentelte minden idejét, maga a tudat, hogy ez a nagy erkölcsi és szellemi erőt reprezentáló férfiú is hozzánk tartozik, mindannyiunk önbizalmát emelte. Hiszen Révész Bélának semmi személyes oka nem volt az országból való távozásra, de az ő egyénisége, finom és a szenvedőkkel együttérző lénye természetesen nem tudta elviselni azt az atmoszférát, amely a fehér terror Magyarországon fojtogatta a jobb érzésű embereket. Amilyen halkán és szerényen jelent meg közöttünk, éppen olyan halkán és észrevétlen távozott abban a pillanatban, amikor hazaszólitotta kötelessége és elárvult íróasztala, ott a „Népszava“ szerkesztőségében. Jó érzés tudni nekünk azt, hogy a „Népszava“ redakciójában az egyik íróasztalnál Révész Béla puritán szelleme örökös és dolgozik a szebb magyar jövődjéért.

Két jelentékeny könyv jelent meg az emigrációban: az egyik Jászi Oszkár „Magyar kálvária, magyar feltámadás“ című nagyszabású munkája, a másik Garami Ernő „Forrongó Magyarország“ című sok vihart felidézett könyve. Az emigrációs irodalom legnagyobb eseménye lesz Károlyi Mihálynak sajtó alatt lévő és az ősszel megjelenő emlékiratai, valamint Böhm Vilmos szintén sajtó alatt lévő forradalmi emlékiratai. A fehér terror ellenes harcnak nagy propaganda erejű, éles fegyvere volt Biró Mihálynak művészi és megrázó Horthy-mappája. Az emigrációs könyvirodalomnak egyik legmegragadóbb terméke Hajnal Jenőnek naturalista erővel megírt „Hamburgerné“ című könyve, amelyet követett Bölöni Györgyné „Szenvedések könyve“ című munkája és megemlékre érdemesek Halmi József, Diószeghy Tibor és Gábor Andor fehér terror ellenes kötetei. Szépirodalmi termékei az emigrációnak: Biró Lajos, Barta Lajos, Kabos Ede regényei, azonkívül Nagy Andor „Fereteg“ című regénye, továbbá Farkas Antal „Papkisasszony“ című regénye, valamint Kassák Lajos és a körülötte csoportosuló íróknak és Balázs Bélának könyvei. Itt dolgozott közöttünk éveken át Ignó, a ragyogó eszeségű publicista is. Egészen külön irányt reprezentál az emigrációs irodalomban Hatvany Lajosnak a „Das verwundete Land“ című németnyelvű sovén magyar szellemű munkája, amely választékos irodalmi eszközökkel igyekszik az európai közvéleményben rokonszenvesen beállítani a magyar kérdést. Hatvany könyvének Európa-szerte visszhangja támadt és igen jelentékeny külföldi sajtósikere volt. Ugyancsak Hatvany Lajos kiadásában és az ő hosszabb tanulmányával jelentek meg Ady Endre versei németül, Franyó Zoltán avatott fordításában. Nem tartoztak ugyan soha az emigrációhoz, de mégis éveken keresztül éltek Bécsben és itt adták ki munkáikat Bródy Sándor és Szép Ernő. Nem szándékom itt részletesen felsorolni az emigráció minden irodalmi eseményét, éppen csak rá akartam mutatni ezzel a néhány adattal arra, hogy az emigráció éveiben Bécsben rendkívül élénk magyar szellemi élet folyt és ez a szellemi élet sokkal nívósabb, sokkal életképesebb volt, mint ugyanebben az időben a budapesti.

Amikor az emigráció szellemi munkásairól beszélünk, nem szabad megfeledkezni Fényes Samuról, a fehér terrornak egyik legpuritánabb üldözöttjéről sem, aki mindvégig résztvett a mi emigrációs küzdelmeinkben. Fényes Samunak is megjelent egy szép regénye az emigrációban és azonkívül számos pompás cikke jelent meg „Az Ember” hasábjain.

„Az Ember” két esztendőös emigrációs jubileumi számában megszólalt az emigrációnak minden Bécsben élő, számottevő tényezője. Biró Lajos, Böhm Vilmos, Buchinger Manó, Garami Ernő, Garbai Sándor, Hatvany Lajos, Hock János, Jászi Oszkár, Kunfi Zsigmond, Lovászy Márton, Szende Pál és még mások is, barátságos, elismerő sorokban méltatták „Az Ember” emigrációs küzdelmeit. Ezekből a nyilatkozatokból néhányat leközlök itt. Garami Ernő „Az Ember” 1921 november 13-án megjelent jubileumi számába ezeket írta:

„Alig néhány nap választja el a fehér terror borzalmas uralmának második évfordulóját, „Az Ember” két éves emigrációs évfordulójától. Alig kezdődött meg otthon a mi szerencsétlen Magyarországon a bandák zabolátlan, véres uralma, amikor itt idegenben harckészségének teljes vértezetében ugrott ki a sikra „Az Ember”. A hazulról vérrel-vassal számüzött emigrációnak első kardja, első vértje, első harci harsonája volt. Talpraugrásának ezzel a gyorsaságával, harcászallásának ezzel az elsőbbségével fölbecsülhetetlen szolgálatokat tett, nemcsak az akkori, hanem a későbbi emigrációs harcoknak is. Az én szememben ez a legnagyobb érdeme. S anélkül, hogy minden sorát, minden akcióját magaménak vallanám, két éves jubileuma alkalmából szívesen szolgálók „Az Ember”-nek a legnagyobb dicsérettel, amely érheti: hogy azt a tajtékozó gyűlöletet, amely a két év során a fehér terror részéről érte: becsülettel megérdemelte.

Garami Ernő.“

Jászi Oszkár „Az Ember”-nek ugyanebben a számában a többek között ezt írta:

„Az Ember” értékét és jelentőségét, én három uttörő cselekedetben látom. Ő volt az első, aki (igenis aki, mert minden valamit érő lap valóságos emberi személyiség) a kulturtársadalomnak először rázta meg lelkiismeretét ama borzalmakkal szemben, amelyeket a magyar fehér forradalom zsákmányra éhes gyilkosai követtek el. Ő volt az első, aki a lázas és deliráló eszmék akoliptikus tusája közepette, elegendő világossággal és körültekintéssel figyelmeztetett arra, hogy a forradalmi dagály és az ellenforradalmi apály közepette az októberi forradalom célkitűzése az az egyedüli világitó torony, mely felé süllyedő hajóját a magyar demokrácia irányíthatja. És végül ő volt az első, aki nemcsak fölismerte, hogy a bitangok és gazemberek által vérig üldözött Károlyi Mihály rehabilitációja a magyar emigráció becsületbeli ügye, de aki nemes és tiszta hangokat talált ennek a nemes és tiszta embernek a védelmére. Eme három cselekedete közül a legszélesebb közszükségletnek az első felelt meg, a legnagyobb jövőbeli értéket a második szolgálta, de a legtisztább etikai jelentősége a harmadiknak volt, mert szinte egyedül vette föl a harcot valakiért, akit akkor minden „reálpolitikus” és egyéb üzletember véglegesen halottnak jelentett ki. Bizton hiszem, hogy a jövő történetírója ezért a tettéért nem fogja elfelejteni a Göndör Ferenc nevét.

Jászi Oszkár.“

Buchinger Manó nyilatkozatából, amely „Az Ember“-nek ebben a számában megjelent, az alábbi sorokat közöljük :

Küzdelmeinek és becsületes hittel teljesített munkájának kétesztendő határkövénél, melegen üdvözlöm „Az Ember“-t. „Az Ember“ eddig a magyar dolgozók kegyetlen letipróinak kegyetlen ostorozója, a letiprottaknak pedig ébresztője a hazajáró lelke volt. Jó férfimunkát végez, ha törekvésében továbbra is kitart.

Buchinger Manó.“

Szende Pál nyilatkozatából az alábbi sorokat közlöm itt :

„Minden jel arra mutat, hogy a gyógyulási processus odalaza rohamosan halad előre. Hogy ez így történt, abban oroszlánrésze van „Az Ember“-nek. Két év óta végzi ezt a tisztító és leleplező munkát, változatlan buzgalommal, kiméletlenséggel és elismerésreméltó bátorsággal. Kezdetben csak maga állt a gáton, de azért verekedő jó kedve nem csökkent azóta sem, amióta mások is vállalták a harcot. Az emigránsok ragaszkodása és a kurzuslapok tájékozó gyűlölete — mindkettő egyformán értékes elismerése a lap tevékenységének. Szende Pál.“

Lovászy Márton jubileumi nyilatkozatának utolsó sorai így hangzanak :

„Én nem kívánok kitarást „Az Ember“-nek, mert van neki. Két év szakadatlanul izgalmas, becsületes munkája a bizonyág rája. Lovászy Márton.“

Hock János jubileumi nyilatkozatából közöljük a következő sorokat:

„Bujdosásunk első napjaiban „Az Ember“ volt az első csatakürt, amely összeszedte a magyar emigránsokat. Ezért szolgálatot tett a magyar nemzeti szabadság ügyének is. Hiszem, hogy az erőszak bukása után, ezt Magyarországon is elismerni és méltányolni fogják. Most, amikor az Ön uttörő munkájának második évéhez ért, — hálásan gondolok vissza az ügynek tett szolgálataira és őszinte szívből kívánok Önnek lelkes kitarást és sikert.

Hock János.“

Garbai Sándor jubileumi cikkének néhány részlete így szól:

„Ebben a dacos és veszélyekkel teli munkában járt elől bátran az Ön két esztendő lapja, „Az Ember“. Nincs „Az Ember“-nek egyetlen olyan száma sem, ahol ne harsogna valakinek a szava a fehér terror ellen; vagy ne tanuskodna valakinek a cselekedete otthon a fehér terror mellett. Ha a magyar börtönökben szenvedő testvéreinknek a szabaduláson kívül valaki örömet akarna szerezni, akkor azokat „Az Ember“-példányokat kellene rendelkezésükre bocsájtani, amelyekből a börtönlakók rögtön felismernék, hogy ez a lap két év óta szakadatlanul értük és szabadulásukért folytat igen kemény tusákat. Két esztendő óta vivja „Az Ember“ lankadatlan harcát a fehér terror bástyái ellen. Ebben a harcában a szélső bolsevik forradalmárok és a szélső tisztii ellenforradalmárok ellenséges vonalai közé került és már többször úgy látszott, hogy a véres küzdelemben szava elgyöngül és talán végleg el is bukik. Igaz örömmel tekinthet most ön vissza a lefolyt nehéz küzdelmekre. Most, hogy harmadik éves utjára indul „Az Ember“, óhajtom, hogy vigye magával szeretetét mindazoknak, akikért

szivből fakadó igaz érzéssel lankadatlanul harcolt: a magyar elnyomott és vérző proletárok ezreiért; vigye magával azokra a tájakra, ahol idegenben magyarul beszélnek és az otthon bilincsekbe vert magyar munkásság millióiról megértéssel és odaadó testvéri szeretettel gondolkoznak. Legyen „Az Ember“ továbbra is hűséges harcosa az emberi igazságoknak, könyörtelen ellenfele a még mindig élő fehér terrornak, fáradhatatlan előkészítője a nagy magyar felszabadulásnak. A szenvedők érdekében további kitartásra buzdítja elvtársa:

Garbai Sándor.“

Böhm Vilmos jubéliumi soraiból való ez az idézet:

„Ott voltam az emigrációs „Az Ember“ bölcsőjénél. Sivár, dermedt atmoszférában, a tehetetlenség őrjítő órái után, végre megjelent az első hangos, bátor szó. Kávéházi szerkesztőség, kiadóhivatal és adminisztráció, félelem nélküli harc és támadás olyan időben, amikor Horthyék otthon börtön és herélő kés, gyilkos és akasztófa segítségével pusztították testvéreinket, itt, Bécsben az orgyilkosok, a bandita Kiss és Bleich-féle alakokkal, a gyilkos Frank főhadnaggyal, a mérgezett élelmiszerekkel akarták a harcos forradalmárokat, gyilkosságaik és büneik kiméretlen ostromozóit örökre elnémitani. És ebben a veszedelmes harcban, „Az Ember“ kis gárdája minden gyilkos fenyegetés ellenére hiven teljesítette kötelességét. Hangsúlyozom: csak kötelességét teljesítette. De ebben a háboruban a kötelesség teljesítése a legszebb forradalmi erény. „Az Ember“ erénye az a vezető gondolat volt, amelytől soha egy pillanatra sem tántorodott el: a Horthyék elleni kiméretlen és gyilkos harc a mindenek előtt és mindenek fölött álló emigrációs kötelesség. És akármilyen sivár a jelen, bármit hozzon számunkra a jövő, a Horthyék banditizmusa alatt nyögő magyar munkásság, a felszabadulásért harcoló demokrácia mindenkor elismeréssel fog adózni a nehéz időkben bátran és erőlesen „Az Ember“ zászlaja alatt kötelességet teljesítő, Horthy ellen küzdő harcosoknak. Az elismerés mellett könyvelje el büszkeséggel, hogy amint azt a követségi aktákból megállapítottuk — kevés harcost gyűlölnék annyira Horthyék, kevés ellenségtől félnek annyira, mint a számukra elérhetetlen „Az Ember“-től. De a harc még nem fejeződött be. A harctér már kevésbé veszélyes ugyan, a harcolók száma is megszaporodott és az ellenség is erősen legyöngült. Recseg-ropog a Horthy-terror épülete. „Az Ember“ gyilkos lövegei bomlasztották meg a fundamentumot és pusztították el a legértékesebb hadállásaikat.

Böhm Vilmos.“

Hosszu időn keresztül én állottam a fehérek gyűlöletének és minden hajszájának középpontjában, de később, amikor a „Jövő“ című lap egyre nagyobb lendülettel és egyre messzibb halló hangon viselte a maga igazán tiszteletreméltó háboruját a fehér terror Magyarországa ellen, akkor Garami Ernő és Lovászy Márton a maguk természetes politikai súlyánál fogva nemcsak előtérbe kerültek, de egyuttal a fehérek gyűlöletének első vonalbeli céltáblái is ők lettek. Garami ellen a legfurfangosabb eszközökkel próbálták a váltakozó magyar kormányok akciókat indítani és a legvakmerőbb ilyen ugynevezett leleplező hadjáratokat, amelyeknek célja Garami Ernő kompromittálása volt — én lepleztem le „Az Ember“-ben. Egyizben a magyar kormány a bécsi magyar követség útján igyekezett hamis

vallomástételre birni egy korábban a Garami környezetében élő ügyvédet, akivel jegyzőkönyveket vettek föl, de még mielőtt ezeket az egyébként is rendkívül kétértékű jegyzőkönyveket publikálhatták volna, én lelepleztem az egész hajszát, összes szereplőivel együtt. A másik eset az volt, amikor Gyuriás József, egykori szociáldemokrata mint a magyar kormány bérence adatokat és aktákat jött vásárolni és hamisítani Garami Ernő ellen, de az én megbízott embereim hálójába került és ily módon „Az Ember”-ben lelepleztem az egész ördögi machinációt, amely a legnemtelenebb eszközökkel akarta a magyar kormány megbízásából Garami erkölcsi és politikai szeplőtlenségét bepiszkolni, de ilyen módon természetesen nem Garami, hanem a magyar kormány és méltó bérence, Gyuriás József lepleződött le. Mindezek nehéz harcok és nagy küzdelmek voltak, amelyekre fáradtan is megelégedéssel gondolok vissza.

Valamennyien sokat szenvedtünk az emigrációban, de mindannyiunk között a legtöbbet és a legméltatlanabban Károlyi Mihály szenvedett. Károlyi Mihály ellen lihegett a legtöbb gyűlölet és az ő nemes élete ellen tört a leggonoszabb bosszuszomj. Állandóan orgyilkosokat küldött ki a magyar kormány Károlyi elpusztítására és ezekben a nehéz esztendőkből igazi hősként állotta Károlyi az ellene törő pokoli hajtóvadászatot. És megingathatatlanul és tántorítatlanul, példaadó hűséggel állott Károlyi Mihály oldalán minden időkben a felesége, Andrásy Katinka. A magyar sajtó végtelen züllöttségére vet szomorú fényt, hogy nemcsak Károlyi Mihály ellen kürtölték tele a világot mindenféle ostoba hazugsággal és rágalommal, de odáig mentek gyáva vakmerőségükben, hogy a Károlyi Mihály oldalán megható önfeláldozással és hűséges szolidaritással álló hitves érinthetetlen személyét is megugatták, hamisított és első pillanatra is átlátszóan hazugnak tetsző beállítások és utszéli rágalmak alapján. Károlyi Mihálynéhoz természetesen nem érnek föl ezek a minden tisztességes ember szemében vérlázító és a rágalmozók részéről is hazugnak és alaptalannak ismert piszkolódások, de, mint a korra és a keresztény nemzeti kurzus levegőjére gyászosan jellemző jelenséget, ezt is meg kellett említeni. Károlyi Mihály végigszenvetete az üldözéseknek minden fajtáját, ő volt az igazi földönfutó, a legüldözöttebb, a leghajszoltabb emigránsa ezeknek a forradalmi időknek. Meg kell állapítani, hogy Károlyi ellen nemcsak természetes ellenségeinek gyűlölete volt a legnagyobb, de egykori barátainak hálátlansága is vele szemben érte el a tetőfokát. Volt egy idő, az első és legvadabb üldözések szomorú hónapjai voltak ezek, amikor Károlyi Mihályt mindenki elhagyta és nem állott mellette más, mint legnemesebb barátjai, Jászi Oszkár és Szende Pál. Magára hagyták Károlyit, aki felé az első nyilvános barátságos és szeretetteljes szó az „Az Ember” legelső emigrációs számában, tehát 1919. november 13-án hangzott el. Én magam, valamint kis hetilapom, mindvégig kitartottam Károlyi Mihály mellett, de természetesen gyöngé volt ez a támogatás ahhoz, hogy enyhíteni tudja azt a vadállati üldözést, amelyben ennek a férfiúnak

hosszu éveken keresztül része volt. Én meglátogattam Károlyit, amikor a csehországi Bad Schlag fürdőhelyen lakott és ekkor „A rab magyarokhoz“ címmel vezércikket írt „Az Ember“-be. Csehországból Olaszországba került Károlyi, de itt nem sokáig volt maradása mert egy züllött hiszterika, Türr Stefánia nevű szörnyeteg, aki azelőtt Kun Bélának, később pedig Horthynak volt a fizetett sajtóügynöke, különböző rágalmakkal denunciálta őt és az októberi forradalomnak ez a nemes és tiszta vezére toloncuton volt kénytelen elhagyni Olaszországot. Innen rövid időre egy osztrák határvároskába került, majd végleges tartózkodásra Jugoszláviában telepedett meg és jelenleg is Raguzában él. Jugoszláv földről írta hozzám és „Az Ember“ 1921. július hó 17-iki számában tettem közé a következő levelét:

Kedves Göndör!

Épp uton voltam és így csak nagyon elkésve kaptam meg „Az Ember“ azon számát, amelyben nyílt levéllel fordult hozzám. Meghatott érzéssel olvastam el sorait, mellyel ismét tanujelét adta annak a bátor szókimondásnak, ami egész működését mindenkor jellemezte s amivel már a forradalom előtti időkben föléb-resztette az ön iránti meleg rokonszenvemet. Nagyon is tudatában vagyok annak, hogy mit jelent és milyen kockázattal jár az, ha valaki ma nyíltan mellém áll. A közpályán dolgozó egyéneknél semmit sem becsülök meg annyira, mint a morális bátorságot. Hogy Magyarország oly mélyre süllyedt, mint a hogy azt ma fájó szívvel látjuk, annak okát főképpen ezen férfias tulajdonság elernyedtségében keresem. Biztató szavaiból erőt meríték az előttünk álló nagy küzdelemhez és bármennyire fölemelő is az a tudat, hogy vannak ma is olyanok, akik biznak bennem és kitartanak mellettem, akkor is tovább fogok küzdeni, ha egyesegyedül maradok. Mindannyiunknak, akik az emigrációban élünk, az emberek elhűsége tekintetében keserű csalódásokon kellett keresztülmenünk. Bármennyire fájó is legyen ez, nem szabad hogy az emberek jellemtelensége megbénítsa akarásunkat, megrendítse meggyőződésünket. Nem szabad az elveket az emberekkel összetéveszteni. Minden igaz ügynek meg voltak a maga Judásai, ez azonban nem törte meg az új eszme hirdetőit. Ne törődjünk hát a renegátokkal, a zászlónkat meggyalázókkal, legkevesebbé azokkal, akik személyünk ócsárlásával akarnak érdekeket szerezni a hatalom jelenlegi bitorlójánál. Csak arra fordítsuk egész erélyünket, csak azért dolgozzunk fáradhatatlanul, hogy azokat, akik ma odahaza ártatlanul a legszörnyűbb kálváriát járják, megszabadítsuk a banditák karmaiból és, hogy ne hagyjuk elhomályosítani azt a programot, melyért küzdöttünk, amelyért most is szívesen szenvedünk és amelynek célja Magyarországot kiragadni a feudalizmus járma alól, megvédeni a Habsburgok visszatérő uralmától, földhöz juttatni a földműves osztályt, a fizikai és szellemi munkásokat fölszabadítani a kapitalizmus kizsákmányolása alól és megteremteni egyszóval azt az új szociális bázison felépülő Magyarországot, amely aztán joggal követelheti a maga helyét a kor szellemében haladó új világban.

Meleg baráti kézzorlással

Spalato, 1921. évi június hó 25-én.

Károlyi Mihály.

Károlyi emigrációs szenvedéseit a legnagyobb önuralommal egyetlen panaszszó nélkül viselte. Családjával együtt a legpuritánabb egyszerű-

ségben, igenis, valóságos szegénységben élt és él még ma is Magyarország egyik leggazdagabb és leghatalmasabb földesura. Csak az igazi apostolok tudnak úgy, olyan hangtalanul, olyan csöndesen lemondani mindenről, ahogy Károlyi Mihály lemondott. És volt lelki ereje megvárni, amíg minden ellene kürtölt hamis vád összeomlik, amíg minden rágalomról kisül, hogy rágalom, amíg az ellene gonoszul, nagy apparátussal és nagy financiaális költségekkel rendszeresen folytatott hajtóvadászattól makulátlanul és tisztán került ki az ő intakt és nemes egyénisége. Az emigráció nehéz éveiben egyetlen olyan gesztusa, egyetlen olyan mozdulata nem volt Károlyi Mihálynak, amely ne lett volna méltó ahhoz a kivételes történelmi helyzethez, amelyben ő van. Kiderült, hogy nem véletlen az, hogy az októberi forradalom élén éppen ő állott, mert a megpróbáltatásoknak és a szenvedéseknek elviselhetetlen fájdalomokkal tele utján is emelt fővel, hittel, büszkén és bátran haladt és forradalmár hitét, meggyőződését teljes épségben megőrizte. Am nemcsak rendkívüli jellembeli erőnei, nemcsak makulátlan becsületessége és tisztasága predesztinálják Károlyi Mihályt arra, hogy az új Magyarország harcosainak vezére és zászlóvivője legyen, hanem egészen kivételes szellemi képességei, érett világnézlete, igazán európai látköre, minden irányban való csudálatos tájékozottsága, napról-napra való mohó tanulása és mélyülése, szóval egész szellemi felfegyverzettsége is minden tekintetben képessé és méltóvá teszik őt arra a helyre, ahová 1918. októberében emelte őt a magyar nép rajongó szeretete. Én változatlanul Károlyi Mihályban látom azt a férfiut, aki úgy erkölcsi, mint szellemi tulajdonai révén az új Magyarorszáért harcolók élén haladni hivatott. A bujdosás és a számkivetés nehéz éveiben szenvedett és hőiesen viselt méltatlan meghajszoltatásért olyan elégtétel illeti meg Károlyi Mihályt, amilyen nem jár itt ki senki másnak a számára. Károlyi tiszta és rendkívüli személyének varázsa egyre nő Magyarországon éppen úgy, mint itt az emigrációban, ahol ma már dehogy is áll ő egyedül, ahol lelkes hívek, barátok és tisztelők serege tömörül körülötte és várja szolgálatkészten és minden áldozatra elhatározottan a nemes vezér vezénylő szavát. És nem lesz addig demokratikus magyar köztársaság és nem lesz addig új Magyarország, amíg minden elégtétellel, és minden és mindenki által igazolva haza nem vonul Magyarországba Károlyi Mihály. Legutóbb Belgrádban találkoztam vele, ott sétáltunk együtt a Kalimegdánon. A bujdosók vezére tele volt hittel, bizalommal és harci kedvvel, ő nagy összefüggésekben látja a dolgokat, neki nincsenek soha egyéni sérelmei, személyes szempontjai, ő az egész, természetes emigrációs belső harcoknak fölötte áll, nincsen benne semmi kicsinyes és ő az egyetlen ember, aki a bujdosás egész ideje alatt egyetlen pillanatra sem rontotta el róla való illuziómat, ami nagy dolog, mert hiszen az emigrációban meglehetősen levetkőztek az emberek, voltak idők amikor mindenki negligzsében jelent meg a színen és Károlyi Mihályban soha sem csalódtunk, ő egy pillanatra sem volt kiábrándító, az ő alakja egyre nőtt előttünk.

Az emigráció nyomora az első perctől kezdve mindvégig egyszerűen leírhatatlan. Azt az éhezést, ami itt végbement, nem képzelheti el senki, aki nem látta, hogy mikén mentek keresztül három esztendő alatt a szegény, szerencsétlen bujdosók. Már az emigrációs kávéházakban is éhségtől támolgó bujdosókkal kellett találkozunk uton-utfélen, de hogy az emigrációs tömegnyomortanyákon, barakokban, kaszárnyákban és egyéb éjjeli menedékhelyeken mi ment végbe, éhinségben, rongyosságban, fázásban és szenvedésben, azt nem tudhatják a pesti rágal-mazók, akik az emigráció jólétéről, jövedelmező hazaárulási iparának virágzásáról, minden jóban és bőségben való duskálásukról hazudták tele a kurzuslapokat. No, hiszen tagadhatatlan, hogy akadnak az emigránsok között olyanok is, akik aránylag rendesen elhelyezkedtek, sőt vannak, akiknek jól megy, még siberek, lánckereskedők, szóval meggazdagodottak is akadnak az emigráció soraiban. De ez elenyészően kevés percentje a bujdosóknak, akiknek nagy tömegei vagy nehezen és keservesen robotolnak műhelyekben, gyárak mélyén, bányákban és a legnehezebb földmunkáknál, vagy munkanélkül éhesen lézengenek hónapokon keresztül és nyomortanyákon, tömeglakásokon didergik át az éjszakát és bizony igen sokan kivert kutyák módjára, hajléktalanul bolyonganak szerte a világban. Hősies harcot folytat három esztendő óta az emigráció a legrettenetesebb nyomorúsággal, amelyet alig-alig enyhítenek a különböző gyűjtési akciók, mert hiszen nem lehet annyit gyűjteni, mint amennyire szükség van. Ilyen körülmények között egyáltalán nem lehet se csodálkozni, se megütközni rajta, hogy a bujdosók közül számosan elvesztették erkölcsi ellentálló erejüket és addig éheztek, addig kinlódtak, amíg bizony törvénybe ütköző cselekedeteket is követtek el. A nyomor, különösen az ilyen sötét és véget érni nem akaró nyomorúság, mint amilyen az emigráció nyomora, természetesen korrumpálja az embereket és bevallom őszintén, hogy én aránytalanul kevésnek látom a megtántorodottak számát, a sok szenvedéshez képest aránylag kevesen lettek árulókká, kevesen lettek rendőrkémek, kevesen loptak, kevesen sikkasztottak, igazán aránytalanul kevés azoknak a száma, akik elmerültek a Polizeidirektion vagy a Landesgericht celláiban. Persze nekem, és általában nekünk emigránsoknak külön nagy fájdalom mindenki, aki elesik a becsület mezején, aki nem bírja tovább ezt a borzasztó harcot az étellel és mi elsíratunk, meggyászolunk mindenkit, akit a Landesgericht elragadott a körünből. Nekünk tehát természetesen sok az az erkölcsi veszteség, amely sorainkon végigszántott, de ha igazságosak akarunk lenni, akkor meg kell állapítani, hogy a számüzötri forradalmárok erkölcsi ellentálló ereje kiállotta a legsúlyosabb tűzpróbákat és eltekintve fájdalmas veszteségeinktől, becsülettel állotta meg a helyét. Arról tán nem is kell beszélnünk, hogy az emigráció egész szellemi vezérkara — én a kommunista emigrációs vezérekről sohasem beszélek, azok kívül esnek a mi sorainkon — a maga érintetlenségében és szeplőtlenségében őrizte meg erkölcsi integritását. Hazudjanak bár a magyar nemzetgyűlésen és a magyar lapokban amit akarnak, az emigrációnak minden

számbavehető vezérférfia intakt maradt ezekben a küzdelmes esztendőben, senki semmiféle ellenséges államnak vagy idegen államnak vagy utódállamnak zsoldjába nem szegődött, senki ugynevezett hazáráulásra nem vetemedett, senki emigrációs szereplő vagy általam ismert ember vagy emigrációs orgánus semmiféle idegen államtól, annak semmiféle hatóságától sem közvetve, sem közvetlenül soha egyetlen fillért, egyetlen szokolt, egyetlen leit vagy egyetlen dinárt nem kapott. Igen, a pesti hazafiak ezt el sem hinnék, mi valamennyien megőriztük szűzségünket, éppen úgy, mint odahaza, hiszen mi a magyar kormányoktól sem szoktunk pénzt elfogadni, hát hogyan fogadtunk volna el idegen államok kormányaitól. A világért sem vagyunk büszkéek erre, ez minálunk olyan természetes, ennél valami magától értetődőbb dolgot mi el sem tudunk képzelni és csak azért irtam ide ezt a néhány sort, mert a kurzus képzérei és lapjai három esztendő óta ugatják bele a világba, hogy az emigráció az utódállamok zsoldjában áll. Nem; az emigráció vezetői szinte kivétel nélkül a legsúlyosabb gondokkal küzdenek és zilált anyagi ügyeink okmányai mindenkor kiállják a nyilvánosság napfényét, ebből a szempontból nyugodtan szoktunk lefeküdni, zavartalanul szoktunk aludni és derűsen szoktunk ébredni.

Az emigráció főhadiszállása mindvégig Bécs maradt és két exponált emigráns hotel volt ismeretes az osztrák fővárosban hosszú időn keresztül. Az egyik a Hotel Höller volt, ez még az emigráció legelső hónapjaiban fogadta magába az emigránsokat, amikor még Schächter Pintér Miksa Mózesről is azt hittük, hogy emigránsként lakik velünk együtt a Hotel Höllerben, és csak hosszú hónapok múlva derült ki, hogy nemcsak a magyar kormánynak, de még vagy öt-hat ország kormányának állandóan foglalkoztatott kéme. Pedig délutánonként az Imperial-kávéházban és este a Krantz-kávéházban senkisem volt ezekben az időkben szenvedélyesebb emigráns, mint Pintér Schächter Miksa Mózes. A második ismert emigráns hotel a Hietzinger Hof szálló volt, de persze, itt is csak a tehetősebb emigránsok verődhetek össze, mert hiszen az emigráció zöme tömegodukban huzódott meg és legjobb esetben a vegetáriánus konyhában, illetőleg a Gemeinschaftskücheben ebédelhetett. Természetesen az emigráció lassanként elszéledt az egész világon. Mindegyik utódállamba jutott az emigrációból és nemcsak a munkások, de az ujságírók is elárasztották az utódállamokat. Pozsonyban Antal Sándor, Major Dezső, Gellért Jenő, Kassán sok más derék emigránson kívül Ladányi Kálmán helyezkedett el, aki soha a kommün alatt sem adta fel egy pillanatra sem szociáldemokrata meggyőződését és akinél a proletárdiktatura szomorú napjaiban össze szoktunk jönni, megrögzött szociáldemokrata huligánok, hogy ott elbusuljunk magunkat. Ladányi Kálmán vendégszerető, baráti házában gyakran találkoztunk a kommün idején és sokáig emlékezetes marad előttem az az este, amikor a kommün alatti szociálista pártkongresszus szociáldemokrata eredményeinek durva kommunista meghamisítása után találkoztunk Ladányinál Weltner Jakab, Farkas István, Révész Mihály, én és még igen sokan és nem tudom elfelejteni, hogy ott felnőtt emberek

egész éjjel felváltva sirtak, sőt valósággal zokogtak a szomorú és reménytelen helyzet felett, amibe belesodrótunk. Farkas István különösen hevesen és hosszan zokogott ezen az estén. Farkas azóta már nem sir, sőt vidám nemzetgyűlési képviselő Pesten, a derék Ladányi ellenben itt emigrált velünk hosszú ideig, amíg elkerült Kassára, ahol emigráns hírlapírók is akadnak, mint Aldori Károly és Fazekas. Sokáig prágai lakos volt az épp oly kedves, mint értékes és kiváló Diener Dénes József, aki azonban már hosszabb idő óta a bécsi emigrációnak egyik osztatlanul népszerű alakja. Ungváron él Preusz Mór és ott dolgozik Kertész László önkéntes emigráns hírlapíró-társunk is. A régi Erdélybe, azaz Romániába szintén nagyon sok kitűnő emigráns hírlapíró vetődött el. Kaczér Illés, Faragó Miklós, Ormos Ede, Ujvári Péter, Szabó Imre, Sas László, Darvas Simon és Székely János, mind Kolozsváron fejtenek ki értékes tevékenységet, míg Markovits Ernő Nagyváradon végez hasznos sajtómunkát a fehér terror ellen. A volt pécsi hírlapírók legtöbbször Jugoszláviában telepedett le és nincsen olyan városa az utódállamoknak, ahová ne jutott volna emigráns újságíró. Az emigráns sajtó-emberek egyre messzibb vidékekre orientálódnak, így Vincze Sándor, aki a „Jövő“-nek volt Bécsben kitűnő és lelkes munkatársa, Amerikába készül. A legtöbbször vitte mindenki között Roboz Imre, akinek aránylag rövid idő alatt sikerült három országban kompromittálnia önmagát és az emigrációt is: Romániában, Csehszlovákiában és Ausztriában vált egyszer és mindenkorra lehetetlenné ez a különben tehetséges, de züllött fiatalember.

Nem lehet persze mindent elmondani, ami az emigráció életében jelentős esemény vagy jelentéktelen epizód végbement. Nem lehet azonban és nem szabad megfedkezni azokról a szegény testvéreinkről, akik a száműzetés éveiben kidőltek a sorból, akik meghaltak a bujdosók közül, akik idegen földben alusszák örök álmukat. Mert az emigráció olyan sokáig tart immár, hogy számos halottja is van. Ritkulunk, pusztulunk, veszünk. A legmélyebb szomorúság akkor csapott le ránk, amikor idekint a bécsi száműzetésben csöndesen elhunyt Bresztovszky Ernő, a harcos szocialista újságíróknak egyik legtehetősebb, legfelkészültebb és legmeggyőződésebb egyénisége. Könyvezese kísértük ki utolsó útjára Bresztovszky Ernő bajtársunkat, akinek sirja fölött frakciókülönbség nélkül jelentek meg a lesujtott bujdosók és mindenki átérezte azt a nagy veszteséget, amely az ő korai pusztulásával a szocialista eszmék ihletett harcosainak elitgárdáját érte. Illett Bresztovszky egész harcos életéhez, hogy a temetését pap zavarta meg és hogy Korcsmáros Nándor budapesti hírlapíró, aki elég bátor volt az emigráns újságíró sirja fölött megható bucsubeszédet mondani, hónapokkal később, amikor Budapestre hazaérkezett, elfogták. Bánatosan kísértük ki utolsó útjára Moór Pált, az emigráció soraiból fiatalon kidőlt muzsikust, aki az inzersdorfi temetőben álmodik a boldog hazatérésről. És szegény névtelen prolik is egyre-másra hullottak el a bujdosók közül, fájdalom nagyon gyakori immár Bécsben az emi-

grációs temetés. Nem tudom a nevüket felsorolni az emigráció szegény névtelen elesettjeinek, pedig egyformán meggyászolt halottjaink ők nekünk valamennyien. Kegyelettel gondolatok azokra, a szegényekre, akik az eszme szolgálatában való hűséges munkájukért idegenbe szakadtak és hazafelé való örök sóvárgásban hullottak el a bujdosók kietlen és tövises országútján, amely az ő számukra nem akar hazafelé kanyarodni. Minden gyász, minden kegyelet az emigráció szegény, nagyon szegény halottaié.

A három esztendőnek minden vihara végig szántott az emigráción, amelynek sorai ezekben a zord időkben bizony megbomlottak, össze-vissza kuszálódtak, ritkultak, szerte-széledtek, szétrebbentek. Az első évben még hol a Schwartzenberg-kávéházban, hol a Múzeum-kávéházban, hol a Viktóriában összebujtunk, sok melegség, összetartás, együttérzés forrasztotta össze a bujdosók ütött-kopott seregét, de a megpróbáltatások, a szenvedések, a hosszú, nagy éhezések és mindenféle csapások, csalódások, kiábrándulások nagy pusztítást vittek véghez az emigrációs sorokban. Elverte az eső, elverte a jég, befutta a hó és vastagon rétegezte be a por ezt az egész furcsa idegenbe szakadt emberhadat, akik itt a távolban rideg szeretetlenségtől övezve, maguk is csöndesen elidegenedtek egymástól. Sokáig úgy hittük, hogy együtt, közös erővel menthetjük meg magunkat és vállt vállhoz vetve harcolhatunk az otthoni bitorlók ellen. Be kell vallanunk, hogy Magyarország garázda gyilkosai meglehetősen kiéheztették az emigrációt és — nagyon helyesen — igen sokan hazaszállingóztak, mások szerte elszéledtek, arra, ahol legalább a fizikai élet továbbvitelének a lehetőségeit megtalálták. Szerte züllött, elmállott az emigráció, amelynek egyetlen szerves megnyilatkozási formája még a Világosság-kör szombat esti gyűlései, ahová a Bécsben dolgozó fizikai munkások nagy örömmel látogatnak el és a nyomortanyák népe sem fogyott még teljesen el a különböző szomorú odukban. Az emigrációs kávéházak azonban, annyi sok álomnak szülői és temetői, bizony sorra kiürültek és alig lézengünk itt már néhányan, örök száműzetésre ítélte, elvetemült, konok és megjavulni nem akaró bűnösei a forradalmi időknek.

A BECSTELENEK ÉS A BECSÜLETESEK

Röpke pillantást vetek itt arra, ami a fehér terror idején a sajtó környékén történt. Velem, személy szerint nem történt valami sok. A budapesti újságírók egyesülete mindjárt a diktatura összeomlása után elkövette azt a fölháborító bűnt, hogy egész sereg becsületes újságírót kizárt a tagok sorából a proletárdiktatura idején tanusított magatartásáért. Ez néhány hónappal a diktatura összeomlása után történt, tehát olyan időben, amikor a fehér terror amugyis kegyetlenül üldözte ezeket az újságírókat és amikor illetet volna testületi védelembe venni őket, éppen úgy, mint ahogy mi vettük testületi védelembe a kommün alatt üldözött hirlapíróársainkat. Vagy huszonöt-harminc ilyen újságírót zártak ki nyilvánosan az egyesületből, köztük olyanokat is, akik Budapesten már letartóztatásban voltak, akiknek a helyzetét tehát ez a denunciáló kizárás, rendkívüli módon megnehezítette. Én nem voltam a kizártak között, nekem elvégre már a fehér terror korszakában adtak az újságírótestületek elismerő és hálálkodó okiratokat, nem lehetett tehát engem csak úgy egyszerűen kizárni. Amikor azonban én Bécsben olvastam a pesti lapokban a kizáratás tényét és a kizártak névsorát, azonnal ajánlott express levelet irtam Márkus Miksa elnökhöz, akit én sokkal tisztességesebb és kollégiálisabb érzésű embernek ismertem eddig és levelemben kifejezván a kizárt újságírókkal szemben való legteljesebb szolidaritásomat, bajtársi együttérzésemet, fölháborodott szavakban bélyegeztem meg az újságíróegyesület hálátlanságát a szocialista és kommunista újságírókkal szemben, megállapítottam, hogy ez a legalávalóbb denunciació és a hatóság kezére való juttatása és külön följelentése üldözött és már amugyis elfogott tisztességes újságírónak és emlékeztetvén Márkus elnök urat arra, hogy mi ezt a kommün alatt egészen másként csináltuk, mi senkit nem zártunk ki, ellenben Márkus urtól kezdve Huszár urig minden hirlapírót megvédelmeztünk, mindezek kifejtése után bejelenttem az egyesületből való kilépésemet. Kilépésem elintézéséről nem kaptam semmi hírt, ellenben a különböző kurzuslapok hónapokon keresztül szenvedélyesen és hevesen sürgették, hogy végre tőlem is meg kellene tisztítani az újságírók egyesületét. Addig sürgették, amíg Márkus Miksa megijedt és jó néhány hónappal kilépő levelem elküldése után engem is sikerült az újságírók egyesületéből egy szótöbbséggel kizárni. Ugyanaz az egyesület zárt ki, amelyiknek az elismerő okmányát közöl-

tem már e könyv egyik előbbi oldalán. Értesülesem szerint számosan hevesen kikeltek a kizáratásom ellen, mondván, hogy egyrészt én már kiléptem az egyesületből, másrészt örök hálára köteleztem le az ujság-írók társadalmát, tehát lehetetlenség engem kizárni. A többiek között Erdősi Dezső régi, jeles hírlapíró imponáló bátorsággal szállt sikra mellettem és szinte tombolva tiltakozott a kizáratásom ellen. Erdősi Dezső azok közé a kevesek közé tartozik, akik soha életükben tőlem semmiféle szivességet nem kértek és nem kaptak, annál meghatóbb, hogy mégis ilyen merészen szállott sikra egy eltávozott és akkor bizony igen-igen gyűlölt emberért. Korcsmáros Nándor — szintén azok kevesek közül való, akik se nem kaptak, se nem kértek tőlem semmit — főleg azon az alapon tiltakozott, mert hiszen én magam hónapokkal azelőtt kiléptem az egyesületből. Márkus Miksa — ugyanaz, aki a hálálkodó okmányt elnöki minőségében aláírta — erre az okfejtésre azt a bölcs választ adta, hogy nem lehet valakinek az egyesületből való kilépéssel kivonni magát az ítélet alól. Hát aztán — egy szavazattöbbséggel ki is zártak, kérem. Most itt álltam kizárva és ebben a megbélyegzett helyzetemben figyelhettem, hogy hát mi is történik odahaza a magyar sajtóban. Hát odahaza szörnyűséges dolgok történtek.

A budapesti lapok vérben gázoltak és úgy uszítottak a munkások és a zsidók ellen, hogy az még innen Bécsből is hátborzongató volt. Olyan volt az ország sajtója, amilyen a kormányzata, Friedrich, Huszár, Haller urak sötét egyéniségének kalandorbélyege feketéllett a pesti sajtó vérrrel írott hasábjain. A fehér terror ezen korszakának nem egyetlenegy „Vörös Ujság“-ja volt, hanem „Vörös Ujság“ volt abbar: az időben kivétel nélkül, majdnem minden lap. Bangha páter lapjai az „Uj Nemzedék“ és a „Nemzeti Ujság“ vértől gőzölögtek. Az „Uj Nemzedék“-nek volt egy ugynevezett „Pardon“-rovata, amelyet Kosztolányi Dezső írt, ugyanaz a Kosztolányi, aki idáig előljárt a destruktóban, aki a „Világ“ és a „Pesti Napló“ hasábjain a leglelkesebb forradalmár volt, aki Hatvany Lajos jóvoltából és ennek anyagi garanciája mellett lett Budapesten háztulajdonos, aki a kommün alatt vérvörös előadásokat tartott a színházakban, ez a Kosztolányi Dezső az „Uj Nemzedék“ pardon-rovatában állandóan tömeggyilkosságra bujtogatott. Szabó Dezső, mindenki között ez a legdestruktívabb, ez a legdühöngőbb bolsevik, aki a kommün idején valóságos rekordot ért el a szovjetpénzek harácsolásában, ez a Szabó, aki ekkor mindenkinél vörösebb volt, most persze mindenkinél fehérebb lett és kizárólag pogromokra lelkesítette a népet. Szakács Andor, ugyanaz, aki a háboru bűnösei sorából tizezer fő porbahullását követelte a „Virtadat“-ban, mint a Friedrich-sajtó terroristája előbb a „Reggeli“ és „Ésti hírek“-ben, majd az ujjáeledt „Virtadat“-ban gázolt térdig vérben. Milotay István, Turi Béla, Kádár Lehel, Lendvai István, Komáromi János, a kommunista félhivatalos „Munka“ volt ügybuzgó munkatársa és Törzs Tibor, Szabados népbiztos mindenható titkára, valamennyien kompromittáltak az októberi forradalomban, sőt legtöbbször még a kommünben is, ünnepitollforgatói lettek a fehér terror sajtójának, amely még Orbók Attilát

is elfogadta uszitonak. Mindezekkel a lapokkal fölvette a versenyt uszításban és gyűlöletszításban Miklós Andor orgánuma „Az Est”. Rettenetes, hogy ebben a minden rezsimet olyan lelkesen kiszolgált és össze-vissza kompromittált organumban micsoda véres szörnyűségek írótak a fehér terror első szakaszában. „Az Est” volt az, amely „Hiba volt” címmel vezércikket írt, amelyben a szocialista és kommunista újságírók ellen való, alávaló rágalmak kíséretében fölháborodását fejezte ki azért, hogy néhány újságírót letartóztatása után szabadon engedtek és sok újságírót pedig még nem tartóztattak le. „Hiba volt ezeket az újságírókat szabadonengedni,” rikácsolta „Az Est”, amelynek szerkesztőségében mégis csak a legkülönbek voltak Kéri Pál és Fényes László, amelynek munkatársa volt szegény boldogult László Jenő és amelynek kiadóhivatalában a legtöbbet mégis csak Barna Sándor és Vágó Béla dolgoztak és amely mégis csak a legzsídóbb és a legdestruktívabb újság volt Magyarországon. „Az Est” Károlyi Mihály ellen a leggyalázatosabb hajsztát folytatta, egyetlen lap nem merte olyan utszéli hangon rágalmazni Károlyit, mintahogy azt az „Az Est” tette. „Az Est” egykori legkiválóbb munkatársáról, Kéri Pálról jobb meggyőződése ellenére úgy írt, mint Tisza-gyilkosról és azt írta róla vastag cimbetűkkel, hogy „Szorul a hurok Kéri Pál nyaka körül”; szóval Kérit, mit Tisza-gyilkost akarta fölakasztatni „Az Est”, hiszen Miklós Andor és Sebestyén Arnold a főtárgyaláson is egyszerűen Kéri ellen vallottak valami nem tulságosan jelentékeny részletkérdésben. „Az Est” írt vérengző vezércikket a népbiztosok főtárgyalásának megkezdése napján és volt ábrázatja ezt a halált kérő cikkét a következő felejthetetlen passzussal végezni:

„Ám sujtson le ezekre a törvény teljes szigorúságával, kielégült nem lesz az igazságszolgáltatás és enyhülést nem talál a jogrend, valamедdig a szökevényeket elő nem hurcolták biztos rejtekeükből s ki nem mondották rájuk a bőségesen megérdemelt feivesztést.”

„Az Est” tullicitálta vérszomjban Bangha lapjait és Miklós Andor vállalata, az „Athenaeum” adta ki ebben az időben mint gyönyörű diszművet, Bangha páter imakönyvét. Mintha Miklós Andor Sebestyén Arnold és Salusinszky Imre, valamint Seress László, ugysis mint a Marx-fordító bizottság jól díjazott oszlopai, ugysis mint „Az Est”-nek havi hatezer korona rendkivüli szovjettízetéssel honorált főszerkesztője, nem kérvényezték volna a tanácskormánytól hivatalosan, hogy a „Népszava”, „Vörös Újság” és a „Pester Lloyd” mellett, a többi polgári lap megszünése után is „Az Est” maradjon meg, mint a tanácskormány hivatalos boulevard-lapja. Mintha Salusinszky Imre helyettes szerkesztő a kommün alatt nem is három helyről veite volna föl maximális szovjettízetését: „Az Est”-től, a Marx-fordító bizottságtól ahonnan ingyenfogatot is bocsájtottak rendelkezésére és a „Dózsa Népe” címü parasztlaptól. Mintha Seress László és Szabó László dr., „Az Est” munkatársai nem is vágtak volna zsebre tekintélyes szovjettízetéseket, bolsevik röpiratok honoráriumá címén. Mintha Seress László, a Marx-fordítás reviziós munkájáért nem is kapott volna egy

összegeben tizenötezer koronát. De nem folytatom, hiszen ez éppen elég. Nekem semmiféle személyes szempontom nincsen „Az Est”-tel szemben, én rólam ez az ujság soha egyetlen bántó sort le nem irt, sőt rólam ebben a lapban csak rokonszenvesen szoktak megemlékezni. Engem azonban ilyen személyes szempontok nem befolyásolnak, én mindenkiről minden igazat meg akarok írni és e tekintetben is élénken különbözni akarok azoktól az emlékiratoktól, amelyek óvatosan vigyáznak arra, hogy senki ellen ne mondjanak bántó igazságot, akinek a kezében toll van és aki visszaüthet. Én nem hiszem, hogy lehet és szabad ma politikai emlékiratokat, forradalmi visszaemlékezéseket megírni, anélkül, hogy a magyar sajtó szerepét le ne leplezzük. Persze ezzel kiteszi magát az emlékirat írója annak, hogy rossz sajtója lesz, míg ellenkező esetben elnézésre és elismerő reklámra számíthat az igen tisztelt és tulzottan megkímélt kollega uraktól. Nos, engem ez nem érdekel, nekem lehet akármilyen rossz sajtóm, ez a könyv az őszinte vallomásoknak, a száz percentes igazságoknak a könyve. Ezért írok ekkora gyűlölettel „Az Est” című lapról, amelynek korszakos bűneit nem vagyok hajlandó elfelejteni, annak ellenére, hogy már majdnem másfél esztendő óta a leghevesebb harcot folytatja a kurzus ellen és a kurzus bujtogató lapjai ellen. „Az Est” majdnem másfél esztendeig versenyzett a kurzuslapokkal az uszításban és a bujtogatóban és csak, amikor kiderült, hogy hiába fehér, hiába keresztény és hiába zsidóellenes ő, mégsem fogadják el fehérnek, még sem ismerik el kereszténynek és mégis zsidónak tartják, csak ezután az ismételt és rideg kiköszarztatása után fordult szembe „Az Est” a kurzussal és csak azóta folytat valóban élet-halál harcot a fehér terroristák ellen, amióta az ő fejét is bevették, az ő kiadóhivatalát és nyomdáját is lerombolták. Azelőtt arról énekelt „Az Est” minden rovatában, hogy Magyarországon tökéletes jogrend van, Horthy Miklós a konszolidáció felkent bajnoka és csak a hazaáruió emigránsok találják ki a rémtettekről szóló híreket. Ugyanilyen szerepe volt a fehér terror különböző szakaszaiban a „Pesti Napló”-nak és Mester Sándornak, valamint a „Magyarország” című lapnak.

Nagyon sok pálfordulás lepett meg engem és voltak olyan dolgok is, amelyek elszomorítottak. Így csalódottan láttam a „Magyarország” című kurzuslap szerkesztőjeként megjelenni egyik legrégebb és legmeghittebb barátomat, Hegedüs Gyulát. A legnagyobb megdöbbenés azonban akkor fogott el, amikor a „Szózat” című legaljasabb és legvérengzőbb ujság felelős szerkesztőjeként Süle Antal neve került a szemem elé. Süle mindenkor példája volt a polgári becsületnek, szerénységnek és tisztességnek és nekem igazán régi, kedves és hű barátom volt, máig sem értem, hogy hogyan képes a tisztességes nevével fedezni mindazt a sok gyalázatot és szennyet és vért és könnyet, amelynek okozója és előidézője a „Szózat” című szörnnyal. Anka János, a „Nép” részeg pogromistája már nem okozott semmi különös meglepetést és valóban nem igen érdemes beszélni a sok-sok többi kis Frühwirth Matyiról.

Ellenben van egy szükre szabott kis névsor, amelynek viselői még ebben a nagy ézengésben is meg tudtak maradni tisztességeseknek, bátraknak, egész férfiaknak. Én a „Népszava“ néhány igazán elvhű és becsületes újságíróját nem említem, mert ezeknél természetesen tartom, hogy a nehéz időkben is megállották a helyüket. Ezek szocialisták, ezeknél ez nem érdem, hanem kötelesség. Ellenben beszélni kell legelső sorban Szász Zoltánról, aki példát mutató bátorsággal indult rohamra a kurzus rémtettei ellen. Nem úgy, mint mi, idekinn mégis csak aránylagos biztonságban, hanem elszántan és vakmerően ott, a rablógyilkosságok fővárosában, Budapesten indított elszánt harcot a fehér terroristák ellen, amikor a „Jövő“ című bécsi lapban bátor és okos cikkeket merészkedett írni ellenük a saját neve aláírásával. Egyedül álló és példa nélkül való Szász Zoltán hősiessége, amely természetesen őt is elvezette a becsületes emberek magyar sorsához: a Markó-utcai fogházba. Amikor Szász Zoltán a fehérek foglya lett, abban a pillanatban a Magyarországi Újságírók Egyesülete ellene foglalt állást éppennygy, mint bátor és lelkes társa, Gergely Győző ellen. A tisztességes és bátor hírlapírók kis gárdájába tartozott a fehér terror esztendeje alatt Persián Ádám is és persze, hogy bekerült a fogházba. Heltai Jenő mindvégig gyönyörűen és az elnyomott újságírókkal szemben feltétlenül kollégialisan és támogatóan viselte magát és Somogyi Béla koporsója fölött hatalmas beszédet mondott a gyilkosok ellen. Ugyancsak minden bajban lévő újságírókat segíteni igyekezett és fáradhatatlanul verekedett, harcolt mindvégig Korcsmáros Nándor, aki viszont Bacsó koporsója fölött tartott bátor és elszánt beszédet. Kóbor Tamás is a tisztességesek és a mindenkin segítők szük kis gárdájának az élén dolgozott fáradhatatlanul. Az csak természetes, hogy Hajó Sándor, ez a finom író és ez az egész férfi a maga nemes emberbaráti érzéseitől vezettetve folyton loholt, szaladt mindenkéért és mindenki szenvedése ezerszeresen égett, fájt neki. Hajó Sándor mellett a becsületesek gárdájába sorozható még Purjesz Lajos, Habár Mihály, Zsigány Árpád, Erdősi Dezső, Szilágyi Géza, Mórítz Zsigmond, Nagy Lajos, Relle Pál, továbbá a fehér terror minden ostromát nemes írói méltósággal elhárító Krudy Gyula, a tisztességérzetüktől hosszú ideig emigrációba szorított Bródy Sándor és Szép Ernő, valamint Feleky Géza, aki nagyszerű formát futott ki és attól tartok, hogy a névsor, a bátrak, a becsületesek és a jók névsora ezzel már ki is merült. Ezek voltak a nagy, magyar újságírói társadalomban azok a kevesek, akik nem adták oda magukat a fehér terror uszító eszközeivé, akik a legnehezebb napokban is egész szívvel állottak az üldözöttek és a szenvedők oldalán. Rákosi Jenő is megkülönböztetendő a fehér terror újságíróitól, mert a „Budapesti Hírlap“ viszonylag emberséges hangokat is tudott megütni nehéz időkben. Minden elismerésre méltó azonban Purjesz Lajos és Feleky Géza nagyszerűen szerkesztett lapja, a „Világ“, amely szinte az első perctől kezdve bátran és félelmet nem ismerve, verekedett a fehér terroristák ellen és amely lapnak ez a küzdelme valóságos hőskorszak jellegével bír. „Az Újság“ is megőrizte a maga sulyosan elitelő rideg

magatartását a fehér terror örvöngőivel szemben és soha egyetlen pillanatra sem volt hajlandó részt venni az uszítók és bujtogatók véres munkájában.

A sivár magyar politikai életnek is volt néhány vigasztaló jelensége. Ezek között is a legelsőnek és a legbecsületesebbnek érzem én innen a távolból ismeretlenül is Rupert Rezsőt, a fehér terror elleni harc legbátrabb és legmeggyőződéseesebb bajnokát, akinek hősiességeit visszafojtott lélegzettel és hálás érdeklődéssel figyeltem mindig. Rupert mellett a legszebb formát mutatta Rassay Károly, a liberális párt vezére, továbbá Drózd Győző, Giesswein Sándor, szegény boldogult Kerekes Mihály és megint egészen más elbírálás alá esik a mindig európai Apponyi Albert. A demokrata képviselők részéről jelentékeny munkát végeztek Ugron Gábor, Sándor Pál, Bárczy István és Bródy Ernő. Sándor Pál egyébként azok közé a kevesek közé tartozik, akik még az én nevemet is ki merték ejteni Magyarországon, elismerő jelzők kíséretében. Debrecenben 1922. február 13-án nagyarányú gyűlés sok ezer főnyi közönsége előtt tartott Sándor Pál nagy beszédet és megemlékezvén a kommünről és a gyűjtőfogházban töltött időkről, a következő kijelentést tette:

„Köszönettel tartozom még két olyan férfiúnak is, akinek a nevét ebben a pillanatban ki sem szabad mondani. Az egyik Weltner Jakab, a másik Göndör Ferenc. Ez a két férfi minden nap kint volt a gyűjtőfogházban. Egyszer ez a két férfi az örököt kicserélte a vasmunkásokkal, mert megtudták, hogy ezek az örök bennünket le akarnak gyilkolni. Ezt, tisztelt hölgyeim és uraim, nem tudom elfeledni, azoknak, akik nekem jót tettek. Bár politikai ténykedésük ellenszenves volt, azonban emberi érzés az, hogyha tudjuk, hogy azok akkor vigyáztak életünkre és megtartottak bennünket családjainknak, s ezért lehetetlen elzárkoznunk az elől, hogy ezeknek a férfiaknak köszönetnyilvánításomat ki ne fejezzem.“

Volt tehát néhány vigasztaló jelenség Magyarország legszomorubb korszakában is és mind az a sok vád, amit az emigrációs sajtó emelt a fehér terror kormányzati rendszere ellen, lassanként viszhangra talált Magyarország parlamentjében és sajtójában is. Amiért bennünket hazaárulónak hirdettek éveken keresztül, amiért azt hirdették rólunk, hogy hazugság, rágalom és nemzetgyalázás minden szavunk, mindezeket a vádjainkat magáévá tette később nemcsak a parlament radikális ellenzéke, hanem a legitimista képviselők is, Beniczky ödön, Rakovszky István, Szilágyi Lajos, Andrassy Gyula, Lingauer Albin, Friedrich István és egyéb kurzusférfiak valósággal tullicitáltak bennünket a fehér terror rablógyilkosságainak leleplezésében, szinte azt mondhatnánk, tisztességtelen konkurrenciát csináltak nekünk a nemzetgyalázásban és a hazaárulásban. A legitimista képviselőknek ez a fehér terror ellenes hadjárata azonban semmiképpen sem veendő tulságosan komolyan, hiszen ezek valamennyien személy szerint bűnösök a fehér terror első korszakának véres tobzódásáért és ők nem őszintén és becsületesen harcoltak a jogrendért és a közszabadságokért, amint azt Ruperték, Rassayék és Drozdok tették, hanem náluk tisztán taktikai

és hatalmi kérdés volt az egész harc, ők Károly királyt akarták odaültetni Horthy helyébe, Bethlen és Gömbös helyébe pedig Andrássy Gyula, Rakovszky és társai akartak betelepíteni. Ebből a legitimista táborból egy fejjel kimagaslik Apponyi Albert alakja, aki mindvégig meggyőződéssel, jóhiszeműen harcolt a fehér terror rémuralma ellen és e tekintetben magáévá tette ő is az emigrációs sajtónak minden vádemelését. A kurzus első idejében nagyatádi Szabó István a kisgazdákkal együtt a demokrácia és a jogrend jelszavait hangoztatta, később azonban Nagyatádi egész pártjával együtt belefulladásba a kiviteli panama mocsarába és teljesen Bethlen és Gömbös mindenre kész eszközévé süllyedt. Általában a keresztény kurzus a szabadrablás és karácslolás véres korszaka volt. — Nemcsak gyilkoltak, nemcsak heréltek, hanem raboltak, loptak, üzleteket kötöttek. Az élelmes és jó üzleti szimattal ellátott gyilkosok édené lett Magyarország. Nemcsak az ébredők, nemcsak a különítmények harácsolnak, hanem panamázott, keresett mindenki és például Friedrich István miniszterelnökből és hadügyminiszterből dugszoros milliomos lett, pedig mielőtt a szerencsének ez a kalandor fia Magyarország miniszterelnöki székébe bekerült volna, gondokkal küzdő, eladósodott, egyszerű és szegény gépgyáros volt Mátyásföldön. Maga Horthy Miklós sem fizetett rá fővezéri és kormányzói állására és Huszár Károly, Haller István, Gömbös Gyula mind gyarapodtak, terebélyesedtek a zsidóölés vidám napjaiban. Csak Nagyatádi, a buta paraszt, panamázott olyan ügyetlenül, hogy rajta csipték. Olyan sötét és züllött korszak volt ez, amikor Eckhardt Tibor ur sajtófőnök lehetett Magyarországon és sajtófőnök maradhatott akkor is, amikor kiderült róla, hogy hamis magyar ezreket csempésztetett Kővárynéval Bécsből Budapestre; amikor rábizonyították a sajtófőnökre, hogy a hivatalos állami telefonokat tőzsde-spekulációkra használja fel, amikor papir-panamákat és egyéb piszkos üzleteket bizonyítottak rá Eckhardt Tiborra, a hamis lebélyegzésű magyar ezreseknek ez a bajnoka, lovagja és haszonélvezője még mindig sajtófőnök maradhatott. De mit szólnak a korról, amelyben egy Friedrich István és egy Huszár Károly miniszterelnökök lehettek, Horthy Miklós kormányzóvá lehetett, Gömbös Gyula komoly államférfiú lehetett, az ifjabb éveiben váltóhamisításokban és egyéb apró tolvajásokban szorgoskodó Héjjas Iván tömeggyilkos, nemzeti hős lehetett, Oláh Dániel és sokorópátkai Szabó István miniszterek lehettek; mit szólnak erről a korról? És mit mondunk a korszakról, amelyben a keresztény publicisztika ünnepezt vezetői, a feleséggyilkos Kádár Lehel, és az Áchim-gyilkos Zsilinszky Endre voltak és ők hirdették a keresztény nemzeti erkölcsöt? Egy korszak, amelyben az újságíró testületek állandó reprezentánsa és diszszónoka lehet a szilenciumos, tökrészeg ügyvéd, Kún Andor; ahol szerephez juthat a plagizáláson tettenért Pethő Sándor, ahol kinyithatja a száját és morált prédikálhat egy Lendvai-Lehner, ahol a „Pesti Hírlap“ hasábjain purifikálhat és antibolsevista klubot gründolhat a tolvaj Jákó János, ahol leleplezőként szerepelhet és képviselővé lehet egy Orbók Attila, ahol a kis vörös

zsaroló, Egyed Zoltán embereket denúciálhathat és elfogattathat bolsevik bűncselekmények címén és ahol üldözött embereket támadó lapot adhat ki és képviselőjelöltnek léphet föl Garai Manó! Kis és nagy tolvajok, zsarolók, keresők, rablók és gyilkosok eldorádójává lett a keresztény nemzeti kurzus Magyarországa, zsebrákok, orvvadászok és spionok vadászterületévé lett a mi szegény jobb sorsra méltó boldogtalan hazánk. Niemandok, utolsó senkik aranykora volt ez az idő, amikor az elvtelenség, az erkölcstelenség és a korrupció uralkodott és a becsület, az erkölcs, az elvhűség és a tántorithatatlan meggyőződés elbujdosni volt kénytelen. Kanális öntötte el az egész magyar életet, ijesztő csatornaalakok hemzsegték elő oduikból és a becsületes egész férfiakat vagy elpusztították, vagy börtönbe és internáló táborokba zárták, vagy kiűldözték az országból. Károly² Mihálynak el kellett bujdosnia és Károlyi Imre közéleti faktorra lehetett Magyarországon. Garami Ernőnek menekülnie kellett és Peyer Károlyból miniszter lehetett. Lovászy Márton emigrációba kényszerült és Friedrich Istvánból miniszterelnök lett. Somogyi Béla néptanítót meggyilkolták és Huszár Károly néptanító miniszterelnök lett. Kunfi Zsigmond menekülni volt kénytelen és Rothenstein Móricból képviselő lett. Jászi Oszkárnak menekülnie kellett, Pekár Gyulából a magyar kultúra reprezentánsa lehetett, Szende Pált kiűldözték, Ereky Károlyból pénzügyminiszter lett, Hock Jánosnak emigrálnia kellett és Zadraveczből nemzeti apostol lett, Stromfeld Aurélt bebörtönözték és Gömbös Gyulából a nemzet vezére lett. Nem tűnik talán föl szerénytelenségnek, ha végül ide írom, hogy ilyen korban természetes, hogy én is azok közé tartozom, akiket kikergettek Magyarországból. Elvégre én mégis csak a jobbik elemhez tartoztam addig is, amíg otthon élhettem ...

AZ EMIGRÁCIÓ ÉS A MAGYARORSZÁGI SZOCIÁLDEMOKRATA PÁRT

Ahogy ijedten körülnézünk, immár három esztendeje élünk messze az otthonunktól a ránk kényszerített emigrációban. Ez alatt az idő alatt a magyarországi szociáldemokrata párthoz való viszonyunk nagyon sok átalakuláson ment keresztül. Az emigráció túlnyomó többsége magából a szociáldemokrata pártnak a testéből szakadt ki és változatlanul a párthoz tartozónak érezte magát idekint a száműzetésben is és az otthon rettenetesen üldözött és elnyomott párt iránt való minden kötelességünket hűségesen és fáradhatatlanul teljesítettük. Én nem beszélek soha kommunistákról, akikkel idekint az emigrációban soha nem volt és a jövőben sem lehet semmiféle közösségünk, akikkel ellenfelekként állottunk és állunk szemben és akikkel nincs nekünk semmi közünk. Azok az emigránsok azonban, akik valaha is a szociáldemokrata párthoz tartoztak és idekint az emigrációban is szociáldemokratáknak vallották magukat, akár baloldaliak, akár jobboldaliak voltak is, hűségesen igyekeztek az otthon szenvedő munkássággal szemben való minden kötelességüket teljesíteni. Nem akarok itt miliméternyi pontossággal méricskélgni, de megállapítom, hogy hosszú időn keresztül a baloldali szociáldemokraták végeztek idekint nagyobb munkát, tehát a Kunfi, Garbai, Böhm és Rónai körül csoportosuló emigráció volt eleinte az aktívabb, de hosszú idő óta Garami és frakciója is a legnehezebb és a legaktívabb munkát fejtí ki, sőt ma már a Garami föllépése magyar szempontból a legnagyobb súlylyal esik latba. A szociáldemokrata emigrációnak ez a küzdelme egy cél felé irányult mindvégig: felszabadítani az otthon szenvedő munkásságot rettenetes helyzetéből, segítségére sietni a mártirsorsba döntött, börtönbe és kínzókamrákba hurcolt, internált és megtizedelt elvtársainknak. Ezért kiabáltuk tele a világot a fehér terror rémtetteinek hírével, ezért irtunk újságcikkeket és manifesztumokat a világ minden nyelvén, ezért igyekeztünk fölrázni dermedt közönyéből az egész világ közvéleményét, hogy segítsünk tragikus helyzetben levő otthoni testvéreinknek, hogy enyhítsunk elviselhetetlen helyzetükön, hogy a külföld fölrázott közvéleményének nyomása alatt takarodjanak el a gyilkosok, rablók, zsarolók és hóhérok az ország éléről és szabaduljon meg a magyar

nép az ő pribékjeitől. Végezhetjük mi, emigránsok ezt a munkánkat jól vagy rosszul, teljesíthetjük ezt a kötelességünket eredményesen vagy eredménytelenül, de ezt a munkát végeztük és ezt a kötelességet teljesítettük. Tovább megyünk és megállapítjuk, hogy nem is végeztük rosszul a munkánkat, sőt a fehér terror kormányai minden lépésüknél megérezték a mi messzire nyuló kezünk súlyát, ezek a kormányok igazolhatják, hogy mi jól dolgoztunk és sikerült a magyar fehér terror problémáját az egész világ közvéleménye elé állítani, sikerült ezt az égető kérdést napirendre tűzni és állandóan napirenden tartani. Nehéz munka volt ez és nagyon-nagyon becsületes szociálista munka volt. Voltak már a világon a magyar fehér terrorhoz hasonló aljas és gyilkos kormányzati rendszerek, de — állítjuk — olyan propagandája, olyan — hogy ilyen cinikus szóval mondjuk — jó sajtója, mint amilyen a magyar fehér terrornak volt, egyetlen egy hasonló barbár kormányzati rendszernek se volt még. Ezt pedig az emigráció csinálta és ebben a munkában Károlyi Mihálytól kezdve Kunfi Zsigmondon át Böhm Vilmos, Rónai Zoltán, Jászi Oszkár, Garami Ernő, Szende Pál, Garbai Sándor, Buchinger Manó munkájának ép ugy része volt, mint „Az Ember“, a „Bécsi Magyar Ujság“ és a „Jövő“ minden munkatársának. Emlékezzünk csak vissza, hogy a fehér terror tomlolásának első deredt korszakában, amikor otthon egyetlen vádoló szó kiejtésére nem volt lehetőség, hogy ezekben a legnehezebb időkben a szenvedő magyar munkásságnak nem volt más szó-szólója, mint az emigráció.

Azokban a nehéz időkben, amikor szegény Somogyi Bélát, Bacsó Bélát, Cservenka Miklóst elpusztították a fehér ragadozók, a csüggedt némaságnak abban a reménytelen korszakában, a magyar börtönökből, internáló táborokból, a Konti-utcai pártházból és a „Népszava“ szerkesztőségéből, minden reménykedő tekintet ide fordult az emigráció felé és hálálkodva fogadta a szervezett magyar munkásságnak minden hivatott és nem hivatott otthon élő vezére, azt a nehéz és pihenést nem ismerő harcot, a melyet mi idekint kötelességszerűen értünk és helyettük folytattunk. Akkoriban az egész magyarországi szociáldemokrata párt kívánta és helyeselte a mi emigrációs küzdelmünket, hiszen a magyarországi munkásság minden szenvedése megremegette a mi szívünket, minden legelfojtottabb sóhajuk, minden halkan elsírt panaszszavuk, minden néma vádjuk visszhangra lelt a lelkünkben és szárnyat kapott a mi szolidáris szabad, merész és messzire hangzó szavunkban. A legszentebb testvéri szolidaritásban voltunk minden szenvedő magyar munkással és mi idekint a magyar munkásság nevében, a magyar munkásság helyett és a magyar munkásság felszabadításáért emeltük fel a szavunkat. Kutyakötelességünk volt ez, de — szerény képességekkel, és a legnagyobb buzgósággal teljesítettük ezt a kötelességünket. Amikor önként vállaltuk ennek a munkának az elvégzését, számoltunk a fehér terror külföldi expozituráinak minden ádáz gyűlöletével és számot vetettünk természetesen azzal is, hogy a fehér terror magyarországi véres kezű zsarnokaival egy egész életre

szembekerülünk. Nem számítottunk azonban, és nem is számíthattunk arra, hogy a munkásság felszabadítása érdekében vivott becsületes harcunk ellenünk fogja fordítani ennek a munkásságnak — új vezéreit. Már pedig itt az történt. Legyünk tisztában azzal, hogy az emigráció szakadatlan támadó hadjárata gyöngítette meg annyira a fehér terror rendszerét, hogy annak urai végre is az egyre fokozódó külföldi nyomás alatt kénytelenek voltak a munkásság felé orientálódni. A mi heves — nem is mindig veszélytelen — harcaink nélkül, amellyel egész Európában forróvá tettük a talajt a fehér terror magyar urainak lábai számára, aligha került volna valaha abba a helyzetbe Peyer Károly, Vanczák János és Miákits Ferenc, hogy Horthy vagy Bethlen tárgyalni és megegyezni kényszerüljön velük. Igenis, új vezér urak, ez a mi munkánk eredménye, ha maguktól ezt nem tudnák, kérdezzék meg Bethlen Istvánt, ha egy kicsit őszinte tud lenni, meg is mondja. Szóval, mi nem tettünk mást, mint hogy idekint az emigrációban verekedtünk azért, hogy a munkásság odahaza felszabaduljon és a munkásság hóhérai pusztuljanak. Hát ezért haragudhatnak ránk a munkásság hóhérai, de a munkásság vezérei, azok miért haragusznak az emigrációra és mért követnek el mindent, hogy az emigráció soha, de soha haza ne térhessen?

A kommün alatti bűnökről, nohát, ugyebár, erről egymás között nem igen fog nekünk beszélni se Peyer, se Miákits, se Rottenstein Móric, mert hiszen a kommünben, sajnos, valamennyien benne voltunk azzal a különbséggel, hogy míg számosan az új vezérek közül vagy tulzók voltak vagy mukkanni sem mertek a vörös terror ellen, addig vagyunk itt az emigrációban néhányan, akik mindent megtettünk a bolsevista tulzókkal és terroristákkal szemben, sőt olyan is akadt közöttünk, aki — mint e sorok írója — éppen bolsevikellenes harcai folytán már a kommün idején is bécsi emigrációba kényszerült. Én Kun Béla és társai ellen hatalomra jutásuknak napján, tehát a proletárdiktatura kitörése napján, kezdtem meg a harcot, míg új vezéreim leglármásabbjai — tisztelet a kivételnek — csak bukásának, azaz a proletárdiktatura összeomlásának napján kezdtek harcolni a bolsevikiek ellen, ami, ugyebár, mégis csak bizonyos árnyalatbeli különbséget jelent. Sőt a kommün összeomlásakor és a proletárdiktatura egész ideje alatt nekem volt bizonyos soha sem kívánt és nem ambicionált polgári népszerűségem, ami arra mindenesetre elegendő lett volna, hogy szerényen meghuzva magam, otthon bizonyos bírói eljárások és vizsgálatok után, átmenthettem volna magamat, legalább a fizikai életemet az új rezsimbe, sőt engem még tán a bírói eljárás alól is kivontak volna, ha el nem utasítom magamtól Friedrich miniszterelnök ur küldöncét. Az én szememre tehát kommunista bűnöket nem igen lehetne vetni, maradna tehát hátra emigrációs garázdálkodásom, amivel magamra vontam az új vezérek neheztelését. Hát persze, az emigrációt is különféleképpen lehet átélni. Lehet úgy mintahogy, mondjuk, Peyer Károly emigránstársam átélte, aki befutva Bécsbe, nyugodtan és kényelmesen élte itt számüzetésének napjait és hónapjait és bár a fehér

terror országából jött, nem volt idekint egyetlen elítélő szava a fehér terror ellen, nem mondott ki egyetlen segítő és védő szót az otthon szenvedő munkástársai megoltalmazására, teljesen cserben hagyta azokat, akiket otthon hagyott, minden szociálista szolidaritást megtagadva, elfordult az otthon vérző munkásságtól, amellyel szemben idekint nem teljesítette a kötelességét és igazi nagy államférfihoz méltóan a magyar kormány felé való possibilitását az emigrációban sem terhelte meg semmiféle hazaárulással, nemzetgyalázással és egyetlen aktivitása, amit idekint kifejtett, az volt, hogy magyar kormányférfiak, hatóságok, polgári politikusok útján előkészítette az utat saját magának, hogy mihelyt lehet, visszatérhessen Budapestre pártvezérnek, államférfiúnak, miniszternek vagy legalább is képviselőnek. Hát lehet így is emigrálni, és ily módon igazán könnyű hazaemigrálni, amint-hogy Peyer Károly így emigrálgatván hosszú hónapokon keresztül, végre is hazaemigrált és a magyar kormány ismét megtáviratozhatta a világ minden részébe, hogy a konszolidáció legbiztosabb jele és a magyar jogrend diadala, hogy ime, Peyer Károly hazatért Budapestre. Megállapítom itt azt a történelmi tényt, hogy Peyer Károly a Garami Ernő vezetése alatt álló jobboldali szociáldemokrata frakciónak leghevesebb tiltakozása ellenére tért vissza annak idején Budapestre.

Lehet, hogy ily módon tán nekem is sikerült volna hazaemigrálnom, de én nem vagyok egy olyan konstruktív államférfiu, mint amilyen Peyer, én destruktív és összeférhetetlen ember létemre, az emigrációban azt tettem, amit tettem, a véres terror igájába hajtott magyar munkásságért és a fehér terror rémuralma ellen harcoltam, úgy, mint Kunfi, Garami, Lovászy, Jászi, Szende, Garbai, Rónai, Böhm, Buchinger és a többi destruktív emigráns. Ezért sujt bennünket egyházi átokkal a szociáldemokrata párt vezéreinek nagy része. Igaz, hogy voltak esetek, amikor élesen kritizáltuk idekint a szociáldemokrata párt bizonyos vezéreinek bizonyos tevékenységét. Ezt azonban mindenkor csak a végszükség esetén tettük, mert nagyon is méltányoltuk azt a rettenetes helyzetet, amiben a párt exponensei odahaza voltak és minden tekintetben átértékeltük azt az állandó életveszedelmet, amely hosszú időn keresztül leselkedett rájuk és igazán nem tartoztunk azok közé, akik — mint a kommunisták — az otthon maradottak számlájára és veszélyére idekint vitézkedtek, mi, a legnagyobb aggodalommal féltettük mindenki életét és soha sem tévesztettük szem elől, hogy mennyivel hasonlíthatatlanul nehezebb helyzetbe vannak az otthonmaradottak, mint mi és ezt a körülményt minden lépésük megítélésénél nyomatékosan mérlegeltük. Tudiuk tehát nagyon jól és soha sem szüntünk meg hangoztatni a legmelegebb részvét és a legnagyobb tisztelet hangján, hogy milyen hősie és önfeláldozó nagy munkát végeznek azok az elvtársaink, akik azokban a vérpárás időkben otthon becsületesen helyt állottak és dolgoztak, de azt már mégis csak el kellett itélnünk, hogy Vanczák János a „Népszava” élén Somogyi meggyilkolása után néhány nappal üdvözölte Horthy Miklós kormányzót és felajánlotta neki a munkásság kérges kezét. Azon is meg

kellett ütköznünk, hogy Peyer Károly és Miakits Ferenc részt vesznek és benntaradnak a munkásokat akasztató Huszár-Friedrich kormányban. És lehetetlenség volt helyeselni, hogy Peyer és vezértársai a liberális ellenzék háta mögött és annak kijátszásával lepaktáltak Bethlen István miniszterelnökkel, akit pedig meg lehetett volna akkor buktatni és ha a szociáldemokrata párt nem megy bele a választásokba, akkor ezzel a passzív magatartással mindenesetre nagyobb eredményeket lehetett volna elérni, mint amit a paktummal, sőt amit a választás egyébként impozáns eredményével, a huszonöt szocialista mandátummal elértek, amikor is még mindig virágzik az internálás intézménye és amnesztia még ma is csak Héjjasék számára terem. De mondjuk, hogy nem volt igazunk ezekben a kérdésekben, hogy tévedtünk, amikor ez ügyekben szembefordultunk a szociálista párt egyes vezéreivel. Hát ezért volt joga egy Rottenstein Móricnak a „Népszavá”-ban olyan utszéli hangon írni Kunfi Zsigmondról, mint a hogy a „Szózat”-ban szoktak? És ezért kell mindent elkövetni, az új vezér uraknak azért, hogy az emigráció soha, de soha haza ne térhessen? Hát jó, nekünk tehát vannak bűneink, de miért igyekeznek otthon Peyer Károly és társai lehetetlenné tenni Garami, Buchinger, Weltner és a többi jobboldali szociáldemokrata hazatérését? Garami Ernőnek aztán igazán nincsennek kommunista bűnei és ő nyíltan soha nem fordult szembe az otthoni szociáldemokrata vezérekkel, vele szemben tehát igazán a legnagyobb hálátlanság és a legcégéresebb árulás az, amit elkövettek. Garami egymagában sokkal jobb Magyarországra felé, mint Peyer Károly az összes Rottensteinokkal egyetemben. De mert Garami az emigrációban is teljesítette a maga szociálista kötelességét és itt hatalmas, nagyarányú munkát végzett az otthoni munkásság érdekében, ezért tudott az opportunistá Peyer haza somfordálni Garami orra előtt és mindent elkövetett azután otthon, hogy Garami előtt egyszer és mindenkorra becsapják az ajtót. Engem nem érdekel az, hogy Garami nem tartja taktikusnak és célszerűnek ezeket az igazságoknak őszinte feltárását, engem nem veszélyez semmiféle taktikai és célszerűségi szempont, én nem akarok államférfiu lenni, én egyszerűen felelőtlen elem vagyok, akit csak az igazság érdekel, és mert igazság, hát kimondom, hogy Garami is nagyon jól tudja azt, hogy őt elárulták Peyerék és ha Peyerék nem akarták volna, akkor a választójogi törvénynek emigráns-ellenes szakasza soha meg nem született volna és Garami ma nemzetgyűlési képviselő lehetne, és sok minden másképp történhetett volna. Ámde ez a tehetségtelen, vaskosan korlátolt, törpe Peyer, nehéz fejébe vette, hogy neki Garami riválisa, ő maga akart vezér lenni és megszületett az emigráns-paragrafus és Garami — aki egyébként sem fogadna el semmiféle amnesztiát — idekint maradt és Peyerék ott vannak a nemzetgyűlésen. Szerencsére az otthoni szociáldemokrata pártban is olyan nagy ellenérzéssel és undorral nézték Peyer egyeduralkodó törekvéseit, hogy végül is a nála hasonlíthatatlanul különb és minden tekintetben kifogástalan, bátor és becsületes Peidl Gyula került a szociáldemokrata parlamenti frakció élére. Peidl oldalán

Hébelt Ede, Propper, Szeder és még néhány szocialista képviselő harcol őszintén és egész szívvvel a bebörtönzöttek, internáltak és emigráltak érdekében, de Peyerék és a saftos, de együgyű közbeszólásaival tündöklő Rottensteinék a szó szoros értelmében szabotálják ezt a kérdést. Nem akarják, igen, egész egyszerűen nem akarják, hogy az emigráció hazatérjen, félnek az első és második garnitúra konkurencijától, reszketnek az okosabbak, a tehetségesebbek, a jellemesebbek hazatérésétől és ők minden áron vezérek akarnak most már maradni. Ezért nem veendő komolyan és tisztán komédiának tekintendő az a minden meggyőződés, minden lendület nélkül való lankadt és tettetett műháboru, amely a szociáldemokrata frakció többségének részéről — ismét tisztelet a kivételeknek — az emigrációs kérdésben folyik, folydogál. Igy kellene a huszonöt szociáldemokrata képviselőnek harcolni ebben az ügyben, ha komolyan akarnák a dolgot, ha maguk is nem félnének attól, hogy az istenért, csak komolyan ne vegyék, csak aztán valami eredménye ne legyen a végén ennek a vizenyős és ügyetlenül szimulált ostromnak? Egyáltalán, szabad volt-e a szociáldemokrata frakciónak mindaddig bármilyen más kérdés pepecselő parlamenti tárgyalásában résztvenni, sőt ilyen tárgyalást megtűrni és meg nem akadályozni, amíg egyetlenegy politikai üldözött börtönben, internáló táborban és száműzetésben él? Nem kellett volna-e követelniök minden erejükkel legelőször a bebörtönzöttek és internáltak szabadlábra helyezését és a valóban általános politikai amnesztiát minden emigráns számára? Nem igaz, hogy ha komolyan akarta volna a szociáldemokrata frakció, hogy nem tudott volna e téren igen komoly eredményeket elérni. De Bethlen miniszterelnök nagyon jól tudja, a legpontosabban van informálva, hogy Peyer és társai nem kívánják haza az emigrációt és tán a legnagyobb mértékben ellenzik a Garami hazatérését, ami annál könnyebb, mert hiszen Garami olyan becsületesen, olyan férfiasan és olyan engesztelhetetlenül harcol Horthyék és Bethlenék ellen, hogy az ő részéről elképzelhetetlen bármiféle közeledés.

De mit csinálnak a szociáldemokrata párt hűtlen vezérei, ha egyszer mégis csak megunja az emigráció ezt a kétszínű és erkölcs-telen játékot, ha végül már Garami Ernő, Weltner Jakab és Buchinger Manó sem hagyják magukat tovább vezetni többé-kevésbé szabályos orruknál fogva és összeülnek Kunfi Zsigmonddal, Garbai Sándorral, Böhm Vilmossal és Rónai Zoltánnal és közös és Magyarországon százezer példányban terjesztett manifesztumban világosítják föl a magyar munkásságot, hogy az új szocialista vezér urak megcsalják és félrevezetik a tömegeket, mert a vezér urak egyetlen gondja, hogy vezéri és képviselőházi hitbizományaik fölött őrködjének és e célból mindent elkövetnek, hogy örökre eltorlaszolják az emigrációnak, s így a munkásság hivatott régi vezéreinek, hazavezető útját. Mi lesz, ha Garamiék és Kunfiék egyszer mégis csak leleplezik a munkások előtt a hűtlen sáfárok és bitorlók hamis és álnok árulását, mit fognak akkor csinálni a munkások és mi lesz, ugyan mi lesz Peyerékkel? Milyen nagyon itt volna már ennek a közös, együttes, egységes szociáldemo-

krata fellépésnek az ideje, milyen nagy dolog volna, ha idejét mult taktikázások és kölcsönös torzsalkodások helyett, együtt és közvetlenül fordulnának a becsapott munkásokhoz és félretolnák az utból a szociáldemokrata párt bohócait, kardnyelű, csepürágó komédiásait. Garami elvtárs, Kunfi elvtárs: még mindig nincs itt az ideje? Meddig várjunk még?

De nyugodtan alhatnak Peyerék, és nyugodtan ülhetnek a képviselői padokban, nincsen az emigrációban senki számottevő ember, aki Horthyék amnesztiájára hazamenne. A legkevésbé menne haza bármiféle amnesztiára e könyv rezignált írója. Küzködünk, kinlódunk, vergődünk idekinn az emigrációban, de amnesztiát se nem kérünk, se nem fogadunk el a gyilkosoktól, de amnesztiát — nem is adunk. Mégis nagyon fáj nekünk néhány szociáldemokrata átmeneti vezérnek ez a csunya, kicsinyes és kiábrándító játéka, amit mi olyan gyötrő tisztasággal látunk. Nagy csalódás ez nekünk, igen-igen mélyen elsomorító. A vigasztaló csak az, hogy a munkásság soraiban is kezdik már észrevenni néhány hűtlen vezérnek ezt az árulását és maga a szociáldemokrata parlamenti frakció tisztességes és bátor szárnya is feleszmél és így remélhető, hogy Peyerék kisedet iátéka közeledik az alkonyat felé. Az emigráció pedig a saját ügyében nem tesz egyebet, mint amit három esztendeje cselekszik: kicsit csalódottan, kiábrándulva, szomorúan, megadással és türelmesen vár...

EMIGRÁNSNAK LENNI ...

Az emigráció tehát három évi szakadatlan harcokkal és küzdelmekkel eljutott odáig, hogy itt áll a világban szerte szét cibálva, teljesen magára hagyatva, izolálva. Egészen bizonyos — és erre számtalan adatunk és bizonyítékunk van, — hogy a magyar munkás-ság nagy tömegei hálálkodva, szeretettel és reménykedve gondolnak az emigránsokra, de a munkástömegek nem tudnak kapcsolatot teremteni az emigráció felé, ebben megakadályozza őket egyrészt a rendőrség, a karhatalom, másrészt a szociáldemokrata pártot jelenleg vezető gyöngye garniturának az erősebbtől való jogos félelme és kicsinyes féltékenykedése. Hiszen jellemző erre a fonák helyzetre, hogy amikor Garami Ernő vállalkozni akart rá, hogy innen Bécsből cikketek ír a „Népszavá“-ba, akkor a pártvezetőség azzal tért ki ez elől, hogy leközli Garami cikkeit, de csak — név nélkül. Tehát néhány hónappal ezelőtt az volt a helyzet, hogy Garami Ernő méltatlan utódai és száználmas kis epigonjai a pártvezetésben, nem akarták Garami nevét cikkek alatt látni a „Népszavá“-ban, tisztán azért, mert a maguk vezéri pozícióját féltették ennek a névnek népszerűségétől és varázsától, mert minden egyéb ok és ürügy hazugság volt, hiszen Garami neve egyáltalán nem tehetetlen Magyarországon, sőt ennek a névnek ma rendkívül nagy polgári népszerűsége is van, tehát a „Népszavá“-nak igazán nem kellett volna félni tőle. Lehet taktikus dolog, célszerűségi és magasabb politikai érdek ezeknek az igazságoknak az elhallgatása, de azért ezek mégis csak igazságok és jellemzői annak, hogy mi is hát az: emigránsnak lenni. Ha Garami idáig juthatott, hová kellett jutnunk nekünk, szegény, nyomorult közlegényeknek! Minket, emigránsokat nemcsak a pártunk hagyott el, de elhagyott minden barátunk, a családunk, a feleségünk, a rokonunk, a szeretőnk, mindenki, de mindenki visszaélt azzal a helyzettel, hogy nem lehetünk otthon, hogy száműzetésben kell élnünk. Az emigrációban szinte közös sorsa volt mindenkinek, hogy odahaza legjobb barátaink, legközelebbi hozzátartozóink, szülők, testvérek kifosztottak bennünket mindenünkből, elvették a lakásunkat, a butorainkat, eladták a zongoránkat, a szőnyegeinket, elköltötték a pénzünket; egy élet munkájának minden kis eredményét, a hajlékunk szegényes butordarabjait elköttyavetyélték. Nemcsak a fehérek rabolták a mi holmijainkat, hanem a legközelebbi

családtagjaink is. Az emigránsokat mindenki megtagadta, mindenki megcsalta, mindenki kifosztotta, mindenki elhagyta. Ezt a vihartépte, ütött-kopott, fásult vándor népséget, ezt a szomoru karavánt, nem érhetik már csalódások, nem érhetik meglepetések, nekünk nincs már miből kiábrándulnunk. Mi nemcsak politikai minőségünkben, hanem magánemberi minőségünkben is ágrólszakadt, tönkrement, üldözött bujdosók vagyunk. Amint Károlyi Mihálynak a családjával együtt messzi idegenben szegénységben kell élnie és Grecsák Károly minden ifja-fija, pereputtya ott eszik, ott hizik, ott gazdagodik a Károlyi-vagyonból, ugyanugy minden emigráns otthon hagyott kis hajlékának, vagyonának megvan a maga külön haszonélvezője, kifosztója, megevője, a mi egy-két-három szobás hitbizományainknak is megvan a maga saját külön Grecsák Károlya . . .

Mi, emigránsok többnyire nem igen loptunk, nem igen gyilkoltunk, se vér, se semmiféle idegen pénz nem tapad a kezünkhöz. Mégis gonosztevőknek hirdetnek minket a világ előtt. És valaminthogy soha a magyar kormány nem vehetett meg bennünket, azonképpen nem vásárolhattak meg bennünket idegen kormányok sem. Mégis azt hazudják rólunk, hogy hazaárulók vagyunk, hogy csehek, románok, jugoszlávok pénzén élünk. Nem igaz, ők tudják, hogy ez nem igaz, hogy az emigráció szüzi palástján nem esett folt. A magam szerény személyében én sem vagyok, nem igen lehetek hazaáruló, hiszen egy polgári pörömben, amelyben felperes voltam, Kassán a cseh-szlovák bíróság előtt, körülbelül egy félesztendővel ezelőtt ezt a nyilatkozatot tettem, mert tettem:

„Az én helyzetem annyira exponált, hogy kérnem kell a bíró urat, adjon nekem engedelmet egy nyilatkozat megtételére, akkor is, ha ez a per anyagán és a perrendtartás keretein kívül esik. Én itt cseh-szlovák bíróság előtt állok és így nincsen semmi konjunkturális színezete annak, ha nyomatékosan és hangsúlyozottan kijelentem, hogy én soha életemben Magyarország és a magyar nép ellen egyetlen sort le nem irtam és leírni soha nem is fogok. De hiszen ez természetes, mert én magam is magyar ember vagyok, aki a magyar nép iránt testvéri hűséggel és szolidaritással viseltetem és Magyarországhoz olthatalan és törhetetlen hűséggel ragaszkodom. A jelenlegi magyar rezsim, a fehér terror gyilkos kormányzata az, amelyet én támadtam és támadni fogok. Ezt azonban legbensőbb meggyőződésből és kötelességérzettől vezetve, mindenkitől függetlenül tettem és teszem és a legteljesebb függetlenségben természetesen a cseh-szlovák kormányzattól is. Nagyon örülnék, ha az alperes ur itt hasonló nyilatkozatot tehetne.“

Kassán, cseh-szlovák bíróság előtt tettem ezt a kijelentésemet, amelyet közöltek az ottani, velem teljesen ellentétes politikát hirdető magyar lapok is. Képzeltető-e, hogy ha a legcsekélyebb morális, vagy anyagi vonatkozásban, illetőleg kiszolgáltatottságban lettem volna valaha a cseh-szlovák kormánnyal, hogy akkor megtehettem volna-e ezt a nyilatkozatot? Az emigrációnak az utódállamok magyarságához való viszonya sem lehetett olyan, ahogy az mindkét részről kívánatos lett volna. Az emigrációs sajtó ugyanis vendégjogot élvezett és élvez az

utódállamokban és így nem élhetett vissza a vendégjoggal és nem volt módjában az utódállamok belső politikai dolgaiba bele szólani, egyszerűen a fizikai lehetősége nem lett volna meg az utódállamok belpolitikai életével foglalkozni, azonkívül, hogy nem is lett volna ildomos, mert hiszen az emigrációs sajtó száműzve lévén Magyarországból, vendégszerető befogadásra csak az utódállamokban talált. Az emigrációs sajtónak természete és hivatása különben is joggal merült ki abban, hogy a magyar fehér terror iszonyatait pellengérezte ki és Magyarország bebörtönözöttjei és kiüldözöttjei nevében szólott a világhoz. Az utódállamok magyar problémái iránt való ez a látszólagos közömbösségünk bizonyos fonák helyzetet teremtett az emigráció és az utódállamok magyarsága között, pedig tán mondani is felesleges, hogy amennyire elítéltük és helytelenítettük a kalandor Friedrich- és Horthy-ügynököknek gyakran a bolsevikiekkel összejátsszó, az utódállamok magyarságának bőrére menő, lelkiismeretlenül bujtogató és céltalan kis játékait az utódállamokban, éppen annyira szolidárisoknak éreztük magunkat, az utódállamok magyarságának önvédelmi és kulturális törekvéseivel, minden igaz magyar fájdalom a mi fájdalmunk is volt és minden komoly sérelmet a magunk sérelmének éreztünk és tekintettünk. Szóval, az emigráció szive mélyén rezonált az utódállamok magyarságának minden őszinte lelki megmozdulására, de nem volt közösségünk a Horthy-ügynökökkel és a Friedrich-kalandorokkal és ez okozta, hogy mi e tekintetben is félszeg helyzetbe kerültünk.

Nehéz sors az: emigránsnak lenni. Az egész világon mindenhol idegennek lenni, nem kívánatos elemnek lenni, mindenki számára teher-tételnek lenni, soha sehol otthon nem lenni: emigránsnak lenni. Nagyon szeretném a fületekbe huzni, hogy mi is hát az: emigránsnak lenni. Kikerülni a forgalomból, kikapcsolódnai az életből, érezni, hogy minden nélkülünk, tőlünk egészen függetlenül történik, hogy a levegőbe való céltalan belekiabálás a reménytelen sorsunk, hogy mindig mindenhol, mindenki számára fölöslegesek és nehezen elviselhetőek, viszont könnyen és vidáman nélkülözhetőek vagyunk, mindig mindennütt tehernek lenni és valósággal fizikailag érezni azt, hogy csöndesen kimulunk az élők sorából: valahogy ez az állapot, amit úgy hívnak, hogy emigránsnak lenni. Emlékeztek még reá, hogy a vérpárás, hullaszagu háborus napokban, amikor a zászlós, fölvirágozott menetszázadok énekelve vonultak át az utcákon kifelé a Keleti-pályaudvarra, hogy az okos felmentett és otthon maradt pestiek milyen szánakozó mosollyal nézték ezeket a szegény, szerencsétlen hősi halott-jelölteket, pesti aszfalt nyelven szólva, „balekok“-nak, sőt „palik“-nak nevezték őket, akik naivan elmentek megdögölni és belekerülni az undok hősi halott-rovatba. Valahogy ilyen balekok, ilyen naiv becsapott és a tűzvonalba küldött „palik“ voltunk mi is, akik a legelső árkokban verekedtük végig az emigráció háboruját, amíg otthon az okos és felmentett, rózsaszínű elvtársaink dörzsölgették röhögve és kárörvendve a markukat és a mi tűzünknel felmelegítve a saját leveskékjüket, távozás előtt rendbehozván saját csinos mandátumaikat, a hősi halottaknak kijáró

enyhe részvétellel tekintenek felénk; ám szelid tekintetükben benne van a nyájas parancs, hogy: szép hősi halottak belefeküdni csak engedelmesen, idegen országok messzi tömegsírjába, ahonnan nincsen föltámadás, nincsen visszatérés, amint, hogy általában a hősi halottak váratlan hazatérése meg szokta zavarni az új menyasszonyok és új hitvesek mézesheteit és családi boldogságát, nekünk tehát azért kell végleg megmaradni a hősi halottak rovatában, hogy ne zavarjuk a kommün utáni mérsékelt elvtársaink családi örömeit, ami helyes is, mert hiszen mi a kommün alatt voltunk mérsékelték, amikor ők tulzók és szélsőségesek voltak és a kommün után, amikor ők okosan, bölcsen és praktikusán, hirtelen a mérséklet útjára adták magukat, akkor mi — a kötelesség és a szenvedőkkel való mély szolidaritás parancsszavától hajtván — szélsőségesek lettünk, belerohantunk a háboruba, vagy ha úgy tetszik, beugrottunk, aztán szép csöndesen elhasználódunk, elestünk a becsület mezején és mert most már zavaránk és kényelmetlenek volnánk az otthoni elvtársaknak, hát mi fekszünk szép komoran saját külön bejárati tömegsírunkban. Ne méltóztassék félre érteni, egyáltalán nem tekintjük magunkat mártiroknak, mert hiszen a mártírjaink, fájdalom, komolyan és fizikailag is meghaltak, azokat kiirtották a fehér orgyilkosok az élők sorából. Szegény, felejtethetlen örök emlékü Lévai Oszkár nemes harcostársunk Horthy bitófáján pusztult el és vele együtt sokan; a forradalomnak tömérdek vértanuja volt. Minden hála és kegyelet az övéké, a mártírjainké és azoké minden csodálatunk, akik még ma is, annyi szenvedés után, börtönök és internáló táborok lakói. És hálával gondolunk Oroszországra, amiért olyan sok hű és jó harcostársunkat kiszabadította a magyar börtönök poklából. Nem gondolunk most arra, hogy Oroszország, illetve annak méltatlan sáfárja és ügynöke Kun Béla segítette be is a börtönökbe ezeket a testvéreinket, el akarjuk felejteni azt is, hogy Bokányi Dezső, a magyar munkásmozgalomnak ez a szép multu, de immár agyalágyult pacsirtája szegényt és gyalázatot hozott minden börtönből és akasztófa tövéből szabadult üldözött magyar fejére azzal, hogy Oroszországban elénekelte hirhedt és halálért sikongó vádbeszédét a szociálforradalmárok ellen. Utálunk gondolni arra is, hogy a magát mindig szociáldemokratának hirdető Bajáki Ferenc mint adta el magát Kun Bélának, aki pártalkalmazotti szinekurát adott neki azért, hogy nevezetes nyílt levelével segített elgáncsolni a cserefogyók nyugatra való visszatérését. Minden rosszat és csunyát elakarunk felejteni a cserefogyóakció kapcsán, amely mégis csak az akasztófa tövéből hozta el Kéri Pált, Ágoston Pétert, Vántus Károlyt, Haubrich Józsefet, mégis kiszabadította Dovcsák Antalt, Czobel Ernőt, Szabados Árpádot, Szikra Gyulát, és sok derék proli káplárt és közkatonát és mégis csak meghozta nekem a legnagyobb és legtisztább örömét ezeknek a felhős, bus emigrációs napoknak, elhozia nekem három év börtönétől és szenvedéseitől meg nem törten, leghűbb emberemet, legjobb társamat, aki Moszkvából három havi szívós harc után végre ide tudta magát verekedni hozzám: elhozta Róbert Oszkárt.

Szó sincs róla, nem mi vagyunk az igazi hősi halottak, de onnan hazulról a mi bölcs, óvatos és mérsékelt vezéreinktől egyre kapjuk a szelid szemrehányásokat, hogy micsoda szemtelenség az, hogy mi még mindig vonakodunk tökéletesen és örökre meghalni, holott, az otthoniak már mászás köveket helyeztek rá a koporsóinkra és tömegsirunkat az utálat emléktáblájával már meg is jelölték. Nem jó dolog hősi halottnak lenni és én magános, hosszú és álom nélkül való éjszakákon, amikor a vánkosomon könyökölök, vergődve, vivódva sokat töprengek magamban azon, hogy vajjon, hogy is volt hát mindaz, ami idáig volt és vajjon helyesen történt-e mindaz, ami történt? Így megcsalva, így elhagyva, annyi hűtlenség, hijszegés és hitehagyottság láttára, ilyen kiábrándultan, ilyen egyedül állva, ilyen árván, mint a kisujjam, csoda-e, ha föltámad kinlódva és vérezve a gondolat bennem, hogy vajjon helyes uton jártam-e idáig, vajjon igazam volt-e mindig, vajjon egyáltalán nekem volt-e igazam és az igazak utját jártam-e? Tudom én, hogy sokat tévedtem, sokat hibáztam, hiszen az embernek joga van ahhoz, hogy gyarló legyen és én valóban éltem mindig ezzel az emberi jogommal, de az nem lehet vitás, hogy mindig minden lépésemet, a legjobb és legtisztább szándék vezette; de az Istenért, milyen utra tévedtem én és kikért, ugyan kikért verekedtem én egy egész elrontott életen át, hogyha így el tudtak hagyni azok, akikkel együtt mentem? Vagy minden hiba én bennem volna, vagy akikért a háború folyt, azok lettek volna méltatlanok és hálátlanok? Mert hiszen nemcsak engem hagytak el, elhagytak valamennyiünket, a nálamnál jobbakat, külömbeket, erősebbeket és érdemesebbeket is cserben hagyták. Hát milyen uton jártam, és milyen társaságba, micsoda bandába keveredtem én? Csoda-e, ha ilyen bus körülmények között a tisztességi szakmát halálosan unom és alábbi rezignált apróhirdetésemet teszem közzé:

Ki volna hajlandó rosszhirű, de jószándéku, öregedő purifikátort a becsület utjáról okosan letéríteni?

Sötét, magányos, igazán fekete éjszakákon bugyant ki belőlem az ilyen, kételkedő, önmardosó és mélyen megrendült hangulat, amikor úgy éreztem, hogy elhibáztam az egész életemet és új életet kellene kezdeni. Nagyon szenvedtem, nagyon gyötrődtem, nagyon összetörtem ilyenkor és minthogy gyakoriak voltak ezek a megtántorodásaim, hát hazudnék, ha itt, a vallomásoknak ebben az őszinte könyvében elhallgatnám őket, ha meg nem gyógnám, hogy ilyen is volt. Rendszerint az éjszaka hozta és a reggel ébresztő, drága, fénylő és gyógyító nap-sugara elűzte ezeket a zord hangulatokat és az erőm, a hitem, az ügyben és az eszmében való tántorithatatlan meggyőződésemmel visszatért. Beláttam, az egész szívemmel éreztem, hogy én nem tudnék új életet kezdeni, ha újra kezdeném, megint csak így csinálnám, újra így csinálnék én mindent. Emberekben lehet csalódnani, de az ügy, az üldözött eszme, az mégis csak az igazság, a becsület, a jószág megváltó nagy ügye és eszméje, az egyetlen, amiért élni, verekedni, szenvedni és csalódnani érdemes.

Annyi minden történt velem, nem csoda, ha olykor-olykor elfogy

a hitem és megtorpan egy kicsit, de azután újra, megint csak talpra állok és szaladok, rohanok, boxolok, végig rohanom ezt az egész életet. Hadd panaszkodjak egy kicsit, kedves olvasó, hadd mondjam el neked, hogy én még soha életemben nem mentem sétálva, nyugodtan az utcán, hogy én még soha sem pihentem, hogy én mindig siettem, mindig szaladtam, mindig rohantam, mert másoknak mindig sürgős volt valami. Mindig másoknak volt sürgős, mindig másokért kellett sietnem nekem, mindenkinek a baja az én bajom volt, mindenkinek a fájdalma fájt nekem, mindenkinek a könnye égetett engem, mindenkinek a sóhaja itt fütyürészett a szivemben, mindenki szomorúsága az enyém volt, mindenki bánata befelhőzte a homlokomat és mindig fájt, minden szenvedőért nagyon fájt a szívem. Azért volt annyi bajom, annyi dolgom, azért kellett folyton sietnem, szaladnom, loholnom és boxolnom, én mindig a szomorúságok, a bánatok, a könnyek és az igazságtalanságok okozóira, előidézőire és elkövetőire vadásztam, ezért lett belőlem ilyen vadállat. Engedd meg nekem, kedves olvasó, hogy most az egyszer, egyetlenegyszer kipanaszkozhassam itt magamat, hogy egyszer már az én bajaimról beszéljünk, holnap már újra nagyon kell sietnem, most egy órára cserben hagyok mindenkit és kiteszem ime, a szívemet és a lelkemet ide elébed, a durva tenyerembe. Nézd meg, hogy milyen megöregedett, elfáradt, szomorú szív ez, hogy mennyi minden történhetett ebben a szegény, dobogni is úzó, elgyengült, elhasznált és elfogyott szívben. Hogy mi minden mehetett végbe benne! Igen, elpanaszodom, hogy én még soha életemben nem voltam magánember. Én még sohasem mentem végig csöndes boldogsággal egy napsütötte utcán, nekem még nem volt időm elmélázni meghitt csöndes délutánokon, én még nem is vettem észre, hogy a napsütés milyen gyönyörű, hogy mennyi sok rejtett színe, fénye és ömlő, zuhogó árnyalata van, nem éreztem még soha, hogy mennyi szédítő és hűsítő jószag szálldos a levegőben, én az életnek sok-sok csudáját meg se láttam, észre se vettem idáig, ezt az egész furcsa felleges, csillogásos, rejtelmes, csudálatos életet meg sem néztem a mélyéig, pedig elröpült az ifjuság és azon veszem észre magam, hogy szürkül a hajam. Valami állandó láz önkívületében rohantam végig az életen, pedig szebb lett volna tán gyöngéden megfogni a kisfiu kezét és csöndesen, álmodozva, boldogan, halkán átsétálni az életen. Fáj minden, és sok mindent olyan nagyon, olyan mélyen sajnálok és a legjobban sajnálom szegény magamat. Csunya pályát választottam, rossz utra tértem, igazán kár értem, tessék elhinni, hogy jobb sorsra méltó ember vagyok.

Sok mindenre kell most gondolnom. Bihardiószegre, ahol kisfiu voltam, ahol szegény, robotoló ember volt az apám és ahol fájdalmas, küzködéses gyermekkorom volt és ahol haragudtam a gazdagokra, akiknek nem kellett dolgozni, merthogy az én szegény apámnak olyan sokat kellett robotolnia és mégis milyen szegények voltunk. Gondolok most sokat ifjuságomra, a váradi sivár és szép, küzdelmes és mégis, mégis felejthetetlen időkre, a Rédei-kertre, a Malom-utcára, Biró

Lajosra és Ady Endrére, a helyi lap munkatársaira; Adyra, akinek minden sorát, minden versét, minden vezércikkét és minden hírcikkét szomjasan és lelkendezve ittam. Senki sem tudta még Magyarországon, hogy kicsoda Ady, amikor én már teleirtam vele, az ő nagyságával a titkos naplómát és verset szavaltam tőle a nagyváradi Arany János-önképzőkörben. Kardeván tanár ur megértett engem, de a többi tanárokkal ellenséges viszonyban voltam és fiatal, kezdő váradi riportter koromban jól esett leleplezni őket, meg a diószegi gazdag zsidókat. Váradon már nem voltam egyedül, ott voltunk akkor együtt, egymás mellett Dutka Ákos, Antal Sándor, Haraszthy Lajos, Nagy Andor, Emőd Tamás, Hegedüs Nándor, az örökifju Fehér Dezső és ott volt a drága, zseniális Nyárai Antal, akit olyan nagyon szerettem és aki szintén elment azóta, amióta én világ csavargója lettem. Nyárai Tóni Kaposvárra is elkísért engem, a sétatéri arénában is rajonghattam érte és milyen bizarr visszaemlékezni a kaposvári és somogyi nagy csatákra, vad harcainra hetilapomban és később napilapomban a somogyi bicskásokkal, a hatalmas panamistákkal, milyen regényes, szép, meleg vidéki élet volt ez, hogy feledtem egész Somogyországot. Rossz és szomorú, hogy Nyárait sem fogom már többé megtalálni Pesten a New-York-kávéházban, ha egyszer még valaha arra visz az utam. Pest, a maga iszapos, kedves, piszkos, különös életével, a mi régi Budapestünk, itt kísért az emlékeimben, pedig biztos, hogy az is elpusztult ebben a nagy pusztulásban. Ebben a jóságos és szép, oltalmazó Bécsben a szegény emigráns Pestről álmodik. Mert mégis csak idegenek és megtűrtek vagyunk mi és értetlenül támolygunk a Ringen és behunyjuk a szemünket és oda álmodjuk magunkat az Andrassy-utca, a jól ismert, kedves pesti fák árnyas lombjai alá. És a Stadtparkban a Margitszigetről álmodunk és ott látjuk a kis szálló terraszán imbolyogni Krúdy Gyulát, ahogy ezüst haján megtörik a déli nap szivárványsugara. És a Praterben a liget fáinak jó szagát érzi az emigráns és hallani véli Bakti Gyula rekedt hangját. Vagy kérdezzétek meg Hatvany Lajost, hogy Hietzingben szédelegve nem Budát keresi-e, az ősi Tabánt és a Schloss-kávéházban nem az August-cukrászda kis páholyairól álmodik-e hazavágyó szíve? És megszólaltatta-e valaha valaki az elhagyott otthon utáni nosztalgiát nemesebb, tisztább, magyarabb és szívhezszólóbban zokogó hangon, mint Farkas Antal a „Gyermeksírás idegen kapualjban“ című megrendítő versében? És a Stephans-kirchenél a Mátyástemplomra kell gondolni és ha szól a bécsi harang szava, akkor mi a Bazilika harangjának komor ércszavát véljük hallani. És minden kis bécsi utcában fölfedezünk valamilyen hasonló pesti utcarészletet és akkor úgy igazítottuk és hunyorítottuk a szemünket, hogy egészen olyanok lássék, mint a pesti és örökké illuziókban élünk, álmokban járunk és halljuk a Rákóczi-ut lármáját és a Kärntnerstrassen a Kossuth Lajos-utca és a Váci-utca kirakatait nézegetjük és a Rechte Wienzeilen az „Arbeiter-Zeitung“ háza körül keressük a Conti-utcát, a „Népszavá“-val és Floridsdorfban a Külső Váci-ut munkásaival akarunk találkozni. A Muzeum-kávéházban

a New-York-kávéház aranycirádáit keresi a szemünk és — nagy gyöngeség, de — én megkívánom olykor az Otthon-kört, minden züllöttségével, csirkefogójával, szeméjtével, rossz szagával, kártyaszobájával, Szomaházyjával, Nadas Sándorával és Eröss Gyulájával együtt. Gyógyíthatatlan betegség az, örekre eljegyezve lenni a magyar pestissel, iszonyu és sújtó teher az, magyar átokkal a fejünk fölött, kóborolni a világban, reménytelen és viszonzatlan szerelemmel a szívünkben Magyarország urai és megrontói ellen, vágyódni haza, sóvárogva, láztól kicserepesedett szájjal és ugyanakkor a legszentebb kötelesség ellenállhatatlan parancsára mindent megtenni, hogy hazafelé vezető utunkat eltorlaszoljuk, folyton csak azért küzdeni, dolgozni, verejtékezni, vérezni, hogy soha, de soha ne kerülhessünk vissza oda, ahova a szívünk minden vérével és minden dobbanásával, a lelkünk minden áhítatával, minden rossz és elnyűtt idegszálunkkal, a testünkkel vágyva vágyunk. Szomorú dolog, nehéz dolog magyar emigránsnak lenni. Hazamenni akarni és közben élet-halál harcot folytatni azok ellen, akiktől a hazamenetel függ, szóval csak azért dolgozni éjjel-nappal, hogy haza pedig belátható időn belül ne juthassunk: tragikus, nehéz sors ez, lélek legyen, amelyik sokáig bírja és energia legyen, amelyik fel nem őrődik ebben a háboruban. Nehéz, hazaszálló sóhajokkal, lehorgasztott fejjel állunk itt a világban és nem tudjuk hova menjünk, merre induljunk és csak azt tudjuk, hogy utolsó csepp vérünkig harcolni kell és harcolni fogunk a magyar nép vérvívó hóhérai ellen, tehát belátható időn belül nem igen fogunk feketét inni az Abbazia-kávéház terraszán és aligha fogjuk látni a Palermo-kávéház kedves, könnyelmű közönségét és mostanában, május elsejéken nem látjuk nyilni pesti promenádokon a drága, jószagu, virító munkásokokat és csak a szívünkkel veszünk már mi részt pesti munkások nagy, szép, lelkendező májusi ünnepén...

Hadd huzzam hát a fületekbe, hogy mi is az: magyar emigránsnak lenni. Kimenni a bécsi Ringre és megállni és nem tudni, hogy most pedig hova menjünk, merre induljunk, mert hiszen nincsen annak a világon semmi célja, hogy csak a Ring másik oldalára is átmenjünk, onnan ismét vissza szoktunk térni és éppen olyan céltalanul állunk az utcán, mint amikor utnak indultunk. Semmi, de éppenséggel semmi értelme, semmi célja nincs annak, amit csinálni akarunk, amit nem akarunk csinálni; érted, olvasó, az egész életünk, úgy, ahogy itt éljük, ijesztően és háborzongatóan céltalan, minket sehol senki nem vár, mi senkinek sehol nem hiányzunk, mi rémült alvajárók vagyunk ebben az idegen városban, valahogy kilógunk a bécsi életből, mi sehova, senkihez nem tartozunk, kiestünk, kikapcsolódtunk magából az életből is és mindennap újra kezdjük és mindennap újra próbáljuk és mindig, mindig beleütközünk az iránytalanság és céltalanság fekete sziklájába. Itt állunk a Ringen és nem tudjuk, hogy mit csináljunk és érezzük, hogy annak sincsen semmi értelme, hogy itt állunk. Nélkülözhetőnek lenni, elfelejtődni, hiszen ez az emigráns-sors. De ennyire mindig és mindenhol fölöslegesnek lenni, jaj, ez nagyon nehéz. Szaladni a Carlton-

kávéházba és várni a délutáni lapokat, a híreket, hogy hátha mégis csak történik egyszer már valami. Hát nem történik. Menni a Muzeum-kávéházba, böngészni a reggeli lapokat, mégis csak lesz már valami biztató, valami bátorító hír: oh, hírek azok vannak, de nem merünk már bizni, nem szabad hinni, mert ugyis csalódní fogunk, mert hiszen történhetnek dolgok mindenki számára, de a mi számunkra nem történik semmi. Rohanni a telefonhoz és azután visszajönni a telefonfülkéből, még mielőtt telefonáltunk volna, mert közben rájöttünk, hogy ez sem érdemes, ennek sincs értelme, hiszen nincs is kinek telefonáljunk. Tehetetlennek lenni, és látszólagos aktivitásunk mellett is elviselhetetlenül, kibírhatatlanul, fájdalmasan és vérezőn passzívnak lenni, tétován, révedezve, bizonytalan léptekkel sietni, menni, újra visszajönni, az utca egyik oldaláról az utca másik oldalára átbállagni, azután megállni, pihenni és újra kezdeni, minden nap, minden órában ismét előlről kezdeni és folytatni, folytatni, folytatni ezt a cikk-cakkos céltalan, értelmetlen, bizonytalan és végeláthatatlan utat: ez, oh igen, valahogy ez az: magyar emigránsnak lenni. Ritkán engedi meg az ember magának, hogy ilyen egészen, ilyen nagyon levetkőzzék, hogy megmutassa, hogy milyen nagyon nem félelmetes, hogy milyen didergő, elesett és megtorpant az ember — neglizsében. De ha egyszer ilyenek vagyunk, ha ilyen küzködve, ilyen vergődve, ilyen roskadtan morzsolgatjuk immár három esztendeje bujdosó életünket, akkor szabad tán egyszer könnyíteni magunkon azzal, hogy végre elmondjuk azt is, ami a szívünkön fekszik; hogy az ellenfél táborában — jobbra és balra — a káröröm kurjantásai cikkáznak föl, az engem nem zavar, nem is tulságosan érdekel, azzal törődjenek a politikusok, az államférfiak és a vezérek, akiknek állandóan bizonyos kötelező, méltóságteljes és illuziótkeltő pózban kell állaniok a nyilvánosság előtt. Ők nem is mutatkoznak gyöngye embe-
reknek soha, ez az ő dolguk és kötelességük. Én azonban, aki se államférfiu, se vezér, se politikus, se semmi, de semmi soha nem akartam és — egész őszintén — a jövőben sem akarok lenni, én, mint jó közkatoná, vagy mint felelőtlen elem, megengedhetem magamnak, hogy néha-néha elszóljam magam. Ez a kis könnyelmű őszinteség nem árt, a mi alaposan megbomlott sorainknak és nem is fog sokat használni az ellenségnek, amely az én részemről amugy sem fog pardont kapni soha. Változatlanul azon az állásponton vagyok — s ezen mitsem változtat, hogy a magam gyöngéjét is lelepleztem — hogy a jobb sorsra méltó Magyarországot megszállva tartó ellenséges fehér rablógyilkos hordák ellen nekünk emigránsoknak szakadatlanul kell folytatnia harcot és én a magam részéről ezekkel a véres és piszkos kezű tömeggyilkosokkal soha, de soha nem tudnék békét kötni. Pedig — mint fentebb meglehetősen őszintén kisírtam magamat — nagyon, de nagyon szeretnék már hazamenni Magyarországba ...

*

Idáig elérve, immár az olvasó is láthatja, hogy valóban nem volt céloom, ugynevezett politikai megnyilatkozásokat eszközölni ebben a

a könyvben s hogy a szerző valóban betartotta azt, amit rezignált előszavában ígért: nem arrogálta magának a politikai iránymutatás jogát, hiszen maga is némileg irányt vesztetten támolyog a vad idegenben. Nem lépett fel történetírói igényekkel sem, egyszerűen csak őszinte és becsületes egyéni vallomásokot tett az utolsó esztendőök kis és nagy eseményeiről, igyekezett elmondani egyetmást abból, ami igaz. Szubjektív, rapszodikus, de mindig őszinte vallomásaimnak elérkeztem hát a végére. Jó volna és illendő volna mégis megállapítani itt bizonyos bus és tanulságos összefoglaló igazságokat. Én soha nem siettem meghalni idáig sem és nem ambicionálom a halált ma sem. Mindig izgalomba hozott és felbőszített az a dolog, hogy milyen borzasztó az, hogy egy szép napon én meghalok és a föld azért tovább forog keserű levében, mintha én soha nem éltem volna, mintha mi sem történt volna, minden zavartalanul folyik tovább, az élet nem áll meg egyetlen pillanatra sem, a nap ép úgy kisüt, mint amikor én még életben voltam, az akácvirág ép olyan szagos, mint azelőtt és az emberek éppen úgy loholnak, dolgoznak, henyélnek, esznek, szeretnek, ölelnek és élnek, mint azelőtt, mint hogyha én meg sem haltam volna. Elviselhetetlen, rémes és gyötrő gondolat volt a számomra mindig, hogy ugyanabban az órában, sőt ugyanabban a percben, mikor én örök álmra hunyom le szürkés-kék szememet, szőke bakfisok és fekete asszonyok izgalomtól kipirult arccal sietnek randevura. Hogy tehát még sem én vagyok a világ közepe, hogy olyan tulságos lényeges sem vagyok, hogy egy szegény nyavalyás ágról szakadt ember vagyok, aki egy napon csendesen lehányatlik és nem történt semmi, megy minden tovább a régiben és az élethez címzett csudálatos és tragikus cirkusz, minden más szereplője változatlanul fellép, műsorváltozásról szó sincs: milyen nagyon, milyen végtelenül szomorú ez. Nem is tudtam soha végig gondolni ezt a gondolatot, mert közben nagyon elszontyolodtam és kinzó erővel tört rám az izgatott és soha ki nem elégülhető kíváncsiság: a halálom után visszanézni, ha csak egy félóra is, megnézni, hogy mi történik itt a világban, az országban, a városban, az utcában és a házban, ahol én éltem, mi történik most, amikor már nem vagyok itt. Hát kérem, ez a nagy-nagy kíváncsiságom, hogy a halálom után milyen is lehet majd a tovább szövődő élet, ez a gyermekes kíváncsiságom végre bus kielégülésre talált. Én azt gondolom, hogy valahogy úgy lesz a világban az én fizikai halálom után, mint ahogy most van — Magyarországon, ahol én lényegileg meghaltam. Nem jó dolog, mégsem jó dolog az embernek tulélni a saját halálát, mert rossz látvány az, nézni a nevető örökösöket és nézni a zavartalanul tovább élő embereket. Elmenni és itt hagyni mindent, ami a mienk volt és ami nem is volt a mienk, de ami szép volt és itt hagyni azt is, ami csunya volt és mégis-mégis érdekes volt és itt hagyni azt, amiért mi harcoltunk, amit mi veredünk ki, amit mi teremtetünk meg, amiért mi dolgoztunk, mi szenvedtünk, itt hagyni a munkánk, harcunk szenvedésünk minden eredményét, itt hagyni ezt az egész rejtelmes, drága, gyönyörű életet és azután egy kis ablakocs-

kán keresztül, távozás után, visszanézni és látni a derült arcu lakmározókat, látni mindent és mindenkit, ami, és aki itt maradt, látni azt az egész életet, amiből mi kihullottunk: hát ez nem szép, ez nem jó, ez csunya, ez rossz, ez szivszorító. Pedig, ha az emigráció haza néz Magyarországra felé, hát bizony ez a látvány tárul szegény, káprázó fátyolos szemei elé. A meghalt ember után itt maradó élet olyan lehet, mint amilyen az emigráció csöndes kinszenvedése után való élet most Magyarországon. Legyünk kegyetlenül őszinték és becsületesek önmagunkhoz és valljuk csak be, hogy — pillanatnyilag legalább — az emigráció meghalt Magyarországra nézve Magyarországon legalább úgy történnék a dolgok, mintha az emigráció nem is volna a világon, tőlünk teljesen, de teljesen függetlenül, a velünk való minden összefüggés nélkül csinálják a dolgokat, csöndes és ujjongó hozzájárulásával, hűtlen és nevető örökösainknek a szociáldemokrata vezérkar jelentékeny többségének. Valahogy úgy fogunk „kinézni“ halálunk után, mint ahogy most „nézünk ki“ Magyarországon. Igen valahogy ilyen lesz a halál utáni élet...

Ridegebb prózában úgy lehetne ezt a helyzetet kifejezni, hogy — akarva nem akarva — kivonódtunk a forgalomból és hazafelé való jelentőségünket elvesztettük. Az életünk csak látszatelet, kedves és szomorú bujdosó társaim, ne áltassuk magunkat, ne éljünk hamis illúziókban, ne szimuláljuk az élet, mert meghaltunk kérem, lekerültünk a napirendről. Amit mi még itt csinálunk, az nagyon becsületes, nagyon önzetlen, nagyon megható, de igen-igen céltalan és reménytelen dolog: ok, cél és remény nélkül való belekiabálás a levegőbe. Immáron úgy vagyunk, olyan soká tart, hogy a mi harcunk fájdalom, céltalan és viszhang nélkül való belekiabálás jelenleg a verőfényes, őszi levegőbe, azután — nyugodtak lehetünk — a fagyos, ködös téli levegőbe, aztán ismét a langyos, virágillatos tavaszi levegőbe és megint az őszibe és így tovább, ki tudja meddig még, hogy hány-szor hullnak még le ama bizonyos legendás, optimista és vérivő császároktól is aposztrofált zizegő falevelek? Az emigráció óriási munkát végzett, de betöltötte történelmi feladatát, túlélte önmagát. Ridegebben és üzletszerűbben, de mindenestre realisabban úgy lehetne ezt kifejezni, hogy a mór megtette kötelességét, a mór elmehet, sőt az új korszak élelmes üzletembere még sommásabban akarván elintézni a dolgokat, a mór mindjárt meg is dögölhet. Valamikor — nem is olyan régen — a legnehezebb időkben a magyarországi események súlypontja az emigrációban volt. Amíg ez a helyzet így volt, addig az emigráció a legbecsületesebben, a legodaadóbban és a legönfeláldozóbban teljesítette nehéz kötelességét. A helyzet azonban gyökeresen megváltozott, ma már Magyarországra helyeződött át az események súlypontja és ma már nem az emigrációnak kell harcolni az otthoniakért, hanem az otthoniaknak kellene harcolniok az emigránsokért. Itt van a baj. Az emigráció félelmetes konkurenciát jelent az odahaza fölszínre vetődött új vezéreknek, akik birtokban akarnak maradni, vezérek akarnak maradni és nem kívánják vissza az emigrációt, amely-

nek soraiban majdnem kivétel nélkül itt van a régi szociáldemokrata párt egész elitgárdája. Istenem, ki mindenkinek kellett meghalnia, börtönbe jutnia és külföldre menekülnie addig, amíg ez a mai vezetőség került ki az élre és került be a parlamentbe. Mindenkor kellő tisztelet természetesen az otthon levő csekély és kiváló kivételnek. Mindenesetre szabad tán megállapítanunk azt, hogy ha a szociáldemokrata vezeték és képviselők csak fele akkora komolysággal, őszinteséggel, becsületességgel, elszántsággal, bátorsággal és kötelességtudással harcolnának az emigrációért, mint amennyi komolysággal, őszinteséggel, becsületességgel, elszántsággal, bátorsággal és kötelességtudással az emigráció harcol az otthon szenvedő munkásságért, akkor másként állana ma már a helyzet. De az emigráció nem paktált le Horthyékkel, az otthon levők bőrére és számlájára, ám Peyerék igenis lepaktáltak Bethlenékkel az emigráció bőrére és számlájára. Vagy nézzen Peyer Károly a Bethlen István szemébe és mondja azt, hogy ez nem igaz. De hiszen nem is az emigráció sorsa a legfontosabb, sokkal fontosabb és égetőbb a bebörtönzöttek és az internáltak sorsa, mert az a rémes és az a kétségbeejtő, hogy huszonöt szociáldemokrata képviselő ellenére bebörtönzöttek és internáltak még mindig vannak. Hát ez megfoghatatlan! A szociáldemokrata képviselők pontosan tudják azt, hogy bebörtönzött és internált elvtársaik párthatározatnak engedelmeskedtek, a pártfegyelem parancsszavát követték, amikor kötelességszerűen pozíciót és munkát vállaltak a proletárdiktatúrában, mint a hogy kötelességszerűen pozíciót és munkát vállaltak — majdnem kivétel nélkül — maguk a szociáldemokrata képviselők is. Kár ezt még mindig körömszakadtig tagadni, itt volna már az ideje annak, hogy szociáldemokrata képviselők ott a nemzetgyűlés színe előtt emelt hangon és büszkén vállalják, hogy igenis becsületesen részt vettek a kommunben és nehéz szívvél végezték a maguk tisztességes szociálista munkáját olyan időkben, amikor ennek a munkának szociáldemokrata szellemben való elvégzése nem bűn, hanem a legnagyobb érdem volt. A szégyenletes mosakodásból és gyáva megtagadásából az elvégzett és mindenkor büszkén vállalható forradalmi munkának — már elég volt. Nincs már erre semmi szükség, nem olyan erősek ma már az ébredők és álljon fel végre a nemzetgyűlésen Peyer Károly társaival együtt és mondják meg, hogy az mégis csak türhetetlen és mégis csak szégyen-gyalázat, hogy amikor ők ott husz egynéhányan annak ellenére, hogy a kommunben beszédeket tartottak, munkástanácsi és szovjettagok voltak, direktóriummi tagok, kormányzótanácsi megbizottak voltak, annak ellenére, hogy ők is szocializáltak, rekviráltak és becsületesen végre hajtották a szovjet-kormány összes rendeleteit, ime mégis szabadiában vannak, sőt nemzetgyűlési képviselők is lehetnek és ugyanakkor hasonló cselekedetekért izgatás, hivatalos hatalommal való visszaélés, pénzhamisítás, rablás, lopás, csalás, sikkasztás, személyes szabadság megsértése, gyilkosság és egyéb hamis címeken és alaptalan vádak ürügyén börtönben és internáló táborokban tartanak sok ezer derék szociáldemokratát. Mondják meg Peyer Károlyék

ott a nemzetgyűlésen, hogy az a kétféle igazságszolgáltatási rendszer, amely az egyik „bűnöst“ börtönbe veti, a másik „bűnöst“ viszont nemcsak szabadlábon hagyja, de törvényhozóvá engedi megválasztani, hogy ez a részrehajló igazságszolgáltatási rendszer világszégyene és vagy engedjenek ki nyomban valamennyi bebörtönzött és internált politikai foglyot, vagy csukják be oda közéjük a szociáldemokrata képviselőket is. Másképp, apró és csalafinta amnesztia alamizsnákkal ezt a kérdést megoldani nem lehet és éppen, mert a szovjetviselt szociáldemokrata képviselőkben hiányzik az őszinteség bátorsága és a beismerés büszkesége, azért történhetik az meg, hogy egy Pekár Gyula is bátorságot vesz ahhoz, hogy a szociáldemokrata képviselőket megugassa.

Könnyű nekünk, innen a védett Bécsből bölcs és bátor tanácsokat adresszálgatni az otthonlevőkhöz, gondolja erre lassan és nehezen megmozduló kis agyával Peyer Károly. Gyakran hangzik felénk ez a látszólag egészen jogos szemrehányás. Hát először is nem olyan könnyű, mert lelkiismeretlenül és könnyelműen nem tanácsolnánk mi az otthoni elvtársaknak semmi veszélyes dolgot. Ha felelőtlen elemek vagyunk is, senki sem érezheti nálunknál jobban a felelőség súlyát. De — pardon — vagyunk néhányan az emigrációban, akik olyan áron, annyi koncesszióval, mint Peyer, szintén hazakerülhettünk volna. Csak olyan nagyon kellett volna akarni, mint amilyen nagyon ő akart. Garami Ernőnek például nem is kellett volna olyan nagyon akarnia, neki csak egészen kicsit kellett volna akarnia és akkor otthon lehetne és hol volna akkor Peyer a vezéri rangtól? Pedig Garami még csak nem is szocializált, jelen sem volt, amikor Magyarországon kommün volt, de nem tételezhető fel, hogy ő miniszter vagy akár csak törvényhozó létére is el tudná viselni azt, hogy elvtársai még most is, még három év múlva is börtönben rothadjanak. Kell-e mondanunk, hogy mindezt pusztán és kizárólag csak a magam szerény nevében üzengetem haza Pestre, egyéni vállalkozásom ez a megszólalásom is, mint minden eddigi, mert hiszen én mögöttem, a kis fiamon kívül senki sem áll. Ő az egyetlen ember, aki politikailag is teljesen egyetért velem. Egyébiránt változatlanul egyedül és a saját tétova lábaimon állok, meglehetősen magamra hagyva és vadvirágoktól szegett, magamvágta, nem mindig szabályos ösvényemen egyedül megyek, ritkán találkozva megértő és helyeslő szóval, vagy biztató és bátorító tekintettel. Biztatásra és bátorításra egyébként nincsen is szükségem, mert én már tartósan bizni nem igen tudok és a bátorságom is olyan gyöngye lábom áll, hogy nehéz rajta egy-két jó szóval vagy tekintettel segíteni. Ahogy Pesten szokás mondani, égett ember vagyok, aki nagyon ráfizettem a bátorságomra, aki minden nap újra és újra meggyőződik arról, hogy nem volt érdemes. De azért — mondtam már — megrendíthetetlenül megyek tovább ezen az uton, amely annyira az élet és maga a levegő a számomra, hogy már nem is hit, nem is meggyőződés, nem is akarat kérdése, hanem valósággal mechanikus dolog, tisztára technika, hogy önkéntelenül tovább megyek rajta.

Én igazán a szívem mélyéig hálás vagyok Bécsnek, hogy ilyen jó hozzánk, hogy így megoltalmazott bennünket, de azért éreznem kell folyton mégis, hogy végeredményében mégis csak megtörték vagyunk itt, hogy feleslegesek vagyunk, könnyen nélkülözhetőek vagyunk, mi mindig, mindenkinek a terhére vagyunk és nem hiányzunk senkinek. Engem mostanában nem is nagyon nehéz megalázni, mert hiszen folyton érzem életem ideiglenes és átmeneti jellegét, hogy idegen vagyok és az önérzetemet csöndesen elaltattam, hiszen amugy sem vághatnék oda a kedvem szerint. A kedvem szerint? Hát van még nekem kedvem? Rossz dolog az, hogy én most sehonnan soha nem késhetek el, hiszen nem várnak engem sehol és mégis mindig sietek. Istenem, milyen jó volt, amikor én még elkéshettem! Valamennyien kis kezdők lettünk ismét és deresedő fejjel kell új életet kezdenünk. A gyerekeink velünk együtt élnek ezt a reménytelen, hányt-vetett cigány életet, becsületben megőszült, munkában megrokkant kiváló közéleti férfiak verejtékezve szortirozzák a bélyegeket, mint szorgalmas bécsi bélyegkereskedők és mintaárakkal nyargalnak végig a városon, hogy eladjanak valamit és kis dohos műhelyükben írógépet javítgatnak kora reggeltől késő estig: lehet-e mély meghatottság nélkül nézni az emigrációban Weltner Jakab, Kis Adolf és Böhm Vilmos fáradt alakjára?

Vettétek-e észre, hogy a Pestről olykor-olykor fölránduló elvtársaink, akiknél mi valamikor különb emberek voltunk, milyen jóakaratu leereszkedéssel, milyen elnéző és megbocsájtó és jóságosan feddő hangon beszélnek velünk, szinte azt mondják, no, azért nem baj, hogy még mindig éltek, hogy itt vagytok, kicsit ugyan kellemetlen a dolog, kicsit teher is nekünk, de mi jó fiuk vagyunk, mi megbocsájtunk nektek, csak maradjatok szép nyugodtan, csöndesen itt, legyetek szerények, viseljétek ám jól magatokat. Nem a fehérek, nem az ellenfelek, hanem az otthon élő elvtársak közelednek felénk ezzel a vérlázító, leereszkedő megbocsájtással és elnézéssel és lassankint már hálásak is vagyunk nekik, hogy hiszen hazuról jönnek, Pestről érkeznek és ime milyen derék emberek, nem is néznek olyan nagyon le bennünket, sőt — no nem a Ringen, hanem mellékutcákban, négy fal között — még szóba is állnak velünk, megveregetik a vállunkat, néha ugyan a mutató-ujjukkal hamiskásan és fejüket rosszalólag csóválva megfeddnek bennünket, de ez csak aféle atyai feddés, amiért még hálásnak is kell lennünk, mert alapjában véve mégis csak bátor és szép dolog tőlük, hogy ilyen kedvesek hozzánk, hogy így szóba állanak velünk, hogy beszédbe ereszkednek az ilyen szedett-vedett bélpoklos emigráns népséggel. Már jó magam is néhányszor rajtacsíptem magam, hogy egészen le vagyok kötelezve, meg vagyok tisztelve, valósággal hálás és meghatott vagyok, ha néha-néha — no, nem gyakran — leereszkedik hozzám és szót vált velem egy ilyen Magyarországon élő boldog konstruktív és konzolidált férfiu. Igen, rajtakapom magam, hogy én már magam is lenézem az emigránst, hogy az emigráns már én előttem sem ember. Szó, ami szó, nagyon lecsusztunk, kissé másodrendű emberek lettünk és terhére vagyunk mi mindenkinek, még önmagunknak is.

Mi lettünk ama bizonyos szegény rokon, akit az egész jól szituált család szégyel, röstel, letagad, megtagad, akivel a főbb utvonalakon nem szívesen találkoznak, akivel csak titokban tegeződnek, aféle rongyos, kopott mellékutcai családtag vagy ismerős vagyunk mi emigránsok, vagyunk az a bizonyos rossz fiú, aki szégyent hozott a család fejére, csuffá tette az egész familiát. Mi olyan mindenkitől idegen, senki számára nem kívánatos, terhes és bélyeges elem vagyunk, akit senki sem vall magához tartozónak és aki csak egy szivességet tehetne már az életben a bajtársainak: ha ugyahogy van csendesesen és örökre eltűnne. Rossz, nagyon utolsó dolog emigránsnak lenni, hiszen mi ránk még a bebörtönzöttek egyike-másika is neheztel azért, mert szabadlábban vagyunk, mert mi nem vagyunk bezárva és az otthoniak kivétel nélkül haragusznak, mert még mindig vonakodunk fizikailag meghalni. Hovatovább valóságos büntudat alakul ki az emigráció lelkében, egyenesen lelkiismereti furdalásokat érzünk és elhiszük és természetesen tartjuk, hogy aki otthon van Magyarországon — fehér, vörös vagy rózsaszínű — az mind különb ember, mint amilyen a mi tépett-kopott vándorló csapatunk és így bizony: az estéink egyre szomorubbak, egyre sivárabbak, egyre riasztóbbak lesznek. Mi lesz velünk? A családok és a kiábrándulások pofoznak bele bizonyos pesszimista és szentimentális lírába, amelyben végül is elmerül minden aktivitás és minden realitás. Ugy érzem néha, hogy arra a pontra érkeztem vissza, ahonnan vagy husz esztendővel ezelőtt írói álmokkal a szivemben elindultam. Költőnek kellene lenni, ha Ady Endre nem írt volna közben verseket. Tudjátok-e már most, hogy mi az: emigránsnak lenni? Ha nem tudátok, hát az utolsó akkordokat is elhuzom a fületekbe, ide hallgassatok! A szivünkben vérző mély fájdalommal és reszkető irigységgel gondolni arra, hogy az öreg Schöner, a morózus Marcievics és a derült Hahn, hogy robotolnak most a Conti-utca 4 számú házban, a „Népszava“ szerkesztőségében. Irigykedve gondolni az ő fáradságos és tetet-lelket őrlő napi munkájukra: ez, hát ez emigránsnak lenni. Vágyva-vágygni arra, hogy még egyszer szabad ellenzéki polgárok, robotoló, szerény közkatonák lehessünk, egyszer, csak még egyszer Pesten és könnyes szemmel szépnek látni mindazt, ami volt és ami elmúlt: emigránsnak lenni...

Sokszor nyugatról is érkezik egy-egy barátunk, aki elhozza nekünk magával Páris szédítő parfümjét, London imbolygó, misztikus ködét és New-York szabadságot, jogot és emberi méltóságot sugárzó tiszta napfényes levegőjét. Nyugatról még mindig a kultúra, a haladás, a szabadság jó szaga árad felénk, akiknek a mellén a magyar középkor terpeszkedik és akiknek szemében, ami nyugaton van, az magyar viszonylatokban megközelíti az ideált. Szóval időnként friss, üdítő és jőzanító légáramlások csapnak meg és ilyenkor érezzük, hogy a magyar határokon kívül is van élet, hogy igazi élet csak a magyar határokon kívül van, hogy nem szűnik meg minden ott, ahol szegény, szűkre szabott Magyarország határa végződik, hogy azon túl is történnek még dolgok és Magyarországon kívül is lehet, érdemes élni, sőt a

világon mindenhol érdemesebb élni, mint a mai Magyarországon. És ilyenkor a szívünk és a lelkünk legmélyéig érezzük, hogy mi azért harcolunk, azért csalódunk, azért szenvedünk és azért vagyunk emigránsok, hogy egyszer Magyarországon is olyan élet virágozzék ki, amilyenek szaga, ize, levegője nyugat felől árad erre. Ilyenkor érezzük, hogy mi mégis csak az új, a megszépült, a megjavult Magyarországért harcolunk, hogy azért lettünk mi világ vándorai, hogy a magyar nép felszabaduljon és európai, szabad, boldog magyar élet viruljon ki ott a Duna-Tisza közén a barbároktól meggyalázott magyar ugaron, ahol születtünk, ahová minden érzésünkkel, minden idegszálunkkal visszavágyunk és ahol mindig mi voltunk hitben, jószándékban, becsületben a legkülönbek, legigazabbak és a legtisztábbak. Hogy mi magunk valaha kerülünk-e még birtokon belül, hogy vezet-e haza egyszer büszkén, szabadon és győztesen az emigráció útja, az bizonytalan, de a jövőndő szempontjából nem is fontos. A mi egyéni életünk és sorsunk szomorú és tragikus, de megér minden szenvedést és minden áldozatot, ha legalább a gyermekeink magyar élete lesz szép. Pedig az szép lesz, ezzel a mindig-mindig visszatérő, ezzel a soha nem fogyó hittel megyek tovább a magam szenvedés és szomorúság szentelte, magányos vándorutján... A jövőndőért, a szebb és boldogabb magyar jövőndőért élünk mi száműzetésben, ez a gondolat melegítse át fásult, kihűlő szívünket és minden megtántorodáson át is újra és újra higyjük el, hogy a mi szenvedéseink, a mi idegen országutak porában elhulló könnyeink, a mi vérünk-vcrejtekünk és a mi hazaszálló sóhajaink fogják megtermékenyíteni és virágérelővé nemesíteni a kietlen és mostoha magyar ugart.

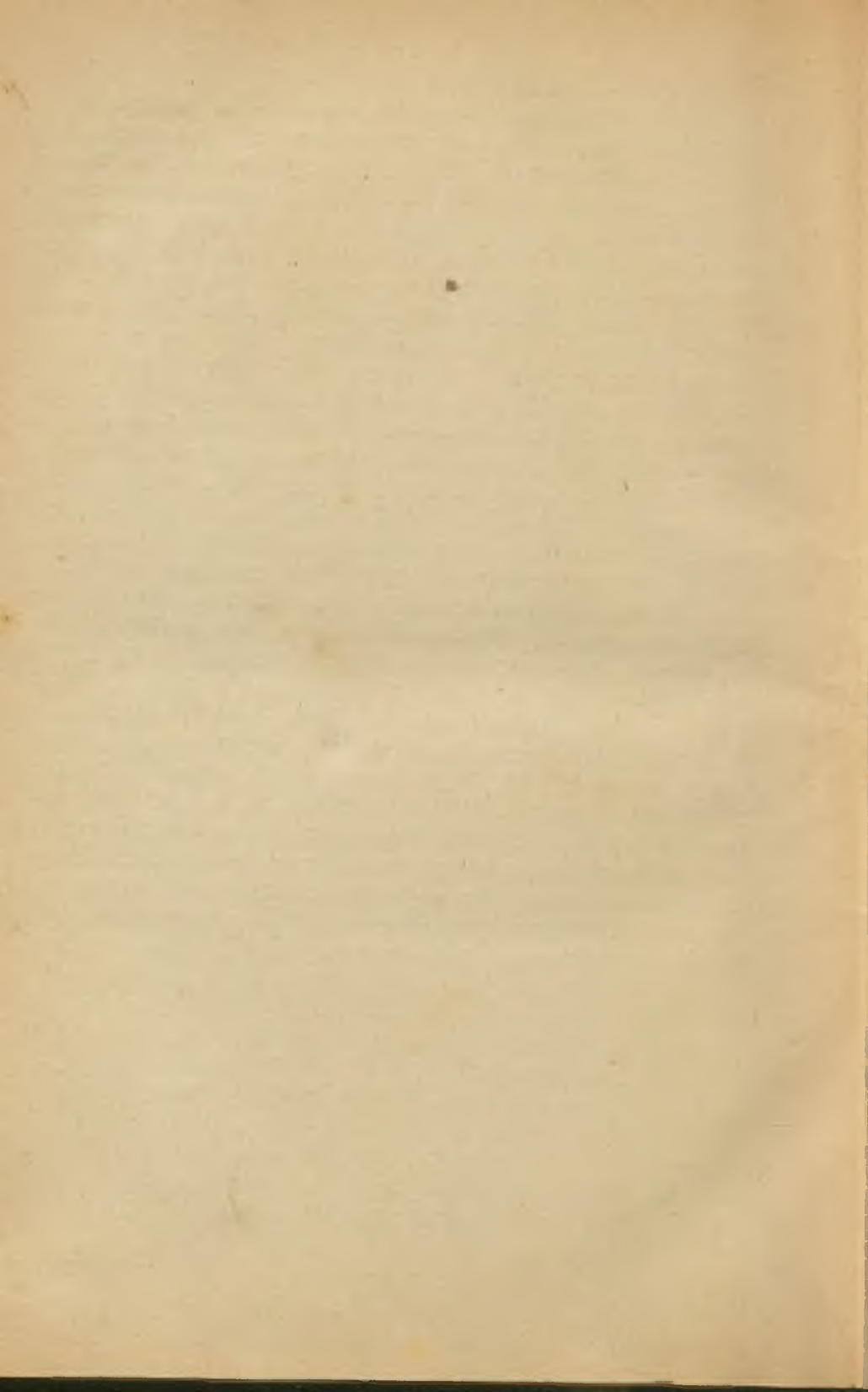
ÜZENET A SZÁMKIVETÉSBŐL

Ezeket kellett ideírni a merengő fehér papirosra, ezeket diktálta ide valami, amit lehet tán lelki kényszernek nevezni, esetleg más meghatározása is lehetne, mindenesetre valami, ami egészen, de egészen belülről jön. Három esztendő üzőtsége, hajszoaltsága, megpróbáltatásai kis örömök, nagy szomorúságok, csalódások, kiábrándulások, szép álmódosítások és csunya ébredések vergődnek ezekben a sokszor kusza és rapszódikus sorokban, amelyek azért ilyenek, mert így buggyantak ki a szivemből. Most, amikor végiglapozom ezeket a lihegve és szenvedve írt oldalakat, most látom, hogy nem tudtam kiadni azt, ami bennem volt, ami folyton égetett, de hiszem, hogy az olvasó egy-egy hangból megérzi, megtudja és meglátja, mindazt, ami énbennem élt. Tanulságot én nem tudtam levonni mindabból, ami velem és körülöttem történt, egészen prózaian talán úgy lehetne mondani, hogy fájdalom, én máig sem lettem okosabb. Én csak átéltem és végigszenvedtem ezeket az ugynevezett történelmi időket, de mindabból, ami itt végbement, én nem tudok konzekvenciákat levonni, ezt magam is a bölcsesektől várom. Miért történt tehát mindez és mi történjék ezután?

Ugy érzem, hogy valahogy ma is az vagyok, aki hatesztendőskoromban voltam, amikor a diószegi virágos kertben lábujjhegyen, féltve és óva elkerültem a hangyaturást, nehogy a nyüzsgő kis állatkákra rálépjen gyermeklábam, nehogy életeket oltsak ki. A legdrágább és legnemesebb érték az emberélet és aki ez ellen támad, akár háborus-, akár forradalmár-, akár ellenforradalmár-lobogó alatt, az mind ellenségem nekem és azzal én szembefordulok. Aki Marx igéivel a száján gyilkol, az is gyilkos és aki Jézus Krisztus szent nevében öl, az is gyilkos az én beteg ideológiám világában. Az emberi élet mindenek felett való, szent és sérthetetlen mivolta az én evangéliumom, itt nem ismerek tréfát, nem tudok koncessziót tenni, itt nem alkuszom, itt valósággal merev, dogmatikus vagyok, tehát a végtelékig ellensége

minden véres terrornak. A szenvedő ember krisztusi védelme és méltó felszabadítása, ez az egész program, amely betölti a szívemet, a lelkemet, egész felzaklatott és elrontott életemet. Megvédeni és felszabadítani a legmegsiratnivalóbb teremtményét a világnak, megvédeni és felszabadítani az elnyomott, leigázott és szenvedő embert: mikor lehet ezzel a hittel, ezzel a rövid, de halálosan komolyan vallott programmal hazamenni Magyarországra? És — annyi csalódás, annyi hitszegés után — kihez kellene nekünk hazamenni, hova kellene nekünk odaállni, egyáltalán ki az Magyarországon, akivel az én vértől és szennytől tiszta kezemmel még kezet lehetne fognom? Kinzó, gyötrő kérdések ezek, amelyekkel elbirkózom álomtalan, reménytelen és megvirradni soha nem akaró éjszakákon. Kár, hogy a mi gyónó, valló és hazaüzenő, őszinte beszédünk elől még mindig elzárják azok a szívek, amelyekhez mi szólunk és amelyeknek még ma sem szabad meghallani a mi szavainkat. Pedig ezeken a lapokon milyen leplezetlenül elmondtunk mindent, amihez megtaláltuk a szavakat, ami olyan erős volt bennünk, hogy nem merült el érzéseink és hangulataink gazdag temetőjében. Akikkel szellemi közösségben, eszmei és lelki testvériségben élünk, azoknak, akár szabadon járnak, akár börtönök mélyén senyvednek, innen a számkivetésből is küldjük bajtársi és szolidáris üzenetünket.

Az ellenség rágalmi nem érnek fel mi hozzánk, azokra nincs is feleletünk. Otthon szenvedő testvéreink, bajtársaink és elvtársaink számára mondjuk tehát, hogy lehetett volna sok mindent jobban, okosabban és eredményesebben csinálni, de szebben elgondolni, becsületesebben, önzetlenebbül és önfeláldozóbban jobbat akarni, mint ahogy mi gondoltuk és ahogy mi akartuk: nem lehetett. Én nem tudom, hogy fogunk-e még egymással találkozni, de a kezemet a szívemre téve, lihegem felétek, hogy mi sohasem voltunk és sohasem leszünk hitszegők és hűtlenek Tihozzátok.

TARTALOM

Előszó	3
I. Háborus emlékek	7
II. Az októberi forradalom	19
III. A kommün	62
IV. „Az Ember“ a proletárdiktatúrában	111
V. Üldözöbe vesznek	123
VI. Első bécsi emigráció	131
VII. A diktatura véres összeomlása	142
VIII. A pesti bujdosás hónapjai	151
IX. Az emigrációban	164
X. Harc a bolsevikiek ellen	192
XI. Bujdosók élete	199
XII. A becsstelenek és a becsületesek	217
XIII. Az emigráció és a magyarországi szociál- demokrata párt	225
XIV. Emigránsnak lenni	232
XV. Üzenet a számkivetésből	248

